

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-történeti tudományok besorolású
doktori iskola

KAREL BURIAN ÉS MAGYARORSZÁG

SZABÓ FERENC JÁNOS

TÉMAVEZETŐ: DALOS ANNA

DLA DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2011

Tartalomjegyzék

Rövidítések	III
Köszönetnyilvánítások	V
Előszó	VIII
1. Előzmények	1
1.1. A tenor hangfaj a 19. és a 20. század fordulóján, a specializálódás problémája	1
1.2. Tenorszerepek a Magyar Királyi Operaház első évtizedeiben (1884–1900)	3
1.3. A hőstenor szerepkör	9
1.4. A Wagner-operák előadói stílusának változása Wagner halála után	14
2. Karel Burian életrajza	24
2.1. Burian tanulóévei, tanárai	24
2.2. Első évek a színpadon (1891–1902)	25
2.3. A világhírű Wagner-tenor (1902–1913)	32
2.4. A Magyar Királyi Operaház „állandó vendégművésze” (1913–1924)	40
3. Karel Burian Budapesten	43
3.1. Burian első vendégszereplései Budapesten	43
3.2. Burian, mint szerződött tag az 1901-1902-es szezonban	45
3.2.1. Az első hónapok	45
3.2.2. A <i>Trisztán és Izolda</i> magyarországi bemutatója	47
3.2.3. A nyelvhasználat kérdése az Operaházban	57
3.2.4. Az <i>Anyegin</i> magyarországi bemutatója és előzményei	59
3.2.5. 1902 május, két új szerep – A <i>Mesterdalnokok</i> és a <i>Fedora</i>	60
3.3. Burian helyzete a magyar sajtóban 1902 és 1907 között	63
3.3.1. Burian szerződésszegése és a pereskedés	63
3.3.2. A sajtóbeli Anthes-Burian konfliktus	64
3.4. A világhírű vendég (1907–1913)	67
3.4.1. Újabb nagy sikerek (1907–1908)	67
3.4.2. Az operaházi Anthes-Burian konfliktus – Környei Béla feltűnése	72
3.4.3. A további vendégfellépések (1910–1913)	75
3.4.4. Burian hanghiányai 1911–1912-ben	76

3.5. Burian, mint állandó vendég (1913–1924)	78
3.5.1. Az „állandó vendég” státusa	78
3.5.2. Burian magyar állampolgárságának kérdése	81
3.5.3. Új szerepek nélkül (1913–1916)	86
3.5.4. Burian egy magyar opera ősbemutatóján (1916–1917)	89
3.5.5. Burian budapesti hangversenyei (1918–1923)	91
3.5.6. Sikerek és botrányok. Burian utolsó budapesti évei	92
3.5.7. A budapesti nekrológok	100
4. Karel Burian hangfelvételei és énekstílusa	102
4.1. Karel Burian hangfelvételei	102
4.2. Burian hangjáról, művészetéről	104
4.3. Cseh és orosz szerepek	106
4.4. Olasz szerepek	109
4.5. Francia szerepek	112
4.6. Német szerepek	117
4.7. Burian deklamációja	132
4.8. Miért nem szerepelt Burian többször Bayreuthban?	135
4.9. Karel Burian, az énekművész magyarországi jelentősége	139
Függelékek:	
1. függelék: Karel Burian budapesti fellépései	142
2. függelék: Karel Burian diszkográfiája	156
Zeneszerzői névmutató a 2. függelékhez	184
Cseh zeneszerzők életrajzi adatai a 2. függelékhez	185
3. függelék: Karel Burian repertoárja	187
4. függelék: Karel Burian első budapesti szerződésének szövege	190
5. függelék: Énekeslexikon	197
Bibliográfia	210
A CD-melléklet tartalma	232

Rövidítésjegyzék

- Bartoš (1934)** | Josef Bartoš: *Karel Burian*. (Rakovník: [n. a.], 1934)
- Burian (1913)** | Karel Burian: *Z mých pamětí. I.* (Praha: Tiskem knihtiskárny nár. Soc. „Melantrich” v Praze. Nákladem časopisu „Smetana”, 1913)
- Celletti (1964)** | J. Dostal, Roberto Celletti, Th. Kaufmann: „Burian, Karel”. In: Rodolfo Celletti (direttore): *Le grandi voci. Dizionario critico-biografico dei cantanti con discografia operistica*. (Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1964): 103.
- ČHS Kolofiková (2010)** | Klára Kolofiková: „Burian, Karel”. In: *Český hudební slovník osob a institucí*. [Praha, 2010] http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=7049. Kinyomtatva 2010. december 6-án.
- ČHS Štedroň (1963)** | Bohumír Štedroň: „Burian, Karel”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štedroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek první A–L*. [Csehszlovák zenei lexikon. Személyek és intézmények. Első kötet A–L.] (Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1963): 155.
- Dennis (1969)** | James Dennis: „Karel Burian.” *The Record Collector* XVIII/7 (1969. július): 149–164.
- Grove Burian** | Desmond Shawe-Taylor: „Burian, Karel”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 4*. (London: Macmillan, 2001): 624.
- Jónás (OSZK)** | [Jónás Alfréd]: *[Az] Operaház szereptörténeti adattára [1884–1948]*. Budapest, 1950k. (Kézirat, OSZK MS 124/1-3)
- Kelly CD-ROM** | Alan Kelly: *The Gramophone Company Catalogue. 1898–1954*. [s. l.]: szerzői magánkiadás, 2002. CD-ROM. (a hivatkozásnál a dokumentumfájl nevét és az azon belüli oldalszámot adom meg.)
- Kesting (2008)** | Jürgen Kesting: *Die grossen Sänger*. (Hamburg: Hoffmann und Campe, 2008)

- Kutsch-Riemens Burian (1997)** | N. N.: „Burian, Karel”. In: K. J. Kutsch, Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 1.* (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 509–510.
- Luther (2002)** | Einhard Luther: *Helden an geweihtem Ort. Biographie eines Stimmfaches (Teil 2). Wagnertenöre in Bayreuth. (1884-1914)* (Trossingen-Berlin: Edition Omega Wolfgang Layer, 2002)
- MET Chronology (1989)** | Gerald Fitzgerald (főszerk.): *Annals of the Metropolitan Opera. The Complete Chronicle of Performances and Artists. Vol. 2. Chronology 1883–1985.* (New York: The Metropolitan Opera Guild, Inc. Macmillan Press, 1989)
- MGG Burian** | N. N.: „Burian, Karl”. In: Finscher, Ludwig (hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Personenteil 3.* (Kassel, Stuttgart und Weimar: Bärenreiter Metzler, 2000): col.1298–1299.
- Reichelt (1941)** | Johannes Reichelt: „Karl Burrian. Um die Tragik verwöhnter Heldenotenöre”. In: Uő.: *Erlebte Kostbarkeiten.* (Dresden: Wodni & Lindecke, 1941): 337–348.
- Schöpflin Burian (1929)** | Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar szinművészeti lexikon. A magyar szinjátás története. I. kötet* ([Budapest:] Országos Szinészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]): 250–251.
- Scott (1977)** | Michael Scott: *The Record of Singing. Vol. 1: to 1914.* (London: Duckworth, c1977)
- Staud (1984)** | Staud Géza (szerk.): *A budapesti operaház 100 éve.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1984)
- Wilhelm (1960)** | Wilhelm, Paul: „Carl Burrian”. *Record News* IV/7 (1960. március), 239–244.

Köszönetnyilvánítás

Disszertációm írása során nagyon sok embertől kaptam segítséget. Köszönet illeti zeneakadémiai tanáraink közül Tallián Tibort (MTA ZTI, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), Kárpáti Jánost, (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), Somfai Lászlót (MTA ZTI, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), Péteri Lórántot (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), Klézli Jánost (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem) és Gádor Ágneszt (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Központi Könyvtár), akik egy-egy fontos megjegyzésükkel, gondolatukkal sokszor továbblendítették munkámat. Rendkívül sok inspirációt, hasznos gondolatot kaptam a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskolájában folytatott értékelő viták során, így köszönöm Vikárius László (MTA ZTI Bartók Archívum, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem) és az általa vezetett PhD doktorkollégium (Galambosné Riskó Kata, Kerékfy Márton, Bíró Viola, Pásztory Blanka, Tóth Endre), valamint Nagy Péter (Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), és az általa vezetett DLA doktorkollégium (Borbély László, Lajkó István, Horváth Márton Levente, Kéry János, Balog Zsolt, Fülei Balázs, Falvai Anna, Birtalan Zsolt, Monostori Gábor) tagjainak hozzászólásait, ötleteit. Doktorandustársaim közül külön köszönet illeti Anne Vestert, aki a Buriánról szóló német nyelvű előadásom nyelvi lektorálását vállalta, de ezen túlmenően lelkiismeretesen segített a felmerülő szakmai kérdésekben is. Hasonlóan külön köszönöm Kovács Anna és Kazán Péter segítségét, akik a számomra nehéznek bizonyuló cseh nyelvű idézetek fordításában segítségemre voltak. Az angol nyelvű fordítási kérdésekben Najbauer Noémi segítségéért mondok köszönetet.

Speciális, magán- és közgyűjteményekhez kötődő kutatómunkát igénylő értekezésem nem születhetett volna meg segítőkész magángyűjtők és közgyűjteményi munkatársak segítségével nélkül. Nem csak hangfelvételeket, hanem adatok sokaságát, időnként saját kutatásaik eredményét kaptam tőlük – akár teljesen ismeretlenül is.

Dr. Bajnai Klára (Csobánka), a Pécsi Hangtár (Marton-Bajnai) Alapítvány alapítója a gyűjteményében található lemezek mellett számtalan írásos forrást, szakirodalmat is rendelkezésemre bocsátott, közös zenehallgatásaink során szerzett tapasztalataim, együttgondolkodásunk és lényegre törő ötletei jelentősen hozzájárultak a disszertáció megírásához. Nem tudok eléggé hálás lenni rajta kívül

Andrejcsik István (Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem) és Christiane Hofer (Wien, Gesellschaft für Historische Tonträger), lemezgyűjtők és gyűjteménygondozók, Simon Géza Gábor (Budapest, Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány) és Dr. Szomolányi Tibor (Budapest) magyarországi lemezgyűjtők, valamint Nagy Sándor (Budapest Főváros Levéltára), Gajdó Tamás (Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet), Michael Seil (Notzigen), Rainer Künzler (Abstatt), Christian Zwarg (Berlin, Truesound Transfers), Axel Weggen (Berlin, Truesound Transfers), Rainer Lotz (Bonn), Michael Gray (USA), Sigmar Wechner (Wien, Gesellschaft für Historische Tonträger), Gabriel Gössel (Praha), Jörg Hanke (Dresden), Morten Hein (Kastrup), Michael Tinsley (Anglia), Therese Gassner (Wien, Staatsopermuseum), Gertrud Fischer (Wien, Theatermuseum), Janine Schütz (Dresden, Archiv des Semperopers), Gisela Petrasch (Dresden, Sächsisches Staatsarchiv), Erica Donaghy (Assistant Archivist, ROH Collections, London, Covent Garden), Piret Verte (Archivist, Rahvusoper Estonia [Észt Nemzeti Opera]), Frederic Delmotte (Archiviste adjoint, la Monnaie, Bruxelles), Marta Ottlová (Praha, Univerzita Karlova), Boris Klepal (Praha, www.karelburian.cz), Vladimír Zvara (Bratislava), Gombos László (MTA ZTI), Berlász Melinda (MTA ZTI), Czagány Zsuzsa (MTA ZTI), Fülöp Péter, Mgr. Jitka Nováková (Brno, Nemzeti Színház), Mag. Halina Pichit (Stadtarchiv Zürich), Carsten Niemann (Staatstheater Hannover) rengeteg önzetlen segítségéért, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti- és Zeneműtára, illetve Mikrofilmtára munkatársainak munkám során tanúsított segítőkészségéért. A Doktori Iskola és az Oktatásért Közalapítvány pályázatai jelentős mértékben hozzásegítettek a külföldi kutatások megvalósításához.

További sok jó tanácsot, továbbvezető gondolatot és segítséget kaptam Tóth Emesétől, Schmidt Zsuzsannától, Loch Gergelytől, Ignác Ádámtól, Nagy Dánieltől és Kirkósa Ádámtól. Énekművészekkel folytatott beszélgetéseim során is rendkívül hasznos információkat kaptam Darázs Renáta, Mikecz Kornél, Szakács Ildikó, Najbauer Lóránt és dr. Benke József jóvoltából.

Külön köszönet illet meg két olyan színháztörténészt, akik nélkül disszertációm nem jöhetett volna létre. Both Magdolna (OSZK Színháztörténeti Tár) sokszor szinte háttérkutatásokat is végzett a szükséges anyagok előkészítésekor. Wellmann Nóra (Magyar Állami Operaház Emléktár) pedig az Operaház archívumának kincsei és sokrétű ismeretei mellett praktikus tanácsokkal is segített előrelépni. Köszönöm mindkettejük türelmét és rengeteg segítségét!

Szintén kiemelt köszönettel tartozom édesanyám, Szabó Ferencné Nádor Anna Mária (Pécs, Csorba Győző Megyei- és Városi Könyvtár) segítségéért, aki egyik legkritikusabb olvasóm, ugyanakkor együttgondolkodásával, források felkutatásában nyújtott segítségével, gondolataival számtalanszor segítségemre volt.

Végül, de nem utolsósorban szeretném köszönetemet kifejezni konzulensemnek, Dalos Annának (MTA ZTI, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem), aki rendkívüli alapaosságával és fáradhatatlan, türelmes kritikájával segített tisztán tartani és minőségivé tenni az értekezés szövegét, emellett számos ötletével, tanácsával rengeteg segítséget nyújtott.

Szabó Ferenc János

Budapest, 2011. december 27.

Előszó

1. A téma megszületése

Doktori értekezésem témájának kialakulásához több évig tartó érdeklődés és kutatómunka vezetett. 2001-ben ismerkedtem meg dr. Bajnai Klára és dr. Marton Gyula hanglezgyűjtőkkel, az akkor még a pécsi Csorba Győző Megyei Könyvtár kezelése alatt álló Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjteményének alapítóival. Édesanyám, a Csorba Győző Megyei Könyvtár zeneműtárának vezetője vitt el hozzájuk, akkoriban már sok éve dolgoztak a Könyvtár munkatársai a két gyűjtővel együtt az Első Magyar Hanglezgyár és labeljeinek (Premier, Special, Original Viktoria) diszkográfiáján. A megismerkedést követő évek folyamán szoros barátság alakult ki a gyűjtő-házaspár és köztem. Abban a szerencsében volt részem, hogy rendszeresen járhattam a gyűjtő-házaspárhoz beszélgetni, lemezeket hallgatni, valamint operaelőadásokat nézni videofelvételen. Eleinte a régi lemezekről még kevesebb szó esett, bár tudtam róluk, hiszen édesanyám munkaidején kívül is foglalkozott a diszkográfiával.¹ Később magam is bekapcsolódtam az Első Magyar Hanglezgyárral kapcsolatos kutatómunkába, ekkor kezdtem el ismerkedni a 20. század elejének magyar hanglez-történetével. A munka utolsó fázisában, amikor a Jazz Oktatási és Kutatási Alapítvány segítségével a könyv kiadása is szóba jöhetett, lehetőség nyílt az Első Magyar Hanglezgyár – Simon Géza Gábor és Kiss Gábor Zoltán magángyűjteményében található – további lemezeinek feldolgozására is. E feldolgozó munkát dr. Bajnai Klárával ketten végeztük. A könyv végül 2009 januárjában jelent meg.²

2008 tavaszán Tallián Tibor és Jeney Zoltán ösztönzésére jelentkeztem a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktoriskolájának zongora szakos DLA, valamint zenetudományi PhD képzéseire, kutatótémaként a magyar hanglez-történetet és a magyar komolyzenei lemezfelvételekből kirajzolódó előadói stílus elemzését jelöltem meg. A sikeres felvételi vizsgák után a DLA képzést kezdtem el végezni, ahol eredetileg az akusztikus hangfelvételi korszak (1899–1926) magyar

¹ Az Első Magyar Hanglezgyár diszkográfiájának összeállításával kapcsolatos problémákra és intézményi nehézségekre nem térek ki részletesen.

² Dr. Marton Gyula – Dr. Bajnai Klára: *Első Magyar Hanglezgyár – Premier Records*. (Budapest: JOKA, 2008). A könyvbemutató 2009 januárjában a Budapesti Kereskedelmi és Vendéglátó-ipari Múzeumban megrendezett „Csillogó fekete lemezek... – 100 éves a magyar hanglez” című kiállítás egyik rendezvénye volt, melyen zongoristaként magam is felléptem.

hanglemezeivel és az azokon hallható zongoristákkal foglalkoztam volna.³ Már az első évben elkezdtem az úgynevezett normál lemezes korszak (1899–1952k.) magyar operaénekeseivel készült hangfelvételek adatainak gyűjtését. Ezt a munkát azóta is folyamatosan végzem. 2009-ben az MTA Zenetudományi Intézete felkérésére a Magyarország Zenetörténete 5. kötetének magyar hanglemeztörténettel kapcsolatos előkészítő munkáiban is részt vehettem, feladatomban az MTA Zenetudományi Intézetében található hanglemez-történeti munkák áttekintése és értékelése volt. A szakirodalom összegyűjtése és feldolgozása közben világossá vált számomra, hogy a magyar hanglemez-történet első korszakának feldolgozása nem fér egy DLA disszertáció keretei közé.

A doktoriskola második évében meghirdetett Wagner-operatörténeti kurzus⁴ félévi szemináriumi dolgozatához témát keresve azzal a kéréssel fordultam Tallián Tiborhoz, hogy dolgozatom témája kapcsolatban lehessen a magyar hanglemez-történettel. Tallián Tibor javaslatára a *Trisztán és Izolda* magyarországi bemutatójának körülményeivel, valamint a bemutatón Trisztán szerepét éneklő Karel Burian magyarországi működésével kezdtem foglalkozni. Burian 1900-tól haláláig rendszeresen énekelt a budapesti Operaházban, így az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Állami Operaház Archívumában elkezdett kutatás során az Operaház ezen korszakának majdnem teljes előadói gárdájával megismerkedhettem. Burian hanglemez-felvételeit a Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjteményében, valamint Andrejcsik István magángyűjteményében található felvételekről tanulmányozhattam. Szemináriumi dolgozatomhoz végül a teljes kutatásnak csak egy részét használtam fel, azonban DLA disszertációm végleges témájának kialakulásához ez a kutatómunka vezetett.

2010 májusában részt vettem a Gesellschaft für historische Tonträger (GHT) Hildesheimben rendezett konferenciáján, és kutatásomról előadást is tarthattam „(Gibt es eine) Heldenenor-Tradition in Ungarn(?) – Von Carl Burrian bis Béla Környei” címmel.⁵ A konferencián több nemzetközileg elismert külföldi hanglemez-

³ Vincze Zsigmond, Lichtenberg Emil, Revere Gyula, Kende Frigyesné Szinegh Viola, Benkő Henrik, Márkus Alfréd, Tarnay Alajos, Dienzl Oszkár, ifj. Ábrányi Emil stb.

⁴ Tallián Tibor kurzusa a 2009-2010. tanévben, „Wagner: Ring” címmel.

⁵ Az előadás szövege az interneten publikálásra került. Ferenc János Szabó: *(Gibt es eine) Heldenenor-Tradition in Ungarn(?)*. <http://www.gramophone-anno.eu/article.php?id=20>. Az írott verzió két részre bontva megjelent a GHT hírlevelében: Ferenc János Szabó: „(Gibt es eine) Heldenenor-Tradition in Ungarn(?). Die Tenöre des Budapester Opernhauses. Teil 1” *Gesellschaft für Historische Tonträger – Rundschrift* 16 (Sommer 2011), 3. és Ferenc János Szabó: „(Gibt es eine)

történéssel is megismerkedhettem, további munkám során sokat segítettek nekem. 2011-ben az Oktatásért Közalapítvány pályázatának köszönhetően több napos kutatóúton vehettem részt Drezdában, ahol a Semperoper Historisches Archivjában, valamint a Sächsisches Staatsarchivban kutattam Burian drezdai működésének adatai után, valamint ismét részt vettem a GHT hildesheimi konferenciáján.⁶ A disszertáció lezárása előtti utolsó kutatási fázisra Bécsben került sor: 2011 decemberében a Theatermuseumban sikerült teljessé tennem Burian bécsi fellépéseinek listáját, valamint további adatokat gyűjtöttem német nyelvterületen való működéséről.

2. Karel Burian jelentősége

Karel Burian a 20. század első két évtizedének egyik legnagyobb énekese volt. Az életrajzírók Wagner-szerepei – főleg Trisztán-alakítása – és évekig tartó new yorki tevékenysége mellett mindenek előtt Richard Strauss *Salome* című operájának drezdai ősbemutatójáról tesznek említést, melyen Heródes szerepét alakította nagy sikerrel. Elismertsége és népszerűsége hangfajában Enrico Carusóéhoz volt mérhető. Maga Caruso mondta Burianról legnagyobb sikerei idején, hogy míg ő maga a zeneirodalom tenorszerepeinek csak egy részét birtokolja, Burian minden tenorszerepet el tud énekelni.⁷ Caruso felvételei között valóban nem találunk Wagner-részleteket.⁸ Carusóval ellentétben Buriant elsősorban Wagner-énekesnek tartották. Amint azonban az értekezés énekstílusát vizsgáló fejezetből ki fog derülni, előadásmódja nem egyezett meg a korszak Bayreuthban megkövetelt stílusával, ráadásul nemcsak Wagner-, hanem francia és olasz szerepekben is kimagasló énekesnek bizonyult. Ahogy önéletrajzi írásában fogalmazott:

Bayreuthban énekeltem Parsifalt, Münchenben (a Prinzregententheaterben)
minden nagyobb Wagner-szerepet. Repertoárom és karrierem pillérei Trisztán,

---

Heldentenor-Tradition in Ungarn(?). Die Tenöre des Budapester Opernhauses. Teil 2” *Gesellschaft für Historische Tonträger – Rundschrift* 17 (Herbst 2011), 2–3.

⁶ 2011 májusában a The Gramophone Company első magyarországi operafelvételeiről tartottam előadást („At the very beginning: The first Hungarian operatic recordings on the Gramophon label between 1902 and 1905”), ennek Buriannal való kapcsolatáról lásd a Burian hangfelvételeivel foglalkozó fejezetet. Az előadás írott változata várhatóan 1912 júniusában jelenik meg.

⁷ Gottfried Schmiedel: „Dresdener Operngeschichte (III). Karel Burian.” *GNN*, 1976. augusztus 7. Fénymásolt hírlapkiadvány a Drezdai Operaház Archívumában (évfolyam, szám és oldalszám megadása nélkül)

⁸ Caruso életében egyszer énekelte Wagner-szerepet, azonban nem tudott sikert aratni Lohengrinként. Stanley Jackson: *Caruso*. Ford.: Borbás Mária. (Budapest: Gondolat, 1976): 116., Caruso repertoárját lásd: Jackson, i.m., 438–440.

Tannhäuser és Siegfried, de a tiszta lírikát és a könnyed francia operát is parádészerepeim közé sorolom: Fra Diavolo!⁹

Hosszabb drezdai működése alapján ezt még Masaniello és Rodolfo szerepével lehetne kiegészíteni, melyeket éveken keresztül szinte kizárólag ő énekelt Drezdában. Összességében tehát egy lírai színezettel is rendelkező hőstenor képe rajzolódhat ki előttünk, aki ennek következtében a hőstenor szerepeket is melodikusabb felfogásban énekli, vagy ahogy Gergely István fogalmaz: „lírai és hőstenor volt egyszemélyben.”¹⁰ Jól bemutatja ezt a Schöpflin-féle Színművészeti Lexikon Burian-szócikkének szerzője:

Az ideális hőstenor legragyogóbb típusa, művészete nagykulturájú, tökéletes és különösen nagyszerűen érvényesült a wagneri deklamációban, de nem kevésbé találta meg helyét ott is, ahol az éneklésen, a kantilénán van a főszóly.¹¹

Burian pályafutása három szakaszra tagolódik. Az első 1902 nyarán, budapesti szerződészegésével ér véget, erre a korszakra a folyamatosan felfelé ívelő, egyre sikeresebb pálya jellemző. A második szakasz 1902-től 1913-ig tart. Drezdába érkezése után viszonylag hamar világhírré tesz szert, pályája csúcának tekinthető a *Salome* ősbemutatóját követő szűk évtized. New yorki, londoni, párizsi vendégszereplései és bayreuthi fellépése a korszak legnagyobbjainak sorába emeli őt. Harmadik korszaka 1913-ban kezdődik, mikor végleg elhagyja Amerikát. Ezt követően egyre több negatív kritikát találunk a sajtóban fellépései után. Mindhárom korszakban jelen volt a budapesti zenei életben, így a korabeli magyar sajtón keresztül jól követhető énekesi pályája.

Az, hogy 1913 után már nem aratott olyan nagy sikereket, több tényezőre is visszavezethető. Pályájának második évtizedében óriási terhelésnek volt kitéve a hangja. Különösen drezdai éveiben, mikor vendégfellépései egyre gyakoribbak

⁹ „In Bayreuth sang ich den Parsifal, in München (Prinzregententheater) alle großen Wagnerrollen. Tristan, Tannhäuser, Siegfried sind die Eckpfeiler meines Repertoires und meiner Karriere, doch auch reine Lyrik und die leichte französische Oper zähle ich zu meinen Paraderollen: Fra Diavolo!” Forrás: a www.karelburian.cz weboldal német fordítása. Eredeti: Burian (1913), 4.

¹⁰ Gergely István: „Burrian Károly †”. *Nyugat* XVII/19 (1924. október 16.): 477–481.

¹¹ Schöpflin Burian (1929), 250.

lettek, előfordult, hogy naponta más városban énekelt főszerepet, akár különböző, súlyos Wagner-szerepeket. Ez a megerőltetett életvitel hamar tönkretette hangját.¹²

Emberi gyengeségre vall, hogy – talán drezdai sikereivel kezdődően – az alkohol és a nők iránti vonzalma egyre inkább eluralkodott rajta.¹³ A több forrásban leírt mértéktelen alkoholfogyasztása¹⁴ valószínűleg nem mindig gátolta a fellépésben, de legalább egy alkalommal épp Budapesten nagyobb botrányhoz vezetett.¹⁵

Pályája kezdetétől állandó rossz szokása volt az előadások rendkívül gyakori lemondása, illetve a visszatérő szerződészegés.¹⁶ Ez idővel állandó bizonytalanságérzetet okozhatott a színházaknak, ahol éppen szerepelt, és bizonyos, hogy a közönség Burianba vetett bizalma is megcsappant.¹⁷

Végezetül volt olyan hátráltatója is pályájának, amiről nem tehetett: hőstenorhoz nem igazán méltó, alacsony testalkata, ez leginkább bayreuthi működését gátolta meg. Az az énekes lehetett, aki hangjával és színészi játékával olyannyira el tudta varázsolni a közönséget, hogy elfeledtethette előnytelen megjelenését.

Karel Burian – már amennyi kiderülhetett a kutatás során személyiségéről – egy bohém és ugyanakkor érzékeny, szinte sértődékeny énekes volt, aki egyfelől nem riadt vissza attól, hogy Carusóról kuplészöveget írjon, és azt lemezre is énekelje,¹⁸ másfelől viszont mélységesen megsértődött azon, amikor úgy érezte, alacsony testalkatára tesznek célzást.¹⁹ Ennek a sértődékenységnek, szeszélyességnek eredménye lehetett sok váratlan szerződészegése is.

Budapestre még fiatal, de már elismert Wagner-tenorként szerződött, ahol egy évig az Operaház tagjaként, majd később haláláig vendégénekesként rendszeresen

¹² N. N.: „Burian, Karel”. In: K. J. Kutsch–Leo Riemens: *Unvergängliche Stimmen. Sängerlexikon*. (Bern und München: Francke Verlag, 1975): 103.

¹³ Scott (1977), 200.; , Dennis (1969), 155.; Wilhelm (1960), 240.; Reichelt (1941), 337–339., Gergely István: „Burian Károly †”. *Nyugat* XVII/19 (1924. október 16.): 477–481.

¹⁴ Lásd például a Johannes Reichelt által közölt történetet, mely szerint Burian egy *Trisztán*-előadás napján egész nap ivott, majd kitűnően énekelt. Reichelt (1941), i. h.

¹⁵ Lásd az 1918. április 16-i *Lohengrin*-előadásról írottakat a Burian magyarországi működéséről szóló fejezetben.

¹⁶ Einhard Luther idézi Joseph Steinhauer az *Allgemeine Musik-Zeitung*ban 1899-ben megjelent „Gegen kontaktbrüchige Sänger” című cikkét, amely egy aacheni hirtelen lemondása miatti botrányról számol be. Luther (2002), 353. Burian később olyan hírhedt lett szerződéseinek felbontásairól és előadásainak lemondásairól, hogy Einhard Luther könyvének Burianról szóló fejezetének mottója egy, a *Pillangókisasszony* német fordításából átalakított idézet: „Ob er kommt, ob er kommt, / Und wenn er dann gekommen ist: / Ob er singt, ob er singt...” Luther (2002), 351.

¹⁷ Például: „Burrián tagadhatatlanul elsóragu Wagner-énekes, de kétségtelen, hogy nem megbízható és csak ritkán van jól diszponálva.” (p. a.): „Opera.” *Egyetértés*, XXXIX/127 (1913. május 30.): 13.

¹⁸ Gramophone Co. 2-72184, matr.: 7769r. A felvétel 1910 szeptemberében készült.

¹⁹ Somssich Andor: *Harminc esztendő Bayreuthban*. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1939): 145.

fellépett. Valószínűleg ő volt a 20. század elején a legnagyobb hatású, Magyarországon rendszeresen működő világsztár énekes, a hőstenor szerepkör itthoni megalapozója és évekig szinte egyetlen igazán hivatott betöltője is. Elsősorban Wagner-operákban énekelt, de budapesti repertoárján még magyar mű is szerepelt. Magyarországi tevékenységének vizsgálata alapján tehát jól megismerhető a korszak magyar operajátzásának nagy része, illetve a gyakori vendégszereplések miatt Burian egész életpályája is tükröződik az eseményekben.

Burian a magyar zenei életre gyakorolt hatása ma már viszonylag kevésbé ismert. A *Magyar Színházművészeti Lexikon*ban mindössze annyit olvashatunk, hogy „[...] szerződtetése tette lehetővé a Wagner-repertoár bemutatását Bp.-en is.”²⁰ Ennél azonban többről van szó. Azáltal, hogy Budapestre szerződött Wagner-énekesnek, és később is rendszeresen fellépett, elsősorban Wagner-operákban, nagyban hozzájárult a 20. század elején óriási fellendülésnek indult magyarországi Wagner-kultuszhoz, mely alól szinte senki nem tudta magát kivonni a korszak fiatal zeneszerzői közül.²¹ Ennek leginkább kézzelfogható bizonyítéka az a levél, melyet Bartók Béla édesanyjának írt:

Kedves mama,

mióta a világ fenn áll, nem történt, hogy egy esztendőben egy és ugyanazon városban tizenháromszor adták volna *Trisztán* és *Izolda*-t. S ez a dolog megtörtént az idén Budapesten. És egyike ezen előadásoknak épen a nagy hétre esett és te még sem akartál arra elmenni! Ó jaj, Ó jaj, Ó jaj; örökké fájni fog nekem ez a mulasztás; örökre szemrehányást fogok tenni neked és nekem, hogy e nagy-nevezetességű előadások egyikét sem néztem meg veled, mikor oly pompásan kedvező alkalom kínálkozott arra.²²

Valószínű, hogy Burian nélkül a *Trisztán* budapesti premierje nem aratott volna akkora sikert, hogy ilyen sokszor előadják az operát még abban a szezonban,²³ és

²⁰ Székely György (főszerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994): 123.

²¹ Tallián Tibor: „Intézménytörténet. 1884–1911”. In: Staud (1984), 106.

²² Bartók Béla Özv. Bartók Bélánénak, Pozsonyba, Budapest, 1902. május 19. *Bartók Béla családi levelei*. Szerkesztette ifj. Bartók Béla. A szerkesztő munkatársa. Gomboczné Konkoly Adrienne. (Budapest: Zeneműkiadó, 1981): 65.

²³ Lásd például Kern Aurél a *Trisztán*-bemutató után írott kritikájának részletét: „kénytelenek vagyunk elismerni, hogy Burrián, a címszerep személyesítője, a lázas paroxizmus megjátzásában és eléneklésében oly művészeti kvalitásokat mutatott, melyek csodálásában elfeledkeztünk arról a kétségeejtő, ólmos, beteges vontatottságról, mely a *Trisztán* utolsó fölvonását néha elviselhetetlenné teszi.” K[ern] A[urél]: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Hírlap* XXI/329 (1901. november 29.): 1–3. 2.

később Burian vendégszereplései alkalmával újra és újra elővegyék. Balázs Béla *Naplójából* tudjuk, hogy ugyanebben a korszakban Kodály is hasonlóan a *Trisztán* hatása alá került.²⁴ Elmondható tehát, hogy Burian jelenléte a magyar zenei életben jóval nagyobb hatású volt, mint ahogy azt ma látjuk.

Nem lehet tudni, miért járt vissza rendszeresen Budapestre, talán fiatalkori sikereinek emléke tette számára kedvessé a magyar fővárost. A kutatás során igyekeztem összegyűjteni Burian különböző színházakban, operaházakban történt fellépéseinek adatait. Ez alapján kijelenthető, hogy Burian csak Drezdában lépett fel több alkalommal, mint Budapesten.²⁵

3. A szakirodalom áttekintése

A hazai és nemzetközi szakirodalomban olvasható Burian-életrajzok több ponton is eltérnek egymástól. A feltehetőleg első – sajnos meglehetősen sok hibát tartalmazó – hazai lexikon-jellegű Burian-életrajz az 1908. évi *Magyar Művészeti Almanach* függelékeként az évben indított, nyolc részesre tervezett *Magyar Színészeti Lexikon* első részében jelent meg.²⁶ További magyar nyelvű lexikon-szócikkek találhatóak a Schöpflin Aladár által szerkesztett *Magyar Színművészeti Lexikonban*,²⁷ a Szabolcsi Bence–Tóth Aladár-féle *Zenei Lexikonban*²⁸ és annak Bartha Dénes által szerkesztett későbbi átdolgozott kiadásában,²⁹ a dr. Molnár Imre által szerkesztett *A magyar muzsika könyve* című kötetben,³⁰ Várnai Péter *Operalexikonában*,³¹ valamint az

²⁴ Balázs Béla: *Napló. 1903–1914. Első kötet.* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1982): 142. a bejegyzés dátuma: 1905. november 26.

²⁵ Az általam összeállított – nem teljes – fellépés-lista alapján Burian Bécsben 36, Hannoverben 44, Prágában 81, A new yorki Metropolitan Opera House tagjakén 122, Budapesten 346, és Drezdában legalább 356 alkalommal énekelt operaelőadáson.

²⁶ Incze Henrik Dr. (főszerk.) – Lugosi Döme (főmunkatárs): „Magyar Színészeti Lexicon. A magyar színészet, színpadi zene és színpadi irodalom adatgyűjteménye. I. rész. A-C. 1908.” in: Incze Henrik Dr. (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. 1908. Nyolczadik évfolyam.* (Budapest: [n. a.], [é. n.]): 59. (A kötet végén, újrakezdett lapszámozással.) Ennél korábbi lexikonszócikket Burianról csak idegennyelvű lexikonban találtam: N. N.: „Burrian, Karl”. In: Ludwig Eisenberg: *Großes Biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX. Jahrhundert.* (Leipzig: Verlagsbuchhandlung Paul List, 1903): 143–144.

²⁷ N. N.: „Burián Károly”. In: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színijátás története I. kötet.* ([Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]): 251.

²⁸ Tóth Aladár: „Burián Károly”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Első kötet.* (Budapest: Győző Andor kiadása, 1935): 138–139.

²⁹ Tóth Aladár: „Burián Károly (Karel)”. In: Bartha Dénes dr. (főszerk.): *Zenei Lexikon. Átdolgozott új kiadás. I. kötet.* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965): 314.

³⁰ N. N.: „Burián Károly”. In: Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve.* (Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936.): 357.

³¹ Várnai Péter: „Burian, Karel”. In: Uő.: *Operalexikon.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1975): 67.

1994-ben kiadott *Magyar Színművészeti Lexikonban*.³² A legfontosabb idegennyelvű énekeslexikon a lemezgyűjtők által sokat forgatott, Kutsch és Riemens által szerkesztett *Unvergängliche Stimmen* hétkötetessé bővített változata.³³ A disszertáció életrajzi fejezetének vezérfonalát az ott található Burian-szócikk alkotja. A különböző énekesek életrajzi adatainak közlésekor is ennek a lexikonnak az adatait vettem figyelembe. A *New Grove Dictionary*³⁴ és a *Musik in Geschichte und Gegenwart*³⁵ vonatkozó szócikkei mellett további fontos Burian-szócikkek találhatók az 1963-ban kiadott Csehszlovák Zenei Lexikonban,³⁶ a Baker-Slonimsky-féle előadóművész-lexikonban³⁷ és az új, még készülő online cseh zenei lexikonban.³⁸ Bár olaszországi működéséről nincs adat, ismert operaénekes lévén szerepel a *Le Grandi Voci* című olasz énekeslexikonban,³⁹ valamint a torinói kiadású, olasz nyelvű zenei enciklopédiában.⁴⁰ Burian a *Smetana* folyóirat szerkesztőjének elküldött önéletrajzát Boris Klepal a www.karelburian.cz weblapon cseh, német és angol nyelven közölte.⁴¹

Magyar nyelven mindezidáig átfogó tanulmány nem jelent meg Karel Burianról, ami itthoni jelentőségét tekintve meglepőnek mondható. Leginkább rövid, anekdotikus történetekből⁴² és az Operaház történetével foglalkozó könyvekből⁴³

³² Székely György (főszerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994): 123.

³³ N. N.: „Burian, Karel”. In: K. J. Kutsch, Leo Riemens: *Unvergängliche Stimmen. Sängerlexikon*. (Bern, München: Franke Verlag, 1975): 102–103. J. Kutsch, Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 1*. (Bern, München: K. G. Saur, 1997): 509–510.

³⁴ Shawe-Taylor, Desmond: „Burian, Karel”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 4*. (London: Macmillan, 2001): 624.

³⁵ N. N.: „Burian, Karl” in: Finscher, Ludwig (hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Personenteil 3*. (Kassel, Stuttgart und Weimar: Bärenreiter Metzler, 2000): col.1298–1299.

³⁶ Bohumír Štědroň: „Burian, Karel”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek první A–L*. [Csehszlovák zenei lexikon. Személyek és intézmények. Első kötet A–L.] (Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1963): 155.

³⁷ N. N.: „Burian, Karl”. In: Nicholas Slonimsky (rev.): *Baker’s Biographical Dictionary of Musicians. Seventh Edition*. (Oxford: Oxford University Press, 1984): 381.

³⁸ Klára Kolofíková: Burian, Karel. In: *Český hudební slovník osob a institucí*. http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=7049. Letöltve 2010. december 6-án.

³⁹ J. Dostal–R. Celletti–Th. Kaufmann: „Burian, Karel”. In: Rodolfo Celletti (dir.): *Le grandi voci. Dizionario critico-biografico dei cantanti con discografia operistica*. (Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1964): 103.

⁴⁰ Alberto Basso (dir.): *Dizionario Enciclopedico universale della musica e dei musicisti. Le biografie. Volume primo A–Bur*. (Torino: Unione Tipografica – Editrice Torinese, 1985): 752.

⁴¹ www.karelburian.cz/zivotopis.php, www.karelburian.cz/deutsch/zivotopis.php, www.karelburian.cz/english/zivotopis.php. Utolsó megtekintések: 2010. december 27.

⁴² Például Somssich Andor: *Harminc esztendő Bayreuthban*. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1939): 145.

⁴³ Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve*. (Budapest: Zeneműkiadó, 1984)

kaphatunk korántsem teljes képet munkásságáról. Ezzel szemben a Magyar Állami Operaház Emléktárában olvasható felbecsülhetetlen értékű újságcikk-gyűjtemény rendkívül bőséges anyagot szolgáltat a kutatónak.⁴⁴ Ez alapján Burian magyarországi működése sokkal fontosabbnak tűnik, mint amennyire az a köztudatban van. Ennek ellenére leginkább lelkesebb operaénekesek, az operatörténettel foglalkozó zenetörténészek, illetve hanglemezgyűjtők számára jelent többet Burian neve egy-egy adatról.⁴⁵

A külföldi szakirodalom kevésbé bánt mostohán az énekessel az elmúlt száz évben. A magyar kutató azonban itt elsősorban nyelvi korlátokba ütközik, hiszen a vonatkozó irodalom nagy része csak cseh nyelven olvasható.⁴⁶ Burian visszaemlékezéseiből több részlet olvasható angol és német nyelven az interneten a www.karelburian.cz weblapon, de ezeken kívül az ő, valamint a közvetlen környezetének írásai nem kerültek lefordításra.⁴⁷ Önálló, Burianról szóló kötet eddig csak cseh nyelven találok. Angol és német nyelvű, énekesekkel foglalkozó, összefoglaló jellegű könyvekben azonban gyakran teljes fejezet vagy alfejezet szól Burianról.⁴⁸ Kisebb életrajzi összefoglalásokkal, illetve jellemzésekkel lehet találkozni a Richard Wagnerről, Cosima Wagnerről, Gustav Mahlerről és Richard Strausrról szóló szakirodalomban,⁴⁹ de meglepő módon a prágai, bécsi,

⁴⁴ Az újságcikkek adatolásánál – a téves adatolások elkerülése végett – törekedtem arra, hogy visszakeressem a cikk-kivágatok eredeti forrásaként szolgáló napilapokat. Sajnos nem minden keresett újság volt elérhető az Országos Széchényi Könyvtárban, az Országgyűlési Könyvtárban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteményében, ilyen esetekben kénytelen voltam hiányosan hagyni az adatot, mindössze az Operaház Emléktárára hivatkozva. Az újságcikkek nagy mennyiségére való tekintettel ismételt, rövidített hivatkozás esetén meghagytam a szerző és a cím mellett az újság nevét és évfolyam/szám azonosítását is.

⁴⁵ A korai lemezekkel foglalkozó gyűjtők körében viszonylag jól ismert Burian neve, az énekesek közül példaként Andrejcsik Istvánnal, Derecskei Zsolttal, dr. Benke Józseffel és Pogány Imolával folytatott beszélgetéseimet tudom említeni.

⁴⁶ Josef Bartoš: *Karel Burian* (Rakovník: [n. a.], 1934); Emil František Burian: *Kdo je Karel Burian* (Praha: Orbis, 1948); J. Wenig: *Ema Destinová - Karel Burian* (Supraphon lemezkísérő, Praha: Supraphon, 1960); Josef Bartoš, Stanislava Kovarová, Miloš Trapl: *Osobnosti českých dějin*. (Olomouc: Alda, 1995): 39.

⁴⁷ Burian visszaemlékezései több részletben, a *Smetana* folyóirat különböző számaiban jelentek meg. Később összegyűjtve, könyv formátumban is kiadásra kerültek: Karel Burian: *Z mých pamětí. I.* (Praha: Tiskem knihtiskárny nár. Soc. „Melantrich” v Praze. Nákladem casopisu „Smetana”, 1913). A könyv második része nem jelent meg.

⁴⁸ Einhard Luther: *Helden an geweihtem Ort. Biographie eines Stimmfaches (Teil 2). Wagnertenöre in Bayreuth. (1884-1914)* (Trossingen-Berlin: Edition Omega Wolfgang Layer, 2002): 350–365.; Jürgen Kesting: *Die grossen Sänger. Bd. 1.* (Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 2008): 191–193.; Michael Scott: *The Record of Singing. Vol. 1: to 1914.* (London: Duckworth, c1977): 200.

⁴⁹ Charles Osborne: *The World Theatre of Wagner. A Celebration of 150 Years of Wagner Productions.* (Oxford: Phaidon, 1982): 196–197. Dietrich Mack (hrsg.): *Cosima Wagner. Das zweite Leben. Briefe und Aufzeichnungen 1883–1930.* (München–Zürich: R. Piper & Co. Verlag, 1980): 858. Henry-Louis de la Grange: *Gustav Mahler. Vol. 4. A New Life Cut Short. (1907–1911).* (Oxford

drezdai és new yorki operaházakról szóló könyvekben már jóval kevesebb szó esik működéséről és jelentőségéről.⁵⁰

Mivel az ő esetében beszélhetünk fennmaradt hangdokumentumokról is, nem meglepő, hogy a róla szóló tanulmányok leginkább hanglemez-történeti szaklapokban és könyvekben jelentek meg, gyakran diszkográfia, vagy legalább diszkográfia-töredék kíséretében. A lemezgyűjtők körében közismert Bauer-katalógus adatai még meglehetősen hiányosak.⁵¹ A következő diszkográfiák Paul Wilhelm a *Record News*,⁵² valamint James Dennis a *Record Collector* magazinban megjelent tanulmányaihoz kapcsolódnak.⁵³ Rainer Lotz és Christian Zwarg rendelkezésemre bocsátotta saját, jelenleg még készülöben lévő Burian-diszkográfiáit, ezek a korábbiaknál jóval alaposabb és bővebb gyűjtések, a felvételek datálását esetenként már napra pontosan megadják. Burian hangfelvételeiről további részletesebb értékelést Jürgen Kesting *Die grossen Sänger* című könyvének első kötetében lehet olvasni.⁵⁴ Magyar nyelvű publikáció Karel Burian hangfelvételeiről eddig nem készült.

Hangfelvételei eredeti, ún. normál lemezeken több helyen is megtalálhatóak, magán- és közgyűjteményekben.⁵⁵ A felvételek egy részét később némi hangrestaurálásnak alávetve újra kiadták mikrobarázdás lemezen is.⁵⁶ CD-n azonban

---

University Press, 2008): 124. William Mann: *Richard Strauss. Das Opernwerk*. (München: Verlag C. H. Beck, 1967): 32.

⁵⁰ Alexander Buchner: *Opera v Praze*. (Praha: Panton, 1985), Irving Kolodin: *The Story of The Metropolitan Opera. 1883–1950. A Candid History*. (New York: Alfred A. Knopf, 1953), Winfried Höntsch: *Opern-Metropole Dresden*. ([n. a.]: Verlag der Kunst, [é. n.]), Michael Hochmuth (összeáll.): *Chronik der Dresdner Oper. Band 2: Die Solisten*. Dresden: magánkiadás [Eigenverlag], 2004, a bécsi Operaházról szóló irodalomban nem találkoztam a nevével, leszámítva a társulati listákat, pl.: Dr. Wilhelm Beetz: *Das Wiener Opernhaus 1869 bis 1945*. (Zürich: The Central European Times Publ. Co. Ltd., 1949)

⁵¹ Roberto Bauer: *The New Catalogue of Historical Records. 1898-1908/09*. (London: Sidgwick & Jackson, 1947): 86.

⁵² Wilhelm, Paul: „Carl Burrian”. *Record News* IV/7 (1960. március): 239–244. Addenda: *Record News* IV/8 (1960. április): 311.

⁵³ James Dennis: „Karel Burian.” *The Record Collector* XVIII/7 (1969. július): 149–164.

⁵⁴ Jürgen Kesting: *Die grossen Sänger. Bd. 1*. (Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag, 2008): 191–193.

⁵⁵ Magyarországon a Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjteményében, illetve Ausztriában a Gesellschaft für Historische Tonträger bécsi archívumában fértem hozzá és hallgathattam nagyobb mennyiségben eredeti példányokat Karel Burian 78/perc fordulatszámú normál lemezeiből.

⁵⁶ A következő portrélemezekről van tudomásom: *Ema Destinová [Emmy Destinn] - Karel Burian*. Supraphon Mono DV 5558, 1960; *Karel Burian*. Supraphon Mono 0 12 1579, 1974. *Pěvecký portrét. Karel Burian*. Supraphon Mono 0 12 1510, 1974. *Carl Burrian*. Preiser Records, Court Opera Classics. CO 306. *Karel Burrian*. Rococo No. 5338. [é. n.]

tudtommal nem jelent meg teljes Burian-portrélemezt, csak egy-egy felvétel, leggyakrabban a *Trisztán és Izolda* fennmaradt részlete került újra kiadásra.⁵⁷

A lemezfelvételek jól dokumentálják Burian működését, hiszen majd' minden nagyobb szerepéből felvételre került valamilyen részlet, néhány operaáriát többször is rögzített az énekes. Felvételei között a korszak híres drezdai énekeseivel készült duettek is találunk. Természetesen vannak átfedések a Magyarországon énekelt szerepei és későbbi hangfelvételei között. Előadói stílusa a korabeli sajtó mellett hangfelvételei alapján is értékelhető, sőt a kettő összevetésével néhány esetben akár tükröt is lehet tartani a korszak sajtója elé.

4. A disszertáció eredményei

Értekezésem első fejezetében három szempontból közelítve adok általános képet a Burian budapesti működését közvetlenül megelőző korszakról. A tenor hangfaj magyarországi sajátosságait Burian első budapesti éveim tárgyalom, ezzel bemutatva a helyzetet, amelybe érkezett. Ezután a tenor hangfaj szerepköreit, azon belül elsősorban a hőstenor szerepkör kialakulását és jellemzőit mutatom be, majd a Wagner-operák előadói stílusának a zeneszerző halála utáni változásáról írok.

A fentebb felsorolt életrajzi összefoglalások több lényeges ponton is eltérnek egymástól, például Burian első fellépésének helyszínében és dátumában, a budapesti szerződés előtti évek helyszín-adataiban, bayreuthi szereplésének adataiban, valamint halálozási hónapjának megjelölésében. További, több forrásban olvasható tévedés, hogy Burian Georg Anthes helyére szerződött Drezdába. A sok különböző forrás miatt került a disszertációba egy bőséges, részletesen adatolt életrajzi fejezet, amelyben sikerült ezeket az eltéréseket is tisztázni a források pontos megjelölésével, illetve azok esetleges értékelésével.

Burian magyarországi vonatkozásai tekintetében több helyen is helyesbítenem kellett a szakirodalmat. Burian igen szoros kapcsolata a Magyar Királyi Operaházzal egyáltalán nem ismert külföldön. Wilhelm az első terjedelmesebb külföldi Burian-tanulmányban az 1901–1902-es szezont egyáltalán nem említi, míg az 1913 utáni időszokról azt írja, hogy bár Burian előszeretettel jött Budapestre, nem szerepeltették sokat.⁵⁸ A világháború alatti viszonylag rendszeresnek mondható budapesti operaházi

⁵⁷ *Die Grossen Tenöre. 1900–1919. CD1. Vocal Classics 60032., Helden an geweihtem Ort. Lebendige Vergangenheit. A Helden an geweihtem Ort* című könyv CD-melléklete.

⁵⁸ Wilhelm (1960), 243.

fellépéseit se Dennis, se Einhard Luther nem említi, mindketten csak budapesti Wagner-hangversenyekről írnak.⁵⁹ A *Grove* és az *MGG* Burian szócikkének szerzői meg sem említik, hogy Burian 1907 után rendszeres vendége volt Budapestnek. Sajnos a magyar lexikonokban sem találunk erre vonatkozóan helyes adatokat, Tóth Aladár lexikonszócikkében nem olvashatunk arról, hogy Burian 1901-ben Budapestre szerződött.⁶⁰ Ezeket a tévedéseket a Burian magyarországi működéséről szóló fejezetben tisztázom.

Egyáltalán nem köztudott, hogy Burian minden valószínűség szerint felvette a magyar állampolgárságot. Ennek pontos folyamatát, valamint a fellelhető dokumentumokat szintén a magyarországi működéséről szóló fejezetben mutatom be. Emellett tárgyalok két – nem csak Burianhoz kötődő – magyar operaházi sajátosságot: az első világháború előtti színpadi nyelvhasználat kérdését, valamint az állandó vendég szerződéstípust.

Mint fentebb írtam, Burian hangfelvételeiről, énekstílusáról magyar nyelven még nem született értékelő jellegű publikáció. Disszertációm negyedik fejezetében Burian énekstílusát hangfelvételei, a külföldi írásos források, valamint a korabeli magyar sajtó alapján tárgyalom. Ebben a fejezetben – a stílselemzés alapján – térek ki arra a kérdésre is, miért csak egyszer hívták meg Buriant Bayreuthba. A hangfelvételek elemzésekor tudatosan nem vállaltam minden esetben a hangfelvétel-elemzés mai zenetudományos módszereit.⁶¹ Teljes hangfelvételek részletes tudományos elemzése és több más korabeli előadó felvételével történő összehasonlítása már csak terjedelmi okok miatt se fért volna bele a disszertáció keretei közé. A tudományos hangfelvétel-elemzés lehetőségeit inkább egy-egy kisebb területen (portamentó- és vibratóhasználat, ritmikai eltérések) alkalmaztam. Sajnos a vizsgált korszakban a magyar tenorok közül csak Környei Bélával készült jelenleg hozzáférhető Wagner-

⁵⁹ Dennis (1968–69), 155., Einhard Luther (2002), 365.

⁶⁰ Lásd a 28. és 29. lábjegyzetet.

⁶¹ Az előadóművészet-történeti analízis modern tudományos módszereit legrészletesebben Daniel Leech-Wilkinson írja le online olvasható könyvében: Daniel Leech-Wilkinson, *The Changing Sound of Music: Approaches to Studying Recorded Musical Performance* (London: CHARM, 2009. Online publikáció: <http://www.charm.rhul.ac.uk/studies/chapters/intro.html>). Ennek a könyvnek a negyedik fejezete foglalkozik az énekes hangfelvételek elemzésével, de leginkább dalfelvételeken keresztül. A korai operaénekes hangfelvételekkel tudományos módszerekkel, számítógépes hanganalízissel nagyon kevesen foglalkoznak, közülük az egyik legfontosabb: Trezise, Simon: *Musical Archaeology. Learning to Learn from Early Recordings, the Pitfalls and the Pleasures*. Előadás a CHARM 2005. áprilisi szimpóziumán. Online publikáció: www.charm.rhul.ac.uk. Fábíán-Somorjay Dorottya 2008-ban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen tartott *A century of recorded performance: Changes in interpretative styles* című kurzusán volt alkalmam személyesen is megismerni a kurrens tudományos hangfelvétel-elemzési módszerek egy részét.

felvétel, Georg Anthes felvételei – Mapleson-hengerek – korábbiak, és jóval gyengébb minőségűek.

A záró alfejezetben (Karel Burian, az énekművész magyarországi jelentősége) foglalom össze Burian magyarországi működését. Burian esetében feltehető a kérdés, kialakulhatott-e az ő hatására valamilyen tradíció a magyarországi hőstenor-szerepkörben. Talán Závodszy Zoltán, az első igazi magyar hőstenor hangfelvételein lenne érdemes vizsgálni azt a kérdést, hiszen Závodszy még énekelhetett is a színpadon Buriannal Wagner *Trisztán és Izoldájában*. Závodszy 1921. június 4-én lépett fel először Melot szerepében.⁶² Innentől kezdve ezt a szerepet nagyrészt ő énekelte egészen addig, amíg 1930. szeptember 28-án Trisztán szerepében is bemutatkozott az Operaházban. Három *Trisztán*-előadáson lépett fel együtt Buriannal.⁶³ Azonban ha azt szeretnénk vizsgálni, vajon hatott-e Burian előadásmódja Závodszyra, több szempontot is figyelembe kell vennünk. Závodszy tanára a Zeneakadémián 1916 és 1920 között Anthes György volt,⁶⁴ így előadói stílusára Anthes is legalább olyan nagy, de inkább még nagyobb hatással lehetett. Ráadásul Burian Trisztán-alakítását csak egy 1911-ben készült hangfelvétel alapján tudjuk vizsgálni, míg Závodszy hangfelvételei jóval későbbi korszakból maradtak ránk. Szinte biztos, hogy tanult Závodszy Burian előadói stílusából, azonban ezeket a hatásokat Závodszy évekkel később készült felvételein már szinte lehetetlen kimutatni.

Mivel Karel Buriannak elsősorban az operai előadói stílusát vizsgálom, nem térek ki részletesen a cseh népdalokból, illetve népdalfeldolgozásokból készített hangfelvételeire. Döntésemet az is indokolta, hogy ezek a cseh nyelvű felvételek nagyon csekély mennyiségben jutottak el a cseh nyelvterületen kívülre, illetve specifikusan a cseh kultúrához tartoznak, Burian magyarországi működéséhez

⁶² A Magyar Királyi Operaházban megrendezett előadások adatait Jónás Alfréd szereptörténeti adattára alapján közlöm. A Jónás (OSZK) forrás leírását lásd az 1. fejezet 6. lábjegyzetében.

⁶³ 1921. december 30., 1922. március 5. és 1923. január 20. További közös fellépéseik voltak például a *Carmen*ben 1921. november 29-én, 1922. február 15-én és 1923. március 11-én. Forrás: Jónás (OSZK)

⁶⁴ A Zeneakadémia évkönyvei alapján. Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1916/1917-iki tanévről*. (Budapest: Országos M. Kir. Zeneakadémia Kiadása, 1917): 138.; Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1917/1918-iki tanévről*. (Budapest: Országos M. Kir. Zeneakadémia Kiadása, 1918): 56.; *Az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Évkönyve 1918/19. 44. tanév*. (Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Kiadása, 1919): 44.; Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneművészeti Főiskola Évkönyve Az 1919/20-iki Tanévről*. (Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Kiadása, 1920): 50.

nincsen közülük. Hasonló módon eltekintek Burian egyéb dalfelvételeinek és egyetlen kuplé-felvételének részletes bemutatásától is.

Az értekezés függelékében Burian magyarországi tevékenységének dokumentumait, statisztikáit, valamint Burian diszkográfiáját közlöm. Eredetileg szándékomban állt közzétenni Burian fellépéseinek saját használatomra összeállított, lehető legteljesebb listáját, azonban Hamburgból és Bayreuthból nem sikerült pontos adatokat szerezni, Drezdában is csak a fennmaradt színlapok alapján sikerült adatokat gyűjtenem, ráadásul a vendégfellépések időpontjait és helyszíneit szinte lehetetlen felkutatni, így a lista nem minősülne teljesnek.⁶⁵ A függelékben közölt diszkográfia teljesebb, mint bármelyik rendelkezésemre álló korábbi diszkográfia, ugyanis a források összevetésekor olyan hangfelvételek adatai is felbukkantak, amelyek egyik, vagy másik forrásban nem szerepelnek. Külön érdeklődésre tarthat számot Mahler *Revelge* című dalának Burian-felvétele, mely minden valószínűség szerint a legkorábbi lemezre rögzített Mahler-mű.⁶⁶

Az értekezésben – témájából adódóan – számos hivatkozás található művekre és szerepekre. Az operák címeit és a szereplők neveit általában a Magyarországon ismert verzióban, magyarul használom. Ahol fontosabb esetben nagyobb eltérés található,⁶⁷ ott magyarázó lábjegyzettel próbálom segíteni az érthetőséget. Nehézkessé tenné a szöveget, ha minden alkalommal megjelölném a szerep mellett az opera szerzőjét és címét is. Emiatt csak Burian repertoárjának bemutatásakor jelölöm az összes szerepnél a szerzőt és a címet. A különleges, kevésbé ismert esetekben természetesen a többi fejezetben is megadom a szerep mellett legalább az opera címét. Mivel a szövegben rendkívül gyakran kerülnek említésre más magyar és külföldi énekesek, többen közülük több fejezetben is, az életrajzaikat nem közlöm fejezetenként lábjegyzetben, hanem csak egyszer, a függelékben található énekeslexikonban.

⁶⁵ A lista jelenleg Burian valamennyi hannoveri, prágai (Nemzeti Színház és Német Színház), budapesti, new yorki, londoni, bécsi, müncheni, brüsszeli, kölni fellépését, a drezdai fellépések nagy részét, valamint néhány további vendégjáték adatait tartalmazza.

⁶⁶ Fülöp Péter 2011. január 25-én kelt levele alapján. A hangfelvétel adatai Fülöp Péter legfrissebb Mahler-diszkográfiájában (Péter Fülöp: *Mahler Discography*. Toronto: Mikrokosmos, 2010) sem szerepelnek.

⁶⁷ Például Smetana *Az eladott menyasszony* című operájának tenor főszereplője, Jeník a budapesti Magyar Királyi Operaházban Hans-ként szerepelt.

Karel Burian nevét sokféleképpen írják nemcsak a korabeli újságcikkekben, de az azóta megjelent szakirodalomban is. Eredeti neve Karel Burian volt.⁶⁸ Ő maga a nevét Amerikában Carl Burrianként írta.⁶⁹ Magyarországon fellelhető dedikációin Burián vagy Burian Károlyként írt alá.⁷⁰ Német nyelvterületen gyakran Karl Burrianként írják a nevét,⁷¹ lehetséges, hogy testvérétől, Emil Burian baritontól kívánta úgy megkülönböztetni magát, hogy gyakran két r betűvel írta vezetéknevét.⁷² Magam az eredeti, cseh írásmódot használom, ugyanakkor az idézetekben meghagyom azt az írásmódot, ahogy a hivatkozott helyen szerepel.

Ahol nem jelöltem külön, ott az idegen nyelvű idézetek fordításait magam készítettem. A magyar nyelvű idézeteknél nem módosítottam a forrás helyesírását. A folyóirat-cikkek esetében meghagytam a korabeli írásmód sajátosságait a címeknél is, így ha a forrásban pont található a cím után, a hivatkozásban is így szerepel. A címek zárójellel történő kiemelését is megtartottam. A zenei hangok megnevezésénél a következő jelölést alkalmaztam:

⁶⁸ Szeretném köszönetemet kifejezni Marta Ottlovának, hogy felhívta a figyelmemet a helyes cseh írásmódra.

⁶⁹ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. és Dennis (1969), 149.

⁷⁰ Például az Operaház Archívumában található fényképeken.

⁷¹ Einhard Luther: *So singe, Held! Biographie eines Stimmfaches (Teil 1) Wagnertenöre der Wagnerzeit (1842-1883)*. (Trossingen-Berlin: Edition Omega Wolfgang Layer, 1998): 31.

⁷² MGG Burian col.1298. és Horst Seeger, Dr.: „Dresdner Sanger-Postkarten (29). Karel Burian”. *Opernglas* 1989/90, vol. 4. Hírlapkivágat a Drezdai Operaház Archívumában (dátum, évfolyam és oldalszám megadása nélkül)

1. Előzmények

1.1. A tenor hangfaj a 19. és a 20. század fordulóján, a specializálódás problémája

A tenor szerepkörök között a hőstenor, azon belül pedig a speciális Wagner-tenor a mai napig is különleges, gyakorinak nem mondható hangfaj. Népszerűségére – és ritkaságára – jellemző, hogy a zenetörténet nagy Wagner-tenorait az operarajongók ma is emlegetik, elég csak Lauritz Melchiorra, Max Lorenzre, Wolfgang Windgassenre, Peter Hofmannra vagy Siegfried Jerusalemre gondolni. Az itt felsorolt énekesek azonban mind későbbiek, mint az a korszak, amelyet értekezésemben vizsgálok. Mi volt tehát a helyzet a tenorokkal a 20. század elején?

Miként arra Tallián Tibor és Michael Seil felhívták a figyelmemet, a 20. század elején a jelentősen megnövekedett repertoár ellenére még nem volt gyakorlatban a specializálódás.¹ A korszak operajátszásában már gyökeret vertek a Mozart-operák, még divatosnak számítottak az olasz bel canto, valamint a francia nagyopera napjainkban jóval kevesebbet játszott alkotásai, míg az aktuális nagy operaszerzők Verdi és Wagner voltak. Időközben minden országban kezdett kialakulni a nemzeti opera is, valamely nagy és népszerű operaszerző alkotásainak mintájára. Mindezek mellett már szerepelt az operaházak repertoárján a következő nagy korszak operastílusának, a verizmusnak néhány korai műve is. Egy operaháznak azonban nem állt rendelkezésére – ma se mindenhol – akkora előadó-személyzet, hogy minden különböző típusú és különböző korszakbeli operához külön előadógárdát biztosítson. A kisebb városok operaházai saját társulatuk előadói képességeiből gazdálkodtak, míg a nagyobb operaházak – mint például a new yorki Metropolitan Opera House vagy a londoni Covent Garden – nemzetközi sztárokat igyekeztek hosszabb-rövidebb időre a társulathoz kötni. Ezekben a színházakban valamivel több

¹ Tallián Tiborral a 2009-2010. tanévben tartott Wagner-kurzusán, Michael Seillal a Gesellschaft für historische Tonträger 2010. évi konferenciáján volt alkalmam konzultálni a 20. század eleji énekesek specializálódásáról. Más azonban a helyzet a korabeli színészetrel. Ferenczi Frigyes írja a Magyar Színművészeti Lexikon szerepkörök szócikkében: „A modern rendezés nem ismer szerepköröket, csak egyéniségeket.” Ferenczi Frigyes: „Szerepkörök” in: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás története. IV. kötet* ([Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]): 232. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy egyrészt a szócikk későbbi időszak szemszögéből tárgyalja a témát, másrészt az énekeseknél nem csak alkati kérdés határozza meg az egyes énekesek alkalmazási körét.

lehetősége volt egy énekessel arra, hogy a hangjához leginkább megfelelő szerepeket énekelje.

Természetesen speciális a helyzete a Wagner-játék két század eleji fellegvárának, Münchennek és Bayreuthnak. Bayreuthban – mint ezt később látni fogjuk – saját, Wagner-előadásokra specializálódott előadógárdát képeztek ki. A müncheni Wagner-fesztiválok vegyesebb volt az előadók válogatása, a müncheni társulat tagjai mellett bayreuthi énekesek, valamint nemzetközileg ismert sztárok is szerepeltek az előadásokon.² Azonban mindkét fesztiválon csak Richard Wagner műveit adták elő. Egy széles repertoárra törekvő, de kisebb, ráadásul fiatal operaház, mint a budapesti, nem engedhette meg magának, hogy minden opera-típusra külön előadógárdája legyen.³

A 20. század elején tehát kevés énekes engedhette meg tehát magának, hogy csak bizonyos szerepkörökben lépjen fel. Burian budapesti szerződésének 2. pontjában a következőket olvashatjuk:

A szerződési időszak alatt köteles Burrian Károly úr mint hős- és lírai tenor (*főleg Wagner-féle művekre*) a Magy. Kir. Operaház művészeti igazgatójától részére osztandó s szakmájába vágó minden szerepet elvállalni, betanulni s a művészet kívánalmainak egészen megfelelően [...] előadni.⁴

Tulajdonképpen ez az „első tenor” státusza, amelyben egyaránt kaphat az énekes lírai és hőstenor főszerepeket. Az itt dőlt betűvel szedett, eredetileg is zárójelben szereplő részlet különleges hozzátétel, kézírással van a szerződés szövegéhez illesztve, ez jelzi, hogy az énekessel elsősorban a Wagner-operák előadásain számol az Operaház. Azonban ha ez nem is lenne beszúrva, Burian fellépéseit vizsgálva megállapítható, hogy elsősorban Wagner-operákban, hőstenor szerepekben lépett fel.⁵

² A müncheni Prinzregententheater 1901. augusztus 20-án nyílt meg. Minden évben a nyár végén Wagner-fesztivált rendeztek. A müncheni Wagner-fesztiválokról lásd bővebben: David Mahlon Breckbill: *The Bayreuth singing style around 1900*. PhD disszertáció. (University of California, Berkeley, 1991): 111–115. Külön szeretnék köszönetet mondani Michael Graynek, aki másolatban rendelkezésemre bocsátotta ezt a disszertációt.

³ A Magyar Királyi Operaháznak megnyitásakor 34 magánénekes volt, ők szerepeltek a nyitó szezonban másorra került 38 operában. Staud (1984), 70. és 442–443.

⁴ Burian szerződésének teljes szövegét lásd a 4. függelékben, a szerződés megtekinthető a Magyar Állami Operaház Archívumában, leltári száma: 1974/20.

⁵ Burian magyarországi fellépéseinek listáját lásd az 1. függelékben.

Utólag valóban meg lehet állapítani, hogy egy bizonyos énekes inkább lírai szerepekben lépett fel, más pedig a karakterszerepekben fordult elő többször.⁶ Ugyanakkor jól látható, hogy egy-egy előadót több szerepkörben is kipróbáltak, és azután alkalmaztak is, ha nem volt más, aki alkalmasabbnak tűnt az adott szerep előadására. Karel Burian saját maga által összeállított repertoárlistáján⁷ is látszik, hogy valóban nem egy bizonyos szerepkörre koncentrált, hanem szinte mindent énekelt Mozarttól Richard Straussig, amire lehetősége volt, illetve amire kötelezte őt az az operaház, ahol éppen szerződésben állt. Jürgen Kesting szerint egyenesen magától értődik, hogy mikor Burian Drezdába került 1902-ben, bár már elismert Wagner-énekes volt, a lírai tenorszerepeket is átvette elődjétől.⁸ De ugyanúgy igaz ez a korszak egyik legfontosabb magyar tenorénekesére, Arányi Dezsőre is, aki líraibb hangú énekes létére kénytelen volt a Magyar Királyi Operaházban Wagner-szerepeket is énekelni, mert az adott években nem volt erre megfelelő énekese az intézménynek.⁹

1.2. Tenorszerepek a Magyar Királyi Operaház első évtizedeiben (1884–1900)

Az Operaház megnyitásakor csak egy magyar tenor volt az intézet kötelékében: Hajós Zsigmond.¹⁰ František Broulik (Budapesten Broulik Ferencz), Franz Glatz (avagy Gassi Ferenc), Pauli Richárd és a vendégként gyakran fellépő Julius Perotti (Perotti Gyula) mind külhoni énekesek voltak, Hajóssal együtt ők öten énekelték a fontosabb tenorszerepeket az Operaház első éveiben.¹¹ Később csatlakozott hozzájuk Arányi Dezső, Szirovatka Károly és Kertész Ödön, valamint néhány további külföldi

⁶ A Magyar Királyi Operaház szereptörténetének tanulmányozásához – modern kiadvány hiányában – felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújt az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárában található Jónás Alfréd által összeállított több részes operaházi szereptörténeti kataszter: [Jónás Alfréd]: *[Az] Operaház szereptörténeti adattára [1884–1948]*. 1. köt.: Operák A-M. 2. köt.: Operák N-Z. 3. köt.: Balettek. Budapest, 1950k. (Kézirat, OSZK MS 124/1-3). Jónás Alfréd az Operaház 1884 és 1948 közötti valamennyi előadásának szereposztását közli az operák szerzői, azon belül pedig cím szerinti betűrendjében, ezért hivatkozásnál nem tartottam szükségesnek az oldalszámok megadását. A kataszter adatai több esetben is tévesek, de ezeket a kataszter alapján már könnyebb beazonosítani az Operaház – sajnos hiányosan vezetett – előadásjegyzékeivel. Csak a kettő közös használatával kaphatunk jelenleg elérhető képet az Operaház előadásainak dátumairól és szereposztásairól.

⁷ Burian repertoárját lásd a 3. függelékben.

⁸ Kesting (2008) I/191–192.

⁹ Staud (1984), 75.

¹⁰ Pauli Richárd magyar énekesnek minősül, de nem Magyarországon született.

¹¹ Az Operaház tagjainak listáját a Staud Géza által szerkesztett *A budapesti Operaház 100 éve* című könyv függelékei (Mátyus Zsuzsa: Az Operaház 100 éves névsora és Baráth Edina: Vendégművészek az Operaházban) alapján tanulmányoztam.

énekes, például Henri Prévost (Prévost Henrik), Vincenzo Larizza (Budapesten Larizza Vince), Werner Alberti és Philip Brozel (Brozel Fülöp). A szereptörténetet, illetve egyes énekesek szerepeit követve jól kimutatható a korszakot jellemző, gyakran következetlen, elsősorban a tenorhiányra épülő szerep-kavalkád.¹²

A francia operák virtuóz tenor főszerepei (Masaniello, Ördög Róbert, Vasco da Gama, Raoul, Leideni János és Eleázár) Perotti, Broulik és Hajós között oszlottak meg, míg ugyanezekben az operákban a kisebb tenorszerepeket (Alphonso *A portici némából*, Bois Rosé *A hugenottákból*, valamint Leopold herceg *A zsidónőből*) Pauli Richárd énekelte. Ugyanakkor a líraibb karakterű francia tenorszerepeket (Faust, Romeo) is Perotti és Broulik alakították, az utóbbi szerepben Arányi Dezső is gyakran fellépett az Operaház színpadán. A francia tenorszerepek közül kiválik Bizet *Carmen*jének Don Joséja, amely bár a verizmus felé hajlik, jóval líraibb, mint például a Meyerbeer-operák hőstenort igénylő főszerepei. Ennek megfelelően a drámaibb hangú Hajós és a líraibb hangú Pauli és Kertész Ödön, majd később az olasz Larizza egyaránt énekelhette.

A koraromantikus olasz operák tenorszerepei (Almaviva gróf, a *Tell Vilmos* Arnoldja, Elvino *Az alvajáróból*, a *Norma* Pollionéja, Gennaro a *Lucretia Borgiából*, a *Lammermoori Lucia* Edgardja, a *Don Pasquale* Ernestója, valamint Tonio *Az ezred lányából*¹³) virtuóz énekest kívántak, így a könnyebb hangú Pauli mellett megint csak gyakran szerepeltek a drámaibb tenorok. Természetesen Pauli kapta a líraibb szerepeket (Almaviva, Tonio, Ernesto, Elvino), míg Perotti, Broulik és Hajós a viszonylag súlyosabb szerepekben (Pollione, Edgard, Gennaro) jutottak inkább szóhoz.

A Verdi-operák tenorszerepeit a külhoni tenorok: Perotti, Gassi, Prévost, valamint később még egy olasz származású énekes, Vincenzo Larizza énekeltek. Itt is megfigyelhető, hogy Pauli inkább lírai szerepeket (Alfréd, Cassio) kapott. Perotti szinte az összes Verdi-opera tenorszerepét végigénekelte: Riccardo, Ernani, Otello, a *Rigoletto* hercege, és Manrico szerepében is gyakran lépett az Operaház pódiumára. Larizza és Prévost nevével inkább a hősiesebb hangot kívánó szerepekben (Radames,

¹² A Magyar Királyi Operaház szereptörténetét a következő források alapján vizsgáltam: Jónás (OSZK); [Jónás Alfréd]: *A Magyar Királyi Operaház tagjai. 1884–1948.* Budapest, 1948–1949. (Gépirat, OSZK MS 105/1–2); Jónás Alfréd (összeáll.): *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban. I. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942. (Gépirat, OSZK MS 92/1.)

¹³ Donizetti *Az ezred lánya* című operája Magyarországon a 19. század végén *Mari, az ezred lánya* címen ment, Tonio szerepét Tóni néven találjuk a színlapokon és a szereptörténeti kimutatásokban.

Otello, Manrico) találkozunk. A drámai hangú Broulik pedig különös módon Radames, Manrico mellett a líraibb mantuai herceg szerepében tűnik fel gyakran a műsoron.

Az olasz verizmushoz köthető tenorszerepeket a fiatal Szirovatka Károly, Perotti és a társulat olasz származású énekesei (Signorini, Runcio, Larizza) alakították. Arányi és Kertész Ödön Turiddu líraibb karakterű szerepében énekelt gyakrabban.

Ami a magyar operákat illeti, nem volt könnyű feladat a megfelelő szereposztás összeállítása. Mivel a társulatban túlsúlyban voltak a külföldi tenorok, előfordult, hogy még egy magyar műben sem csak magyar énekesek léptek színpadra. A súlyosabb szerepekben (Bánk bán, Hunyadi László) Hajós, majd később Arányi Dezső mellett Broulik és Perotti is gyakran szerepelt, míg a könnyedebb hangot kívánó szerepeket (Ottó, V. László király) Pauli énekelte. Figyelembe kell ugyanakkor venni, hogy mind László király, mind pedig Ottó szerepe virtuózabb volt, mint amihez a mai magyar közönség az Erkel-operák átdolgozott verzióiban hozzászokhatott.¹⁴

A német operák szereposztásaiban találjuk a legnagyobb meglepetéseket. A líraibb hangot kívánó szerepeket (Tamino, a *Figaro házassága* Basiliója)¹⁵ általában Pauli, míg a súlyosabbakat Broulik és Arányi Dezső is gyakran énekelte (például Matthias Freudhofer *A bibliás emberből*, vagy a *Sába királynője* Asszádja).

¹⁴ Lásd például a *Hunyadi László Király* szerepében a magas fekvésű *ossia* elhagyását a Cillei meggyilkolása utáni jelenetben (I. felvonás, Scena XII. Recitativo. Eredeti: 270–271. Átdolgozott verzió zongorakivonata: 93.). A Király III. felvonásbeli *cabalettáját* teljes egészében kihúzták az átdolgozók. (No. 17 Aria végén az eredeti verzióban). Az eredeti verzióban Erkel a két tenor főszereplő közül nem a címszereplőt, hanem V. László királyt tüntette ki kétrészes olaszos nagyáriával. Lásd. Tallián Tibor: „Bevezetés. I. Az opera keletkezése”. In: Erkel Ferenc: *Hunyadi László*. Kritikai kiadás. Közreadja: Szacsvai-Kim Katalin. Erkel Ferenc Operák 2. 1. kötet. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2006): VIII–XI. IX., 10. lábjegyzet. Források: Erkel Ferenc: *Hunyadi László*. Kritikai kiadás. Közreadja: Szacsvai-Kim Katalin. Erkel Ferenc Operák 2. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2006) valamint Erkel Ferenc: *Hunyadi László*. Átdolgozott verzió. Átdolgozta: Nádasy Kálmán és Oláh Gusztáv. Zenéjét átdolgozta: Radnai Miklós. (Budapest: Zeneműkiadó, 1968). A *Bánk bán* eredeti és átdolgozott Ottó szólamának leglényegesebb eltéréseit Melinda és Ottó I. felvonásbeli kettősénél találjuk. Melinda és Ottó I. felvonásbeli többszakaszos duettje (No. 5 Duetto e Scena) az átdolgozás során jelentősen megrövidült, Ottó hosszabb szóló szakasza (Melinda, végtelen szeretlek tégedet..., Moderato, a Kritikai kiadás 1. kötet 139. oldalától) G-dúrból F-dúrbá lett transzponálva (Sem éjtem, sem napom..., Allegro agitato, a zongorakivonat 68. oldalától), így a több kitartott h” helyett az átdolgozott verzió legmagasabb hangja b”. Források: Erkel Ferenc: *Bánk bán*. Kritikai kiadás. Közreadja: Dolinszky Miklós. Erkel Ferenc Operák 3. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2009) valamint Erkel Ferenc: *Bánk bán*. Átdolgozott verzió. Zenéjét átdolgozta: Rékai Nándor, Szövegét átdolgozta: Nádasy Kálmán és Oláh Gusztáv. Zongorakivonat. (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, [1957]).

¹⁵ Belmonte is ide kíváncozna, azonban a *Szöktetés a szerájból* csak később került az Operaház repertoárjára.

Ugyanakkor Don Ottavio és Florestan meglehetősen különböző hangot kívánó szerepében mind Pauli, mind pedig Broulik és Arányi is gyakran feltűntek.

Végül a Wagner-szerepekre leginkább Broulik és Perotti hangja volt alkalmas. Perotti – olasz neve ellenére – Tannhäuser, Lohengrin, Siegmund, valamint Siegfried szerepében is gyakran szerepelt az Operaházban. A kezdeti időkben Gassi és Hajós is többször énekelt a *Tannhäuser* és a *Lohengrin* címszerepét, azonban a társulat többi tenorja (Pauli, Arányi, Kiss Béla) Erik líraibb szerepében léphetett inkább fel. A *nürnbergi mesterdalnokok* Waltherét Hajós és Broulik énekelték gyakrabban, míg a *Trisztán és Izolda* és a *Parsifal* csak később kerültek az Operaház repertoárjára.

Az összefoglalás alapján megállapítható, hogy Pauli Richárd tulajdonképpen bármely nemzetiségű opera líraibb, vagy könnyedebb tenorszerepében bevethető volt. Az azonban már meglepőbb, hogy Broulik és Arányi egyaránt énekelt Don Ottaviót, Florestant, Bánk bánt és Logét, pedig ezek a szerepek korántsem egyforma karakterre íródtak. Tulajdonképpen hőstenornak a szerepbirtoklás alapján talán leginkább Perotti mondható, de ő is alkalmazható volt olyan líraibb szerepben is, mint például a *Rigoletto* hercege, vagy *Az álarcosbál* Riccardója. Bár több Wagner-szerepet is énekelt, elsősorban mégis olasz és francia hőstenor szerepekre lehetett alkalmas a hangja.¹⁶ Mellette Broulik és Hajós énekelték még gyakrabban a fajsúlyosabb tenorszerepeket.

Kevésbé jelentős tenor énekese, a szereptörténet szempontjából mégis különleges egyénisége volt a Magyar Királyi Operaház első három évtizedének Szirovatka Károly, esete jól jellemzi a szerepkörök közötti összemosódást. Két szakaszban volt az Operaház tagja, 1891-től 1894-ig, majd 1909-től 1913-ig. Első operaházi éveiben mint lírai tenor lépett fel, majd több év külföldi tartózkodás után Balta Károly néven mint hőstenor tért vissza a budapesti Operaház színpadára.¹⁷ Nagy sikert azonban nem sikerült aratnia, hangja nem bizonyult alkalmasnak a Wagner-szerepek stílusos eléneklésére. Minden bizonnyal nem volt igazi hőstenor, hiszen első operaházi éveiben Mascagni, Verdi, Mozart, Leoncavallo és Meyerbeer

¹⁶ „Az olasz és francia hőstenori szerepkör tudniillik árva, amióta Perottit elveszítettük.” G[ergely István].: „Operaház”. *Budapesti Napló* VII/158 (1902. június 11.): 8.

¹⁷ „Vasárnap hosszabb szünetelés után „Trisztán és Isolda” került előadásra az újonnan szerződött taggal, Balta Károlylyal, aki valamikor, gondolom Mahler idejében mint Szirovatka volt már tagja Operaházunknak. Akkoriban, mint fiatal tenorista, lírai szerepeket adott, holott most erőben, hangban fejlődve a tenorhősöket fogja bemutatni.” –z.: „M. Kir. Operaház”. *Alkotmány* XV/8 (1910. január 11.): 9.

operáiban énekelhetett főbb szerepeket, egyetlen Wagner-szerepben, *A nürnbergi mesterdalnokok* Stolzingi Walthereként léphetett csak fel. Három olyan szerepe volt, melyekben viszonylag gyakran szerepelt: Tamino, Alfréd és Turiddu. Második operaházi periódusában szinte csak Wagner-szerepeket alakított, számottevő siker nélkül. Hiába próbálta tehát a sajtó hőstenorként beállítani, és hiába próbálta őt az Operaház – feltehetőleg a korszak hőstenor-hiánya miatt – hőstenor szerepekben játszani, hangja valószínűleg inkább a lírai szerepkörre utalta volna őt. Siegmundja után a következő kritikát olvashatjuk a Pesti Naplóban:

[...] ő kreálta annak idején az első magyar Caniot Leoncavallo „Bajazzók”-jában. A Mahler-rezsimben vált meg az Operától, azóta kisebb német és svájci színpadokon működik, most a baseli színház tagja. [...] Hangterjedelme inkább a lírai szerepkörre utalja, Siegmund szerepe több erőt, határozottságot, férfiasabb hangszint követel az énekestől, mint amennyi az ő organumában van. Lány hangjával a színjátszóképeség nagymérvű hiánya párosult, mely nem tudta Siegmund szimpátikus alakjának illuzióját kelteni bennünk. Énekbeli tanultsága, biztos hangvétele azonban olyan tulajdonságok, melyeken át az ő édeskés hangja lírai szerepekben kétségkívül szépen érvényesül.¹⁸

A 19. század utolsó harmadában csak annak az énekesnek nyílt alkalm a Wagner-szerepekre specializálódni, aki Bayreuthban, a zeneszerzőtől tanulhatta a stílust. A 19. századi budapesti énekoktatást e helyen nincs módunk részletesen tárgyalni, de talán szükség sincs rá. Ugyanis Wagner életében még nem lehet arról beszélni, hogy az ő műveinek újfajta, speciális előadói stílusát bárhol is tanítsák. Még a bayreuthi énekesiskola is csak Wagner halála után, 1892 novemberében kezdte meg működését.¹⁹

S bár már 1865-től van énekes színészképzés Budapesten az ez évben alakult Színészeti Tanodában,²⁰ az ott folyó képzés nem eléggé hatékony.²¹ 1882-ben indul a

¹⁸ N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LX/95 (1909. április 22.): 12.

¹⁹ Dietrich Mack (Hrsg.): *Cosima Wagner. Das zweite Leben. Briefe und Aufzeichnungen. 1883–1930.* (München–Zürich: R. Piper & Co. Verlag, 1980): 811. (A továbbiakban: *Cosima Wagner, Das zweite Leben.*)

²⁰ 1865-ből két énektanár (Böhm és Boccolini) és egy zongoratanító (Bakics Ferencz) nevérol tudunk. Váradi Antal: *Huszonöt év. Az Orsz. Zene- és Színművészeti Akadémia színészeti osztályának keletkezése, fennállása és fejlődése 1864–1889ig rövid áttekintésben.* (Budapest: Athenaeum, 1890): 9.

Zeneakadémián az ének tanszék, a tanári posztokra Passy-Cornet Adélt és Pauli Richárdot kérték fel, a képzést a Színészeti Tanoda igazgatója, Mihalovich Ödön javaslatára a Színészeti Tanoda operaiskolájának előfeltételévé tették.²² Mikor Liszt Ferenc halála után Mihalovich Ödön lett a Zeneakadémia igazgatója is, vezetése alatt összefonódott a két intézmény, így a Színészeti Tanoda opera tanszaka és a Zeneakadémia ének tanszaka is. Ennek a rendszernek azonban még be kellett indulnia, addig viszont az énekesek továbbra is inkább külföldi mestereknél képeztették a hangjukat.²³

A Wagner-stílus esetében tovább nehezítette a helyzetet, hogy Cosima Wagner – férjével ellentétben – nem törekedett arra, hogy az autentikusnak mondott bayreuthi Wagner-stílus más színpadokon is teret nyerjen.²⁴ A Magyar Királyi Operaház énekesei közül elsőként Takáts Mihály jutott el Bayreuthba, ő azonban szerencsétlen módon nem érthette meg, hogy tanári tevékenységet is folytasson Magyarországon. 1913 szeptemberére tervezték a Nemzeti Zenede operai tanszakának elindítását, ahol ő tanított volna, azonban a tanév kezdete előtt egy hónappal hirtelen elhunyt.²⁵ Pauli Richárd, a Zeneakadémia férfi énektanára – mint a szereptörténeti összefoglalásból láttuk – lírai tenor volt. Az első kifejezetten Wagner-énekes, aki Magyarországon tartósan pedagógiai munkát is végzett, a hőstenor Anthes György volt, aki a Zeneakadémia ének tanszakán 1913 és 1922 között több neves énekest, későbbi operaházi tagot is kiművelt.

---

²¹ Szerző Katalin: „Mihalovich Ödön a Zeneakadémia élén. 1887–1919”. in: Ujfalussy József (szerk.): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Dokumentumok, tanulmányok, emlékezések.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1977), 107-129. 119.

²² Szerző Katalin: i.m., 119. Mihalovich Ödön 1881-től a Színészeti Tanoda igazgatója volt. N. N.: „Színház- és Filmművészeti Főiskola”. In: Székely György (főszerk.): *Magyar Színművészeti Lexikon.* (Budapest: Akadémiai kiadó, 1994), 758–759. 759.

²³ Szerző Katalin: i.m., 119.

²⁴ „Dabei hatte Cosima im Gegensatz zu Wager nie den Ehrgeiz, auf andere Bühnen Einfluß zu nehmen [...]” (Cosima Wagner, Das zweite Leben. Vorwort. 12.)

²⁵ Sz. Farkas Márta: „A Nemzeti Zenede története (1891–1919)”. In: Tari Lujza – Sz. Farkas Márta (szerk.): *A Nemzeti Zenede.* (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005): 153.

1.3. A hőstenor szerepkör

Egy énekes hangfajának és szerepkörének meghatározásánál három alapvető szempontot kell figyelembe venni: a hangszínt, a kényelmesen megszólaltatható hangfekvés hangmagasságát, valamint az állóképességet.²⁶ Elsősorban ez a három határozza meg, hogy hangfaján belül milyen szerepkörre lesz alkalmas az énekes. A tenor hangfajon belül alapvetően három csoportot különíthetünk el: a lírai tenort, a karaktertenort és a hőstenort.

A hőstenor szerepkör a 19. század elején született, bár kétségtelen, hogy előzményei korábbi operákban is megtalálhatók.²⁷ Manapság a legkorábbi valóban hőstenor szerepnek a *Fidelio* Florestanját (1805) tartjuk, ezt követi a német operairodalomban Max *A bűvös vadászból* (1821), majd a Wagner-operák tenorszerepei. A francia operairodalomban Masaniello (Auber: *A portici néma*, 1828) és Raoul (Meyerbeer: *A hugenották*, 1836) az első példák. Az olasz operairodalomban ekkor még a bel canto uralkodik, ezáltal a születő művekben inkább virtuóz, de első sorban lírai tenor szerepeket találunk (például Nemorino *A szerelmi bájtalból*, 1832). Természetesen ezek a tenor főszereplők is képesek adott esetben drámai kitörésekre (mint például Rossini *Otelloja*,²⁸ vagy Pollione a *Normából*, 1816 és 1830), de az alapkarakterük inkább lírai. Verdi színrelépésével születnek meg az első igazán hősi olasz tenorszerepek (Manrico, Radames stb.),²⁹ melyeknek kicsúcsosodása majd az *Otello* címszerepe lesz. A különböző nemzetek

²⁶ Mivel a szakirodalom a szerepkörök csoportosításánál csak nagy vonalakban van összhangban, inkább saját szerepköri csoportosítást dolgoztam ki. Véleményem kialakulásában mindenképp Andrejsik Istvánnal, valamint Darázs Renátával, Najbauer Lóránttal, Mikecz Kornéllal és Szakács Ildikóval folytatott beszélgetéseim és közös előadóművészi munkám, illetve saját, operaelőadások meghallgatásával szerzett tapasztalataim nagyon sokat segítettek. Szakirodalomként – a vonatkozó lexikon-szócikkeken kívül – a következő könyveket használtam: Peter Anton Ling: *Stimme, Stimmfach, Fachvertrag. Die Bedeutung der Opernstimmfächer am Beispiel der männlichen Stimmfächer*. (Augsburg: Wißner-Verlag, 2008), Bernd Göpfert: *Stimmtypen und Rollencharaktere in der deutschen Oper von 1815–1848*. (Wiesbaden: Breitkopf & Härtel, c1977). Ling terjedelmes áttekintést ad a szerepkörök szakirodalmáról, míg Göpfert inkább a szerepkörök a szüzsében megjelenő karaktereit vizsgálja.

²⁷ Lásd a következő bekezdésekben a hőstenor szerepkör egyes karaktereit.

²⁸ John Rosselli: „Italy: the Centrality of Opera.” In: Alexander Ringer (Ed.): *The Early Romantic Era. Between Revolutions: 1789 and 1848*. (London: The Macmillan Press Ltd., 1990), 160–200. 189. és a kapcsolódó jegyzet.

²⁹ Roger Parker: „Verdi, Giuseppe. §4. (vi) Singers and musical characterization”. In: Stanley Sadie (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 26*. (London: Macmillan, 2001): 443–444. John Rosselli szerint az új, hősiesebb tenor szerepkör első megjelenése Edgardo a *Lammermoori Luciában*, de az első igazi olasz hőstenor szerep szerinte is *A trubadúr* Manricója. John Rosselli: i.m., i.h.

operairodalmának kifejlődésével később valamennyi nemzetnek megszületnek a maguk hőstenor-szerepei is, gondolhatunk itt például a cseh Daliborra.³⁰

A hőstenor szerepkörön belül további alcsoportokat, szerepköröket lehet megállapítani. A magam csoportosítása szerint két fő irányt különböztetek meg: a líraibb és a drámaibb vonásokkal rendelkező hőstenor-szerepeket.

A líraibb karakterű hőstenor szerepek között két további alcsoportot különíttek el: az olasz és francia szerepeket (*tenore spinto*³¹ vagy *tenore di forza*³² és *Fort ténor*³³), valamint a német szerepeket (*jugendlicher Heldentenor*). Az olasz-francia lírai hőstenor szerepkör alapvetően lírai karakterű, de a lírai tenorénál nagyobb állóképességet és erőteljesebb hangot követelő, drámai kitöréseket is tartalmazó szerepeket foglal magába.³⁴ Közvetlen előzményeként a 19. század fordulójának néhány olasz és francia tenorszerepét tekinthetjük (pl. Floresky Cherubini *Lodoiskájából*, 1791, vagy Giannetto *A tolvaj szarkából*, 1817).³⁵ A német, úgynevezett *jugendlicher Heldentenor* szerepkör két forrásból táplálkozik, az egyik a Tamino-típusú mozarti tenorszerep,³⁶ a másik pedig a Gluck-féle francia operák tenor főhőse, például Achilles (*Iphigenia Aulisban*, 1774)³⁷ vagy Admeto (*Alceste*, 1779).³⁸ Alapvető szerep-jellegzetességének Göpfert a „harcolni is képes szerelmes hős” figuráját tartja.³⁹ Gyakran megtalálható a korai német romantikus operákban, például olyan, ma ritkán megszólaló, de Burian repertoárján meglévő szerepeket

³⁰ Marta Ottlová szóbeli közlése az Opera és nemzet konferencián tartott előadása után, Budapest, 2010. október 30.

³¹ Jander, Owen, Harris, Ellen T.: „Spinto”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 24.* (London: Macmillan, 2001): 188.

³² N. N.: „Tenore di forza”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 25.* (London: Macmillan, 2001): 291. és J. B. Steane: „Tenore spinto”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Vol. 4.* (London: Macmillan, 1997): 697. A két elnevezés közötti különbség a forrásként használt szócikkek alapján az időbeli behatárolás. A *tenore di forza* szerepek a korai romantikában találhatók, míg a *tenore spinto* címszó alatt későbbi szerepeket (Canio, Radames stb.) találunk.

³³ Thomas Seedorf: „Stimmentypen und Rollenfücher. Stimmengattungen 9.” In: Finscher, Ludwig (hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Sachteil 8.* (Kassel, Stuttgart und Weimar: Bärenreiter Metzler, 2000): col.1806–1812. col.1808 (A továbbiakban: MGG, Stimmengattungen)

³⁴ MGG, Stimmengattungen, col. 1810., Owen Jander/Ellen T. Harris: „Spinto”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 24.* (London: Macmillan, 2001): 188.

³⁵ Ling: i.m., 118.

³⁶ Ling teljesen jogosan a Mozart-operákból Idomeneo és Tito szerepét is említi. (Ling: i.m., 118.)

³⁷ Göpfert: i.m., 70.

³⁸ Ling: i.m., 118.

³⁹ Göpfert: i.m., 71–72.

említhetünk, mint Konrad (Marschner: *Hans Heiling*), Adolar (Weber: *Euryanthe*), vagy Nadori (Spohr: *Jessonda*).⁴⁰

A drámaibb karakterű hőstenor-szerepeken belül is különválasztom az olasz (*tenore robusto*⁴¹) és a német (*dramatischer Heldentenor*) szerepeket. Mindkettőre a nagy teherbírású hanggal rendelkező énekesek alkalmasak, alapvető különbség, hogy az olasz szerepekben a magas fekvés csengése, míg a német szerepekben a középfekvés erőssége az elsődleges tényező. Az olasz szerepek először Verdi operáiban, majd később a verista operákban (például a *Bajazzók* Caniója) is megjelennek.⁴² A *dramatischer Heldentenor* szerepkör ezzel szemben francia eredetű.⁴³ Elsősorban Wagner nevéhez fűződik, ő maga így jellemzi 1841-ben a hőstenor szerepkört az első Rienzinek, Josef Tichatscheknek írott egyik levelében:

Az a Rienzi, akit elképzelttem magamnak, és akit ábrázolni igyekeztem, a szó szoros értelmében hős kell hogy legyen. [...] Történelmi tény, hogy Rienzi, amikor nagy tetteit végrehajtotta, 28 év körüli fiatalember volt; ez – valamint a tenorhang sokféle karakteréről alkotott véleményem bírt rá arra, hogy ezt a szólamot tenorra írjam, ezáltal kiléptem abból a hagyományosnak tekintett nézetből, mely szerint a tenorhang kizárólag a szerelmes férfi karakterének felel meg.⁴⁴

Az, hogy a *Rienzi* címszerepe nem tartozik a mai értelemben vett hőstenor-szerepek közé, annak köszönhető, hogy Wagner később még tovább fejlesztette ezt a szerepkört műveiben.

A drámai hőstenor szerepkör elsősorban a 19. század második felének operáiban található meg. A *jugendlicher Heldentenor*énál drámaibb karakter és sötétebb

⁴⁰ Göpfert: i.m., 71–72. Burian repertoárját lásd a 4. függelékben.

⁴¹ N. N.: „Tenore robusto”. In: Stanley Sadie (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 25.* (London: Macmillan, 2001): 291.

⁴² Ling: i.m., 116.

⁴³ Ling francia példái Masaniello (Aubert. *A portici néma*), Robert (Meyerbeer: *Ördög Róbert*), Raoul (Meyerbeer: *Hugenották*) (Ling: i.m., 101.). Göpfert első német példaként Rienzi szerepét említi, amely szerinte teljesen megfelel a francia előképeknek, csak német nyelvterületre átültetve. (Göpfert: i.m., 83.)

⁴⁴ „Der Rienzi, den ich mir dachte und zu zeichnen mich bemühte, sollte im vollen Sinne des Wortes Held sein [...]. Es ist historisch, daß Rienzi zur Zeit als er sein großes Unternehmen ausführte ein junger Mann von ungefähr 28 Jahren war; dieses – sowie meine besondere Ansicht von dem so mannichfaltigen Charakter der Tenorstimme, hat mich bewogen, diese Partie für Tenor zu schreiben, indem ich aus dem Kreis der gewöhnlichen Meinung, als ob die Tenorstimme ausschließlich nur dem Charakter der Liebhaber entspreche, heraustret.” Richard Wagner levele Josef Tichatscheknek, 1841. szeptember 6. Gertrud Strobel–Werner Wolf (hrsg.): *Richard Wagner. Sämtliche Briefe. Bd. 1. Briefe der Jahre 1830–1842.* (Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1979): 507.

hangszín jellemzi. A két német *Heldentenor*-szerepkör közötti karakterkülönbséget Göpfert abban látja, hogy a drámai hőstenor, mint figura akár az egész társadalommal is szembefordul, s tetteit nemcsak a szerelem, hanem például a hazaszeretet is motiválhatja.⁴⁵ Az énekszólama szempontjából a *jugendlicher Heldentenor* szólama általában a magasabb fekvésben mozog, a „magas” (írott) c^3 -t probléma nélkül eléri, ellenben a *dramatischer Heldentenor* inkább a középfekvést használja, az írott a^2 -t ritkán lépi túl.⁴⁶ Ezért is fordulhat elő, hogy a *dramatischer Heldentenor* német nyelvterületen időnként „baritontenor”-nak, vagy „tenorbariton”-nak hívják,⁴⁷ nem egy esetben magas baritonokból képeztek tenorokat ennek a szerepkörnek a betöltésére.⁴⁸ Figyelemre méltó, hogy Bayreuthban a századfordulón mindkét típus képviseltette magát: Alois Burgstaller volt a baritonból átképzett hőstenor, míg Ernst Kraus volt az „igazi”, eredetileg is tenor énekes.⁴⁹ További különbség, hogy a *dramatischer Heldentenor* a *jugendlicher Heldentenor*tal szemben életkorfüggő, az énekesek legkorábban harmincas éveik derekán szokták elkezdni ezeket a szerepeket rendszeresen énekelni (a szerepeket lásd az 1. és 2. táblázatban).⁵⁰

1. táblázat. Lírai hőstenor-szerepek

a.) olasz és francia szerepek („*tenore spinto*”)

Raoul	Meyerbeer: <i>Hugenották</i>
Leideni János	Meyerbeer: <i>A próféta</i>
Masaniello	Auber: <i>A portici néma</i>
Radames	Verdi: <i>Aida</i>
Mario Cavaradossi	Puccini: <i>Tosca</i>
Kalaf	Puccini: <i>Turandot</i>

⁴⁵ Göpfert: i.m., 84.

⁴⁶ Ling: i.m., 101.

⁴⁷ MGG, Stimmengattungen, col.1810.

⁴⁸ Ling: i.m., 100. 273. lábjegyzet. Mikecz Kornél énekművész említette, hogy bécsi tanulmányai idején őt *Heldentenornak* nevezték, pedig valójában magas bariton a hangszíne.

⁴⁹ Einhard Luther: *Ernst Kraus*. Hanglemezborító, Court Opera Classics 361.

⁵⁰ Ling: i.m., 115.

b.) német szerepek („*jugendlicher Heldentenor*”)

Florestan	Beethoven: <i>Fidelio</i>
Max	Weber: <i>A bűvös vadász</i>
Erik	Wagner: <i>A bolygó Hollandi</i>
Lohengrin	Wagner: <i>Lohengrin</i>
Walther von Stolzing	Wagner: <i>A nürnbergi mesterdalnokok</i>

2. táblázat. Drámai hőstenor-szerepek

a.) olasz szerepek („*tenore robusto*” vagy „*tenore di forza*”⁵¹)

Manrico	Verdi: <i>Trubadúr</i>
Otello	Verdi: <i>Otello</i>
Canio	Leoncavallo: <i>Bajazzók</i>

b.) német szerepek („*dramatischer Heldentenor*”)

Tannhäuser	Wagner: <i>Tannhäuser</i>
Die Walküre	Wagner: <i>Siegmund</i>
Siegfried	Wagner: <i>Siegfried és Az istenek alkonya</i>
Trisztán	Wagner: <i>Trisztán és Izolda</i>
Parsifal	Wagner: <i>Parsifal</i>

A Wagner-operák tenorszerepeinek tárgyalásakor meg kell említeni még egy további tenor szerepkört: a karaktertenort. Ilyen szerep például a *Ring*-tetralógiában Loge és Mime szerepe, vagy David *A nürnbergi mesterdalnokok*ból. Korábbi példaként Pedrillo (Mozart: *Szöktetés a szerájból*), míg későbbi példaként Heródes (Richard Strauss: *Salome*) szerepét említhetjük. Jól jellemzi az ezekre a szerepekre alkalmas énekesek tulajdonságait, hogy David és Mime első alakítója, Max Schlosser operettszínész is volt.⁵² Loge szerepe ugyanakkor mégis a Wagner-tenorok által sokat énekelt főszerep, előfordult a 20. század elején, hogy egy tenor énekelte végig a *Ring*-ciklus tenor főszerepeit, és *A Rajna kincse*ben hőstenor szerep híján Loge

⁵¹ John Rosselli: „Italy: the Centrality of Opera.” In: Alexander Ringer (Ed.): *The Early Romantic Era. Between Revolutions: 1789 and 1848*. (London: The Macmillan Press Ltd., 1990), 160–200. 189.

⁵² Elizabeth Forbes (et al.): „Tenor. (5) 19th Century. ii Germany”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 25*. (London: Macmillan, 2001): 288.

szerepét kapta.⁵³ A 20. század elején Magyarországon ez jelenlegi adataink szerint egyszer fordult elő, éppen Karel Burian énekelte a budapesti Operaház 1922 áprilisi Wagner-ciklusában Loge, Siegmund és a két Siegfried szerepét is.⁵⁴

1.4. A Wagner-operák előadói stílusának változása Wagner halála után

1876 augusztusában a *Ring*-ciklus első teljes előadásával nyitotta meg kapuit Bayreuthban az a színház, amelybe a 20. század kezdete óta minden Wagner-énekes el szeretne jutni, és ott legalább egy előadáson énekelni. Ehhez a szinte már kultusznak nevezhető Bayreuth-tisztelehez azonban nem vezetett egyenes út. Az első *Ring*-ciklus nem hozta meg a várt anyagi sikert, így a következő bayreuthi előadásra csak 1882-ben kerülhetett sor.⁵⁵ 1882. július 26-án hangzott fel először a *Parsifal*, amely azután három évtizedig hivatalosan csak Bayreuthban kerülhetett színpadra. Wagner halála után 1883-ban és 1884-ben ismét csak a *Parsifal* volt műsoron, 1886-tól pedig a *Parsifal* mellett egy-egy, később kettő Wagner-opera szólalt meg Bayreuthban.⁵⁶ Ekkor még nem minden évben tartottak Ünnepi Játékokat.⁵⁷

A *Parsifal* meghallgatásának sokáig kizárólagos lehetősége mellett a Bayreuth-kultusz másik forrása maga Wagner felesége, Cosima volt. Wagner halála után nem esett kétségbe, nem vonult vissza a Wahnfried-villa falai közé, hanem azonnal kezébe vette a Wagner-életmű gondozását. Akármilyen áron is, de megpróbálta beszerezni az összes fellelhető Wagner-kéziratot, -levelet, és -dokumentumot.⁵⁸ Mindent megtett azért, hogy elhunyt férjéről megfelelő kép alakuljon ki, ennek érdekében még attól sem riadt vissza, hogy esetenként adatokat másítson meg.⁵⁹

⁵³ Luther (2002), 355. Drezdában 1895-ben Georg Anthes énekelte a *Ring*-ciklusban Loge, Siegmund és a két Siegfried szerepét. (A Drezdai Operaház Historisches Archivjának színlapgyűjteménye alapján.)

⁵⁴ Lásd: Jónás (OSZK), valamint az 1. függelékben Burian budapesti fellépései között.

⁵⁵ Geoffrey Skelton: „Bayreuth”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Vol. 1.* (London: Macmillan, New York: Macmillan, 1997), 354–359. 356.

⁵⁶ Lásd: „Dirigenten, Solorepitioren und Vertreter Wagner’scher Hauptgestalten bei den Bühnenfestspielen in Bayreuth seit 1876.” in: Georg Niehnenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911.* (Bayreuth: Verlag von Georg Niehnenheim, [1911]): 203–225.

⁵⁷ A Cosima-éra alatt megrendezett Bayreuthi Ünnepi Játékok évszámai: 1883, 1884, 1886, 1888, 1889, 1891, 1892, 1894, 1896, 1897, 1899, 1901, 1902, 1904. Lásd. Niehnenheim, i.m., i. h.

⁵⁸ Alan Walker: *Liszt Ferenc. 3. Az utolsó évek. 1861–1886.* Ford.: Fejérvári Boldizsár. (Budapest: Zeneműkiadó, 2003): 418. Michael Karbaum: *Studien zur Geschichte der Bayreuther Festspiele (1876–1976). Teil I: Textteil; Teil II: Dokumente und Anmerkungen.* (Regensburg: Gustav Bosse Verlag, 1976) I/34.

⁵⁹ Frederic Spotts: *Bayreuth. Eine Geschichte der Wagner-Festspiele.* Angolból fordította: Hans J. Jacobs. (München: Wilhelm Fink Verlag, 1994): 108.

Szóba se jöhetett, hogy Wagner halála után az ünnepi játékok leálljanak, haladéktalanul átvette az ünnepi játékok szervezését is.⁶⁰ Erős egyéniségének mind Bayreuth, mind pedig Wagner életműve sokat köszönhet, tevékenysége nélkül tulajdonképpen nem beszélhetnénk a bayreuthi Ünnepi Játékok máig tartó sorozatáról.⁶¹ Amellett, hogy ő volt az egyedüli személy, aki Wagner eredeti intencióit tovább tudta adni az előadóknak, képes volt arra, hogy magát a megfelelő emberekkel vegye körül, akiknek a segítségével Bayreuthból működőképes, önmagát is működtető vállalkozást csinált.⁶² Szerepe egyszerre volt uralkodónó („*Herrin*”) és szolgáló: uralkodott Bayreuthon úgy, hogy közben mindvégig hangoztatta, ő csak Wagner elveinek szolgája.⁶³ Tulajdonképpen mindent a saját kezében tartott, az előadók kiválasztásától, betanításától kezdve az üzleti kérdésekig.⁶⁴ Annak érdekében, hogy a Wagner-életmű bayreuthi kánonja megszülethessen, sorban bemutatta az összes, ott addig elő nem adott Wagner-operát: 1886-ban a *Trisztán és Izoldát*, 1888-ban *A nürnbergi mesterdalnokokat*, 1891-ben a *Tannhäusert*, 1894-ben a *Lohengrint*, végül 1901-ben *A bolygó hollandit*.⁶⁵ Az előadásoknak ő maga volt a rendezője, sőt nem egyszer még a jelmezekhez is saját ékszereit adta kölcsön az énekeseknek.⁶⁶

A Wagner utáni bayreuthi Wagner-stílus „zenei felelőse” Julius Kniese (1848-1905) volt. Kniese már az 1870-es évektől Wagner mellett dolgozott, 1872. május 22-én a bayreuthi Festspielhaus alapkövetésénél éneklő kórusban Wagner vezénylete alatt énekelt, majd 1882-ben a *Parsifal* betanulásakor zenei asszisztensként működött.⁶⁷ Közben a 19. század hetvenes éveiben elsősorban kórusvezetőként tevékenykedett.⁶⁸ Wagner halála után egy átfogó tervet dolgozott ki

⁶⁰ Hasonlóan járt el Liszt halálkor is. Lásd: Alan Walker: *Liszt Ferenc. 3. Az utolsó évek. 1861–1886*. Fordította: Fejérvári Boldizsár. (Budapest: Zeneműkiadó, 2003): 498–499.

⁶¹ Michael Karbaum: i.m., I/34.

⁶² Hans Meyer: *Richard Wagner. Mitwelt und Nachwelt*. (Stuttgart–Zürich: Belser Verlag, c1978): 289.

⁶³ Wilhelm Matthes: *Was geschah in Bayreuth von Cosima bis Wieland Wagner?* (Augsburg: Edition Helma Kurz, 1996): 32.

⁶⁴ Utóbbiban leginkább Adolf von Gross volt a segítségére. Gross lett Wagner halála után az akkor még fiatalok számára számító Wagner-gyermekek gyámja, ő intézte a család üzleti ügyeit, valamint az Ünnepi Játékok gazdasági vezetésébe is besegített. Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, Vorwort, 11.

⁶⁵ Cosima Wagner, *Das zweite Leben*. Vorwort, 11.

⁶⁶ Lásd például a Marie Brema énekesnőről készült fotót, melyen Fricka szerepében látható, Cosima ékszereivel. Közli: Spotts: i.m., 137.

⁶⁷ Cosima Wagner, *Das zweite Leben*. 786.

⁶⁸ 1870–76. Glogauban kórus- és zenekarvezető, 1876–84. a frankfurti Wagnerverein és a Rühlscher Gesangverein vezetője. Lásd: Friedrich Wild (Hrsg.): *Bayreuth 1896. Praktisches Handbuch für Festspielbesucher. II. Teil: Biographien und Porträts*. (Leipzig und Baden-Baden:

az Ünnepi Játékok további organizációjához.⁶⁹ Arra hivatkozva, hogy az 1882. évi *Parsifal*-előadások betanításánál minden szerzői instrukciót alaposan feljegyzett a saját kottájába, az egyetlen valódi hozzáértő képében tüntette fel magát Bayreuthban.⁷⁰ Az 1883. évi Ünnepi Játékokon így már a szólisták betanítói között találjuk a nevét.⁷¹ 1888-ban átvette a bayreuthi énekkar irányítását,⁷² majd 1892 novemberében Cosimával közösen útjára indította a hangképzőiskolát (Bayreuther Stilbildungsschule) is.⁷³ 1896-tól a bayreuthi Festspielhaus főzeneigazgatója,⁷⁴ ekkortól szerepel a neve mellett az évkönyvekben a „Bühnenleitung” kifejezés.⁷⁵ Haláláig, 1905-ig viselte ezt a tisztséget.⁷⁶

A Stilbildungsschule létrehozása azért vált szükségessé, mert az idő előrehaladtával fel kellett nevelni a bayreuthi stílusban jártas Wagner-énekesek új generációját. Ez az iskola már Richard Wagner bayreuthi tervei között is szerepelt, azonban életében nem valósult meg.⁷⁷ A képzés felépítése az Ünnepi Játékok művészi folyamatához igazodott: a dráma és a rendezés Cosima kezében volt, míg a zenei képzésért Kniese felelt.⁷⁸

Constantin Wilds Verlag, [1896]): 29.; Cosima Wagner, *Das zweite Leben*. 786. Julius Kniese a jelentősebb modern zenei lexikonok (Grove, MGG, Kutsch-Riemens Sänglerlexikon) egyikében sem szerepel.

⁶⁹ Kesting (2008) I/156.

⁷⁰ „Mit diesem Klavierauszug terrorisierte er Sänger und Musiker in falsch verstandener Orthodoxie [...]” (Karbaum: i.m., I/36.) Karbaum kevésbé bírálja Cosima Wagnert, szerinte inkább Kniesének köszönhető a Wagner-stílus 1883 utáni félremagyarázása.

⁷¹ „Dirigenten, Solorepeditoren und Vertreter Wagner’scher Hauptgestalten bei den Bühnenfestspielen in Bayreuth seit 1876.” in: Georg Niehrenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911*. (Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911]): 204.

⁷² Karbaum szerint Kniese 1883-ban vette át a kórus irányítását (Karbaum: i.m., I/44.) Kniese az 1911. évi bayreuthi Ünnepi Játékok kísérőfüzetében található történeti összefoglalásban 1888-tól 1894-ig Chordirigentként jelenik meg. (Niehrenheim: i.m., 205–211.)

⁷³ David Mahlon Breckbill: *The Bayreuth singing style around 1900*. PhD disszertáció. (University of California, Berkeley, 1991): 83–84., Cosima, *Das zweite Leben*. 786. Cosima Wagner megnyitóbeszédét lásd: Cosima Wagner, i.m., 311–313.

⁷⁴ „ständige Musikdirektor”. Lásd: Friedrich Wild (Hrsg.): *Bayreuth 1896. Praktisches Handbuch für Festspielbesucher. II. Teil: Biographien und Porträts*. (Leipzig und Baden-Baden: Constantin Wilds Verlag, [1896]): 29.

⁷⁵ Niehrenheim: i.m., 212.

⁷⁶ Niehrenheim: i.m., 212–220.

⁷⁷ Cosima Wagner, *Das zweite Leben*. 811. A Stilbildungsschule végül nem váltotta be teljesen a hozzá fűzött reményeket. Indulásakor több mint száz énekes iratkozott be, azonban négy hónappal később már csak heten tanultak az intézményben. (Cosima Wagner, i.m., 813.) A *Das zweite Leben* jegyzetanyaga szerint valójában csak Hans Breuer és Alois Burgstaller tekinthető teljes mértékben a Stilbildungsschule „termésének”. (Cosima Wagner, i.m., 828.) Kniese halála után Franz Beidler (1872–1930, Cosima egyik veje, Isolde Wagner férje) vette át szerepét a Stilbildungsschule képzésrendszerében. (Cosima Wagner, i.m., 846.)

⁷⁸ Spotts: i.m., 133.

Kniese azonban nem énektanár volt,⁷⁹ inkább Cosima Wagner elveinek egyfajta szócsöve, ő tanította meg az énekeseknek a saját maga és Cosima által hitelesnek tartott Wagner-stílust. Ennek ellenére néhány kiváló, világszerte elismertté vált Wagner-énekest ki tudott képezni, például Ernest van Dyckot Parsifal és Lohengrin, Erik Schmedest Siegfried és Parsifal, valamint Anton van Rooyt Wotan és Hans Sachs szerepére.⁸⁰ A Stilbildungsschule további növendékei közül Ellen Gulbranson mint Brünnhilde, Aloys Burgstaller mint Siegfried, Hans Breuer mint Mime, Otto Briesemeister pedig mint Loge voltak sikeresek, és állandó Siegfriedje volt az 1899 és 1908 közti bayreuthi előadásoknak Ernst Kraus, aki szintén ebből az iskolából került ki.⁸¹ Létrejött tehát az az előadógárda, amely a szentély közelében, autentikus forrásból tanulhatta meg a Wagner-stílust. A hitelesség szempontjából azonban kérdéses marad Kniese hozzáértése. Ez persze nem jelenti azt, hogy a kezük alól kikerült énekesek rosszul énekeltek volna, művészetük magas színvonalát a fennmaradt igen csekély számú hangfelvétel is tanúsítja.⁸² Az azonban ezen felvételek alapján is kijelenthető, hogy máshogyan kellett Bayreuthban énekelni, mint a világ más zenés színpadain.

A Cosima-korszak előadói ideálja szerint legfontosabb a szöveg maximálisan dramatizált, deklamált előadása lehetőleg emelt hangon, hogy a zenekar ne fedje el az énekest.⁸³ Ebben a szempontrendszerben a partitúra előírásai is a szövegkiejtésnek vannak alávetve. Cosima Wagner a Stilbildungsschule megnyitóbeszédében külön hangsúlyozta, hogy a szöveg érthetősége a drámai művekben jelentős tényező, különösen Wagner műveiben, melyek szerinte elsősorban drámák.⁸⁴ Elengedhetetlen emellett az alapos zenei képzettség, a kottahűség, ez alapozza meg az előadói stílust

⁷⁹ Tizenöt éves korától különböző karvezetői feladatokat látott el. Ő maga rendszeres énekképzésben nem részesült, Lipcsében zeneszerzés-stúdiumokat folytatott. Egy fiatalkori triója még Liszt Ferenc érdeklődését is felkeltette. Lásd: Friedrich Wild (Hrsg.): *Bayreuth 1896. Praktisches Handbuch für Festspielbesucher. II. Teil: Biographien und Porträts.* (Leipzig und Baden-Baden: Constantin Wilds Verlag, [1896]): 29.

⁸⁰ Kesting (2008), I/156.

⁸¹ Spotts: i.m., 133.

⁸² A felvételek egy részét a Symposium kiadó közreadta a *Harold Wayne Collection* sorozat 5. lemezeként. A felvételekről lásd továbbá: David Mahlon Breckbill: *The Bayreuth singing style around 1900.* PhD disszertáció. (University of California, Berkeley, 1991)

⁸³ Michael Seil: „Der Bayreuther Vortragstil auf Schallplatte, oder: Was können wir hören?” In: Jasmin von Brünen: *Ton-Spuren. 100 Jahre Bayreuther Festspiele auf Schallplatte.* (Bayreuth: Richard Wagner-Museum, 2004. Kiállítási katalógus): 20–21.

⁸⁴ „Für die deutliche, sinngemäße Aussprache, diesen so wesentlichen Faktor bei der Ausführung aller dramatischen Werke, insbesondere aber der Werke des Meisters (welche vor allem Drama sind), wird das Erlernen und Ausführen von Schauspielen eintreten.” (Cosima Wagner, *Das zweite Leben.* 312.)

is.⁸⁵ A legato éneklés csak az arioso jellegű helyeken megengedett, a portamento pedig csak nagyon ritkán, indokolt esetben alkalmazható.⁸⁶ Figyelemre méltó, hogy Cosima a szövegkifejezés érdekében diktált előadói követelményeket még arra is kiterjesztette, hogy a figura karakterének megfelelően különböző módon kell mondania egy-egy mássalhangzót például Alberichnek vagy Klingsornak, mint Wotannak vagy Parsifalnak.⁸⁷ Nemcsak a zene, hanem a gesztus, a színpadi mozgás is a drámának volt alárendelve, ez gyakorlatilag úgy valósult meg, hogy Cosima az előadók szinte minden mozgását előre meghatározta.⁸⁸ A spontaneitás így teljességgel ki lett zárva az előadásból, minden a lehető legnagyobb precizitással ki volt dolgozva. Gyakran kritizálták is Cosimát amiatt, hogy – Lilli Lehmann szavai szerint – „lélektelen fabábokat” csinált az énekesekből.⁸⁹ Amikor ő maga dolgozott egy énekessel, addig ismételtette akár a legnehezebb frázisokat is, amíg az előadó tökéletesen meg nem tudta valósítani az előadói utasításokat – ez állítólag nem egyszer az énekesek végső kimerüléséig tartott.⁹⁰

Jogosan idézik sokat Cosima Wagner Ernest van Dycknak írott levelét, azonban – a helyes véleményformálás kedvéért meg kell jegyeznünk – rendszerint helytelen értelmezéssel:

Semmi másról sem beszélek, csak a kiejtésről; ami az éneket és az alakítást illeti, azt hiszem, már mondtam Magának, és ismétlem, teljes mértékig megbízom az Ön képességeiben és tehetségében. Ami a nyelvet illeti – ezt már hónapok óta állandóan írom Mottl barátunknak –, Bayreuthban nem tehetünk semmiféle engedményeket. A mi színpadunk abban különbözik Németország összes többi operaszínpadától, hogy itt a dráma áll az előadások középpontjában. A zene nálunk nem cél, hanem eszköz; a dráma a cél, és a dráma közvetítője, ami a nyelv. [...]

⁸⁵ „Für die gründliche musikalische Sicherheit und daher tadellose Korrektheit, durch welche einerseits der Stil der Aufführung begründet wird [...]” (Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, 312.)

⁸⁶ Seil: i.m., 20–21.

⁸⁷ Spotts: i.m., 117. Sajnos nem fejt ki részletesebben a jelenséget.

⁸⁸ Spotts: i.m., 117. Már a Stilbildungsschulében külön oktatási terület volt a mimika és az arckifejezés használata. (Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, 312.)

⁸⁹ Idézi: Spotts: i.m., 117.

⁹⁰ Vladimir Karbusicky: „Cosimas Arbeit mit den Sängern”. In: U.ö. (Hrsg., komment.): *Besuch bei Cosima. Eine Begegnung mit dem alten Bayreuth. Mit einem Fund der Briefe Cosima Wagners*. (Hamburg: von Bockel Verlag, 1997): 54–57. Karbusicky bayreuthi énekesek leveleiből idéz különböző alkalmakat, amikor Cosima egy-egy énekessel dolgozott. A visszaemlékezések alapján úgy tűnik, a korszakban már magának Cosimának is olyan kultusza volt, hogy a korabeli énekesek jó része már azt dicsőségnak érezte, hogy maga Cosima Wagner tanít be neki egy Wagner-szerepet, így eszükbe se jutott panaszkodni.

Itt mindnyájunknak az a feladata, hogy a cselekményt megmutassuk, azt tiszta és biztos szövegmondással a lehető legérthetőbbé tegyük, és ha valamit fel kell áldozni, úgy inkább a zenét áldozzuk fel a költeményért, mint a költeményt a zenéért. Ez egy elvi kérdés, és ezen az elven alapszik Bayreuth.⁹¹

A helytelen értelmezés onnan ered, hogy az idézett rész első mondata – „Semmi másról sem beszélek, csak a kiejtésről; ami az éneket és az alakítást illeti, azt hiszem, már mondtam Magának, és ismétlem, teljes bizalmam van az Ön képességeiben és tehetségében.” – nem az utána következőkhöz tartozik. A levél az idézetet megelőző részéből kiderül, hogy a nem német anyanyelvű Ernest van Dycknak Breslauba kell utaznia, hogy Kniesével 4-6 hét alatt alaposan átvegye a *Parsifal* címszerepét, Bayreuthban ugyanis – Cosima szerint más színházakkal ellentétben⁹² – érthetően kell majd énekelnie.⁹³ Az idézet első mondata szerint Cosima teljesen megbízott van Dyck énekesi képességeiben, de a helyes dikció érdekében elengedhetetlennek tartotta azt, hogy átvegye a szerepet Kniesével.

Ugyanakkor az idézet további része, amelyben a szöveg és a zene viszonyáról van szó, elgondolkodtató. Cosima minden bizonnyal túllőtt a célon, amikor nem a zenét tette az első helyre.⁹⁴ Alighanem olyan személyes élményei adhatták a félreértés alapját, mint amelyet naplójában olvashatunk az 1872. augusztus 3-i bejegyzések között:

⁹¹ „Ich spreche von nichts anderem als von der Aussprache; was den Gesang und die Darstellung betrifft, ich glaube es Ihnen schon gesagt zu haben, und ich wiederhole es, lieber Herr, habe ich ein volles Vertrauen in Ihre Fähigkeiten und in Ihr Talent. Was die Sprache angeht – ich schreibe es unaufhörlich seit Monaten an unseren Freund Mottl –, können wir in Bayreuth keinerlei Konzessionen machen. Unsere Bühne unterscheidet sich von allen anderen Opernbühnen Deutschlands dadurch, dass die Aufführungen, die hier gegeben werden, das Drama als Mittelpunkt haben. Die Musik ist bei uns nicht der Zweck, sondern das Mittel; das Drama ist der Zweck, und das Organ des Dramas, das ist die Sprache. [...] Hier sind wir vor allem verpflichtet, die Handlung zu zeigen, sie durch eine klare und sichere Aussprache möglichst deutlich werden zu lassen, und wenn etwas geopfert werden muss, so gilt es eher die Musik der Dichtung als die Dichtung der Musik zu opfern. Dies ist eine Frage des Prinzips, und auf diesem Prinzip beruht die Bayreuther Bühne.” Cosima Wagner levele Ernst van Dycknak, Bayreuth, 1888. április 19. lásd. Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, 149–152. idézi továbbá: Breckbill: i.m., 70–71., Kesting (2008), I/149.

⁹² Cosima félreérthetetlen élel, szándékosan a „geben” igét használja a „singen” helyett pár nappal korábbi levelében van Dyck bécsi és bayreuthi szereplésével kapcsolatban: „[...] ob auf der deutschen dramatischen Bühne, welche Bayreuth bedeutet, van Dyck 2 Hauptrollen geben kann (ich sage nicht „singen”; das kann er in Wien auch mit mangelhafter Aussprache, aber in Bayreuth nicht.)” Cosima Wagner levele Felix Mottlnak, Meran, 1888. április 8. (Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, 148–149.)

⁹³ Lásd a teljes levelet. (Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, 149–152.)

⁹⁴ A korábban idézett Pluddemann-levél további részlete: „Überall, seit Cosima wirklich am Ruder, ist die Rede von thatralischen Wirkungen, szenischen Verbesserungen etz., nicht von der Musik...” [„Egyáltalán, amióta ténylegesen Cosima áll a kormánynál, a színészi hatásról, szcenikai javításokról van csak szó, a zenéről nem.”] (Meyer: i.m., 291.)

Szombat, 3-a. R[ichard] kantilénát énekel *A puritánokból*, és megjegyzi, Bellininek olyan szép dallamai vannak, hogy szebbet álmodni sem lehetne. Eközben Rubinire emlékszik vissza, hogy milyen csodálatosan énekelte ezt, és azt mondja: „A mi német énekeseinknek egészen más úton kell járniuk, mert az ilyen tehetségnek híjával vannak; éppen azért kell valami hallatlan magasságig felszárnyalniuk, ami nem adatott meg nekik, úgy, ahogyan Wielandot a lábak hiánya készítette repülésre.”⁹⁵

Nem véletlen, hogy Wagner olasz énekeseket említ. Cosima egy hat évvel későbbi naplóbejegyzésben a következőket olvashatjuk:

Előzőleg R[ichard] egy-egy olasz témát játszott, a *Romeo és Júliából*, a *Stranierából* és a *Normából*, majd azt mondta: „Ez minden szegényessége ellenére valódi szenvedély és érzés, csak valódi énekesnő állhat ki és énekelheti, magával ragadó. Ebből tanultam azt, amit Brahms és társai nem tanultak meg, és ami megvan az én dallamaimban.”⁹⁶

Wagner maga úgy vélekedett egy fiatalkori, álnéven írt írásában, hogy a német énekeseek hajlamosak a szerepben történő teljes elmélyülésre, ami azzal a veszéllyel járhat, hogy a szerep eltűzése közben elfeledkeznek mindenről, már nem is énekelnek, hanem inkább kiabálnak:

A német énekes szívesen és előszeretettel mélyül el az előadandó karakterben. Ez dicséretes, azonban nagy veszélyei is vannak. Ha az énekest a karakter legyőzi, ha nem ura a saját alkotásának, minden elvész.

⁹⁵ „Sonnabend, 3ten. R. singt eine Kantilene aus den „Puritanern“, dabei bemerkend, daß Bellini solche Melodien gehabt, wie sie schöner nicht ge träumt werden können. Dabei gedenkt er Rubini's, wie wundervoll er dies gesungen, und meint: „Auf ganz andre Wege müssen unsere deutschen Sänger sich begeben, diese Begabung haben sie nicht; durch das, was ihnen versagt ist, müssen sie sich zu Unerhörtem aufschwingen, wie Wieland durch die fehlenden Füße zum Fliegen gebracht wurde.” Cosima Wagner: *Die Tagebücher. 1869-1877. Band I.* (München: R. Piper & Co. Verlag, 1976): 556-557. A magyar fordítás alapja: Cosima Wagner: *Napló. 1869–1883. Válogatás.* Ford.: Hamburger Klára. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: Kroó György. (Budapest: Gondolat, 1983): 117.

⁹⁶ „Vorher hatte R[ichard] einzelne italienische Themen gespielt, aus „Romeo und Juliet“, „Straniera“, „Norma“ und gesagt: »Das ist bei aller Pauvretät wirkliche Passion und Gefühl, und es soll nur die richtige Sängerin sich hinstellen und es singen, und es reißt hin. Ich habe davon gelernt, was die Herrn Brahms & Cie nicht gelernt haben, und was ich in meiner Melodie habe.«” Cosima Wagner 1878. március 7-i naplóbejegyzése, lásd: Cosima Wagner: *Die Tagebücher. 1869-1877. Band II.* (München: R. Piper & Co. Verlag, 1977): 54. Ennek egy részét Kesting is idézi, azonban helytelenül március 9-i hivatkozással, lásd: Kesting (2008), I/149.

Az ember megfeledkezik magáról, már nem énekel, hanem kiabál,
zokog.⁹⁷

Kesting a következőképpen foglalja össze Wagner előadói ideáljának alapjait: a szép hang, a hang és hang közötti folytonos legato, a portamento, mint a hangközök összekötésének alapja, mely felfelé könnyű crescendóval, lefelé decrescendóval jár együtt,⁹⁸ a *Messa di voce*, valamint a mozgékonyág a trillák, skálák, díszítések, előkék előadásakor.⁹⁹

Elgondolkodtató, hogy az első, lemezen meghallgatható Wagner-énekesek, akik még Wagnerrel tanulták meg a szerepeket (pl. Lilli Lehmann, Marianne Brandt és Hermann Winkelmann), jól láthatóan nem feleltek meg teljesen a Cosima Wagner által követelt előadói stílus elvárásainak, mivel Wagner halála után inkább Amerikában és Angliában léptek fel Wagner-szerepekben, ritkábban szerepelhettek a Cosima-korszak Bayreuthjában.¹⁰⁰ Hasonlóan mellőzött lett az a Julius Hey (1832–1909), aki 1875-ben néhány énekest – köztük a Wagner által kiválasztott Georg Ungert is – maga készítette fel az első bayreuthi Ünnepi Játékokon való részvételle,¹⁰¹ 1877-ben pedig még ő volt a kiszemelt a megalapítandó bayreuthi iskola énektanári posztjára.¹⁰² Wagner halála után egy évvel, 1884-ben jelenttette meg *Deutscher*

⁹⁷ „Der deutsche Sänger versenkt sich gern und mit Vorliebe in den darzustellenden Charakter. Das ist rühmlich, hat aber seine großen Gefahren. Läßt sich der Sänger von seinem vorzubildenden Charakter überwältigen, steht er nicht mit notwendiger Beherrschung über dem ganzen Gebilde seiner Darstellung, so ist gewöhnlich alles verloren. Man vergißt sich, man singt nicht mehr, sondern man schreit, schluchzt.” Canto Spianato [Richard Wagner]: „Pasticcio”. In: Julius Kapp (hrsg.): *Richard Wagners gesammelte Schriften. Siebenter Band*. (Leipzig: Hesse und Becker Verlag, [é. n.]): 11–18. 12. Az írás első megjelenése: *Neue Zeitschrift für Musik* I/63-64., (1834. november 6. és 10.)

⁹⁸ Tallián Tibor a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság 2011. évi „Műelemzés – ma” című konferenciáján felhívta a figyelmemet arra, hogy különbséget kell tenni a portamento és a Ziehen között. Elmondása szerint a portamento az érkező hanggal – és esetleg szótaggal – történő csúszást jelenti, ezt az olasz énekesek a mai napig is használják. A Ziehen – ez alapján – a két összekötni kívánt hang közül az elsővel való csúszást jelentheti. Az általam ismert korabeli német nyelvű énektanpedagógiai szakirodalomban – Peter von Winter: *Vollstaendige Singschule in vier Abtheilungen*. (Mainz: B. Schott und Söhne, [1825]) és Julius Hey: *Deutscher Gesangsunterricht. Lehrbuch des sprachlichen und gesanglichen Vortrags*. (Mainz: B. Schott und Söhne, 1884) – nem találtam utalást a Ziehen technikára. A portamentót Winter és Hey is általában a hangok megszakításmentes összekötésére használja. Ez alapján a disszertációban a portamento kifejezést a két hang közötti csúszás megjelölésére használok.

⁹⁹ Kesting (2008) I/135.

¹⁰⁰ Seil: i.m., 20.

¹⁰¹ Kesting (2008) I/155.

¹⁰² Cosima Wagner: *Napló. 1869–1883. Válogatás*. Ford.: Hamburger Klára. (Budapest: Gondolat, 1983): 202. 1877. szeptember 8-i bejegyzés.

Gesangsunterricht című kétkötetes énekiskoláját,¹⁰³ melynek bevezetőjében a következőket írja:

A jobb énekesek bizonyos részénél egy másik, épp olyan aggasztó szokással találkozhatunk. Ezek ugyanis az érthető szövegkiejtés követelményeinek minden egyes szótag túlságosan erős hangsúlyozásával igyekeznek eleget tenni, ez azonban teljesen megzavarja a zenei frazírozást, és így az összefüggő, kötött cantilena megvalósíthatatlan lesz. Ez az elvetendő manipuláció gyakran azt a célt szolgálja, hogy az énekes gyengeségét elfedje és sok esetben az alapos énekes képzés hiányából fakad, tehát egy szükségmegoldás, ami megbocsáthatatlan.¹⁰⁴

Ez a gondolat teljes mértékig ellentétben áll Cosima szöveg-központú elveivel, nem csoda tehát, hogy Hey Wagner halála után nem maradhatott tovább Bayreuthban. Tulajdonképpen az ő helyét foglalta el Cosima Bayreuthjában Julius Kniese.

A 20. század első évtizedéig Németországban, de elsősorban Bayreuthban a Cosima-féle Wagner-stílus uralkodott, Cosima és Kniese kiépítette a maga kipróbált előadógárdáját, amelynek tagjaként egy-egy énekes éveken keresztül énekelhette ugyanazt a szerepet. Bayreuth egyeduralmát jól jellemzi, hogy ebbe az állandóságba egyetlen törésként az 1903-as híres amerikai „*Parsifal*-lopás” esete ékelődik be: azok az előadók, akik részt vettek a *Parsifal* – valószínűleg München támogatásával,¹⁰⁵ de Cosima minden tiltakozása ellenére megvalósult – amerikai bemutatóján, többé nem kaptak meghívást Bayreuthba.¹⁰⁶ A következő nyáron, a Cosima-korszak végéhez

¹⁰³ Julius Hey: *Deutscher Gesangsunterricht. Lehrbuch des sprachlichen und gesanglichen Vortrags.* (Mainz: B. Schott und Söhne, 1884)

¹⁰⁴ „Bei einer Anzahl besserer Sänger begegnet man einer andern, eben so bedenklichen Gepflogenheit. Diese suchen nemlich durch übertrieben scharfe Betonung jeder einzelnen Silbe den Anforderungen deutlicher Textaussprache gerecht zu werden, wodurch aber die musikalische Phrasierung völlig zerstört wird und eine gebundene, zusammenhängende Gesangscantilene niemals zu ermöglichen ist. Diese verwerfliche Manipulation dient häufig dazu, die vorhandenen Schwächen des Sängers zu verdecken und entspringt in vielen Fällen dem Mangel einer gründlichen Gesangsbildung, ist also ein nothdürftiger Behelf, der nicht zu entschuldigen ist.” Julius Hey: *Deutscher Gesangsunterricht. Lehrbuch des sprachlichen und gesanglichen Vortrags. Bd. 1. Sprachlicher Theil.* (Mainz: B. Schott und Söhne, 1884): 4.

¹⁰⁵ Lásd Cosima Wagner 1903. szept. 28-án, Felix Mottlnak írott levelét (Cosima Wagner, *Das zweite Leben*, 642–643.)

¹⁰⁶ A *Parsifal* amerikai bemutatója 1903. december 24-én volt. A főbb szerepeket Alois Burgstaller (*Parsifal*), Anton van Rooy (Amfortas), Milka Ternina (Kundry), Robert Blass (Gurnemann) és Marcel Journet (Titurel) énekeltek, a karmester Alfred Hertz volt. Ez volt a *Parsifal* első Bayreuthon kívüli előadása. (MET Chronology, 126.) Az esetről lásd továbbá: Spotts, 141. Az előadók közül Alois Burgstaller, Anton van Rooy és a karmester Alfred Hertz Cosima idejében nem térhetett vissza a

közeledve, 1904-ben készültek az első bayreuthi hanglemezfelvételek. Az ezeken szereplő énekesek képviselik azt az előadói stílust, amelyet Cosima és Kniese hitelesnek tartott.¹⁰⁷

Julius Kniese 1905. április 22-én szívrohamot kapott, és meghalt. Cosima Wagner 1906 szeptemberétől szintén szívpanaszok miatt átadta az Ünnepi Játékok vezetését fiának, Siegfried Wagnernek, aki 1908. július 22-én a *Lohengrin* új betanításával indította a bayreuthi Ünnepi Játékok következő szakaszát.¹⁰⁸ Vezetésének első, a világháborúig tartó rövidebb időszaka azonban továbbra is Cosima árnyékában telt. Siegfried Wagner csak kisebb felületi átalakításokat hajthatott végre, például rendszert hozott az ünnepi játékok programjába és időrendjébe.¹⁰⁹ Minden harmadik évben volt szünet, így a *Parsifal* és a *Ring* állandó előadásai mellett egy-egy másik Wagner-operát játszottak Bayreuthban két évig.¹¹⁰ Nagyobb eredményeit az Ünnepi Játékok 1924-es újraindítása után érte el,¹¹¹ azonban nem sokkal később, 1930. július 16-án meghalt. Mindössze néhány hónappal élte túl édesanyját, Cosima Wagner ugyanis 1930. április 1-jén hunyt el.

---

bayreuthi Ünnepi Játékokra. Alois Burgstaller később, Siegfried Wagner igazgatósága alatt 1909-ben újra énekelhetett Bayreuthban. (Cosima Wagner, *Das zweite Leben*. 828.)

¹⁰⁷ Az 1904-es bayreuthi hanglemezekről lásd bővebben: David Mahlon Breckbill említett PhD disszertációját.

¹⁰⁸ Meyer: i.m., 301.

¹⁰⁹ Geoffrey Skelton: „Bayreuth”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera*. Vol. 1. (London: Macmillan, 1997), 354–359. 358.

¹¹⁰ 1908-9. *Lohengrin*, 1911-12. *A nürnbergi mesterdalnokok*, 1914. *A bolygó hollandi*. Cosima Wagner idejében se volt minden évben előadás Bayreuthban, azonban nem volt ilyen megszabott menetrend. Lásd: Paul Alfred Merbach: *Richard Wagner*. (Berlin: Buchverlag der Gesellschaft zur Verbreitung Klassischer Kunst GmbH, 1925): 63.

¹¹¹ Ezek között legfontosabbként Arturo Toscanini, Bruno Walter, Erich Kleiber, Otto Klemperer és Leo Blech meghívását említik, lásd: Meyer: i.m., 303.

2. Karel Burian életrajza

2.1. Burian tanulói évei, tanárai

Karel Burian 1870. január 12-én született Rousínovban (Csehország, Rakovník közelében) egy asztalosmester fiaként.¹ Apja František Burian, anyja Františka Černý volt.² Hat éves korában a család a közeli Rakovníkba költözött, Burian itt kezdte általános iskolai tanulmányait.³ Már ekkor kapcsolatba került a zenével, fontosabb tanárai Zikmund Winter és Karel Hulka voltak.⁴ Kiemelkedően jó tanuló volt,⁵ így édesapja értelmiségi pályára szánta. A gimnáziumi évek kezdetén Prágába költöztek, édesapja ott a Slavia kávézó bérlője lett.⁶ A kávézó a Ferdinánd negyedben,⁷ a Nemzeti Színház közelében volt, így rendszeresen megfordult Burianéknál vendégként a Színház társulatának több tagja is.⁸ Karel Burian 1882-ben kezdte meg tanulmányait a prágai Akadémiai Gimnáziumban, s ezzel egy időben kapta első zenei leckéit, hegedülni tanult.⁹

1889-ben Zdeněk Babor bemutatta őt Moritz Wallersteinnek, Prága legjobb énektanárának, a Meisl zsinagóga kántorának.¹⁰ A kántor szólistaként alkalmazta őt a

¹ Dennis (1969) 150.

² Bartoš (1934) 13.

³ Luther (2002) 351.

⁴ Dennis (1969), 150. Zikmund Winter (1846–1912) cseh történelmi író. Rakovníkban, majd Prágában volt történelemtanár. Mindkét városban kapcsolatban állt a helyi zenészek nagy részével, több versét megzenésítették. Gracian Černušák: „Winter, Zikmund”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965): 954. Karel Hulka (1853–1929) cseh zenei író, elismert zenetanár Rakovníkban. A *Dalibor* folyóirat szerkesztőségi tagja. Bohumír Štědroň: „Hulka, Karel”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Prvý A–L*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1963): 522–523.

⁵ ČHS Kolofíková (2010). Kolofíková szerint Buriannak fotográfikus memóriája volt, ezt használta később az operaszerepek tanulásakor is.

⁶ Luther (2002), 351. A kávézó később csődbe ment, ezután Burian édesapja visszatért eredeti szakmájához, folytatta az ács mesterséget. ČHS Kolofíková (2010)

⁷ Dennis (1969), 150.

⁸ Luther (2002), 351.

⁹ Dennis (1969), 150. Az MGG Burian szócikke szerint hegedülni és énekelni tanult. MGG Burian, col.1298.

¹⁰ Dennis (1969), 150. Zdeněk Babor (1858–1940) 1885-től 1925-ig volt tagja a prágai Nemzeti Színház zenekarának, mint kürtös és trombitás. Néhány alkalommal szólistaként is fellépett, például 1901. március 8-án Buriannal közösen, a Nemzeti Színházban rendezett hangversenyen. (a prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján. <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, 2011. február 3-i megtekintés.) Moritz Wallerstein (1847–1906) a prágai Meisl zsinagóga kántora volt, neves énektanár. Burian mellett másik leghíresebb növendéke Vaclav Kliment volt. 1903-ban kiadott egy énekgyűjteményt, ő maga is írt énekgyakorlatokat. Gracian Černušák: „Wallerstein, Moritz”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965): 937.

zsinagógában, ezzel segítve hozzá, hogy a keresetéből magánórákat vehessen tőle.¹¹ Nem csak énektechnikát tanított Buriannak, hanem már szerepeket is.¹² Burian később is nagy szeretettel emlékezett vissza Wallersteinre.¹³

1889-től a gimnázium elvégzése után a prágai Károly Egyetemen jogot hallgatott.¹⁴ Hangjára hamar felfigyeltek, így az egyetemet másfél év után abbahagyta. További énektanárai Prágában František Pivoda,¹⁵ valamint később Münchenben Felix von Kraus voltak.¹⁶ Sajnos a források nem jelölik, hogy melyiküknél mikor tanult. Ha még 1900 előtt tanult Pivoda prágai énekiskolájában, minden bizonnyal már ekkor megismerhette őt Karel Kovařovic,¹⁷ akinek *Psohlavci* című operájában később Prágában több alkalommal is énekelt, egy részletéből hangfelvételt is készített.¹⁸

2.2. Első évek a színpadon (1891–1902)

Mořic Anger,¹⁹ a prágai Nemzeti Színház karmestere ajánlotta be Buriant a brnói Városi Színházhoz,²⁰ ahol 1891. szeptember 28-án²¹ debütált Smetana *Az eladott*

¹¹ ČHS Kolofiková (2010). Említi az esetet Burian önéletrajzi írásában is. (A *Smetana* című folyóirat szerkesztőjének 1909-ben írott önéletrajzi írása elolvasható az interneten: <http://www.karelburian.cz/deutsch/zivotopis.php>, 2009. december 26.-i megtekintés)

¹² ČHS Kolofiková (2010)

¹³ A Magyar Színművészeti Lexikon szerint Burian „első és egyetlen énektanára” Wallerstein Mór volt. Schöpflin Burian (1929), 250. Önéletrajzi írásában maga Burian egykori tanárai közül csak róla tesz említést. <http://www.karelburian.cz/deutsch/zivotopis.php>

¹⁴ Dennis (1969), 150., ČHS Kolofiková (2010),

¹⁵ František Pivoda (1824–1898) énektanár és zenekritikus volt. 1844-ben Bécsben, majd később Prágában telepedett le. 1866-ban alapította meg prágai énekiskoláját. Jelentős énektanár volt, Burian öccse, Emil Burian is nála tanult. Zenekritikusként határozottan szembehelyezkedett az újító törekvésekkel, gyakran bírálta Wagnert és Smetanát. Bohumír Štědroň: „Pivoda, František”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965): 313–314.

¹⁶ Kutsch-Riemens Burian (1997) 509. A lexikon Burian-szócikke csak Franz (František) Pivodát és Felix von Kraust említi, Wallersteint nem.

¹⁷ Karel Kovařovic (1862–1920) cseh zeneszerző és karmester, Zdeněk Fibich növendéke. 1898-tól 1900-ig korrepetitorként működött Pivoda énekiskolájában. 1900-ban kinevezték a prágai Nemzeti Színház operai igazgatójává, tevékenysége nagy befolyással volt a cseh zenei életre. Janaček *Jenůfa* című operájának első prágai előadása az ő nevéhez fűződik. Több operát is írt, ezek közül a *Psohlavci* és a *Na starém bělidle* voltak a legnépszerűbbek. Zeneszerzői stílusa a francia szerzőkéhez áll közel. Olga Manulkina: „Kovařovic, Karel”. In: Stanley Sadie (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 13*. (London: Macmillan, 2001): 847–848.

¹⁸ Kozina áriája, The Gramophone Co. 072023, matr.: 2251c. A felvétel 1911. június 25-én Prágában készült.

¹⁹ Mořic Anger (1844–1905). Először Pilsenben, Salzburgban, Bécsben, Manchesterben és Grazban működött karmesterként, majd 1881-től haláláig a prágai Nemzeti Színház 2. karnagya volt. Operákat, balettekett, színpadi kísérőzenéket is írt. Bohumír Štědroň: „Anger, Mořic Stanislav”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Prvý A–L*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1963): 30.

²⁰ Kolofiková szerint Burian 1890-ben és 1891-ben tanult is Mořic Angernél. ČHS Kolofiková (2010)

menyasszony című operájának Jeník szerepében, és rögtön másnap újra fellépett Smetana *Dalibor* című operájának címszereplőjeként.²² Olyan nagy sikert aratott, hogy Vaclav Hübner igazgató azonnal szerződtette.²³ Három hónap alatt több mint tíz szerepben lépett fel.²⁴ Ekkoriban még elsősorban lírai tenor szerepeket énekelt.²⁵ Utolsó Brnóban énekelt szerepe Manrico volt Verdi *Trubadúrjából*.²⁶ A szezon végén a színház csődbe ment,²⁷ Hübner a társulatot turnéra küldte, Burian a Ladislav Chmelenský vezette együttesel bejárta Csehországot.²⁸ Proštejovban megismerkedett František Neumannal, a frankfurti színház későbbi karnagyával, akinek dalaiból világhírű énekesként 1911-ben még lemezfelvételt is készített.²⁹ Chrudimban pedig Karel Pippichel került kapcsolatba, ő keltette fel Burian érdeklődését Wagner iránt.³⁰ Ezután megpróbált bekerülni a prágai Nemzeti Színházba, de František Adolf Šubert igazgató csak a kórusba vette volna fel.³¹ Pippich kölcsönadott neki 36 aranyforintot, ennek segítségével Burian külföldre távozhatott.³²

²¹ Burian (1913) 4., ČHS Kolofiková (2010), Incze Henrik Dr. (főszerk.)–Lugosi Döme (főmunkatárs): „Magyar Színészeti Lexicon. A magyar színészet, színpadi zene és színpadi irodalom adatgyűjteménye. I. rész. A-C. 1908.” In: Incze Henrik Dr. (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. 1908. Nyolczadik évfolyam.* (Budapest: [n. a.], [é. n.]): A kötet végén, újrakezdtett lapszámozással. 59. Több más forrás szerint 1891. március 28.-án debütált Brno-ban. Grove Burian, Dennis (1969), 150.; MGG Burian col.1298.; Luther (2002), 351. A források egy része csak az évszámot adja meg, pl.: Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.; Celletti (1964), 103.; Kesting (2008) I/191.; Horst Seeger: *Opernlexikon.* (Berlin: Henschelverlag Kunst und Gesellschaft, 1986): 117. A magyar szakirodalom – feltehetőleg Schöpflin nyomán – tévútra került, Schöpflin szerint Burian 1891-ben Revalban debütált (Schöpflin Burian (1929), 250.), míg a későbbi magyar lexikonok szerint ugyancsak Revalban, de 1892-ben. Lásd: N. N.: „Burián Károly”. In: Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve.* (Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936): 357.; Tóth Aladár: „Burián Károly”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Első kötet.* (Budapest: Győző Andor kiadása, 1935) 138–139. 138.; Tóth Aladár: „Burián Károly (Karel)”. In: Bartha Dénes dr. (főszerk.): *Zenei Lexikon. Átdolgozott új kiadás. I. kötet.* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965): 314. Várnai Péter szerint pedig a Trubadúr Manricójaként debütált Brnóban, 1891-ben. Várnai Péter: „Burian, Karel”. In: Uő.: *Operalexikon.* (Budapest: Zeneműkiadó, 1975): 67.

²² ČHS Kolofiková (2010)

²³ Bartoš (1934) 14.

²⁴ ČHS Kolofiková (2010)

²⁵ További brnoi szerepei voltak pl.: Turiddu, Vojtěch Vilém Blodek *V studni* című operájából (Dennis (1969), 150.) illetve Lukaš Smetana *A csók* című operájából (ČHS Kolofiková (2010))

²⁶ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.

²⁷ Luther (2002), 351.

²⁸ Bartoš (1934), 14.

²⁹ Bartoš (1934), 14.

³⁰ Bartoš (1934), 14.

³¹ ČHS Kolofiková (2010)

³² Bartoš (1934), 14.

Az 1892–1893-as szezonra a revali (ma Tallinn) Városi Színház szerződtette a Grobé³³ tenor távozása miatt kialakult tenorhiány megoldására.³⁴ A szezon nyitóelőadásán Manrico szerepét énekelte.³⁵ Sikerét és munkabírását jellemzi, hogy az előadás másnapján beugróként szerepelt Moszkvában, Faust szerepében.³⁶ A szerepet egy éjszaka alatt tanulta meg.³⁷ Revalban már súlyosabb tenorszerepeket is énekelt, első Wagner-szerepeit is ekkor kapta,³⁸ de elsősorban olasz drámai szerepekben (Manrico, Radames és Turiddu) lépett fel.³⁹ Később oly nagy sikerrel énekelte Revalban a *Lohengrin* címszerepét, hogy Max Staegemann, a lipcsei Városi Színház igazgatója vendégszereplésre hívta őt anélkül, hogy személyesen hallotta volna.⁴⁰ Amikor azonban Staegemann először hallotta Buriant Turiddu szerepében Lipcsében,⁴¹ tipikus bécsi operett-tenornak nevezte, és alig szerepeltette.⁴² A kudarc oka elsősorban alacsony termete lehetett.⁴³

Hamar el is hagyta a színházat, 1893 nyarán Adolf Baumann prágai vándoroperatársulatának berlini vendégszereplésein énekelte,⁴⁴ ekkor ismerkedett meg későbbi feleségével, Františka Jelínekkel.⁴⁵ Az operatársulat tagjaként Burian részt vett a berlini Theater unter den Lindenben *Az eladott menyasszony* németországi bemutatóján (1893. július 1.).⁴⁶ A társulat a szezon végén anyagi okok miatt

³³ Keresztnevét eddig nem sikerült megtudni, az 1891 és 1893 közötti német színházi almanachok Revalra vonatkozó fejezeteiben nem szerepel a neve.

³⁴ Kristel Pappel: *Ooper Tallimas 19. sajandil*. (Tallinn: Eesti Musikaakadeemia Väitekirjad, 2003): 67. Piret Verte, a tallinni Operaház archiváriusa angol nyersfordításában tudtam elolvasni a részletet.

³⁵ Luther (2002), 351.; Dennis (1969), 150.

³⁶ Karel Burian (1913), 17–18.; Luther (2002), 351. A szerepet német nyelven énekelte, lásd: Dennis (1969), 150.

³⁷ ČHS Kolofiková (2010). Bartoš szerint segítségére volt, hogy az előadáson a Margitot éneklő énekesnő szintén cseh származású volt, lásd: Bartoš (1934), 15.

³⁸ Fontosabb szerepei Revalban: Radames, Erik, Arnold (*Tell Vilmos*), Tannhäuser. Hangversenyeken is fellépett, mint dalénekes. ČHS Kolofiková (2010)

³⁹ Kristel Pappel: i.m., i.h. Megjegyzésre érdemes, hogy már ekkor hőstenorként jegyzik őt a német színházi almanachban, lásd: *Neuer Theater-Almanach. Vierter Jahrgang. 1893*. Berlin: Georg Hauck, 1893. 442.

⁴⁰ Luther (2002), 351.

⁴¹ ČHS Kolofiková (2010)

⁴² Luther (2002), 351. Burian önéletrajzi írásában bőven tárgyalja lipcsei afférját, hozzátéve, hogy később, amikor már Drezdában énekelte, Wagner-szerepre hívta meg Staegemann, de ő azt nevetve visszautasította. Burian (1913), 21–24.; németül: <http://www.karelburian.cz/deutsch/lipsko-staegemann.php>

⁴³ ČHS Kolofiková (2010)

⁴⁴ A források alapján nem egyértelmű, hogy hol csatlakozott a színtársulathoz. Több forrás szerint is Prágában (MGG Burian, col.1298.; Dennis (1969), 150.), míg Einhard Luther leírása alapján nem lehet eldönteni, hogy Prágában, vagy Berlinben. (Luther (2002), 351.)

⁴⁵ Luther (2002), 351. Kolofiková szerint csak később, Kölnben találkoztak, lásd: ČHS Kolofiková (2010)

⁴⁶ MGG Burian, col. 1298., ČHS Kolofiková (2010)

felbomlott, Františka Jelínek Kölnbe, míg Burian az aacheni Városi Színházhoz szerződött.⁴⁷ Egyetlen aacheni szezonjáról (1893–1894)⁴⁸ szinte csak annyit tudunk, hogy énekelt Leo Blech (1871–1958) első, *Aglaja* című operájának ősbemutatóján, a szerző vezényletével.⁴⁹

Az 1894–1895-ös szezonról kezdődően két évre Burian is a kölni operaház énekese lett.⁵⁰ A két szezonban sok világhírű énekest hallhatott, ekkor vált példaképévé Paul Kalisch.⁵¹ Egy év távollét után végre összeházasodhatott Františka Jelínekkel.⁵² Burian ambíciói ekkor már kifejezetten a hőstenor szerepkör irányába hajlottak, Wagner tenorszerepeit azonban úgy akarta felvenni a repertoárjára, hogy olasz és francia sikerszerepeit ne kelljen feladnia.⁵³ Néhány hónappal kölni bemutatkozása után újra vendégszerepelt Berlinben, ahol nagy sikereket ért el a *Faust* címszerepében.⁵⁴ További ősbemutatókon is énekelt Kölnben,⁵⁵ de mivel elsősorban lírai szerepekben léptették fel,⁵⁶ abban a reményben, hogy Wagner-szerepeket is kap, Hannoverbe szerződött.⁵⁷ Azonban ott sem járt szerencsével: az

⁴⁷ Luther (2002), 351.

⁴⁸ Az MGG szerint 1894-ben került Aachenbe. MGG Burian, col. 1298. Aacheni lakása: Holzgraben 15. *Neuer Theater-Almanach. Fünfter Jahrgang. 1894.* (Berlin: Georg Hauck, 1894): 254.

⁴⁹ Halász Gábor: „Aachen”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Volume One A–D.* (London: Macmillan, 1997): 1.; Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.; Bartoš (1934), 17.

⁵⁰ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. Az MGG szerint 1895-től, lásd: MGG Burian, col. 1298.

⁵¹ Dennis (1969), 151.; Bartoš (1934) 17.

⁵² Luther (2002), 351., Michael Hochmuth: „Burian, Karel”. In: Uő. (összeáll.): *Chronik der Dresdner Oper. Band 2: Die Solisten.* (Dresden: magánkiadás, 2004): 59. Hochmuth szerint 1894-ben házasodtak össze, ugyanakkor az 1895. évi *Neuer Theater-Almanach*-ban még külön említik őket, csak az 1896. évi almanachban találjuk Jelíneket Franziska Burian-Jelinek néven. Szintén különös, hogy nem ugyanarra a lakcímre voltak bejelentve. A német színházi almanachokból kiderül, hogy az első évben Burian a Breiterstrasse 4. szám alatt, míg Františka Jelínek a Kreuzgasse 33-ban lakott, a második évben közelebb költöztek egymáshoz: Burian a Kreuzgasse 31-ben, felesége a Kreuzgasse 17a szám alatt lakott. *Neuer Theater-Almanach. Sechster Jahrgang. 1895.* Berlin: Günther & Sohn, 1895. 324. és *Neuer Theater-Almanach. Siebenter Jahrgang. 1896.* Berlin: Günther & Sohn, 1896. 304.

⁵³ Luther (2002), 351. Gyakran énekelt szerepei voltak Kölnben pl.: Raoul, Manrico, Matthias Freudhofer, Werther, Fra Diavolo. Lásd: Dennis (1969), 151.

⁵⁴ Luther (2002), 351. A Kutsch-Riemens lexikon 1898–1899-es berlini vendégszerepléseket említi. Lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.

⁵⁵ Karl von Kaskel (1866–1943): *Sjula* (1895), Arnold Mendelsohn (1855–1933): *Elsi, die seltsame Magd* (1896) (Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.)

⁵⁶ ČHS Kolofíková (2010)

⁵⁷ Dennis (1969), 151. A hannoveri Városi Színház Archívumának adatai szerint Burian már az 1895–1896-os szezon végén is szerződött tag volt. (Carsten Niemann 2011. február 23-án kelt levele alapján). Ennek azonban ellent mond, hogy Burian 1896-os kölni operabemutatóján való fellépéséről is van adat, lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. Burian első négy hannoveri fellépése valóban az 1895–1896-os szezon végén volt (1896. március 28., április 9., április 19. és május 12.), ezek közül csak az elsőnél szerepel a „mint vendég” megjegyzés (Carsten Niemann 2011. május 11-i levele). Valószínű azonban, hogy a további három szereplés is vendégszereplés volt, és ezek alapján szerződötték Buriant a következő szezonról Hannoverbe. Michael Hochmuth és Horst Seeger szerint Burian csak az 1897–1898-as szezonban énekelt Hannoverben, ez azonban téves. Lásd: Hochmuth, i.m., i.h., Horst Seeger: *Opernlexikon.* (Berlin: Henschelverlag Kunst und Gesellschaft,

1896–1897-es és 1897–1898-as szezonokban Hannoverben egyetlen Wagner-opera, *A bolygó Hollandi* volt repertoáron,⁵⁸ Burian elsősorban olasz és francia operákban lépett fel,⁵⁹ némileg túlzó visszaemlékezése alapján hetente énekelt a *Bajazzók* címszerepét.⁶⁰ Ritkaságnak számított tehát, mikor beugróként alkalma nyílt elénekelni Stolzingi Walther szerepét Brémában.⁶¹

1898-ban Hamburgban vendégszerepelt, Eriket énekelt *A bolygó Hollandi*ban.⁶² Sikeres vendégszereplése után szerződést kínáltak neki, így 1898-tól 1900-ig⁶³ a hamburgi Operaház magánénekezője lett,⁶⁴ de sokat vendégszerepelt más városokban,

---

1989): 117. Első hannoveri szezonjában a Detmoldstrasse 1., a következő évben a Königstrasse 5. szám alatt lakott. *Neuer Theater-Almanach. Achter Jahrgang. 1897.* (Berlin: Günther & Sohn, 1897): 381. és *Neuer Theater-Almanach. Neunter Jahrgang. 1898.* (Berlin: Günther & Sohn, 1898): 399.

⁵⁸ Burian háromszor énekelt Erik szerepét Hannoverben. (Carsten Niemann 2011. május 11-én kelt levele alapján.)

⁵⁹ Burian hannoveri szerepei: Ferrando, Don Ottavio, Tamino, Florestan, Pylades, Duval (egy Schubert-művekből összeállított színdarabban), Nadori (Spohr: *Jessonda*), Conrad (Marschner: *Hans Heiling*), Stradella, Lyonel (Flotow: *Martha*), Arnold, Edgardo, Fra Diavolo, Raul, George Brown, Radames, Alfred, Riccardo, Don José, Wilhelm Meister, Turiddu, Canio, Vaudemont (Csajkovszkij: *Jolanta*), Eduard Plummeer, Sandro (Hubay: *A cremonai hegedűs*) Jenik. (Carsten Niemann 2011. február 23-án és május 11-én kelt levelei alapján)

⁶⁰ Burian a *Smetana* folyóiratban megjelent visszaemlékezéseiből. Burian (1913), 61. németül: <http://www.karelburian.cz/deutsch/hannover-hamburgk>, 2009. december 26-i megtekintés

⁶¹ Dennis (1969), 151.

⁶² Luther (2002), 351.; Dennis (1969), 151.

⁶³ Az ide vonatkozó adatok több forrásban tévesek. Seeger *Opernlexikona* és több – lehetséges, hogy Seeger alapján kiinduló – német forrás szerint Burian 1898-tól 1902-ig volt a hamburgi operaház tagja, onnan szerződött Drezdába. (Horst Seeger: i. m., 117.) A Kutsch-Riemens *Sängerlexikon* szerint Burian 1898-tól 1901-ig volt a hamburgi Operaház tenora, lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997) 509. A Grove-lexikon Burian szócikkének adata, mely szerint 1899-ben rövid időre szerződött a Prágai Nemzeti Színház, utána került Németországba (Grove, Burian, 624.), szintén téves. Burian prágai fellépései alapján elképzelhetetlen, hogy azzal párhuzamosan Hamburgban is szerződött énekes legyen. (A prágai Nemzeti Színház online archívuma alapján.) A Schöpflin-féle Színművészeti Lexikon Burian szócikkében némi időzavar alakul ki amiatt, hogy a szócikk írója szerint Burian Köln, Hannover és Hamburg után Drezdába szerződött, ahol hamar világhírű lett és Bayreuthba is meghívták. Az 1901-1902-es budapesti szezont ezután említi a szerző. Burian későbbi drezdai szerződését így visszatérésként olvashatjuk a szócikkben, lásd Schöpflin Burian (1929), 250. A magyar zenei lexikonok szerint Burian 1898-tól 1911-ig a drezdai Operaház tagja volt: Tóth Aladár: „Burián Károly (Karel)”. In: Bartha Dénes dr. (főszerk.): *Zenei Lexikon. Átdolgozott új kiadás. 1. kötet.* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965): 314.; Tóth Aladár: „Burián Károly”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zeneörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Első kötet.* (Budapest: Győző Andor kiadása, 1935), 138–139. 138. Valójában Burian 1898-tól 1900-ig a hamburgi, az 1900-1901. szezonban a prágai, az 1901-1902. szezonban a budapesti, majd az 1902–1903-as szezontól a drezdai operaház tagja volt. Lásd: ČHS Kolofíková (2010); J. Dennis (1969) 151.; MGG Burian col. 1298.

⁶⁴ Bartoš csak feltételezi, míg Kolofíková állítja, hogy Burian már hamburgi éveiben énekelt Gustav Mahler vezénylete alatt. Bartoš (1934), 20. és ČHS Kolofíková (2010). Ez azonban téves, Mahler ekkor már Bécsben karmester, utoljára 1897. április 24-én vezényelt Hamburgban, lásd: Henry-Louis de La Grange: *Mahler. Volume One.* (London: Victor Gollancz Ltd, 1976): 409. Az sem valószínű, hogy Mahler esetleg vendégkarmesterként visszatért volna Hamburgba, legalábbis erről nem tesz említést La Grange monográfiája. Burian Hamburgban az Alte-ABC-strasse 18., majd a Damnthorstrasse 40. szám alatt lakott. *Neuer Theater-Almanach. Zehnter Jahrgang. 1899.* (Berlin: Günther & Sohn, 1899): 363. és *Neuer Theater-Almanach. Elfter Jahrgang. 1900.* (Berlin: Günther & Sohn, 1900): 374.

1900-ban énekelt először Budapesten.⁶⁵ Hamburgi működésének híres epizódja, hogy 1899-ben egy *Tannhäuser*-előadáson, ahol ő Walther von der Vogelweide szerepét énekelte, a címszerepet éneklő Willi Birrenkoven a Vénuszbarlang-jelenet után köhögési rohamot kapott, és nem tudta folytatni a szereplést. A színház második lírai tenorját tudták csak beugrasztani, aki átvette Buriantól Walther szerepét, míg Burian szintén beugróként – ráadásul úgy, hogy korábban nem énekelte a címszerepet, csak az előadásokon hallotta – megmentette az előadást *Tannhäuser* szerepében.⁶⁶ Ettől kezdve tekintették őt elsősorban Wagner-énekesnek.⁶⁷ Hamburgi működése idején született fia, Richard Burian.⁶⁸

1899 júniusában teljesülni látszott régi vágya, hogy feleségével együtt Prágába szerződhessen, ugyanis sikeres vendégszereplésen vett részt a prágai Nemzeti Színháznál.⁶⁹ Az 1900–1901-es szezonban mindkettejüket szerződtették, a szezon több előadásán is közösen léptek fel.⁷⁰ Ettől a szezontól nevezték ki Karel Kovařovic zeneszerzőt a Nemzeti Színház operai vezetőjének.⁷¹ Kovařovic – akárcsak Burian – rajongott Smetanáért és Wagnerért, a Színház programját is ennek szellemében próbálta alakítani.⁷² Azonban egy *Tannhäuser*-előadás (1901. február 10.) után a zenekar sztrájkba lépett, ami miatt egy hónapig nem lehetett zenés előadást tartani a Nemzeti Színházban.⁷³ Az operai működést végül új zenészek meghívásával tudták

⁶⁵ A Magyar Állami Operaház archívuma, valamint Jónás (OSZK) alapján. Az adatot közli továbbá: Schöpflin Burian (1929), 250. Bartoš Burian-monográfiája szerint 1899-ben is énekelt Burian Magyarországon (Bartoš (1934), 23.), ez azonban téves adat.

⁶⁶ Luther (2002), 351–353.; Dennis (1969), 151–152.

⁶⁷ Hamburgban alakított Wagner-főszerepei: Lohengrin, Tannhäuser, Walther von Stolzing, Trisztán. Lásd. ČHS Kolofiková (2010)

⁶⁸ Richard Burian 1929-ben, Karel Burian hagyatéki tárgyalása idején 30 éves volt (lásd a BFL BFL VII. 12.b. 416515/1929. iratanyagának 6. oldalát), tehát valószínűleg 1899-ben született. Gergely István Burian-nekrológiájából kiderül, hogy Burian első budapesti szerződése idején kislánya kb. 3 éves lehetett: „Jobb karján feleségével, Jellinek Franciskával, a neves cseh énekesnővel, balkezével hároméves fiacskáját vezetvén, jelent meg Budapesten Operaházunk új hőstenorja - családi képe a vidékiesen nyugodt boldogságnak.” Lásd: Gergely István: „Burrian Károly †”. *Nyugat* XVII/19 (1924. október 16.): 477–481.

⁶⁹ Dennis szerint 1899. június 1-jén énekelt először a prágai Nemzeti Színházban, ez az adat azonban téves. Dennis (1969), 152. Burrian első prágai fellépése 1899. június 19-én *Tannhäuser* szerepében volt. (A prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján.). A Dennis által említett további prágai vendégszereplések (június 25. *Psohlavci*, június 30. *Carmen*) valójában 1899. augusztus 25-én és 30-án voltak.

⁷⁰ Például a *Tannhäuser*, *Az eladott menyasszony*, a *Lohengrin*, a *Carmen*, a *Werther*, az *Otello* előadásain, valamint Zdeněk Fibich *Pád Arkuna* című operájában. Burian prágai fellépéseinek adatait a prágai Nemzeti Színház online archívumának (archiv.narodni-divadlo.cz, 2010. december 27-i megtekintés) adatai alapján közlöm.

⁷¹ archiv.narodni-divadlo.cz (2011. március 12-i megtekintés)

⁷² Bartoš (1934), 22.

⁷³ Bartoš (1934), 22. A prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján 1901. február 10-én valóban a *Tannhäuser*t játszották. Azonban a napi programból kiderül, hogy február 11-én a

folytatni.⁷⁴ Buriant a szezonban sok különböző szerepben foglalkoztatták,⁷⁵ a Nemzeti Színház hangversenyein is fellépett.⁷⁶ 1901 áprilisában összetűzésbe került Kovařovic-csal, mikor röviddel a *Rusalka* premierje előtt – budapesti utazására és indiszponáltságára hivatkozva – lemondta szereplését.⁷⁷ A szezon végén feleségével együtt elhagyta a prágai Nemzeti Színházat.⁷⁸ Öt évre szerződtette őt a budapesti Operaház, elsősorban Wagner-szerepekre.⁷⁹ A szezon fő eseménye, a *Trisztán és Izolda* (1901. november 28.) mellett ugyanakkor az *Anyegin* (1902. január 30.) és a *Fedora* magyarországi bemutatóján (1902. május 27.) is énekelt.⁸⁰ A szezon végén sikeres drezdai vendégszereplésen vett részt, ezután – budapesti szerződését egyoldalúan felbontva – feleségével együtt a drezdai Hofoperhez szerződött.⁸¹

Parasztbecsület és a *Bajazzók*, 13-án pedig a *Trubadúr* ment. Ezután viszont legközelebb valóban csak március 9-én játszottak operát. (archiv.narodni-divadlo.cz, 2011. március 12-i megtekintés)

⁷⁴ Bartoš (1934), 22.

⁷⁵ Burian prágai szerepei az 1900–1901-es szezonban: Dalibor, Herceg (Dvořák: *Rusalka*), Jeník, Jaroměr (Zdeněk Fibich: *Pád Arkuna*), Kozina (Karel Kovařovic: *Psohlavci*, több alkalommal is a szerző vezényletével), Tannhäuser, Lohengrin, Florestan, Otello (Verdi), Canio, Turiddu, Fra Diavolo, Don José, Werther.

⁷⁶ Cseh dalok mellett Schubert, Wagner és Richard Strauss dalaiból is énekelt.

⁷⁷ ČHS Kolofíková (2010). A prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján Burian fellépett 1901. április 2-án a Herceg szerepében Dvořák *Rusalkájában*. Feltehetőleg nem engedték el őt Budapestre, mert 1901 tavaszán nem lépett fel a Magyar Királyi Operaházban. Ugyanakkor nem kizárt, hogy valóban szándékában állt Buriannak Budapestre utazni, hiszen szerződésében 24 vendégszereplésre kötelezték az 1901–1902-es szezon kezdetéig. Lásd a 4. függelékben olvasható szerződés 25. pontját.

⁷⁸ Kolofíková szerint a Burian és a Nemzeti Színház vezetősége között kialakult konfliktushelyzet, míg Einhard Luther szerint belső színházi intrikák miatt hagyta el Burian feleségével együtt a prágai Nemzeti Színházat, feltételezése szerint az intrikákat éppen az okozta, hogy együtt voltak szerződésben. Lásd: ČHS Kolofíková (2010), Luther (2002), 353. Mindezek lehetségesek ugyan, azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Burian 1901-től öt évre szóló budapesti szerződése prágai szerződéses tagságának második hetében, 1900. augusztus 10-én kelt. A budapesti szerződés szövegét lásd a 4. függelékben.

⁷⁹ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. Burian budapesti szerződésének szövegét lásd a 4. függelékben.

⁸⁰ Kolofíková szerint magyar nyelven énekelt a Wagner-szerepeket Budapesten, ez az adat azonban téves. Lásd: ČHS Kolofíková (2010). Burian budapesti működéséről lásd bővebben a disszertáció 3. fejezetét.

⁸¹ A vendégszereplések dátuma és műsora: 1902. június 16. *Carmen*, 1902. június 17. *Bajazzók*, 1902. június 19. *A nürnbergi mesterdalmokok*. (A drezdai Operaház Historisches Archivjának adatai alapján.) Burian az elkövetkező években több különböző lakcímen volt bejelentve Drezdában: 1902. Sachsenalle 3 (Johannstadt), 1904. Terrassenufer 23 (Pirnaische Vorstadt), 1906. Johannstädter Ufer 17 (ma Käthe-Kollowitz-Ufer), 1908. Metzschstr. 4/6 (ma Sierksstr., Loschwitz). Utóbbi Burian maga építette, később Rudolf Mauersberger Kreuzkantor lakott ott. Lásd: Hochmuth, i.m., i.h. (52. lábjegyzet)

2.3. A világhírű Wagner-tenor (1902–1913)

Drezdában a Frankfurtba távozó Ejnar Forchhammer utódként elsősorban Wagner-operákban énekelt,⁸² de mellette – sokoldalúságát bizonyítva – francia és olasz tenorszerepekben is fellépett. Szerencsés időben, az úgynevezett „Schuch-éra” második évtizedében került Drezdába,⁸³ ekkor indult el a világhír felé, csatlakozva a drezdai Operaházban működött Wagner-tenorok jeles névsorába.⁸⁴

Több opera tenor főszerepét kizárólag ő énekelte drezdai évei alatt.⁸⁵ Számos szerep – köztük olyan jelentős operák főszerepei, mint a *Tosca*, a *Bohémélet* vagy az *Anyegin* – első drezdai megformálása az ő nevéhez fűződik.⁸⁶ Drezdai szerepei között szinte majdnem az összes Wagner-szerep mellett francia, olasz, német és orosz szerepeket is találunk.⁸⁷ Mintegy 75 szerepet énekelt különböző nyelveken,

⁸² A szakirodalom nagy része szerint Buriant Georg Anthes szerződészegése miatt szerződtette a drezdai Hofoper, lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997) 509.; MGG Burian col. 1298.; Dennis (1969), 152.; Luther (2002) 353. A drezdai levéltárban található 1902-es operaházi aktából azonban kiderül, hogy Buriant az 1902 nyarán távozó Forchhammer, míg Burian feleségét az 1902 januárjában Budapestre távozott Krammer Teréz pótlására szerződtették. (Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711. Ministerium des Königlichen Hauses Loc. 44 Nr. 31. Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1902. iktatószám: 859/02. 81. számozott oldal az aktában) Anthes 1902 őszén még több előadáson énekelt Drezdában (például augusztus 26., szeptember 1.). Ekkor kaphatott meghívást New Yorkba. Ekkoriban a drezdai Hofoper vezetése nem engedte az operaház énekeseit Amerikába (Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.35. Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 1906. 75v, Seebach intendáns levele a minisztériumhoz), így Anthes szabadságolási kérelmét is elutasították. Anthes azonban mégis elutazott, így vált szerződészegővé. (lásd a drezdai levéltárban található, az Operaházra vonatkozó 1902-es akta 157–160. és 172. oldalát). Burian volt az első drezdai énekes, akinek megengedték, hogy Amerikában vendégszerepeljen. (Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.35. Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 1906. 75v, Seebach intendáns levele a minisztériumhoz)

⁸³ Dieter Härtwig: „Dresden. After 1815”. in: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Volume One.* (London: Macmillan, 1997): 1251.

⁸⁴ Einhard Luther Joseph Aloys Tichatschek (1807-1886, a Rienzi és a Tannhäuser első alakítója) típusához hasonlítja a következő drezdai tenorokat: Heinrich Gudehus, Lorenzo Riese, Georg Anthes, Karel Burian, Fritz Vogelstrom, Kurt Taucher, Max Lorenz és Bernd Aldenhoff. Lásd: Einhard Luther: *So singe, Held! Biographie eines Stimmfaches (Teil 1) Wagnertenöre der Wagnerzeit (1842-1883).* (Trossingen-Berlin: Edition Omega Wolfgang Layer, 1998): 31.

⁸⁵ A drezdai Semperoper Historisches Archivjában 2011 májusában folytatott kutatásaim alapján Walther von Stolzing, Rodolfo, Mario Cavaradossi, Matthias Freudhofer, Fra Diavolo és Masaniello szerepét rajta kívül csak egészen kivételes esetben – például Burian hirtelen lemondása esetén – énekelte más tenor, ezeket az operákat csak akkor tűzték műsorra, amikor Burian Drezdában volt.

⁸⁶ Első előadások („Erstaufführung” megjelöléssel a színlapon), amelyeken Burian közreműködött: Puccini: *Tosca* (1902. október 21.), Bungert: *Odysseus’ Tod* (1903. október 30.), Massenet: *Manon* (1903. november 28.), Puccini: *Bohémélet* (1904. március 8.), Heuberger: *Barfüssele* (1905. március 11.), d’Albert: *Tiefland* (1907. november 30.), Joan Manén: *Acté* (1908. január 24.), Csajkovszkij: *Anyegin* (1908. október 20.),

⁸⁷ Burian drezdai szerepei: Walther von Stolzing, Erik, Tannhäuser, Lohengrin, Loge, Siegmund, mind a két Siegfried, Trisztán, Hyperion (Bungert: *Odysseus’ Heimkehr*), Telegonos (Bungert: *Odysseus’ Tod*), Johannes (Heuberger: *Barfüssele*), Max, Assad, Matthias Freudhofer, Pedro, Heródes, don José, Fra Diavolo, Masaniello, des Grieux (Massenet: *Manon*), Werther (Massenet: *Werther*) Faust, Benvenuto Cellini (Berlioz), Cavaradossi, Rodolfo, Radames, Riccardo, Canio, Turiddu, Nero (Manén: *Acté*), Sinodal (Rubinstein: *Der Dämon*), Lenszkij. Mivel a drezdai Operaház

emellett terjedelmes koncertrepertoárja is volt.⁸⁸ 1908 decemberében az I. Ferenc József trónra kerülésének 60. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepi előadáson is énekelt.⁸⁹ Az előadáson a Habsburg korona minden országából egy-egy jelenetet adtak elő, Burian a 2. képben („Böhmen, Mähren”) Erika Wedekind partnereként, mint vőlegény és menyasszony adtak elő egy jelenetet.⁹⁰

Drezdai éveinek egyik legfontosabb eseménye, hogy 1905. december 9-én Richard Strauss *Salome* című operájának ősbemutatóján Heródes szerepét énekelte.⁹¹ Richard Strauss levelezéséből tudjuk, hogy mikor Strauss megérkezett Drezdába, hogy a próbákon részt vegyen, kaotikus állapotokat talált. Az énekesek az első közös próbán sorra adták vissza a kottát azzal a panasszal, hogy szólamuk leénekelhetetlen. Utolsónak Burian maradt, aki azonban kollégáival ellentétben már tökéletesen birtokolta a teljes szerepet.⁹² Heródes szerepét a *Salome* párizsi bemutatóján is ő énekelte,⁹³ önéletrajzi írása szerint a *Gil Blas* kritikusa a következőképpen vélekedett alakításáról: „Burian Heródese egy Goya-festmény”.⁹⁴

Drezdai éveiben indult el a világhír útján, Európa szinte valamennyi országában vendégszerepelt.⁹⁵ 1904-ben, 1905-ben, 1910-ben és 1914-ben Wagner tenorszerepeit énekelte a londoni Covent Garden Operaházban. Legtöbbször Trisztánként lépett fel,⁹⁶ ebben a szerepben debütált 1904. május 3.-án,⁹⁷ valamint

---

archívumában nem volt meg minden előadás színlapja, nem kizárt, hogy további szerepei is voltak, különösen az 1905 előtti években. Kesting és Einhard Luther Burian drezdai szerepei között említi például George Brown, Arnold, Raoul, Ferrando, Don Ottavio, Tamino, Alfred, Manrico, Pinkerton szerepeit is (Kesting (2008), I/192., Luther (2002), 353.), ezekről se színlapot, se más feljegyzést nem találtam, a Burian szerepeit felsoroló kézírásos – bár nem teljes – szerepjegyzékben sem szerepelnek.

⁸⁸ Dennis (1969), 152. Dennis hozzát teszi, hogy ezek nagy részét több nyelven is énekelte. Luther szerint Burian repertoárja mintegy 120 szerepre terjedt ki. Luther (2002), 353.

⁸⁹ „Fest-Vorstellung zur Feier des 60jährigen Regierungs-Jubiläums Seiner K. u. K. Apostolischen Majestät”

⁹⁰ Magyarország az előadás ötödik jelenete volt.

⁹¹ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. Kolofiková tévesen 1904-re teszi a *Salome* ősbemutatóját: ČHS Kolofiková (2010)

⁹² William Mann: *Richard Strauss. Das Opernwerk.* (München: Verlag C. H. Beck, 1967): 43. Mann a levéldízetet Richard Strauss Willi Schuh által közreadott visszaemlékezéseiből vette át. Lásd: Willi Schuh: *Richard Strauss. Betrachtungen und Erinnerungen. Zweite, erweiterte Auflage.* (Zürich: Atlantis Verlag, 1957). Az esetet szintén leírja: Dennis (1969), 153.

⁹³ 1907. május 8., a szerző vezényletével és Emmy Destinn partnereként. Charles Pitt: „Paris. §6. 20th century”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Volume Three. Lon–Rod.* (London: Macmillan, 1997): 879.

⁹⁴ „Louis Schneider schrieb im „Gil Blas”: Burians Herodes ist ein Gemälde von Goya!” <http://www.karelburian.cz/deutsch/zivotopis.php>. Eredeti: Burian (1913), 4.

⁹⁵ ČHS Kolofiková (2010)

⁹⁶ Kilencszer lépett fel Burian Londonban Trisztánként, emellett két alkalommal Loge szerepét, két alkalommal Siegmund szerepét, két alkalommal a *Siegfried* címszerepét, valamint egy alkalommal a *Parsifal* címszerepét énekelte. (Erica Donaghy szíves közlése a ROH Collections adatai alapján [Royal Opera House Covent Garden]).

⁹⁷ Dennis (1969), 153.

1910 májusában az első rövidítések nélküli londoni *Trisztán*-előadáson is ő énekelte a címszerepet.⁹⁸ 1914-ben ő volt az egyik a hat tenor közül, akik az első hat londoni *Parsifal*-előadáson a címszerepet énekeltek.⁹⁹ 1903-ban, 1904-ben és 1906-ban fellépett a nyárvégi müncheni Wagner-fesztiválokon.¹⁰⁰ 1907-től évente vendégszerepelt újra Budapesten is.¹⁰¹

1904-ben meghívták az első prágai zenei fesztiválra, ahol Csehország és Szlovákia Központi Énekszövetségének gyűlését is rendezték.¹⁰² 1907-ben birtokot vásárolt Senomatyban (Csehország, Prága mellett, a ház jelenleg emlékmúzeum),¹⁰³ a későbbi években ide vonult vissza, ha nyugalomra volt szüksége.¹⁰⁴ A környéken lakó földművesek között nem csak énekesként, hanem sertéstenyésztőként is ismert volt.¹⁰⁵

A *Salome*-bemutatót követően népszerűsége és hírneve óriási lett. Több alkalommal is kérte szerződése módosítását, hogy eleget tudjon tenni a magasabb tiszteletdíjjal járó alkalmi vendég-meghívásoknak.¹⁰⁶ 1906-ban készültek az első hanglemezfelvételek énekéről,¹⁰⁷ a későbbiekben 1907-ben, 1908-ban, majd drezdai éveit után 1911-ben és 1912-ben énekelt ismét lemezre.¹⁰⁸ A *Salome*-bemutatót követő népszerűségét és munkabírását jellemzi, hogy 1908-ban két hét alatt hat előadáson énekelt Drezdában, és közte kétszer Budapesten.¹⁰⁹ Hasonlóan

⁹⁸ Luther (2002), 359.

⁹⁹ Dennis (1969), 154. Erica Donaghy, a ROH Collections (Covent Garden) munkatársa tájékoztatása alapján az 1914. február 2-től március 10-ig tartó German Opera Season folyamán 14 alkalommal játszották a Covent Gardenben a *Parsifal*-t. Burian egy alkalommal, 1914. február 16-án énekelte a címszerepet. (Erica Donaghy 2011. március 11-én kelt levele alapján)

¹⁰⁰ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.; MGG Burian, col.1299; Luther (2002), 355. Münchenben *Trisztán*, Walther von Stolzing, Siegmund, Siegfried és Tannhäuser szerepeit énekelte, utóbbit Richard Strauss vezényletével (a bécsi Theatermuseum német színháztörténeti adatai alapján).

¹⁰¹ Lásd bővebben a Burian magyarországi működéséről szóló fejezetben.

¹⁰² ČHS Kolofíková (2010); Bartoš (1934), 32. Csak Bartoš említi, hogy Buriannak Dvořák *Szent Ludmilla* oratóriumában kellett volna a tenor szót énekelni, azonban a drezdai operaház nem engedte őt el az alkalomra. Bartoš (1934), 32.

¹⁰³ ČHS Kolofíková (2010)

¹⁰⁴ Luther (2002), 365.

¹⁰⁵ Dennis (1969), 150.

¹⁰⁶ Először 1906-ban, első amerikai vendégszereplései miatt (Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.35. Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 1906. 74–78.), majd 1908-ban és 1910-ben (Az 1908-as szerződésmódosítás irataihoz nem fértem hozzá, az 1910-es szerződésmódosítás iratai között említik, mint legutóbbi változtatást Burian szerződésén. Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.43. Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 1910. 94–100.)

¹⁰⁷ Kutsch-Riemens Burian (1997), 510.

¹⁰⁸ Lásd a 2. függelékben található diszkográfiát

¹⁰⁹ Drezda, 1908. október 16. *Bohémélet*, Drezda, 1908. október 18. *Der Evangelimann*, Drezda, 1908. október 20. *Anyegin* bemutató, Budapest, 1908. október 22. *Bajazzók*, Budapest, 1908. október 24. *Trisztán és Izolda*, Drezda, 1908. október 25. *Anyegin*, Drezda, 1908. október 27. *Anyegin*, Drezda, 1908. október 30. *Anyegin*.

megerőltető lehetett, mikor 1908 és 1909 fordulóján majdnem kétnaponta énekelt különböző városokban.¹¹⁰

Burian bayreuthi szerepléséről sok különböző adatot találni a forrásokban. Több Burian-életrajzban is olvasható, hogy 1898-ban Bayreuthban vendégszerepelt,¹¹¹ ez az adat azonban téves. Arról a *Magyarország* című lapban 1902-ben megjelent hírről további adat nincs, miszerint Cosima Wagner ez idő tájt felkérte Buriant a *Parsifal* címszerepének bayreuthi előadására, ennek az adatnak a hitelessége kérdéses.¹¹² Téves a *Le grandi Voci* Burian-szócikkének adata, mely szerint 1908-ban és 1909-ben is fellépett Burian Bayreuthban.¹¹³ Burian csak egy évben énekelt Bayreuthban, 1908-ban a *Parsifal* címszerepében négy előadáson.¹¹⁴

1906 és 1913 között 122 operaelőadáson és 11 hangversenyen lépett fel a new yorki Metropolitan Opera House művészeként.¹¹⁵ Az erre az időszakra eső operaházi szezonok közül az 1908–1909-es és 1909–1910-es szezonok második felét, a többi szezonnak pedig az első felét töltötte Amerikában. 1906. november 30-án, a szezon első Wagner-előadásán a *Tannhäuser* címszerepében debütált.¹¹⁶

Ezekben az években sok világsztárral énekelhetett együtt operaszínpadon és hangversenyeken. A wagneri hőstenor szerepkörben eleinte Alois Burgstaller,

¹¹⁰ Budapest, 1908. december 29. *Carmen*, Bécs, 1909. január 4. *Siegfried*, Drezda, 1909. január 7. *Aida*, Bécs, 1909. január 9. *Götterdämmerung*, Drezda, 1909. január 11. *Trisztán és Izolda*, Bécs, 1909. január 12. *Bajazzók*, Drezda, 1909. jan. 13. *Der Evangelimann*, Bécs, 1909. január 15. *A nürnbergi mesterdalnokok*, Budapest, 1909. január 17. *Siegfried*, majd a következő fellépése: New York, 1909. február 5. *Tannhäuser*.

¹¹¹ Henry-Louis de la Grange: *Gustav Mahler. Vol. 4. A New Life Cut Short. (1907–1911)*. (Oxford University Press, 2008): 124.; Nicholas Slonimsky (rev.): *Baker's Biographical Dictionary of Musicians. Seventh Edition*. (Oxford: Oxford University Press, 1984): 381.

¹¹² N. N.: „Burrian – Bayreuthban”. *Magyarország* IX/6 (1902. január 7.), 8. Cosima Wagner levelezésében mindössze egyszer említi Burian nevét: 1903. szeptember 28-án kelt levelében említi, hogy Burian mesélt neki Drezdában a müncheni Wagner-fesztiválokról. Mivel Burian 1903-ban énekelt először Münchenben, valószínűleg 1903 szeptemberében, a müncheni fesztivál és a levél kelte között találkoztak Drezdában. Lásd: Dietrich Mack (hrsg.): *Cosima Wagner. Das zweite Leben. Briefe und Aufzeichnungen. 1883–1930*. (München, Zürich: R. Piper & Co. Verlag, 1980): 643.

¹¹³ Celletti (1964), 103.

¹¹⁴ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.; MGG Burian, col.1299. Az adatot Michael Seil is megerősítette bayreuthi kutatásai alapján. 1908-ban Burian és Alois Hadwiger énekelt a Parsifal címszerepét Bayreuthban, lásd: „Dirigenten, Solorepetitoren und Vertreter Wagner'scher Hauptgestalten bei den Bühnenfestspielen in Bayreuth seit 1876”. in: Georg Niehrenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911*. (Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911]): 222. Ez alapján biztosan téves J. Dennis és Kesting állítása, mely szerint a bayreuthi szezon mind a hét előadásán Burian énekelt a címszerepét. (Dennis (1969), 154.; Kesting (2008) I/192.) Legalább kettő, de valószínűleg három előadáson is Alois Hadwiger énekelt Parsifal szerepét, lásd: Luther (2002), 357. Burian bayreuthi szereplésének további értékeléséről lásd a 4. fejezetet.

¹¹⁵ Gerald Fitzgerald (szerk.): *Annals of the Metropolitan Opera. The Complete Chronicle of Performances and Artists. Vol. 2. Chronology 1883–1985*. (New York: The Metropolitan Opera Guild, Inc. Macmillan Press, 1989) Burian Metropolitan Opera House-beli fellépéseinek adatait e kiadvány alapján közlöm.

¹¹⁶ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509.

Andreas Dippel, Heinrich Knote, később Georg Anthes, Erik Schmedes, Leo Slezak, Karl Jörn,¹¹⁷ Hermann Jadowker voltak a társai, majd Burian távozása után szerepeit Jacques Urlus vette át a Metropolitan Wagner-előadásain. A korszak szinte valamennyi világhírű Wagner-énekesével szerepelt együtt. 1910. június 19-én a Metropolitan Opera House párizsi jótékony célú gálahangversenyen pedig többek között Leo Slezak és Enrico Caruso társaságában énekelt.¹¹⁸

Burian Metropolitan-beli évei egybeesnek Gustav Mahler amerikai éveivel is. Összesen tizenegy Mahler által vezényelt operaelőadáson énekelt. Beethoven *Fidelio*jának 1908-as Mahler vezette betanításának mind a négy előadásán énekelt,¹¹⁹ valamint egy alkalommal énekelt a szintén 1908-ban Mahler által betanított *Trisztán*ban is.¹²⁰ Különös, hogy Smetana *Az eladott menyasszony* című operájának Mahler irányította Metropolitan-beli bemutatóján, és az azt követő előadások egyikén sem szerepelt, pedig a bemutató idején Amerikában volt, előtte egy nappal Tannhäuser, utána egy nappal pedig Florestan szerepét énekelte.¹²¹ 1912. január 28-án egy Metropolitan-beli hangversenyen előadta Mahler *Revelge* című dalát a *Des Knaben Wunderhorn* című ciklusból.¹²²

Legsikeresebb szerepe Amerikában is a Trisztán volt, amit az opera 1909-es, Toscanini által irányított új betanulása után 1913-ig csak ő énekelt a Metropolitan színpadán. Izolda szerepében Olive Fremstad és Johanna Gadski volt a partnere,¹²³ illetve egy alkalommal, 1909. december 8-án Lilian Nordica, akinek ez volt az utolsó

¹¹⁷ Karl Jörn és Burian már Hamburgban is énekeltek közös társulatban, lásd: *Neuer Theater-Almanach. Elfter Jahrgang. 1900*. Berlin: Günther & Sohn, 1900. 374.

¹¹⁸ MET Chronology (1989), 193. A jótékonyági gála plakátja megtekinthető dr. Bajnai Klára magángyűjteményében.

¹¹⁹ 1908. március 20. és 26., április 1. és 1909. február 20. lásd: MET Chronology (1989), 163, 174.

¹²⁰ 1909. március 12. A betanítás eredeti szereposztásában Heinrich Knote énekelte Trisztán szerepét. MET Chronology (1989), 160.

¹²¹ A bemutató 1909. február 19-én volt, Marenka szerepét Emmy Destinn, Jeník szerepét Karl Jörn énekelte. MET Chronology (1989), 174.

¹²² MET Chronology (1989), 213.

¹²³ Burian és Fremstad másfél évtizeddel korábban Kölnben szerepelt ugyanabban a társulatban, lásd: *Neuer Theater-Almanach. Siebenter Jahrgang. 1896*. Berlin: Günther & Sohn, 1896. 304.

Metropolitan-beli *Trisztán*-előadása.¹²⁴ Burian nevéhez fűződik a korszak „legkevésbé meghúzottak” mondható amerikai *Trisztán*-előadása is.¹²⁵

Első amerikai szezonja alkalmával, 1907. január 22-én került sor a *Salome* amerikai bemutatójára, melyen Heródes szerepét énekelte.¹²⁶ Ezt a szerepet azonban nem alakította többször Amerikában, mint ahogy állandó drezdai szerepét, *A nürnbergi mesterdalnokok* Walther von Stolzingját sem énekelte New Yorkban. Ezen kívül azonban valamennyi jelentős Wagner-tenorszerepben fellépett a Metropolitan Opera House-ban.¹²⁷ 1910 és 1913 között a Metropolitanben már hagyományosnak számító újévi *Parsifal*-előadásokon valamennyi alkalommal ő énekelte a címszerepet.¹²⁸

1912-ben csatlakozott a rövid életű The Boston Opera Companyhoz.¹²⁹ Bostoni működéséről nem sokat tudunk, annyi bizonyos, hogy ő énekelte *Trisztán* szerepét a társulat előadásain, ugyanis mikor 1913-ban hirtelen elhagyta Amerikát, a társulat *Trisztán* nélkül maradt.¹³⁰ Ekkor ugrott be helyette Edoardo Ferrari-Fontana, aki az első előadáson még csak két felvonást tudott németül, a harmadikban olaszul énekelt,

¹²⁴ Lilian Nordica 31 alkalommal énekelte Izolda szerepét a Metropolitan Opera House színpadán. (Gerald Fitzgerald [főszerk.]: *Annals of the Metropolitan Opera. The Complete Chronicle of Performances and Artists. Vol. 1. Tables.* (New York: The Metropolitan Opera Guild, Inc. Macmillan Press, 1989): 170. A továbbiakban: MET Tables (1989). Dennis állítása szerint ez az előadás volt Nordica utolsó Metropolitan-beli fellépése, lásd: Dennis (1969), 153. Nordica valójában 1909. december 22-én énekelt utoljára a Metropolitan tagjaként, Verdi *A trubadúr* című operájának Leonóra szerepében, lásd: MET Tables (1989), 170., MET Chronology (1989), 183.

¹²⁵ A pontos dátumban Luther is bizonytalan, két különböző forrásra hivatkozva említi az 1909. március 12-i és az 1909. március 30-i *Trisztán*-előadásokat. A március 12-i előadás volt Mahler utolsó amerikai *Trisztánja*. Luther (2002), 359.

¹²⁶ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. A *Salome* amerikai bemutatójának főbb szereplői: Olive Fremstad (*Salome*), Anton Van Rooy (*Jochanaan*), Andreas Dippel (*Narraboth*). A karmester Alfred Hertz volt. Az előadás különlegessége, hogy a Hétfátyol-táncot nem a Salomé alakító énekesnő, hanem egy balettművész, Bianca Froehlich táncolta, lásd: MET Chronology (1989), 151.

¹²⁷ A *Lohengrin* címszerepét ötször, a *Parsifal* címszerepét 13-szor, a *Tannhäuser* címszerepét 22-szer, a *Trisztán és Izolda* Trisztánját 24-szer, *A Rajna kincse* Logéját nyolcszor, a *Walkür* Siegmundját 16-szor, a *Siegfried* címszerepét 17-szer, *Az istenek alkonya* Siegfriedjét pedig 12-szer énekelte a Metropolitan Opera House tagjaként. Két alkalommal énekelt részletet *A nürnbergi mesterdalnokokból* hangversenyen.

¹²⁸ Amerikában a Wagner-család tiltakozása ellenére már 1914. január 1. előtt is játszották a *Parsifalt*, így nyíltak alkalmak Buriannak a címszerepet Amerikában is énekelni. MET Chronology (1989), 126.

¹²⁹ Dennis (1969), 153. A The Boston Opera Companyt Henry Russell impresszárió alapította, 1909-ben épült fel az operajátzásra alkalmas épület Bostonban. Philip L. Miller: *The Boston Opera Company 1909–1914.* (kísérőszöveg a CBS MONO BRG 72379. lemezhez.) A The Boston Opera Co. és a Metropolitan Opera House kapcsolatáról lásd: Irving Kolodin: *The Story of the Metropolitan Opera. 1883–1950. A Candid History.* (New York: Alfred A. Knopf, 1953): 242. Az életrajzi írók adatai ezen a ponton elég homályosak, legtöbbször nem is említik Burian bostoni szerződését.

¹³⁰ Scott (1977), 111. Scott és az MGG Burian szócikke szerint is 1912-ben hagyta el Amerikát (MGG Burian col.1299.) azonban ez téves. Utolsó amerikai fellépése 1913. február 6-án volt, lásd: MET Chronology (1989)

majd rendkívül rövid idő alatt, a második előadásra megtanulta a teljes szerepet németül.¹³¹

1911-től 1914-ig jelentek meg Burian visszaemlékezései pályájának fontos eseményeiről a *Smetana* című cseh folyóiratban.¹³² Ezek között külön fejezetet szentelt Willi Schuchnak, Gustav Mahlernek és Arturo Toscanininek.¹³³ A visszaemlékezések egy része 1913-ban összegyűjtve, könyvként is megjelent.¹³⁴

1911-ig maradt a drezdai Hofoper tagja.¹³⁵ A helyi lapok sokáig bírálták őt, mivel ez esetben is szerződését megszegve hagyta el a színházat. 1911. augusztus 19-én kelt Johannes Reicheltnek írott levelében a drezdai intendánsra, new yorki tiszteletdíjára, valamint a Metropolitan Opera House Toscanini által képviselt színvonalra hivatkozott.¹³⁶ Wilhelm szerint nemzetisége miatt érte Buriant sok kellemetlenség Drezdában, ezért dönthetett a távozás mellett.¹³⁷ Feltételezhető azonban, hogy szerződészegése mögött emellett egy másik indok is állhatott: egy feldühödött férj fenyegetése. Burian ugyanis több forrás szerint is viszonyt folytatott Drezdában egy férjes asszonnyal.¹³⁸ Dr. Paul Adolph, a drezdai Operaház vezetőségi

¹³¹ Scott (1977), 111.

¹³² Grove Burian, 624.; ČHS Kolofíková (2010).

¹³³ A Český hudební slovník Burian-szócikkében a visszaemlékezések egyes részeinek címadatai nincsenek megadva, csak a publikáció helye. Toscaniniről: *Smetana*, 1911, 126. oldal, Mahleréről: *Smetana*, 1911, 267. oldal, Schuchról: *Smetana*, 1914. 253. oldal. A gyűjteményes kötetben: Karel Burian: „Za Gustavem Mahlerem”. In: Burian (1913), 31–36. és Karel Burian: „Toscanini”. In: Burian (1913), 37–41. A Schuchról 1914-ben írott visszaemlékezés még nem jelenhetett meg az 1913-ban kiadott kötetben.

¹³⁴ Karel Burian: *Z mých paměť. I.* Praha: Melantrich, 1913.

¹³⁵ Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. Kolofíková szerint drezdai szerződése felbontása után Burian egy rövidebb időre újra szerződött tagja lett a prágai Nemzeti Színháznak, lásd: ČHS Kolofíková (2010). Ezt a prágai Nemzeti Színház online archívuma alapján nem lehet igazolni, Burian vendégénekesként szerepelt több alkalommal is 1909-ben, 1910-ben és 1911-ben a prágai Nemzeti Színházban. (www.archiv.narodni-divadlo.cz, 2011. február 3-i megtekintés.) Ha nem is feltétlenül téves, de legalábbis kérdéses az az adat, mely szerint Burian 1911-12-ben amerikai turnén vett részt, melynek állomásai Philadelphia, Chicago és Boston voltak. lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997), 509–510. Burian a Metropolitan Opera House együttesével rendszeresen énekelt Philadelphiában (a MET Chronology (1989) adatai alapján), és 1912-ben a Bostoni operatársulatnak is tagja volt.

¹³⁶ „Wollte der Herr Intendant durch seine plötzliche, unmotivierete Kontraktbrucherklärung mir und meinem Kurs schaden? Da hat er sich allerdings schwer verrechnet, wie es überhaupt in letzten Jahren zu oft geschah. [...] Mein Gastspiel in Amerika wiegt finanziell zehn Jahre in Dresden auf, und seit Toscanini dort ist, ist das künstlerische Niveau der Metropolitan-Oper das höchste der Welt!!! Vor Schuch auf den Knien! Vor Toscanini – auf den Bauch!!!“ Reichelt (1941), 347.

¹³⁷ Wilhelm (1960), 240. Paul Wilhelm leírása szerint a korabeli Drezda már a nemzetiszocialista idők Németországának előképe volt. Feltételezése ugyanakkor kritikával kezelendő, hiszen Friedrich Plaschke szintén cseh származású énekesként több évtizedig volt tagja a drezdai Operaháznak. Az is óvatosságra int, hogy Wilhelm Burian-tanulmánya egy angol nyelvű folyóiratban jelent meg 1960-ban.

¹³⁸ MGG Burian col.1299.; Luther (2002), 359–364.; Bartoš (1934), 37., N. N.: „Carl Burian, Tenor, Back.” *The New York Times*, 1911. november 14. Burian felesége, Františka Jeíné 1906-tól már nem volt a drezdai Hofoper tagja. Viszonyuk később megromolhatott, 1913 és 1914 fordulóján történetesen budapesti válóperükről a 3.5.2. alfejezetben lesz szó.

tagjának korabeli beszámolója szerint Burian szinte megszökött Drezdából, mivel a férj beperelte az énekest.¹³⁹ Burian jobban félt a pereskedéstől, mint a szerződésszegése miatt kifizetendő bírságtól, így 1910. október 26-án, egy *Bohémélet*-előadás után elhagyta a drezdai Operaházat.¹⁴⁰ A szerződésszegés következményeként évekig nem léphetett fel Németország színpadain.¹⁴¹ A hölgyet a szakirodalom csak Marschenka néven említi, feltehetőleg Burian hívta őt így.¹⁴² 1910-ben a hölgy követte Buriant Amerikába, és vele élt egészen 1913-ban bekövetkezett haláláig.¹⁴³

Burian azonban továbbra sem hagyta el Európát, 1912. május 16-tól 1913. október 31-ig, new yorki és bostoni szerződéseivel párhuzamosan a bécsi K. K. Hof-Operntheater szerződött tagja volt.¹⁴⁴ Korábban 1908-ban és 1909-ben vendégként már fellépett Bécsben.¹⁴⁵ Elsősorban Wagner-operákban énekelt, például az 1912 szeptemberi, Wagner – a *Parsifal*t leszámítva – összes operáját bemutató sorozatban Siegmund és Trisztán szerepét.¹⁴⁶ Főszerepet vállalt Kienzl *Der Evangelimann*,

¹³⁹ Paul Adolph: *Vom Hof- zum Staatstheater. Zwei Jahrzehnte persönlicher Erinnerungen an Sachsens Hoftheater, Königshaus Staatstheater und anderes.* (Dresden-N.: Verlag C. Heinrich, 1932): 169.

¹⁴⁰ Paul Adolph: i.m., 170–171.

¹⁴¹ „Das Präsidium des Deutschen Bühnen-Vereins hat dem Antrage der Generaldirektion entsprochen, daß Burrian in die Liste der kontraktbrüchigen Bühnenmitglieder aufgenommen worden sei.” Seebach intendáns levele a minisztériumhoz. Sächsisches Staatsarchiv, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.44. Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1911. 22v.

¹⁴² Luther (2002), 363–364. A *The New York Times*-ban Burian 1911-es amerikai visszatérésekor megjelent cikk szerint Burian egy Mrs. E. Leffler nevű hölgy társaságában érkezett, akit a titkárnőjeként mutatott be. N. N.: „Carl Burrian, Tenor, Back.” *The New York Times*, 1911. november 14.

¹⁴³ Burian és a hölgy amerikai tartózkodásáról, valamint a hölgy halálának körülményeiről Leo Slezak visszaemlékezéseiben részletes, bár ironiában gazdag és fenntartásokkal kezelendő beszámolót olvashatunk., lásd: Leo Slezak: „Karl Burian und Prager Freunde”. In: Uő.: *Mein Lebensmärchen.* (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1983): 161–167. A Slezak-könyv Burian-fejezetében több hibás adat szerepel, ezekre Einhard Luther is felhívja a figyelmet, Luther (2002), 364–365. Kesting és Dennis szerint Burian 1913-ban felesége halála miatt hagyta el végleg Amerikát, lásd: Kesting (2008) I/192.; Dennis (1969) 155. Ez az adat téves, Františka Burian-Jelinek 1937-ben halt meg, lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997), 510. Minden bizonnyal a Marschenkának nevezett hölgy haláláról van szó, Slezak visszaemlékezései szerint Marschenkát Burian a feleségeként mutatta be Amerikában. Josef Bartoš szerint is drezdai éveiben megismert élettársa halála miatt hagyta el Burian Amerikát, ő azonban nem említi a hölgy nevét, lásd: Bartoš (1934), 37.

¹⁴⁴ Dr. Wilhelm Beetz: *Das Wiener Opernhaus 1869 bis 1945.* (Zürich: The Central European Times Publ. Co. Ltd., 1949): 96. Bartoš szerint Bécsből is egy férjhez asszonnyal folytatott kapcsolata miatt kellett véglegesen távoznia, erre azonban sehol máshol nem találtam utalást. Bartoš (1934), 38.

¹⁴⁵ Dr. Wilhelm Beetz: i.m., 68.

¹⁴⁶ A bécsi Theatermuseum színlapgyűjteménye alapján.

valamint Smetana *Dalibor* című operájának új betanulásában is. A *Dalibor* valamennyi előadásán is ő alakította a címszerepet.¹⁴⁷

2.4. A Magyar Királyi Operaház „állandó vendégművésze” (1913–1924)

1913-tól a budapesti Operaház állandó vendégszereplésre szerződtette,¹⁴⁸ így egyre gyakrabban hirdették fellépéseit Budapesten, ugyanakkor ritkaságszámba ment, amikor valóban fel is lépett. Hogy a magyar állampolgárságot megkaphassa, örökbe fogadtatta magát Dalnoki Bénivel, az Operaház énekesével.¹⁴⁹ Az első világháború kitörése után Magyarországon kívüli szereplései kisebb cseh és szlovák színpadokra (Pilsen, Českije Budějovice, Brno, Olomouc, Pozsony, Kassa) szorítkoztak,¹⁵⁰ emellett hangversenykörutakat is tartott testvérével együtt.¹⁵¹ Hosszabb vendégjátékon vett részt a prágai Német Színháznál 1915 tavaszán, több Wagner-operában is énekelt Alexander Zemlinsky vezénylete alatt.¹⁵²

A világháború befejezése után, mikor megalakult a független Csehszlovák Köztársaság, Burian szeretett volna újra a prágai Nemzeti Színház tagja lenni, de próbálkozása ellenére nem kapott szerződést.¹⁵³ Talán azért, mert énekesi kvalitásain kívül elsősorban szerződésszegései miatt vált hírhedtté, illetve a nagy igénybevétel miatt hangjának szépségét már elvesztette.¹⁵⁴ Emellett pedig a korabeli újságok

¹⁴⁷ Burian szerepei Bécsben az 1912–1913-as szezonban: Trisztán, Tannhäuser, Lohengrin, Siegmund, a két Siegfried, Matthias (Kienzl: *Der Evangelimann*), Fra Diavolo és Dalibor. A két korábbi vendégszereplés alkalmával énekelt további szerepei: Faust, Otello (Verdi), Canio. Andreas Láng, Oliver Láng (összeáll.): *Chronik der Wiener Staatsoper 1869–2009. 2. Teil: Künstlerverzeichnis.* (Wien: Löcker, 2009): 49.

¹⁴⁸ Schöpflin Burian (1929), 250. Az állandó vendég szerződéstípusról lásd részletesebben a 3.5.1. alfejezetet.

¹⁴⁹ Schöpflin Burian (1929), 251. Az eset háttéréről lásd részletesebben a 3.5.2. alfejezetet.

¹⁵⁰ ČHS Kolofíková (2010)

¹⁵¹ Több hangversenykörúton is zongorakísérőként működött közre Jaroslav Jeremiaš (1889–1919), aki 1913-ban egy elemzést írt a *Trisztán és Izoldáról*. Jiří Vysloužil: „Jaroslav Jeremiaš”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 13.* (London: Macmillan, 2001): 8.

¹⁵² Pamela Tancsik: *Die Prager Oper heißt Zemlinsky. Theatergeschichte des Neuen Deutschen Theaters Prag in der Ära Zemlinsky von 1911 bis 1927.* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2000): 424. és 426.

¹⁵³ ČHS Kolofíková (2010). A Kutsch-Riemens lexikon Burian szócikke szerint néhány alkalommal énekelt az 1918–1919-es szezonban a prágai Nemzeti Színházban, lásd: Kutsch-Riemens Burian (1997), 510. A prágai Nemzeti Színház online archívumában azonban nem találtam olyan előadást ebben a szezonban, amelyen énekelt volna.

¹⁵⁴ „Er gastierte später [1911 után] noch an der Wiener Hofoper, in Prag und Budapest, verlor jedoch früh seine Stimme.” N. N.: „Burian, Karel”. In: K. J. Kutsch–Leo Riemens: *Unvergängliche Stimmen. Sängerlexikon.* (Bern und München: Francke Verlag, 1975): 103.

híradásai és a legendák alapján az alkohol és a nők iránti vonzalma is egyre inkább eluralkodott rajta.¹⁵⁵

1920-ban egy újabb drezdai vendégszereplést próbáltak szervezni Buriannak, azonban az énekes az utolsó pillanatban lemondta a fellépést. A leírások és visszaemlékezések szerint ez esetben is egy felszarvazott férj halálos fenyegetése okozhatta a hirtelen lemondást.¹⁵⁶

1920-tól egyre gyakrabban betegeskedett. Nem tisztázott, hogy gondatlanságból, vagy valamely ellensége szándékából kifolyólag 1920 őszén lúgot ivott,¹⁵⁷ emiatt egy évig nem énekelhetett.¹⁵⁸ Eközben súlyos cukorbetegség is megtámadta,¹⁵⁹ 1921-től máj- és vesepanaszai voltak.¹⁶⁰ Harminc éves előadóművészi jubileumát 1921. december 30-án a budapesti Operaházban a *Trisztán és Izolda* előadásával ünnepelte.¹⁶¹ 1922-ben még három alkalommal vendégszerepelt a prágai Nemzeti Színházban, azonban tervezett szerződötését egyre súlyosabb betegsége, valamint hanghiányai megakadályozták.¹⁶² Ebben az időben készítette el a *Trisztán és Izolda* szövegének cseh fordítását.¹⁶³ Az 1923–1924-es szezonban Budapesten lépett fel.¹⁶⁴ Egy öccsével, Emil Buriannal közös csehszlovák koncertturné (1924) után visszavonult,¹⁶⁵ 1924. március 12-én, Nyitrán énekelt utoljára.¹⁶⁶ Halálának előzménye, hogy még Nyitrán a borbély borotválás közben megvágta, sebe

¹⁵⁵ Dennis (1969), 155.

¹⁵⁶ Luther (2002), 359. és 365., Dennis (1969), 155. Mindkettejük leírása szerint a férj azzal fenyegette meg Buriannak, hogy a közönség soraiból lelövi őt. Lehetséges, hogy ugyanarról a férjről van szó, aki miatt Burian 1911-ben elmenekült Drezdából?

¹⁵⁷ Bartoš (1934), 47., ČHS Štědroň (1963), 155. Köszönöm Dalos Annának, hogy felhívta a figyelmemet arra, hogy a lúg ivása a korszakban az öngyilkosság gyakori módja volt. Burian esetében egy forrás sem említi, hogy ez öngyilkossági kísérlet lett volna, legfeljebb esetleges művészi elkeseredettsége adhatott volna okot erre. Életének általam ismert eseményei és dokumentumai nem adnak okot arra, hogy ezt feltételezzem.

¹⁵⁸ Kesting és Dennis két év kényszerszünetet említ, lásd: Kesting (2008), I/192.; Dennis (1969), 155. Ez azonban téves, hiszen Magyarországon 1920. június 16-a után legközelebb 1921. október 25-én lépett fel, lásd: Jónás (OSZK). A mérgezés ez a két dátum között történhetett.

¹⁵⁹ ČHS Kolofíková (2010), Kutsch-Riemens Burian (1997) 510.

¹⁶⁰ ČHS Kolofíková (2010)

¹⁶¹ Schöpflin Burian (1929), 251.

¹⁶² ČHS Kolofíková (2010)

¹⁶³ A fordítás megjelent: Brno: Barvič a Novotný, 1922. A kiadvány hozzáférhető a prágai Nemzeti Könyvtárban. Dennis a *Trisztán*-fordítást Burian drezdai éveinél említi, konkrét évszám nélkül. Állítása szerint Burian lefordította valamennyi Wagner-operát és a *Salomé*-t cseh, míg egy František Picka-operát német nyelvre, lásd: Dennis (1969), 152. A Wagner-operák cseh fordításai mellett Kolofíková a *Salomé* és német dalok cseh fordítását is említi: ČHS Kolofíková (2010), ezekről, valamint a Picka-opera fordításáról azonban nem találtam adatot a prágai Nemzeti Könyvtár adatbázisában.

¹⁶⁴ Jónás (OSZK)

¹⁶⁵ Kutsch-Riemens Burian (1997), 510.

¹⁶⁶ ČHS Kolofíková (2010)

elmérgesedett.¹⁶⁷ Pozsonyban, majd Prágában kezelték, később senomatyi birtokára húzódott vissza.¹⁶⁸ Itt halt meg 1924. szeptember 25-én.¹⁶⁹ Temetésén – kívánsága szerint – *Az istenek alkonya* gyászindulóját játszotta a Prágai Szimfonikus Zenekar.¹⁷⁰ Háromszor tüntették ki kamaraénekesi címmel,¹⁷¹ előadóművészi munkásságát több más rendjellel is honorálták.¹⁷²

¹⁶⁷ Luther szerint az eset 1924. március 12-én történt, azonban ő nem említi az aznapi hangversenyt, melyen Burian fellépett. Luther (2002), 365.

¹⁶⁸ Dennis (1969), 155.

¹⁶⁹ ČHS Kolofiková (2010); Kutsch-Riemens Burian (1997), 509. Wilhelm szerint 1924. augusztus 25-én, lásd: Wilhelm (1960), 243. A dátumot Einhard Luther tisztázza. Tanulmánya szerint Reichelt írta le először az augusztusi időpontot – lásd: Reichelt (1941), 333, a címlapon – ezt vette át később több szerző, lásd: Luther (2002), 365.

¹⁷⁰ Dennis (1969), 155.

¹⁷¹ Schöpflin Burian (1929), 250.; ČHS Kolofiková (2010). J. Dennis tanulmánya szerint szász, cseh és osztrák (Dennis (1969), 155.), Jürgen Kesting szerint pedig szász, bajor és osztrák kamaraénekes (Kesting (2008), I/192.) A szász kamaraénekesi címet 1904-ben kapta (Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711, Ministerium des Königlichen Hauses, Loc.44 Nr.33, Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 104. 147–153.)

¹⁷² Burian budapesti hagyatékában a következő rendjelek vannak felsorolva: „1 arany »Ferenc-József« rend kis keresztje, 1 Altenburgi Ernő herceg »művészet és tudomány« érdemrendje, 1 bronz babérkoszorú érdemrend, 1 Abertus Anymatus kereszt rendjel, 1 spanyol királyi »Izabella« rendjel, 1 II. Lajos bajor király »a művészet és tudomány« rendjele, 1 Porosz rendjel.” BFL VII.12.b. 416515./1929. 11–12. A hagyatéki kimutatás száma: 31595/929. A drezdai Hofoper évkönyveiben évről évre felsorolják az egyes tagok kitüntetéseinek rövidítéseit, nem mindegyik rövidítést sikerült feloldanom. A legteljesebb ilyen lista Burian kitüntetéseiéről: „Kgl. Sächs. und Herzogl. Anhalt. Kammer- und Hofoper, Officier de l’instruction publique, AR1., Anh.Ad.BR1., Anh.Vf.Wu.K.m.d.Kr., Bayr.LM, SAltbg.g.VMf.Wu.Km.d.Kr., Span.Js.d.Kr., Oe.FJR.” Adolf Ruffani, Robert Steiniger: *Tage-Buch der königlich Sächsischen Hoftheater vom Jahre 1910. 94. Jahrgang.* (Dresden: [n. a.], 1911.): 7.

3. Karel Burian Budapesten

3.1. Burian első vendégszereplései Budapesten

A *Budapesti Napló* 1900. június 3-án a következő hírt közli „Hírek az Operaházból” című rovatában: „Burrian Károly a hamburgi Városi Színház tenoristája, holnap pünkösd napján kezdi meg az Operaházban a Tannhäuser címszerepében néhány estére terjedő vendégszereplését.”¹ Az Operaház célja a hír szerint az egyre növekvő tenor-ínség megoldása.² Két nappal később ugyanez a lap már a megoldást is sugallja: „A fiatal – alig harmincöt éves – tenorista Tannhäuser címszerepében stilszerű énekével és értelmes játékaival örömet szerzett nekünk, akiket Larizza, Broulik és egyéb hasonló tenoristák Tannhäuserje még most is kinez álmainkban.”³ A *Budapesti Hirlap* ugyanezen a napon így méltatja az ifjú énekest:

Burrián úr kiváló izlésű, a hannoveri és hamburgi színpadok tradíciói közepette nevelkedett Wagner-énekes. Igazi tenorista, nem aféle baritonból átalakított tenor, kit minden magas hangnál ezer veszedelem környékez. Intelligens, komoly művész, a ki gondosan kiformálja az alakot, melyet ábrázol és zeneileg is tisztában van a Wagner-stílus minden követelésével.⁴

Burian első budapesti vendégszereplése alkalmával egy alkalommal a *Tannhäuser*, és két előadáson a *Lohengrin* címszerepét énekelte.⁵ A *Tannhäuser*-előadás utáni kritikákban az újságírók különösen a „Római elbeszélés”-t dicsérték.⁶ A *Budapesti Napló* tudósítója üdvözölte a húzások egy részének eltávolítását, és Burianról igen jó kritikát írt: „mindennek amit tesz, megvan a maga oka, – és

¹ N. N.: „Hírek az Operaházból”. *Budapesti Napló* V/151 (1900. június 3.): 9.

² „A mai tenor-ínségben örömmel látott vendég volt pünkösd vasárnapján Burián Károly [...], ki „Tannhäuser” címszerepében lépett fel először operánkban.” k. g.: „Burián Károly tenorista.” *Hazánk* VII/131 (1900. június 5.): 5. Burian egyik nekrológiájának szerzője állítja, hogy a Magyarországon rendszeresen fellépő Bianca Bianchi hívta fel a Magyar Királyi Operaház igazgatójának, Mészáros Imrének a figyelmét az ifjú énekesre, ugyanis az énekesnő férje a hamburgi Operaház intendánsa, Bernhard Pollini volt, lásd: N. N.: „Burián Károly meghalt”. *Világ* XV/201 (1924. szeptember 26.): 3. Bár Bianchi második férje valóban Pollini volt, a hír mégsem biztos, hogy igaz, hiszen Pollini 1897-ben, tehát Burian Hamburgba érkezése évében halt meg, lásd: N. N.: „Bianchi, Bianca” in: K. J. Kutsch-Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 1.* (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 304.

³ -ly: „Operaház”. *Budapesti Napló* V/152 (1900. június 5.): 6–7.

⁴ N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XX/152 (1900. június 5.): 7.

⁵ 1900. június 3. *Tannhäuser*, június 5. és 10. *Lohengrin*. Burian operaházi fellépéseinek dátumait elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának és a Magyar Állami Operaház Archívumának adatai alapján közlöm. A legfontosabb források: Jónás (OSZK), valamint a Magyar Állami Operaház előadásainak jegyzékei (lelőhely: MÁO Archívum).

⁶ N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XX/152, i.h. és k. g.: „Burián Károly tenorista.” *Hazánk* VII/131 (1900. június 5.): 5.

mindent megtesz, ami meg van okolva; minden kottát megjátszik és megénekel, a legkisebb dinamikai változás is jellemzésre szolgál.”⁷ A *Magyarország* című lap már a második előadás után Burian szerződteséről ír:

Ama siker után, a melyet Burrián Károly dalszínházunk jelenlegi vendégművésze a Tanhauser [sic] és a Lohengrin eléneklésével biztosított magának, operánk igyekszik őt állandó működésre megnyerni. A szerződési tárgyalások már javában folynak [...] Brián [sic] 30,000 forintot kér és csak a feleségével együtt akar hozzánk szerződni.⁸

A tárgyalások sikerrel jártak, Burian 1900. augusztus 10-én írta alá öt évre szóló szerződését a Magyar Királyi Operaházzal.⁹ A *Magyarország* fentebb idézett cikkének folytatásában olvasható, hogy az énekest 1901-ig még Prágához köti szerződése,¹⁰ így csak prágai szerződése lejártá után lehet az Operaház tagja. Fizetése az első évben 32.000 korona, majd évente kétezer koronával fog emelkedni. Szerződése szerint az 1900–1901-es szezonban 24 alkalommal köteles vendégművészként énekelni. A meghatározott szerepek Burian repertoárjából a következők voltak: olasz nyelven¹¹ Don José, Canio, Turiddu, Tannhäuser, Lohengrin, Siegmund, Vasco da Gama (*Az afrikai nő*), Riccardo, Des Grieux (Puccini *Manon*jából) és Radames. A vendégszereplési idő alatt köteles olaszul betanulni mind a két Siegfriedet, Logét, Stolzingi Walthert, Eriket, továbbá magyarul Trisztánt, Bánk bánt vagy Toldit (Mihalovich *Toldi szerelme* című operájából).¹²

Burian századforduló körüli repertoárjáról a *Magyar Szó* egy évvel később, 1901. július 5-i számában megjelent nyilatkozata¹³ alapján, valamint prágai szerepei¹⁴ ismeretében formálhatunk képet. A nyilatkozatból megtudhatjuk, hogy budapesti szezonja előtt (tehát Hamburgban, Berlinben, Hannoverben és Prágában) már énekelte és repertoárján tartotta Lohengrin, Tannhäuser, Erik, Walther von

⁷ -ly: „Operaház”. *Budapesti Napló* V/152 (1900. június 5.): 6–7. 7.

⁸ N. N.: „Burrián Károly szerződteséről”. *Magyarország* VII/154 (1900. június 7.): 8.

⁹ A szerződés hiteles másolata megtekinthető a Magyar Állami Operaház Archívumában, szövegét lásd a 4. függelékben.

¹⁰ N. N.: „Burrián Károly szerződteséről”. *Magyarország* VII/154, i.h. Szinte jelzésértékű, hogy ugyanebben a cikkben esik szó Arányi Dezső operaházi búcsúfellépéséről is.

¹¹ A Magyar Királyi Operaház sajátos nyelvhasználati problémáiról lásd a 3.2.3. alfejezetet.

¹² Lásd a szerződés végén kézzel hozzáírottakat.

¹³ N. N.: „Burrián nyilatkozata”. *Magyar Szó* II/157 (1901. július 5.): 12.

¹⁴ Burian prágai repertoárját a prágai Nemzeti Színház online archívumának (archiv.narodni-divadlo.cz) adatai alapján tanulmányoztam. Saját használatra készült fellépés-listámat 2010. december 27-én állítottam össze az online archívum adatai alapján.

Stolzing, Assad, Raoul, Vasco da Gama, Radames, Riccardo, Adolar, Fra Diavolo, Masaniello, Max, Florestan, Turiddu, Edgardo, Brown, Jeník, Alfréd, Dalibor, Kozina, Othello, Leideni János, Canio, Jaroměr és Werther szerepeit. Ezek mellett pedig megtanulta olasz nyelven Siegmund, Siegfried, Trisztán, Des Grieux (Massenet *Manon*jából), Rodolfo, Lenszkij, és Roland („Leoncavallo új művében”) szerepeit.

A nyilatkozatban olvasható megjegyzése azonban, mely szerint Prágában egyáltalán nem adnak Wagner-operákat,¹⁵ kiigazításra szorul: az 1900–1901-es szezonban ő maga három alkalommal énekelte a *Tannhäuser*, két alkalommal pedig a *Lohengrin* címszerepét a prágai Nemzeti Színházban.¹⁶

A szerződésben kikötött 24 vendégfellépés közül csak négy valósult meg: két alkalommal a *Tannhäuser*, egyszer a *Lohengrin* címszereplőjeként, egyszer pedig Bizet *Carmen* című operájának Don Josójaként hallhatta Buriant a budapesti közönség az 1900–1901-es szezonban. Ezek az előadások is nagy sikert aratott mind a közönség, mind pedig a sajtó körében, mindössze a *Budapesti Hirlap* találunk néhány bírálatot, mely szerint az énekes játéka „érdekes, de kiforratlan.”¹⁷ Don Josóját valamivel kevesebb siker övezte, mint Wagner-alakításait.

3.2. Burian, mint szerződött tag az 1901–1902-es szezonban

3.2.1. Az első hónapok

A Burian érkezése előtti hónapokban az operakedvelők az Operaház két régi, ünnepest énekesének is halálhírét olvashatták a napilapokban: 1901. január 4-én Pauli Richárd, március 1-jén Julius Perotti haláláról adott hírt a *Budapesti Hirlap*,¹⁸ ez a tenorhiánynak már az érzetét is tovább fokozta. A *Pesti Hirlap* azonban csattanós választ adott a félelemkeltőknek 1901. szeptember 3-án: „Ma volt az első próbája Burrián Károlynak is, nagy bosszuságára azoknak, akik okvetetlenül tenoristaválságba szeretnék kényszeríteni az Andrássy-úti müintézetet. Az új tenorista a Tristánból tartott próbát Kerner István karnagygyal.” Közli emellett, hogy „a

¹⁵ N. N.: „Burrián nyilatkozata”. *Magyar Szó* II/157, i.h.

¹⁶ A prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján. archiv.narodni-divadlo.cz (2010. december 27-i megtekintés)

¹⁷ N. N.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XX/324 (1900. november 25.): 12.

¹⁸ N. N.: „Pauli Rikárd †”. *Budapesti Hirlap* XXI/4 (1901. január 4.): 8.; N. N.: „Perotti Gyula †”. *Budapesti Hirlap* XXI/60 (1901. március 1.): 8.

»Tristan« és »Erzsike«¹⁹ próbáival egyidejűleg kezdték el Csajkovszkij »Onyegin«-jének tanulását.²⁰ Az énekes az Operától nem messze, a Podmaniczky utca 10. szám alatt bérelt lakást.²¹

Burian első fellépése az 1901–1902-es szezonban 1901. szeptember 17-én volt, Wagner *Lohengrin* című operájának címszerepében. A szezonban összesen 52 előadáson lépett fel az Operaházban, Erik, Loge, Parsifal és Siegfried kivételével az összes Wagner-tenorszerepet énekelte. Wagner mellett Leoncavallo (*Bajazzók*), és a már említett Bizet, Csajkovszkij és Giordano operáiban hallhatta őt a budapesti közönség.²²

Egyetlen magyar szerepe lehetett volna a szezonban, Flamen Hubay Jenő *Moharózsza* című operájában. Az opera bemutatóját az 1901–1902-es szezonra tervezték.²³ A *Magyar Szó* 1902. február 13-i számában mégis arról olvashatunk, hogy bár a *Moharózsza* szerepeit már kiosztották és a próbák is elkezdődtek, a zeneszerző visszavonta művét.²⁴ Hubay valójában nem vonta vissza az operát, csak éppen nem engedi előadni, ha nem Burian éneklie a főszerepet, ugyanakkor Burian túl magasnak találja a szót.²⁵ Végül nem kellett elénekelnie, a bemutatóra csak 1903. február 21-én került sor, Flamen szerepét Julius Bochniček (Bohnicsek Gyula) énekelte.²⁶ Nem kizárt, hogy Hubay Jenő Buriant még az énekes hannoveri éveiből ismerhette, Burian ugyanis énekelt *A cremonai hegedűs* hannoveri bemutatóján.²⁷

Úgy tűnik, hogy szinte az egész 1901–1902-es szezont Burianra szabták, a *Budapesti Hirlap* idézett cikke szerint erre a szezonra tervezték a *Sámson és Delila* és a *Werther* bemutatóját is, ezek végül szintén nem valósultak meg.²⁸

Első előadásai a Budapesten már korábban is énekeltek operák, a *Lohengrin*, a *Tannhäuser* és a *Carmen* voltak. 1901. szeptember 26-án énekelte először a Magyar

¹⁹ Major Gyula operája. Major Gyula (1858-1925) Erkel Ferenc és Volkmann Róbert tanítványa volt, több operát is írt. N. N.: „Major Gyula”. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon. II. kötet* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969): 127.

²⁰ A cikkben még Kertész Ödön nevét említik Lenszkij szerepénél.

²¹ „Burián Károly, (Burrián), opera én., VI, Podmaniczky-u. 10.” *Budapesti cím- és lakásjegyzék. XIV. évfolyam. 1902. május–1903. április.* (Budapest: Franklin-Társulat, [1902]): IX. rész, 883.

²² Burian budapesti fellépéseinek listáját lásd az 1. függelékben.

²³ N. N.: „Az opera szezonja”. *Budapesti Hirlap* XXI/244 (1901. szeptember 5.): 8.

²⁴ N. N.: „A visszavont »Moharózsza«”. *Magyar Szó* III/38 (1902. február 13.): 10.

²⁵ N. N.: „(A »Moharózsza« ügye)”. *Magyarország* IX/41 (1902. február 16.): 10.

²⁶ Németh Amadé: *A magyar opera története. (1785–2000)*. (Budapest: Anno Kiadó, 2000): 163.

²⁷ Carsten Niemann 2011. február 23-án kelt levele alapján

²⁸ Burian az Egyetértés című lapban közölt levelében a *Trisztán és Izolda*, a *Werther* és az *Anyegin* mellett *Az istenek alkonya*, a *Dalibor*, a *Tosca* és egy Mihalovich-dalmű tervezett előadásáról is ír. N. N.: „Burrián Károly szerződése az Operánál”. *Egyetértés* XXXV/193 (1901. július 16.): 4.

Királyi Operaházban Siegmund szerepét a *Walkürben*. Bár olaszul énekelt, előadását osztatlan siker koronázta, a sajtó főleg a „Tavaszi dal” előadását dicsérte.

1901. november 23-án újabb szerepben mutatkozott be a Magyar Királyi Operaházban, Leoncavallo *Bajazzók* című operájában énekelte Canio szerepét. Valószínűleg sikere lehetett, azonban a sajtó ekkor már a régóta várt nagy bemutatóra koncentrált:

Kitünő hőstenoristánk ma este Canioval gazdagította fényes alakításainak galériáját. Megrendítő erével állította elénk a boldogtalan komédiást, akit féltékenysége gyilkosságba kerget. Organumán nem lehetett észrevenni a hangpusztító Tristán számtalan próbáját.²⁹

3.2.2. A *Trisztán és Izolda* magyarországi bemutatója

Amennyi várakozás kísérte, olyan nehezen jött létre a szezon legfontosabb eseménye: a *Trisztán és Izolda* magyarországi bemutatója.³⁰ Előbb Burian betegedett meg, emiatt egy héttel elhalasztották az eredetileg november 9-ére tervezett bemutatót.³¹ A második meghirdetett napon (november 16.) azonban Ignaz Paderewsky koncertezett Budapesten, így még egy nappal el kellett halasztani a premiért.³² 1901. november 10-én szinte minden újság beharangozza a sajtó részére nyilvánosnak szánt főpróbát. Csak a *Magyarország* újságírója szkeptikus, szerinte „félő azonban, hogy [...] a bemutató elé ismét valami »közbejött akadály« fog gördülni.”³³ Mindeközben a sajtó másról sem szól, csak a *Trisztánról* – és az Operaház vezetőségének válságáról. Mészáros Imrét ugyanis felmentették igazgatói tisztségéből,³⁴ s helyére Máder Rezsőt nevezték ki helyettesnek.³⁵ A *Magyarország* újságírójának igaza lett: a főpróbát Vasquezné súlyos rekedtségére hivatkozva újra

²⁹ G[erge]ly [István]: „Burrián mint Canio”. *Budapesti Napló* VI/324 (1901. november 24.): 12.

³⁰ A *Trisztán és Izolda* színrevitelének előzményeihez lásd továbbá: A *Trisztán és Izolda* scenikai költségvetése és Keglevich István határozata a *Trisztán és Izolda* színrehozataláról és költségvetéséről. In: Dész Mihály [szerk.]: *A százéves Operaház válogatott iratai*. (Budapest: Magyar Színházi Intézet, 1984): 146–147.

³¹ N. N.: „»Tristan és Isolde« bemutatója”. *Magyar Szó* II/265 (1901. november 9.): 8.

³² N. N.: „»Tristan és Isolde« bemutatója”. *Magyar Szó* II/265, i.h.

³³ N. N.: „(Tristan és Isolde.)” *Magyarország* VIII/267 (1901. november 10.): 9.

³⁴ Mészáros felmentésének részleteit lásd: Staud (1984), 87. Továbbá: „Keglevich István felmond Mészáros Imre igazgatónak”. „Mészáros Imre válasza a felmondásra”. „Keglevich István előterjesztése Mészáros Imre felmentésére és Máder Raoul kinevezésére”. „A belügyminiszter jóváhagyja Máder Raoul igazgatói teendőikkel való megbízását”. In: Dész Mihály (szerk.): *A százéves Operaház válogatott iratai*. (Budapest: Magyar Színházi Intézet, 1984): 154–160.

³⁵ N. N.: „Az Operaház új igazgatója. Budapest, november 12.” *Pesti Napló* LII/313 (1901. november 13.): 4. Máder Rezső (eredeti nevén: Raoul Mader, 1856–1940) karmesterként és zeneszerzőként is működött. Nevét – az idézeteket leszámítva – mindvégig egységesen Máder Rezsőként írom.

elhalasztották, ezzel a bemutató is későbbre tolódott.³⁶ Végül megszületett a végleges időpont, melyet már az új vezető nevével hitelesített a *Magyarország*:

(Tristan és Isolde) premierjét Mader Raoul, az Opera igazgató-helyettese e hó 28-ára tűzte ki véglegesen. A darab teljesen készen várja bemutatóját s erről a hétről csak a filharmoniai hangverseny marad el, melynek próbái ugyanis kimerítik a zenekart.³⁷

A főpróbát november 24-ére tűzték ki,³⁸ de hogy ne legyen minden egyértelmű, a *Pesti Hirlap* szerint a főpróba 25-én lesz.³⁹ A főpróba után pedig – nyilvánvalóan elírás következtében – újabb bemutató-dátumok látnak napvilágot: a *Pesti Hirlap* szerint november 27-én,⁴⁰ a *Budapesti Napló* szerint november 26-án⁴¹ lesz a premier, azonban a dátum mindkét újság szerint csütörtökre esik, ami megfelel a valódi dátumnak, november 28-nak. Minden napilap többször is figyelmezteti az olvasóit, hogy az előadás fél hétkor fog kezdődni.⁴² Csak az *Egyetértés* és a *Budapester Tagblatt* tudósít máshogy, előbbi szerint az előadás fél hatkor,⁴³ utóbbi szerint pedig 7-kor veszi kezdetét.⁴⁴ Ugyanakkor ebből a lapból tudjuk meg azt, hogy bár alkalmaztak néhány húzást a partitúrában, a főpróba azonban még így is délelőtt 10 órától délután fél 3 óráig tartott.⁴⁵

Azért is lényeges információ, hogy mikor kezdődik az előadás, mert a vezetőség egy, a korszak szokásához képest meglepő döntést hozott: „A nézőtér ajtóit az előadás megkezdése után bezárják, hogy a jelenlevők zavartalanul élvezhessék

³⁶ N. N.: „Operaház”. *Alkotmány* VI/271 (1901. november 14.): 6.

³⁷ N. N.: „Tristan és Isolde”. *Magyarország* VIII/273 (1901. november 17.): 9.

³⁸ N. N.: „Tristan és Isolde”. *Magyarország* VIII/273, i.h.

³⁹ N. N.: „(A Trisztán és Izolda)”. *Pesti Hirlap* XXIII/319 (1901. november 18.): 2.

⁴⁰ N. N.: „(A Trisztán és Izolda)”. *Pesti Hirlap* XXIII/327 (1901. november 26.): 10.

⁴¹ N. N.: „Trisztán és Izolda főpróbája.” *Budapesti Napló* VI/326 (1901. november 26.): 11.

⁴² N. N.: „Hírek az operaházból.” *Egyetértés* XXXV/324 (1901. november 24.): 4.; N. N.: „Trisztán és Isolde.” *Pesti Napló* LII/324 (1901. november 24.): 13.; N. N.: „(Tristan és Isolde bemutatója.)” *Magyarország* VIII/279 (1901. november 24.): 14.; N. N.: „»Trisztán és Izolda főpróbája«”. *Magyar Szó* II/279 (1901. november 26.): 13.; N. N.: „Tristan és Isolde.” *Magyar Hirlap* XI/326 (1901. november 26.): 8.; N. N.: „A Trisztán és Izolda”. *Egyetértés* XXXV/327 (1901. november 27.): 4.; N. N.: „A Tristan és Izolda”. *Budapest* XXV/327 (1901. november 27.): 7.; N. N.: „(Hírek az Operaházból.)” *Budapesti Hirlap* XXI/327 (1901. november 27.): 10.; N. N.: „A Tristan és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/327 (1901. november 27.): 12.

⁴³ N. N.: „Hírek az operaházból.” *Egyetértés* XXXV/324 (1901. november 24.): 4.

⁴⁴ N. N.: „Die Generalprobe von »Tristan und Isolde«.” *Budapester Tagblatt* XVIII/326 (1901. november 26.): 6.

⁴⁵ „Die Hauptprobe dauerte – dank einigen glücklich angebrachten Strichen – von 10 Uhr bis halb 3 Uhr Nachmittags.” N. N.: „Die Generalprobe von »Tristan und Isolde«.” *Budapester Tagblatt* XVIII/326 (1901. november 26.): 6.

Wagner e nagyszabású, hangulatos zenedrámáját.”⁴⁶ A későn érkezőket csak az első felvonás végén fogják beereszteni.⁴⁷ Szintén ebből a napilapból derül ki, hogy ugyanakkor Máder igazgató mindent megtesz, hogy az előadás, s ezzel az ő érájának első nagy produkciója sikeres és a közönség számára is emlékezetes legyen: „az igazgatóság gondoskodott, hogy a jelenlevő közönségnek a földszinti ruhatár helyiségében cukrászda és buffet álljon rendelkezésére.”⁴⁸

A sajtó tehát mindent elkövetett, hogy a bemutatón telt ház legyen, ami minden bizonnyal meg is valósult. A főpróba után a *Pesti Napló* arról is biztosítja olvasóit, hogy „A Trisztán és Izolda előadása a budapesti Operaháznak kétségkívül egyik legnagyobb sikere lesz.”⁴⁹ 1901. november 28-án szinte minden újság közli és elemzi a *Trisztán és Izolda* cselekményét.⁵⁰ A napilapok cikkei közül a két végletet ifj. Ábrányi Kornél és Csiky János írásai jelentik. Ábrányi Kornél írása szerint: „Egy óceán ez a zene! A dráma, az éposz és a líra minden eleme egyesül ebben s önmagához mindenik következetes marad. [...] S ezért igaz az, hogy minden város, melynek falai közt Tisztán és Izoldet hallani lehet, egy műveltségi fokkal magasabbra lépett.”⁵¹ Tárcájában Liszt halálával is kapcsolatba hozza az operát, mondván, hogy halála előtti napon Liszt a *Trisztán* előadását tekintette meg a Festspielhausban, „S másnap Liszt Ferenc meg volt halva. De lelke Trisztán és Izolde harmoniái közt szállt el a földről.”⁵² Ezzel szemben Csiky János a *Magyar Szó* című lapban közölt írásában így vélekedik:

Végtelen dallamokból, összefüggés nélkül álló gondolatokból nem lehet érdekes művet alkotni. Olyanféle ez, mintha valaki csupa kellemes ízű fűszerből: paprikából, borsból, szegfűszegből, fahéjból, gyömbérből, majorannából és

⁴⁶ N. N.: „A Trisztán és Izolda”. *Egyetértés* XXXV/327 (1901. november 27.): 4.

⁴⁷ N. N.: „Zárt ajtók az Operaházban.” *Pesti Napló* LII/327. (1901. november 27.): 10.

⁴⁸ N. N.: „Hírek az operaházból.” *Egyetértés* XXXV/324 (1901. november 24.): 4.

⁴⁹ N. N.: „Trisztán és Izolda”. *Pesti Napló* LII/326 (1901. november 26.): 10.

⁵⁰ A teljesség igénye nélkül: N. N.: „»Tristan und Isolde.« Handlung in drei Aufzügen von Richard Wagner.” *Neues Pester Journal* XXX/328 (1901. november 28.): 5.; Ifj. Á[brányi] K[ornél]: „Trisztán és Izolda.” *Pesti Napló* LII/328 (1901. november 28.): 1–4.; Merkler Andor: „Tristan és Izolda.” *Magyarország* VIII/282 (1901. november 28.): 1–3.; Antalik Károly: „Tristan és Izolda.” *Hazánk* VIII/282 (1901. november 28.): 1–3.; Csiky János: „Tristan és Izolda.” *Magyar Szó* II/282 (1901. november 29.): 1–2.

⁵¹ Ifj. Á[brányi] K[ornél]: „Trisztán és Izolda.” *Pesti Napló* LII/328 (1901. november 28.): 1–4. 3.

⁵² Ábrányi Kornél adatai kisebb pontosításra szorulnak: a *Trisztán és Izoldát* 1886. július 25-én játszották először Bayreuthban. Liszt valóban ott volt az előadáson, de nem másnap, hanem július 31-én halt meg. Lásd bővebben: Alan Walker: *Liszt Ferenc 3. Az utolsó évek. 1861-1886.* Ford.: Fejérvári Boldizsár. (Budapest: EMB, 2003): 489.

szerecsendióból *ételt* akarna kotyvasztani. „Tristan és Isolde” is csak ilyen csemege, – jó annak, aki szereti.⁵³

Az opera szenvedélyéről szólva hozzáteszi: „Milyen más, milyen jéghideg azonban Tristan és Isolde szerelme Erzsébet és Vénusz szerelme mellett.”⁵⁴

Még élesebben szól, tollát immár egyenesen a wagneristák ellen fordítva a *Pesti Napló* ismeretlen újságírója a bemutató napján este írott, és másnap megjelent cikkében:

A Wagner-zene hiveinek ma kezdődött meg a hosszunapja. [...] Az előadás fél hét nra kor [sic] kezdődött, a wagneristák tehát már fél hat órákor ellepték a környék vendéglőit, hogy a nagy böjt előtt még egyszer jóllakjanak Istenigazában. Hat órákor egy-egy szegfűszeges birsalmát szorongatva kezükben, áhitatosan álltak meg az Operaház kapuja előtt. A hagyomány szerint a birsalmát ajánlatos szorongatni, ha ájulás környezi az embert. A családtagok is ott gyülekeztek a színház előtt és amikor megszólalt a jelző csöngettyű, zokogva bucsuztak el a hősi wagneristáktól, akik a mártírok komoly elszántságával vonultak be a nézőtérre... Szótlanul helyet foglaltak a padokban, a szolgálak kegyetlenül elzárták az összes kijárókat és a színpadon ájtatos énekébe kezdett [...] Burrián.⁵⁵

Burian énekét olasz nyelven hallgathatta a budapesti közönség. Az Izoldát alakító olasz származású Vasquez Itália grófnő és a többi szereplő pedig magyarul énekelt.⁵⁶ Ahogy Gergely István a *Budapesti Napló*ban kajánul megjegyzi: „ilyen a világ mifelénk. A cseh tenorista olaszul zeng, olasz primadonnánk magyarul, egynémely magyar énekesnőnk pedig érthetetlenül.”⁵⁷ Az „egynémely magyar énekesnőnk” minden bizonnyal Berts Mimi lehetett, hiszen Brangäne szerepében ő volt az előadás egyetlen magyar énekesnője.

Valóban különös, bábeli élmény lehetett az előadásnak ezen furcsasága. Kern Aurél „Wagner elveinek flagráns megsértése”-ként értékeli, hogy „két személy, mely egy hosszú darabon végig a legitimusabb dolgokat mondja és suttogja egymásnak,

⁵³ Csiky János: „Tristan és Izolde.” *Magyar Szó* II/282 (1901. november 29.): 1–2. 1.

⁵⁴ Csiky János: „Tristan és Izolde.” *Magyar Szó* II/282, i.h.

⁵⁵ N. N.: „A wagneristák hosszunapja.” *Pesti Napló* LII/329 (1901. november 29.): 7.

⁵⁶ Téves az a megállapítás, amely az Operaház 100 éves jubileumára készült intézménytörténeti könyvben található: „Burian és Vasquezné – az első magyarországi Trisztán és Izolda – olaszul énekelt.” Staud (1984), 105. Vasquez Italia Izolda szerelmi halálából 1902-ben készült hanglemez-felvételén is magyarul énekel (Gramophone Co., 53246, matr.: 1174x).

⁵⁷ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329 (1901. november 29.): 1–4. 3.

két különböző nyelven énekel.”⁵⁸ Gergely István még keményebben fogalmaz: „A nyelvzavar minden más dalműben is dőre és izléstelen, de ebben a zenedrámában olyan abszurdum, amelynek jellemzésére a késő éjjeli órákban nincs elég szókincsem.”⁵⁹ Írásából megtudhatjuk, Burian azzal védekezett, hogy eredetileg szeptember 16-ára volt kitűzve a bemutató, és addig nem tudta volna megtanulni magyarul a szerepet.⁶⁰ Ez azért is sajnálatos, mert – amint az Gergely István kritikájából kiderül – id. Ábrányi Emil „igazi Wagner-stilű és mégis igazi magyar költeménnyel ajándékozta meg irodalmunkat.”⁶¹

A kritikusok beszámolóikban egymást felülmúlva próbálják bizonyítani a Wagner-stílbeli jártasságukat. A szereplők, a zenekar, de még a rendezés, a díszletek is bayreuthi mércével méretnek meg, míg az újságírók hozzáértésüket gyakran külföldi előadások felemlegetésével támasztják alá.⁶²

A díszleteket és a rendezést általában dicsérik a tudósítók, az imént idézett Béldi Izor szerint Alszeghy Kálmán „hamisítatlan bayreuthi stilus-érzékkel rendezte a scenikai részt.”⁶³ Kéméndy Jenő díszletei, melyeket a *Budapesti Hirlap* kritikusa egyszerűen csak hatásosnak talált,⁶⁴ Gergely Istvánnak csak a második és a harmadik felvonásban tetszettek.⁶⁵ Csiky János a *Magyar Szóban* mind a rendezést, mind a színpadképet dicséri: „Az előadás ismételjük jó volt. Beyrenti [sic!] színvonalon állott a kiállítás és a rendezés is, amelyért Kéméndy Jenő festőművészt és Alszeghy Kálmán főrendezőt illeti elismerés.”⁶⁶

⁵⁸ K[ern] A[urél]: „Trisztan és Izolda”. *Budapesti Hirlap* XXI/329 (1901. november 29.): 1–3. 3.

⁵⁹ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329, i.h.

⁶⁰ Ugyanakkor Burian a *Magyar Szó* című lapban megjelent, feljebb idézett nyilatkozata szerint még Budapestre érkezése előtt megtanulta Trisztán szerepét olasz nyelven. N. N.: „Burrián nyilatkozata”. *Magyar Szó* II/157, i.h. (lásd: 13. lábjegyzet)

⁶¹ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329, i.h. Még Ábrányi Emil fordításáról is jelent meg kritika a bemutató után, melyben Himpfner Béla a fordítás hibáira hívja fel a figyelmet. Említi, hogy létezik jól sikerült olasz fordítás (*Tristano e Isotta. Nuovo traduzione italiana in prosa ritmica da P. Florida*. Ricordi, é. n.), bár Burian nem ezen fordítás szerint énekel. Himpfner Béla: „A »Trisztán és Izolda« zenedráma szövegének fordításáról”. *Zenevilág* II/23 (1902. január 28.): 1–3. A *Zenevilág* újságírója a bemutató előadásról írott kritikájában is a fordítást bírálta, míg az előadóról nem ejtett szót. Lásd: N. N.: „Tristan és Isolda”. *Zenevilág* II/15 (1901. december 3.): 125–127. A *Zenevilág* általában is sokat foglalkozik a színre kerülő operák szövegfordításaival. Például: „Pétervárott »Siegfried« most került először színre orosz nyelven. (A fordításban nincs betűrím).” *Zenevilág* II/30 (1902. március 18.): 317.

⁶² „Wir haben »Tristan«-Aufführungen in Dresden, München und Wien assistirt [sic]” Mj.: „Königl. Ung. Oper.” *Neues Politisches Volksblatt* XXV/330 (1901. november 29.): 6–7. 6.

⁶³ Béldi Izor, Dr.: „Trisztan és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330 (1901. november 29.): 7.

⁶⁴ K[ern] A[urél]: „Trisztan és Izolda”. *Budapesti Hirlap* XXI/329, i.h.

⁶⁵ „Az első felvonás díszlete nem tetszett, a többi gyönyörű.” Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329, i.h.

⁶⁶ Csiky János: „Tristan és Izolda”. *Magyar Szó* II/283 (1901. november 30.): 1–2. 2.

Ney Bernát (kormányos), Déri Jenő (ifjú hajós) és Gábor József (pásztor) produkciójáról a sajtó szinte csak az említés szintjén szól. Mindössze Béldi Izor ír egy mondatot Déiről: „A fiatal hajós danáját Déri énekelte, tisztán csengő hanggal.”⁶⁷ Ney Dávid (Marke király) és Takáts Mihály (Kurwenal) valamivel több figyelmet és dicséretet kapott a kritikusoktól, bár szinte mind csak egy-egy elismerő mondattal emlékeztek meg alakításukról. Gergely István fogalmaz meg kisebb bírálatot Takáts Mihályról cikkében: „gyönyörűen énekelte, talán nagyon is gyönyörűen. Nem ilyen a nyers ridegség és izmos erő.”⁶⁸ Ugyanő Ney Dávidról a következőket írja: „Ney Dávid Marke királyt első sorban organumának nemes és fenséges természetével jellemezte.” A *Neues Pester Journal* kritikus szerint Takáts és Ney Dávid túlságosan is kotta szerint énekelte, előadásuk több szabadságot igényelt volna.⁶⁹ Béldi Izor ugyanakkor a következőképpen ír kettejükéről: „Takáts meghatóan jellemezte a hű szolgát, Kurvenalt [sic] és énekben, játéokban egyaránt kitűnő volt; ugyszintén Ney Dávid is, aki nemes páthoszszal adta elő Marke király két nagy dikcióját.”⁷⁰ Márkus Miksa Takáts Mihály alakításáról a következőket írja: „Előkelő, magas színvonalu és valóban bayreuthi szellemü.”⁷¹

A Brangänét alakító Berts Mimi osztotta meg leginkább a kritikusokat, a sajtó alapján lehetetlen objektív képet alkotni produkciójáról. A *Neues Politisches Volksblatt* tudósítója nagy tehetséget ismert meg benne,⁷² a *Budapest* újságírója pedig fejedelmi többsel írja: „örömmel hirdetjük a nagytehetségü, sokáig mellőzött, rokonszenves fiatal művésznőnek a nagy sikerét.”⁷³ A *Magyar Nemzet* ismeretlen kritikus szerint is „feltűnést keltett Berts Mimi (Brangéne [sic]) szép

⁶⁷ Béldi Izor, Dr.: „Trisztan és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330, i.h.

⁶⁸ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329 (1901. november 29.): 1–4. 4.

⁶⁹ „In die Partie des Kurwenal wird sich Herr Takáts, der heute noch in manchen Detail an die Note gebunden war, wohl ... freier singen, eine Voraussetzung, die wie hauptsächlich des König Marke des Herrn Ney kaum hegen möchten.” –y: „Tristan und Isolde.” *Neues Pester Journal* XXX/329 (1901. november 29.): 1–3.

⁷⁰ Béldi Izor, Dr.: „Trisztan és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330, i.h.

⁷¹ Márkus Miksa: „Tristan és Izolda”. *Magyar Hirlap* XI/329 (1901. november 29.): 1–2. 2. Márkus Miksa udvarias gesztusa a sorok között olvasóknak akár még személyeskedésnek is tűnhet. Takáts Mihály 1894 nyarán énekelte nagy sikerrel Bayreuthban Biterolf szerepét, de a további neki szánt szerepek (Amfortas és Wolfram, előbbi maga Cosima Wagner tanította be neki) próbáin nem jelent meg, így azokban mégsem léphetett fel. (Kereszty István: „Takáts Mihály”. In: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás története. IV. kötet.* ([Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézte, [1929]): 329. Kereszty István tévesen 1895-öt ír, a helyes dátumról lásd: Georg Niehrenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911.* (Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911]): 212.

⁷² Mj.: „Königl. Ung. Oper.” *Neues Politisches Volksblatt* XXV/330, i.h.

⁷³ (–rfi): „Trisztán és Izolda”. *Budapest* XXV/329 (1901. november 29.): melléklet 1–2. 2.

hangjával s kifejező játékaival.”⁷⁴ Béli Izor már körültekintőbben fogalmaz, szerinte Berts Mimi frazirozása lehet még plasztikusabb, játéka körvonalazottabb. „Most még sok részlet elmosódott, szétfolyt hatástalanul.”⁷⁵ Gergely István keményebben bírálja a fiatal énekesnő iskolás szokásait: „szeme egyre a karmestert keresi, azonfelül térdel, fejjel, kézzel üti magának a taktust.” De azért hozzáteszi: „sok reményünk fűződik ehhez az énekesnőhöz.”⁷⁶ Márkus Miksa igen éles bírálata szerint a szerelmi kettősben „Brangäne személyesítőjének kissé éles és az érzéki varázst nélkülöző hangja megzavarta a költői hangulatot.”⁷⁷ Csiky János ugyanakkor megemlíti, hogy korábban Ortrudot is jól alakította,⁷⁸ és szerinte „az énekbeszéd nála sokkal jobban érvényesül, mint Vasquez grófnőnél.”⁷⁹

A bemutató utáni beszámolóokban a kritikusok természetesen elsősorban Kerner István karnagyot, valamint a két főszereplőt: Vasqueznét és Buriánt értékelik.

Kerner István⁸⁰ és a zenekar munkáját a *Neues Politisches Volkblatt* kritikusa drezdai, müncheni és bécsi tapasztalataira hivatkozva értéként méltatja, a 33 éves karmestert máris a kor legnagyobb Wagner-karmesterei közé emeli:

Kerner karmester úr [...] ma éppúgy sikert könyvelhetett el, amivel ő egy csapásra a nagy Wagner-dirigensek sorába emeltetett. Vezetése alatt a zenekar a legszigorúbb wagneristáknak is meglegedésére szolgált volna. Jelen voltunk „Trisztán”-előadásokon Drezdában, Münchenben és Bécsben, a mai előadásban azonban olyan zenekari finomságokat hallottunk, amelyek azokban elvésztek.⁸¹

Gergely István a következőképpen ír: „Kerner István, aki a művet betanította és dirigálta, a mai napot életének fontos dátumai közé jegyezheti föl. Az a siker, amelylyel ezt az óriási munkát megoldotta, egyszerre több fokkal is följebb emelte az

⁷⁴ N. N.: „Operaház”. *Magyar Nemzet* XX/298 (1901. november 30.): 8.

⁷⁵ Béli Izor, Dr.: „Trisztán és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330, i.h.

⁷⁶ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329, i.h.

⁷⁷ Márkus Miksa: „Tristan és Izolde”. *Magyar Hirlap* XI/329, i.h.

⁷⁸ Berts Mimi alakítása korábban is megosztotta a kritikusokat: „Ortrudot Berts Mimi énekelte, másodszer. Még mindig ez az ő egyetlen nagy szerepe; kár – neki ép úgy kára, mint az intézetnek.” N. N.: „Operai szemle”. *Zenevilág* II/8 (1901. október 15.): 63.

⁷⁹ Csiky János: „Tristan és Izolde”. *Magyar Szó* II/283, i.h.

⁸⁰ 1867–1929. 1896-tól karmesterként működik, 1900-tól a Filharmóniai Társaság zenekarának elnök-karmestere.

⁸¹ „Kapellmeister Kerner [...] hat heute gleichfalls einen Erfolg zu verzeichnen, denn er ist mit einem Schlag zum großen Wagner-Dirigenten emporgestiegen. Das Orchester hat unter seine Leitung die rigorosesten Wagner-Kenner zufriedenstellen können. Wir haben »Tristan«-Aufführungen in Dresden, München und Wien assistirt [sic], und haben heute hier orchestrale Feinheiten vernommen, die uns dort abhanden gekommen sind.” Mj.: „Königl. Ung. Oper.” *Neues Politisches Volksblatt* XXV/330, i.h.

elismerés létráján: a közönség tüntető lelkesedéssel ünnepelte őt.”⁸² A többi újság is elismerően ír Kerner Istvánról, egyedül a *Pesti Napló* kritikusa ad hangot a két már korábban ismert rész (az Előjáték és Izolda szerelmi halála)⁸³ szerinte túl lassú tempója miatti ellenérzésének.⁸⁴ A kritikusok felemlegetik a bayreuthi színház zenekari árkának építészeti sajátosságát is, valószínűleg Budapesten a zenekar többször is elfedhette az énekeseket.⁸⁵ Kern Aurél egyes fokozásoknál több fényt és erőt várt, míg „egy polifon helyeknél világosabb szólamvezetést.”⁸⁶ Erdős Armand pedig egyenesen hiányolta a zenekarból „a régi fényt és ragyogást.”⁸⁷

Vasquez Itália előadásának megítélése azzal is párosult, hogy vajon az olasz énekesnő mennyire tudta elsajátítani a Wagner-stílust. Az újságok sokszínű beszámolóiból megtudhatjuk, hogy „intelligens, megbízható Wagner-énekesnő”,⁸⁸ vagy éppen azt, hogy „a művész nő forróvérű egyénisége a Wagner-stílus technikai és intellektuális követelményeitől oly messze van, mint – Toscana Cornwalltól.”⁸⁹ Gergely István megjegyzése, miszerint Vasquezné „eszményi Aida”,⁹⁰ hízogő értékelés, bár korántsem válna egy Wagner-énekes dicsőségére.

Legszébben talán Béli Izor írt Vasquez alakításáról:

Izolda nagy és nehéz szerepében viszont Vasquez grófné aratta hosszú és sikerdús művészi pályájának legszebb, legőszintébb diadalát. A deklamációja talán nem felelt meg egészen a hagyománynak, a bayreuthi principiumoknak; de a szerelmi jelenésben és méginkább a nagy befejező részben valósággal elbűvölt hangjának érzéki varázsával, poetikus szívhez szóló énekével.⁹¹

⁸² Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329, i.h.

⁸³ A Trisztán előjátéka és Izolda szerelmi halála 1863. július 23-án, Richard Wagner a Nemzeti Színházban rendezett hangversenyén hangzott el először Budapesten. Lásd: Haraszi Emil: *Richard Wagner és Magyarország*. (Budapest: MTA, 1916): 461.

⁸⁴ L. T.: „A nagy előadás. A Trisztán és Izolda bemutatója”. *Pesti Napló* LII/329, i.h.

⁸⁵ „[...] die Sanger durch das Orchester, welches nicht, wie in Bayreuth verschalt und tiefer gelegt ist, haufig gedeckt waren” Peter Somogyi: „Tristan und Isolde”. *Budapester Tagblatt* XVIII/329 (1901. november 29.): 1–4., 4. August Beer is hasonlóan vélekedik a *Pester Lloyd* hasábjain.

⁸⁶ K[ern] A[urél]: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Hirlap* XXI/329, i.h.

⁸⁷ Erdős Armand: „Tristan és Izolda”. *Egyetértés* XXXV/329 (1901. november 29.): 1–2. 2.

⁸⁸ N. N.: „Operaház”. *Magyar Nemzet* XX/298, i.h.

⁸⁹ „Die warmblütige Individualität der Künstlerin von den technischen und intellektuellen Anforderungen des Wagner-Stils so weit entfernt ist, als etwa – Toscana von Cornwall.” –y: „Tristan und Isolde.” *Neues Pester Journal* XXX/329, i.h.

⁹⁰ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329 (1901. november 29.): 1–4. 3.

⁹¹ Béli Izor, Dr.: „Trisztán és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330, i.h.

Vasquez Itália a bemutatót követő évben készült felvétele⁹² alapján annyi mindenképpen kijelenthető, hogy a művésznő olasz származása ellenére meglehetősen jól megbirkózik az Ábrányi-féle fordítás magyar szövegével, de előadói stílusa – különösen a „Liebestod” legvégén – inkább a bel canto, mint a Wagner-stílushoz áll közel.⁹³

Burianról jóformán csak elismerő kritikákat találunk. Gergely István a következőket írja: „ez az Isten kegyelméből való művész stilszerű Trisztán volt minden ízében, stilszerűen énekelt és tökéletesen játszott.”⁹⁴ Kern Aurél a szerephez is viszonyítja értékelését: „a két főszereplő közt voltaképp Trisztán, a férfi a lírai hős. A darabon végig passzív, csaknem szánandó alak. Burrián ezt egy percig sem érezte. Izig-vérig hős volt, ősi, teuton nagyság.”⁹⁵ Bírálatra okot a már említett nyelvi problémák mellett csak Burian nem kifejezetten hőstenorhoz méltó testalkata adhatott.⁹⁶ Márkus Miksa szerint „Burrian művészetének előkelőségével pótolja azt, hogy megjelenésében nem az ideális Tristan.”⁹⁷ Még élesebben fogalmaz Csiky János: „Kifejező énekével és megrázó alakításával egészen leplezte alakjának fogyatékoságát, amely Vasquezné mellett nem kis feladat volt. Különösen a harmadik felvonásban volt kitűnő. Lázás álomlátása hátborzongató hatással volt a közönségre.”⁹⁸ A *Neues Politisches Volksblatt* és a *Pester Lloyd* kritikásai ugyanezt a jelenetet emelték ki dicséretre dicséretre halmozó írásaikban.⁹⁹ Márkus Miksa véleménye érdekes adalék lehet ehhez: „[Burian] a hangjával eleinte takarékosan bánt, a második felvonástól azonban egész szépségében hallhattuk.”¹⁰⁰

⁹² Wagner: *Trisztán és Izolda* – Izolda szerelmi halála (zongorakísérettel). G&T 53246, matr.: 1174x, a felvétel Budapesten, 1902-ben készült. (Kelly CD-ROM, 50000 Italy.doc 115.) LP-újrakiadás: *Régi magyar énekesek*. Radioton LPX 31005. 1987.

⁹³ A *Zenelap*ban megjelent Trisztán-kritikában is arról olvashatunk, hogy Vasquezné „inkább énekel, mint a „Sprechgesang”-ot hallatja; s teszi azért, mert az ő hanganyagának ez egészségesebb.” N. N.: „Tristan és Isolde”. *Zenelap* XV/28 (1901. december 5.): 2.

⁹⁴ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329, i.h.

⁹⁵ K[ern] A[urél]: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Hirlap* XXI/329, i.h.

⁹⁶ Burian testalkatára számos utalást találunk a szakirodalomban. ČHS Kolofiková (2010), Somssich Andor: *Harminc esztendő Bayreuthban*. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1939): 143., Luther (2002), 351.

⁹⁷ Márkus Miksa: „Tristan és Izolda”. *Magyar Hirlap* XI/329, i.h.

⁹⁸ Csiky János: „Tristan és Izolda”. *Magyar Szó* II/283, i.h.

⁹⁹ „Großartig war er im 3. Akt, wo er seinen Schmerz, seine Sehnsucht, seinen Todeskampf mit den größten Steigerungen dargestellt hat...” Mj.: „Königl. Ung. Oper.” *Neues Politisches Volksblatt* XXV/330, i.h. „Sein Meisterstück war die große Szene am Krankenlager.” August Beer: „Tristan und Isolde”. *Pester Lloyd* XLVIII/287 (1901. november 29.): 2–3. 3.

¹⁰⁰ Márkus Miksa: „Tristan és Izolda”. *Magyar Hirlap* XI/329, i.h.

A *Budapest* című lap kritikusa nagyon hosszúnak találta a „tovább mint háromnegyed óra hosszát tartó” szerelmi kettőst, még húzást is javasol.¹⁰¹ August Beer szerint ráadásul a zenekar többször el is fedte ebben a jelenetben az énekeseket.¹⁰² Már idéztük Márkus Miksát, aki a szerelmi kettős legnagyobb problémájaként Berts Mimi alakítását említette. Mindezek mellett a szintén már említett nyelvi problémák akaszthatták meg az előadás lendületét a második felvonásban, míg Burian harmadik felvonás-beli alakítása az idézett kritikák alapján újra lebilincselhette a közönség figyelmét. Erről árulkodik Márkus Miksa összevetése saját külföldi tapasztalataival, miszerint általában az első felvonás gyengébben hat jó előadásban is, mint a második. Itthon az elsőnek „sokkal nagyobb sikere volt, mint a másodiknak és csak a harmadikban emelkedett föl újra a közönség hangulata.”¹⁰³ A két főszereplő az első felvonásban nyújtott alakításáról a *Pesti Napló*-ban olvashatunk részletesebb kritikát, a kritikus szerint a bájital jelenetének hatását gyengítette, hogy mindketten túljátszották a szerepet.¹⁰⁴ A rendezés, avagy a színészi alakítás ezen túlkapását Csiky János is megjegyzi: „azt a jelenést azonban, amikor a varázsitalt megiszszák, mérsékelni kellene, mert így egy kissé komikus hatást kelt.”¹⁰⁵ Ez a túlkapás azonban nem befolyásolta oly nagy mértékben a közönséget, hiszen a főszereplőket az első felvonás után tizennégyszer, a második felvonás után hétszer hívták ki a függöny elé.¹⁰⁶ Előfordulhat, hogy a *Pesti Napló* kritikusa a harmadik felvonás utáni tapsokat számolta, szerinte ugyanis „Vasquez grófnét és Burriánt tizenkétszer hívták a függöny elé.”¹⁰⁷

Végül idézzük Béli Izort, aki a *Pesti Hirlap* hasábjain így ír:

Trisztánt Burrián adta és mai alakítása felejthetetlen marad előttünk. Ez az alacsony termetű, jámbor arcú cseh énekes, kit hangjának jellege és talán egyénisége is inkább a lírai szerepkörre utal, ma a legnehezebb wagneri hős szerepben valósággal remekelt és osztatlan, őszinte bámulatot keltett stilszerű

¹⁰¹ „Aki azt mondja, hogy az ilyesmi élvezet, nem mond igazat, vagy önmagát is ámítani akarja. Nem követnének el merényletet Wagner szelleme ellen, hogyha ezeket a részleteket alaposan megrövidítenék.” (–rfi): „Tristán és Izolda”. *Budapest* XXV/329, i.h.

¹⁰² „Vielleicht hilft hier die Tieferlegung des Orchesterraumes ab, wie sie ursprünglich geplant war.” August Beer: „Tristan und Isolda”. *Pester Lloyd* XLVIII/287, i.h.

¹⁰³ Márkus Miksa: „Tristán és Izolda”. *Magyar Hirlap* XI/329, i.h.

¹⁰⁴ L. T.: „A nagy előadás. A Trisztán és Izolda bemutatója”. *Pesti Napló* LII/329, i.h.

¹⁰⁵ Csiky János: „Tristán és Izolda”. *Magyar Szó* II/283, i.h.

¹⁰⁶ Márkus Miksa: „Tristán és Izolda”. *Magyar Hirlap* XI/329, i.h.

¹⁰⁷ L. T.: „A nagy előadás. A Trisztán és Izolda bemutatója”. *Pesti Napló* LII/329, i.h.

előadásával, megható, kifejezéstelt drámai játékaival. Olasz szöveggel énekelt – ez az egy kifogás tehető; de talán erről is tesz majd esztendőre.¹⁰⁸

A bemutató után sorban következtek a *Trisztán és Izolda* újabb előadásai. Csak 1901 decemberében négy alkalommal hallhatta a budapesti közönség Wagner művét. Közben Buriannak egy-egy alkalommal a *Walkür*, a *Lohengrin* és a *Tannhäuser* előadásán kellett énekelnie, így elmondható, hogy szerződésének negyedik hónapja Wagner jegyében – és igen sűrűn – telt. Az említett decemberi *Tannhäuser*-előadás (1901. december 25.) érdekessége, hogy majdnem bemutatkozott a Magyar Királyi Operaház közönségének Burian felesége, Františka Jelínek, szereplését azonban lemondta.¹⁰⁹ Az énekesnő jobbára hangversenyeken léphetett fel Budapesten, mivel az Operaház öt nem szerződtette tagjai közé.¹¹⁰

A Wagner-előadások között még különböző hangversenyeken is részt kellett vennie Buriannak. Az 1901. december 14-én a Lipótvárosi Kaszinóban rendezett hangverseny különlegessége, hogy Karel Burian mellett Gianicelli Károly ajánlásának köszönhetően az ifjú, akkor még csak húsz esztendőes Bartók Béla is fellépett. Burian műsorát sajnos nem ismerjük, Bartók Chopin cisz-moll noktürnjét és c-moll etűdjét, valamint Schubert *Erlkönig* című dalának Liszt által készített átíratát játszotta. Bartók a hangverseny után két nappal édesanyjának írott levelében részletesen ír a hangversenyről, azonban Buriannról szinte semmit, csak azt, hogy „már kész meglett művész.”¹¹¹

3.2.3. A nyelvhasználat kérdése az Operaházban

Külföldön is hírhedt volt a Magyar Királyi Operaház arról a – még a Nemzeti Színház időszakából eredő – szokásáról, hogy színpadán viszonylag gyakoriak az olyan előadások, amelyben a szereplők több különböző nyelven énekelnek:

¹⁰⁸ Béli Izor, Dr.: „Trisztán és Izolda. III”. *Pesti Hírlap* XXIII/330, i.h.

¹⁰⁹ Az előadás a színpadi munkások segítő alapja javára tartott jótékonysági előadás volt.

¹¹⁰ Burian felesége nem szerepel az Operaház tagjait felsoroló listákon, operaházi fellépéséről nincs adat. Az MGG Burian szócikkének adata, mely szerint Burian feleségével együtt szerződött 1900-ban Prágába és 1901-ben Budapestre, téves. MGG Burian, col.1298. A MTA ZTI hangversenykatalógusában egy budapesti hangversenye szerepel: 1902. január 12., Major Gyula kíséerte az énekesnőt zongorán.

¹¹¹ „Ha növendék vagyok is, azért most már félig meddig zongoraművész is; de csak az és egyéb [sic] semmi. A Burrian meg talán a másik torkász nő már kész meglett művészek; a hegedűs fiatal (20 éves) ember.” Ifj. Bartók Béla (szerk.): *Bartók Béla családi levelei*. A szerkesztő munkatársa: Gomboczne Konkoly Adrienne. (Budapest: Zeneműkiadó, 1981): 52. Köszönöm Vikárius Lászlónak, hogy felhívta a Buriannra vonatkozó Bartók-levelelrészletekre a figyelmemet.

A budapesti Magyar Királyi Operaház híres az ott uralkodó igazi bábeli zűrzavarról. Előfordul, hogy a közreműködők a szerepeiket egy este négy különböző nyelven (magyarul, olaszul, franciául és németül) éneklik, még olyan művekben is, mint a „Trisztán” vagy a „Mesterdalnokok”.¹¹²

A *Bühne und Welt* Burian-portréjából vett idézet azonban kissé túloz. Valóban szinte bármilyen nyelven lehetett énekelni az Operaházban, azonban éppen németül nem. Ennek a szokásnak az eredete még a Nemzeti Színháztól való különválás előtti időkre vezethető vissza, mikor magától értődött, hogy magyar nemzeti színpadon német szónak nincs helye.¹¹³ Ahogy *A magyar muzsika könyvében* olvashatjuk: „Mert nem törvény vagy színházi rendszabály volt a német nyelv kirekesztése, csak »íratlan törvény«, a régi német (főleg Bach-korszakbeli) Pest korából való szent elhatározás hagyománya.”¹¹⁴ Az előadások természetesen nagyrészt magyar nyelven mentek, de a külföldről érkezett vendégművészek, valamint egy-egy szerződött tag – például a már majdnem magyar Vasquez Itália – bizonyos szerepeket más nyelven, rendszerint olaszul énekelt.¹¹⁵

Az Operaházban 1915. április 8-án, a háborús csonka évad kezdetén hallhatott először a közönség német nyelven éneklő művészt, ugyanis a kultuszminiszter ekkor engedélyezte a német nyelv használatát. Az ok egyszerű: az aznap este éneklő Alexander Kirchner berlini tenor nem tudta olaszul a *Lohengrin* címszerepét. A *Pesti Hírlap* beszámolójának ünnepélyessége szinte megmosolyogtató:

[...] ennek a mai előadásnak legnevezetesebb momentumuma az volt, hogy ezuttal énekeltek először a m[agyar]. kir[ályi]. operaházban – annak több mint harmincesztendőös főnállása óta először! – német szöveggel. A mai Lohengrin-előadásban Kirchner Sándor, berlini operaénekes személyesítette a hattyulolvagot és ő bucsuzott először a távozó hattyutól az eddig szokásos „mercie mercie mi caro cygno” helyett az eredeti szöveggel („Nun sei bedankt

¹¹² „Die Budapester königliche Hofoper ist durch die an ihr herrschende, wahrhaft babylonische Sprachverwirrung bekannt. Es kommt vor, dass die Mitwirkenden ihre Rollen an einem Abend in vier verschiedenen Sprachen (ungarisch, italienisch, französisch und deutsch) singen, und zwar selbst in Werken wie »Tristan« und »Meistersinger«.“ Carlos Droste: „Carl Burrian”. In: *Bühne und Welt* 6/2. (1904. II. félév): 951–953, 952. Az MGG Burian-szócikkében hibás ennek a folyóiratcikknek az adatolása. Külön szeretném megköszönni Ignác Ádámnak, hogy segített kideríteni a pontos hivatkozást.

¹¹³ Pontosabb dátumot, vagy forrást nem tudni erről. Mályuszné Császár Edit: „A rendi Nemzeti Színháztól a polgári nemzet színháza felé. (1849–1873)”. In: Hofer Miklós – Kerényi Ferenc – Magyar Bálint [et al.]: *A Nemzeti Színház 150 éve*. (Budapest: Gondolat, 1987), 37–56. 54.

¹¹⁴ Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. (Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936): 57–58.

¹¹⁵ Staud (1984), 75.

mein lieber Schwan”). Történt pedig ez 1915. április 8-án este 8 óra 35 perckor. Azontul is, mindvégig német szöveggel énekelte szerepét.¹¹⁶

Karel Burian 1915. április 15-én énekelhetett először németül Wagner-szerepet az Operaházban.¹¹⁷

3.2.4. Az *Anyegin* magyarországi bemutatója és előzményei

1902 januárjában további két *Trisztán és Izolda*-előadás mellett Don José, Lohengrin és Siegmund szerepében is hallható volt Burian az Operaházban. Január 22-én nyilvános hangversenyen lépett a Fővárosi Vigadó nagytermének színpadára, ahol a Filharmóniai Társaság Zenekarát Kerner István vezényelte. Burian Weber *Bűvös vadászából* Max áriáját és Wagner *A nürnbergi mesterdalnokok* című operájából „Walter belépőjét” énekelte.¹¹⁸ A hangverseny nyitó száma ifj. Ábrányi Emil I. (c-moll) szimfóniájának bemutatója volt. A hónap végén pedig ismét magyarországi operabemutatót vállalt főszerepet: Csajkovszkij *Anyegin* című operáját 1902. január 30-án hallhatta először a budapesti Operaház közönsége.

A szezon *Trisztán és Izolda* utáni két másik magyarországi bemutatója, az *Anyegin* és a *Fedora* jóval kevesebb felvezetést kapott a sajtóban, mint a Wagner-mű. Az *Anyegin*ről a *Magyar Nemzet*ből megtudhatjuk, hogy már a főpróbán is „különös hatással volt Kaczér Margit nagy monológja és Burrián bucsuja.”¹¹⁹ A sajtó felismerte, hogy nem Lenszkij az opera legnagyobb szerepe, ennek megfelelően inkább Kaczér Margitot (Tatjana) és a címszerepet alakító Beck Vilmost értékelik. Beck Vilmos esetében általában elismerő a kritika,¹²⁰ bár egy problémát majdnem minden újságíró szóvá tesz: „Zeneileg kitünő Beck, mint Onegin, ki nemes és egyszerű előadásával igyekszik sokat érthetőbbé tenni, mit a szöveggönyv Onegin alakjában elfed. Csak maszkja nem megfelelő.”¹²¹ Milyen lehetett Beck Vilmos *Anyegin*-maszkja? Gergely István most sem kerülte el a kaján megjegyzést: „Sauer Emil szökére fordítva.”¹²² Kaczér Margit Erdős Armand szerint „disztingvált Tatjana

¹¹⁶ (–Idi.) [Béldi Izor]: „Németül énekeltek a m. kir. operaházban.” *Pesti Hirlap* XXXVII/98 (1915. április 9.): 9.

¹¹⁷ Lásd továbbá: Staud (1984), 125.

¹¹⁸ Az MTA ZTI hangversenykatalógusa alapján.

¹¹⁹ N. N.: „Főpróba az Operában”. *Magyar Nemzet* XXI/26 (1902. január 30.): 10.

¹²⁰ „A címszerepet Beck adta, férfias, érces organumának teljes varázsával; művészi ambíciójának és kiváló intelligenciájának újabb bizonyítékát adva.” Béldi Izor, Dr.: „Anyegin.” *Pesti Hirlap* XXIV/30 (1902. január 31.): 7–8.

¹²¹ Ágai Béla: „Onegin”. *Magyar Nemzet* XI/27 (1902. január 31.): 1–2. 2.

¹²² Gergely István: „Anyegin Eugén”. *Budapesti Napló* VII/30 (1902. január 31.): 11–12. 12.

volt. [...] Az alakot gyengéden fogta meg és megérttette velünk a szerep minden részletét.”¹²³ Erdős Armand ugyanakkor az opera zenéjét nem igazán értékelte nagyra, valamint a zenekar teljesítményét is erősen lehúzta: „Nekünk az orosz zene nem nagyon tetszik. Melodiája nem hat be a mi magyar lelkünkbe. [...] A zenekarban gyalázatos hibák voltak. A trombitások szörnyen hamisan fújtak és a cello-versenymester az ő kis soloját botrányosan játszotta.”¹²⁴

Az előadás legkellemetlenebb pillanata ugyanakkor mégsem a zenekar, hanem az egyik kellék működésképtelenségéből fakadt. Erről Béli Izor kritikájából értesülhetünk: „Anyegin remélhetőleg még sokszor süti el pisztolyát Lenszkire operánk színpadján – remélhetőleg anélkül, hogy az csütörtököt mondana, mint ma este.”¹²⁵

Lenszkij szerepében Burian a *Politisches Volksblatt* kritikusa szerint a tüzes fejű ifjút egészen az eredeti Puskin-költemény szellemében jelenítette meg.¹²⁶ Erdős Armand külön említi, hogy magyar szövegét tiszta kiejtéssel énekelte.¹²⁷ A bemutató után rövid idő alatt további hét *Anyegin*-előadás volt az Operaházban.¹²⁸

3.2.5. 1902 május, két új szerep – A *Mesterdalnokok* és a *Fedora*

Bartók Béla 1902. április 12-én a következő utóíráttal zárja édesanyjának írott levelét: „Ma ismét elmaradt Meistersinger Burrián hirtelen lemondása miatt, (nem is betegség miatt!)”¹²⁹ Az „ismét” szóból kiderül, hogy Burian már első operaházi szezonjában több alkalommal hirtelen lemondott egy-egy fellépést. 1902. május 2-án azonban különös eseménynek lehetett tanúja az Operaház közönsége a *Carmen* előadásán, amiről a *Zenevilág* következőképpen tudósít: „május 2-án pedig a »hirtelen elrekedt« Kertészt az »állandóan rekedt« Burian pótolta.”¹³⁰ Burian 1902 májusában a Kertész Ödön helyett vállalt *Carmennel* együtt nyolc előadást énekelt,

¹²³ Erdős Armand: „Onegin”. *Egyetértés* XXXVI/30 (1902. január 31.): 4–5. 4.

¹²⁴ Erdős Armand: „Onegin”. *Egyetértés* XXXVI/30, i.h.

¹²⁵ Béli Izor, Dr.: „Anyegin.” *Pesti Hirlap* XXIV/30, i.h.

¹²⁶ „Er sang und spielte diesen jungen Feuerkopf ganz im Geiste der Originaldichtung und fand noch das meiste Interesse.” –dó: „Eugen Onegin”. *Politisches Volksblatt* XXVIII/30 (1902. január 31.): 5–6. 6.

¹²⁷ Erdős Armand: „Onegin”. *Egyetértés* XXXVI/30, i.h.

¹²⁸ 1902. február 2., 6., 11., 19., 28., március 8., 22. A szezon utolsó *Anyegin*-előadása 1902. május 13-án volt, valamennyi előadáson azonos szereposztással ment a mű. Forrás: Jónás (OSZK).

¹²⁹ Ifj. Bartók Béla (szerk.): *Bartók Béla családi levelei*. A szerkesztő munkatársa: Gomboczé Konkoly Adrienne. (Budapest: Zeneműkiadó, 1981): 62.

¹³⁰ N. N.: „Operai szemle”. *Zenevilág* II/37 (1902. május 6.): 397.

hat különböző operában lépett fel, ebből két alkalommal új szerepben – Waltherként és Lorisz Ipanovként – is bemutatkozott.

Walther von Stolzing szerepét az 1901–1902-es szezonban csak egy alkalommal, 1902. május 17-én énekelte.¹³¹ A kritikák kivétel nélkül dicsérik Buriant. Különösen megmosolyogtató az a kritikusi vélemény, amely szerint „Stolzingi Waltherje énekben és játékban egyaránt a bayreuthi istenek kedve szerint való.”¹³² Ugyanez a kritikus azonban azt is megemlíti, hogy „Burrián becsvágyának köszönhető, hogy néhány lényeges törlést kiujítottak, így például a Hans Sachssal való dialogusban.”¹³³ Az előadáson olasz nyelven énekelte, egy újságíró meg is jegyezte: „Ugy hiszszük, nem annyira a rekedtség, mint az olasz szöveg késleltette Burrián föllépését. [...] De ha már idegen nyelven tanulja, miért nem tanulja magyarul?”¹³⁴

A szezon harmadik magyarországi bemutatóját, Giordano *Fedora* című operájának 1902. május 27-i előadását megelőző sajtóhírverés leginkább a címszereplő ruhájáról szól:

Fedóra szerepe először Vasqueznének volt kiosztva, a ki (maga is grófné), a toilette-ben a stilszerű, kellő fényt ki akarta fejteni, de azzal a feltétellel, hogy az intézet járuljon hozzá a drága öltözékek költségeihez. Az intendáns ezt megtagadta; ellenben W. Krammer asszonynak, a ki azután elvállalta a nem is neki való szerepet, ha jól hallottam: 4000 frtot állapított meg a Fedóra-toilette-ekre.¹³⁵

Ezt a bemutatót is Máder Rezső vezényelte és Alszeghy Kálmán rendezte, utóbbi rendezői működésének 30 éves jubileumát éppen ezen a bemutatón ünnepelte. A *Fedora* bemutatójának előtörténete régebbre nyúlik vissza, Gemma Bellincioni egyik tervezett vendégszereplésekor már elő akarta adatni az Operaház. Ekkor meg is szerezték az előadási jogot, azonban a vendégszereplés elmaradt.¹³⁶ 1902-ben – Béli Izor szerint, némileg ellentmondva a *Zenevilág*ból idézettekkel – Krammer Teréz és Burian kedvéért adták elő.¹³⁷ Gergely István szerint Burian „énekben és játékban

¹³¹ Lásd: Jónás (OSZK)

¹³² G[ergely István]: „Operaház”. *Budapesti Napló* VII/135 (1902. május 18.): 13.

¹³³ G[ergely István]: „Operaház”. *Budapesti Napló* VII/135, i.h.

¹³⁴ N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XXII/135 (1902. május 18.): 14.

¹³⁵ +: „»Fedóra«”. *Zenevilág* II/41 (1902. június 3.): 435–437. 437.

¹³⁶ –Idi [Béli Izor]: „Fedóra”. *Pesti Hirlap* XXIV/144 (1902. május 28.): 8.

¹³⁷ –Idi [Béli Izor]: „Fedóra”. *Pesti Hirlap* XXIV/144, i.h. Említésre méltó, hogy Buriannak korábban a prágai Nemzeti Színház tagjaként lehetett alkalma megismerkedni ha nem is az operával, de Sardou drámájával, ugyanis Sardou *Fedoráját* 1901. május 24-én előadta a prágai Nemzeti

egyaránt kitűnően ábrázolta Ipanovot és nemcsak kifogástalan magyar szövegteljesítményeivel, de művészileg tagolt szavalatával is, amely mindvégig ének maradt, valósággal elragadta a közönséget.”¹³⁸ A címszerepet éneklő Krammer Terézt is dicséri, nem úgy, mint a *Zenevilág* talán inkább Vasquez grófné iránt elfogult kritikusa: „Weintraubné Krammer Teréz a neki mélyen fekvő címszerepet nem bírta a kellő emésztő szenvedélylyel énekelni.”¹³⁹

A szezon rövid hátralévő részében még négy további előadást ért meg Giordano operája. Ezekon kívül még egy alkalommal Lohengrin szerepében hallhatta a budapesti közönség Buriant, mielőtt 1902. június 12-én megkezdte szabadságát „mely csaknem három hónapra terjed.”¹⁴⁰ A szezon végéhez közeledve, a napilapok operaházi szezonértékelései között végre nem olvashatunk hőstenor-hiányról. Azaz mégis, de a kényes újságíró elégedetlensége inkább mosolyra indítja a mai olvasót: „Az olasz és francia hőstenori szerepkör tudniillik árva, amióta Perottit elveszítettük. [...] Alberti Werner organumának tüneményes magassága és átható ereje nem tudta jóvátenni az énekes egyéb fogyatékoságait.”¹⁴¹ A Wagner-operák hőstenor-szerepköre tehát – úgy tűnt – végre megfelelő gazdára lelt Burian személyében.

Az Operaház következő szezonjára több újdonságot is tervezett a vezetőség, ezekben fontos szerepet szántak Buriannak. Tervbe vették *Az istenek alkonya*, a *Fra Diavolo* és a *Dalibor* új betanulását, mindhármát Burian főszereplésével,¹⁴² és bár nem említik név szerint, de a *Tosca* szintén tervezett magyarországi bemutatóján valószínűleg közreműködött volna.¹⁴³ Ezek mellett a *Pesti Hirlap*ból megtudhatjuk, hogy Burian szeretné elénekelni a következő szezonban Assad és Florestan szerepét is.¹⁴⁴

Színház. (A prágai Nemzeti Színház online archívuma alapján. www.archiv.narodni-divadlo.cz, 2010. december 27-i megtekintés)

¹³⁸ Gergely István: „Fedora”. *Budapesti Napló* VII/144, i.h.

¹³⁹ +: „»Fedóra«”. *Zenevilág* II/41 (1902. június 3.): 435–437. 436.

¹⁴⁰ N. N.: „(Burrián Károly)”. *Magyarország* IX/140 (1902. június 13.): 10. Burian ezután három drezdai vendégszereplésen vett részt, június 16-án Don José, június 17-én Canio, június 19-én Walther szerepében lépett pódiumra Drezdában. (A drezdai Operaház Archívumában őrzött színlapok alapján.)

¹⁴¹ G[ergely István]: „Operaház”. *Budapesti Napló* VII/158 (1902. június 11.): 8. Gergely István Werner Alberti kivételesen alacsony termetére utalt.

¹⁴² (–Idi) [Béldi Izor]: „Az operaház jövő szezonja. II.” *Pesti Hirlap* XXIV/166 (1902. június 19.): 6–7. 6.

¹⁴³ A *Tosca* Olaszország utáni első előadásának jogát lekötötte a drezdai Operaház, így a drezdai bemutatót mindenképpen meg kellett várni Budapesten. (–Idi) [Béldi Izor]: „Az operaház jövő szezonja. II.” *Pesti Hirlap* XXIV/166, i.h.

¹⁴⁴ (–Idi) [Béldi Izor]: „Az operaház jövő szezonja. II.” *Pesti Hirlap* XXIV/166, i.h.

3.3. Burian helyzete a magyar sajtóban 1902 és 1907 között

3.3.1. Burian szerződészegése és a pereskedés

Pontosan egy hónappal a Burian háromhavi szabadságáról szóló hír után a *Magyarország* „Tenorista-krizis az Operában” címmel közöl hírt arról, hogy Burian felbontja szerződését a budapesti Operaházzal, és feleségével együtt Drezdába szerződik. Az ok látszólag egyszerű: feleségét a budapesti Operaház nem szerződtette, míg a drezdai Operaház mindkettejüknek szerződést kínált.¹⁴⁵ Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a drezdai Operaház jóval előnyösebb anyagi feltételekkel járó szerződést kínált Buriannak.¹⁴⁶ További különböző találgatások láttak azonban napvilágot a sajtóban, illetve a későbbi forrásokban. Az életrajzi fejezetben már említettük, hogy Buriant – a szakirodalomban olvashatókkal ellentétben – nem Georg Anthes, hanem Ejnar Forchhammer helyére szerződtette a drezdai Operaház.¹⁴⁷ A *Zenevilág* című lap említi, hogy Buriant Keglevich István intendáns¹⁴⁸ „akarja elüldözni dölyfösségével és a bérencz sajtónak ráuszításával”,¹⁴⁹ bár ez a kijelentés lehet, hogy nem annyira a tenor védelmében, mint inkább a sajtó által sokat bírált Keglevich ellen irányult.¹⁵⁰ Dr. Molnár Imre szerint Burian fizetésemelést kért Budapesten, és mivel ezt nem kapta meg, Drezdába szerződött.¹⁵¹

Az 50.000 korona kötbért, amit jogosan követeltek Buriantól távozása után,¹⁵² nem fizette meg, ezzel egyfelől a sajtó haragját, másfelől az élcelődők tréfáit is kivívta. Utóbbira jó példa a *Budapesti Napló*ban 1902. szeptember 18-án megjelent

¹⁴⁵ N. N.: „Tenorista-krizis az Operában”. *Magyarország* IX/166 (1902. július 13.): 9.

¹⁴⁶ Burian drezdai kezdőfizetése évi 24000 Márka volt. (Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711. Ministerium des Königlichen Hauses Loc. 44 Nr. 31. Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1902. 78.)

¹⁴⁷ Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711. Ministerium des Königlichen Hauses Loc. 44 Nr. 31. Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1902. 81. Lásd a 2.3. alfejezetben, 31. oldal 81. lábjegyzet.

¹⁴⁸ Keglevich István két alkalommal volt az Operaház intendánsa: 1886. február 1.–1888. január 12. és 1898. augusztus 1.–1902. november 16. lásd: Staud (1984), 494.

¹⁴⁹ Hegedűs: „Színházi szennysek”. *Zenevilág* II/35 (1902. április 22.) 368.

¹⁵⁰ „[Keglevich] másodszeri intendatúrája idejét folytonos ellenséges országgyűlési- és sajtóhadjárat töltötte ki.” Staud (1984), 86.

¹⁵¹ A Dr. Molnár Imre *A magyar muzsika könyve* című kötetben összekapcsolja Burian távozását Julius Bochniček Budapestre szerződtetésével: „Az új évad elején Burrian fizetésemelést kért s mert nem teljesítették rögtön, nem jött vissza. Bohnicsek Gyulát szerződtették helyére Prágából.” Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. (Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936): 51. Bohnicsek szerződtetéséről 1902 áprilisának közepén az *Egyetértés* című lapban olvashatunk: N. N.: „Az opera új tenoristája.” *Egyetértés* XXXVI/107 (1902. április 19.): 4. Bochniček tehát már korábban, Burian idejében Budapestre szerződött, míg Burian fizetésemelési kéréséről további adatról egyelőre nincs tudomásunk.

¹⁵² Lásd a 4. függelékben Burian szerződésének 15. pontját.

képzeltbeli történet,¹⁵³ mely szerint Máder Rezső és Hets Ödön elutaznak Drezdába, hogy visszahozzák Buriant – vagy legalább „az 50.000 korona pönálét.” A történet azzal végződik, hogy Buriant nem hogy nem sikerül leitatni és hazajövetelre, vagy fizetésre bírni, de az énekes egy hőstenorhoz illő színpadias jelenet után még a békepohárnak szánt konyakok kifizetése elől is elszalad.

3.3.2. A sajtóbeli Anthes-Burian konfliktus

Burian távozásával tehát egy év után ismét betöltetlen maradt a hőstenor szerepkör a Magyar Királyi Operaházban. A vezetőség nehéz helyzetben volt, hiszen az elmúlt szezon sikerei után rendkívül gyorsan kellett volna gondoskodni Burian pótlásáról. Minden tőlük telhetőt meg is tettek, az áprilisban szerződötett Bochniček mellett két régi-új tenort is köszönhetünk az Operaház magánénekesei között:

A primadonnáskodó tenorista helyére, az eddig az operánál szokásban lévő huzavona helyett gyors tempóban szerezte meg Máder az éppen kapható pótlékot Bochniček Gyula, a brünni cseh opera volt tenoristája személyében, a kikhez másodpótlékkul sorakoztak mint új tagok: Prevost Henrik, operaházunknak egy ízben már ünnepelt tagja és Pichler Elemér, a fuvolásból karmesterré és karmesterből tenoristává vedlett fiatal énekes. Az előbbi mögött nagy mult, az utóbbi előtt nagy jövő áll.¹⁵⁴

Az új énekesek azonban nem tudták Buriant megfelelően pótolni, így Máder Rezső egy évvel később tovább próbálkozott. Ezúttal a német származású Georg Anthes személyében újra egy nemzetközileg elismert Wagner-előadót sikerült szerződöttenie. Anthes iránt rögtön szimpátiát érez a sajtó – és feltehetőleg a budapesti közönség is. Ilyen, és ehhez hasonló hírek előzik meg már első fellépte előtt:

Megérkezett Budapestre a rég várt hőstenoristánk: Anthes György is. Szimpátikus megjelenésű férfi, aki a keleti pályaudvarra való érkezése alkalmával mindjárt egy kifogástalan „jó estét”-tel üdvözölte idevaló impresszárióját. Fővárosunk szépségeit elragadtatással szemléli Operánk új Lohengrin-je s nem fogy ki a magasztaló szavakból. Tegnapelőtt a

¹⁵³ N. N.: „A békepohárkák”. *Budapesti Napló* VII/256 (1902. szeptember 18.): 5. Később, drezdai szerződészegése után a drezdai lapokból kiderül, hogy ott 30.000 márka kötbért követeltek tőle. Lásd: Luther (2002), 361.

¹⁵⁴ Dr. Incze Henrik (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. A „Magyar színészeti almanach” III. évfolyama.* [az 1903. évre]. (Budapest: [n. a.], 1902): 128–129.

zigányversenyt hallgatta meg a Népszínházban, mely valósággal lenyűgözte és lelkesedésre hangolta.¹⁵⁵

A rutinos, jó megjelenésű, és magas színészi kvalitásokkal rendelkező énekes sok év tapasztalatain megedződött színpadi játéka első felléptekor elismerést kelt még a legszigorúbb kritikusok körében is:

Lohengrin hattyuja az Operaház ma esti előadásán új tenoristát hozott nekünk. Anthesz [sic] Györgyben, a kinek mai föllépését a legnagyobb várakozás előzte meg, egy ritka képzettségű, rendkívül intelligens, daliás termetű énekest ismertünk meg, a ki egy csapással meghódította közönségünket.¹⁵⁶

A sajtó ugyanakkor kapva kapott az alkalmon, hogy Anthes szerződtetése okán kardját újból Burian ellen villogtassa, hiszen Anthes 1902-ig a drezdai operaház tenoristája volt, ahonnan pont akkor távozott Amerikába, mikor Burian odaszerződött.¹⁵⁷ A *Pester Lloyd* újságírója még csak a csodálkozás hangján ír: „Éppenséggel a sors tréfájának tekinthető, hogy épp Burrian drezdai elődje lesz most az ő budapesti utódja, vagy tulajdonképpen már az is lett.”¹⁵⁸ Rendre visszatér azonban az az elem, hogy Anthes Burian miatt hagyta ott Drezdát,¹⁵⁹ sőt, az *Alkotmány* című lapban egyenesen azt olvashatjuk, hogy „Burrián elszökött tőlünk Drezdába, ott kiturta Anthes, aki viszont hozzánk menekült. Ennek a kalandnak ránk nézve elég kedvező az eredménye s az Opera mai Lohengrin előadásán kitünt, hogy a meglépett tenorista helyett egy igen intelligens énekest kaptunk.”¹⁶⁰

Anthes énekét az általános jó benyomás mellett rendszeresen összehasonlítják Burianéval, azonban ezekből az összevetésekből általában egyik énekes se kerül ki egyértelműen győztesen. Bár Anthes „intelligensebbnek”,¹⁶¹ „nobilisabbnak”,¹⁶² sőt „tudományosabbnak”¹⁶³ tartják mint Buriant, hangjáról az általános dicséret

¹⁵⁵ N. N.: „(Hírek az Operából.)” *Magyarország* X/218 (1903. szeptember 12.): 10.

¹⁵⁶ N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XXIII/258 (1903. szeptember 20.): 13–14. 13.

¹⁵⁷ Innen eredhet a későbbi szakirodalom tévedése is. Georg Anthes első new yorki fellépése 1902. november 28-án volt, lásd: MET Chronology (1989), 78.

¹⁵⁸ „Es ist kein übles Spiel des Zufalls, daß der Vorgänger Burrian's in Dresden nun dessen Nachfolger in Budapest werden soll; oder eigentlich schon geworden ist.” A[ugust]. B[eer].: „Königliches Opernhaus” *Pester Lloyd* L/226 (1903. szeptember 20.): 8.

¹⁵⁹ N. N.: „(Mader Rezső Milánóban.)” *Magyarország* X/169 (1903. július 17.): 13.

¹⁶⁰ N. N.: „Anthes bemutatkozása” *Alkotmány* VIII/223 (1903. szeptember 20.): 7.

¹⁶¹ N. N.: „Anthes bemutatkozása” *Alkotmány* VIII/223, i.h.

¹⁶² N. N.: „Operaház” *Budapesti Napló* VIII/257 (1903. szeptember 20.): 11.

¹⁶³ N. N.: „Anthes bemutatkozása” *Alkotmány* VIII/223, i.h.

mellett szinte minden kritikus megjegyzi, hogy már túl van énekesi fénykorán.¹⁶⁴ Több kritikában is arról olvashatunk, hogy Burian hangja Antheséhez képest „érzéki szépségű”¹⁶⁵ és „meleg.”¹⁶⁶ Az összevetések végeredménye felemás: a *Magyarország* újságírója szerint „ami az éneklés művészetét, az előadás virtuóztatását, a deklamáció tisztaságát és az alakításban megnyilatkozó intellektuális erőt illeti, a Burriánénál jóval értékesebbek Anthes művészi kvalitásai”,¹⁶⁷ míg a *Magyar Nemzet* kritikusára arra a végkövetkeztetésre jut, hogy „egy Burriánunk sem lesz egyhamar.”¹⁶⁸

Egy évvel később a *Fedora* 1904. évi felújítása újra alkalmat adott az összehasonlításokra. Ebben a szerepben Anthes már általában gyengébbnek találták, mint Buriant: „»Lorisz Ipanov« szerepét, melyet azelőtt Burrian kreált, ma Anthes játszott. Bár Burriánt nem tudja elérni, azért mégis kellemes és élvezetes volt.”¹⁶⁹

Anthes az Operaház kötelékében töltött évei azonban bizonyították, hogy jóval megbízhatóbb tagja az intézménynek, mint Burian. Ehhez hozzájárultak igazi nagy sikerei is. Amikor 1908-ban először énekelte Budapesten Stolzingi Walther szerepét, a következő kritikát írta róla egy újságíró: „Stolzingi Walther szerepében új volt Anthes, a kinél végre érdemes kézbe jutott ez a hálás, de nehéz szerep. Ő a legjobb Stolzing, a ki nálunk ezt a szerepet énekelte.”¹⁷⁰ Idővel valamennyi Wagner-opera hőstenor szerepében bemutatkozott, később a *Parsifal* magyarországi bemutatóján is ő énekelte a Népoperában a címszerepet.¹⁷¹ Budapesti operaénekesi működéséből még egy további opera magyarországi bemutatóját kell feltétlenül megemlíteni: Anthes énekelte Cavaradossi lovag szerepét Puccini *Toscájának* első magyarországi előadásán.¹⁷² Magyarországi jelentőségét tovább növeli, hogy az 1913–1914-es tanévtől kezdve a Zeneakadémián éneket tanított, s mint az Előszóban írtuk, a

¹⁶⁴ N. N.: „Anthes bemutatkozása” *Alkotmány* VIII/223, i.h.; N. N.: „Operaház” *Budapesti Napló* VIII/257, i.h.

¹⁶⁵ N. N.: „Operaház” *Budapesti Napló* VIII/257 (1903. szeptember 20.): 11.; N. N.: „(A Lohengrin)” *Magyarország* X/227 (1903. szeptember 22.): 13.

¹⁶⁶ a. k. [Antalik Károly?]: „Magyar Kir. Opera” *Hazánk* X/223 (1903. szeptember 22.): 9.; N. N.: „Az új hőstenor.” *Egyetértés* XXXVII/257 (1903. szeptember 20.): 4.

¹⁶⁷ N. N.: „(A Lohengrin)” *Magyarország* X/227 (1903. szeptember 22.): 13.

¹⁶⁸ N. N.: „Anthes”. *Magyar Nemzet* XXII/226 (1903. szeptember 22.): 7.

¹⁶⁹ D[ombay] A[rtur]: „M. kir. Operaház” *Alkotmány* IX/107 (1904. május 4.): 6.

¹⁷⁰ N. N.: „A Mesterdalnokok új betanulásban” *Az Újság* VI/251 (1908. október 20.): 14.

¹⁷¹ Vidor Dezső: „Anthes György”. In: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színpályák története. I. kötet.* ([Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]): 54.

¹⁷² Lásd: Jónás (OSZK)

következő generáció jeles magyar operaénekesei közül nem egy az ő osztályából került ki.¹⁷³

3.4. A világhírű vendég (1907–1913)

3.4.1. Újabb nagy sikerek (1907–1908)

Burian 1907-től haláláig majdnem minden évben fellépett a Magyar Királyi Operaházban. Eleinte csak rövidebb vendégszereplésekre jött Budapestre, hiszen előadóművészi életét amúgy is több város, főként Drezda és New York között osztotta meg. Utazásait – vendégszerepléseinek nagy száma miatt – pontosan felderíteni szinte lehetetlen. Budapesti vendégszerepléseit és az azok között eltelt időszakokat megkísérlem bemutatni azon adatok alapján, amelyeket a különböző operaházak archívumaiból és kiadványaiból sikerült összegyűjtenem.

1907 augusztusában minden bizonnyal Drezdából,¹⁷⁴ vagy esetleg Berlinből¹⁷⁵ érkezett Budapestre. Jókora sajtó-hírvetés előzte meg érkezését. Rövid, mindössze öt napig tartó vendégszereplése alatt három előadáson énekelt,¹⁷⁶ kétszer Trisztán, egyszer Don José szerepében hallhatta őt újra a budapesti közönség. Ekkor már újra Mészáros Imre az igazgató, és a sajtó megint őt dicséri azért, hogy Burian

¹⁷³ Anthes híresebb növendékei voltak: Budanovits Mária, Pilinszky Géza, Relle Gabriella, Somlyó Aranka, Susnek Anna, Sztojanovits Lilly, Vágó Boriska, Walter Rózsi és Závodszy Zoltán. A Grove lexikon Palló Imre szócikke szerint Palló is Anthes növendéke volt a Zeneakadémián (Péter P. Várnai: „Palló, Imre”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 19.* (London: Macmillan, 2001): 12.), ez az adat azonban téves. Palló Imre Sík József tanítványa volt a Zeneakadémián 1911 és 1916 között. Lásd: Tóth Anna: „Palló Imre”. In: Gádor Ágnes–Szirányi Gábor (szerk.): *Nagy tanárok, híres tanítványok. 125 éves a Zeneakadémia.* (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, [2000]): 214. Anthes növendékeinek teljes listáját a Zeneakadémia 1913 és 1922 közötti évkönyvei alapján állítottam össze. Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1913/1914-iki tanévről.* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1914): 140–142 és 167–168., Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1914/1915-iki tanévről.* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1915): 133–135 és 160., Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1915/1916-iki tanévről.* (Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1916): 143–145. és 170–171., Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1916/1917-iki tanévről.* (Budapest: Országos M. Kir. Zeneakadémia Kiadása, 1917): 136., 138–139. és 164., Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1917/1918-iki tanévről.* (Budapest: Országos M. Kir. Zeneakadémia Kiadása, 1918): 55–57, 82., 84., N. N. (szerk.): *Az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Évkönyve 1918/19. 44. tanév.* (Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Kiadása, 1919): különböző oldalak, Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneművészeti Főiskola Évkönyve. 1919–1920, 1920–1921, 1921–1922 tanévek* (Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Kiadása): különböző oldalak.

¹⁷⁴ „Burrián Károly ma délelőtt fél 10 óraker megérkezett Drezdából Budapestre s valamivel tíz óra után megjelent az Operaházban, a hol a művészszemélyzet kitörő lelkesedéssel fogadta.” N. N.: „Burián Budapesten. A művész megérkezése.” *Magyar Nemzet* XXVI/225 (1907. szeptember 24.): 8.

¹⁷⁵ Christian Zwarg és Rainer Lotz diszkográfiájában 1907 augusztusára teszi Burian második berlini hangfelvételkedészítési periódusát.

¹⁷⁶ 1907. szeptember 24., 26. és 28.

Budapestre érkezik, s újra megszólalhat az Operaházban a *Trisztán*. A siker sem marad el: „A művész, aki a budapesti közönség legjobb emlékezetében élt, időközben a világ legelső énekeseinek sorába lépett. [...] A viszontlátás öröme jeléül hatalmas babékoszorút és zajos tapsot kapott.”¹⁷⁷ Nem csoda a lelkesedés, hiszen a *Trisztánt* a Burian távozása óta eltelt öt szezonban hét alkalommal játszotta az Operaház, négyszer Philip Brozel vendégjátékával,¹⁷⁸ háromszor pedig Julius Bochniček főszereplésével.¹⁷⁹ Burian visszatérésekor az 1901-es bemutatóhoz képest szinte változatlan szereposztással adták, csak Melot szerepét Kiss Béla helyett Pichler Elemér, illetve Marke királyt az 1905-ben elhunyt Ney Dávid helyett Venczell Béla énekelte.

A közönségnek minden oka megvolt a lelkesedésre. A napilapokban így olvashatunk Burianról:

Mint Wagner énekes valóban a legnagyobb. Trisztánja csodálatos alakítás, nemcsak zenei, de színészi tekintetben is. [...] Burrián hangja, amióta nem hallottuk semmit sem vesztett férfias, baritonális színezetéből, pedig az Amerikában való vendégszereplések fáradalmait kevesen állják ki megrokkolás nélkül. Igazi, nagyszabású Wagner énekes, aki rendkívüli műélvezetben részesítette a közönséget.¹⁸⁰

Burian a *Carmen*-előadáson először énekelhetett együtt a „magyar Destinn”-ként is emlegetett¹⁸¹ Szamosi Elzával, aki 1904-ben lett az Operaház tagja, és az azóta eltelt időben Bécsben és Amerikában is vendégszerepelt.¹⁸² A napi sajtó szinte tele van a Burianról és fellépéseiről szóló hírekkel. Pedig közeledik már a Magyar Királyi Operaház egyik legfurcsább estéje: a világhírű Enrico Caruso vendégszereplése és bukása. Különleges helyzet, hogy a világ akkor legnagyobb tenor-sztárjai közül kettő közvetlenül egymás után lépett fel Budapesten. Annak, hogy Caruso budapesti

¹⁷⁷ N. N.: „Tristán és Isolde”. *Budapest XXXI/228* (1907. szeptember 25.): 11.

¹⁷⁸ 1903. január 2., 5., május 31., 1904. május 25.

¹⁷⁹ 1904. október 16., november 8., 1906. december 1. Bochniček *Trisztán*-alakításáról – Burianéval összehasonlítva – Csáth Géza a következőt írja: „Bochnicsek, akivel tavaly föllevenítették a *Tristan és Isoldét*, kitűnő muzsikusként, jól képzett énekes, de hangjának nincs meg az a súlya, ereje, amelytől *Tristan* énekszerepében nem lehet eltekinteni.” Cs[áth]. G[éza]: Burrián. *Budapesti Napló XII/229* (1907. szeptember 26.): 8.

¹⁸⁰ N. N.: „Tristán és Isolde”. *Budapest XXXI/228*, i.h.

¹⁸¹ Staud (1984), 109.

¹⁸² N. N.: „Szamosi, Elza” in: K. J. Kutsch-Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 5.* (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 3409.

vendégszereplése nem volt sikeres, több oka is van.¹⁸³ Az ismert okokon kívül – tízszeres helyárák, Caruso szokatlan énekstílusa és az előadást lemondó Vasquez Itália miatti meglepetésszerű indiszpozíciója – azonban azt is figyelembe kell venni, hogy nem Caruso volt az egyetlen a korszak világhírű énekesei közül, akik ez idő tájt megfordultak Budapesten. 1907-ben az Operaház közönsége tapsolhatott már Selma Kurz (január 14.), Emmy Destinn (február 22.), Fritz Feinhals (március 19.), Sigrid Arnoldson (május 4–17.), és legutóbb Burian vendégszereplésekor is.¹⁸⁴ Ennek a tetőpontja lehetett volna Caruso vendégszereplése – ha minden rendben alakult volna. Témánk szempontjából figyelemre méltó Kacziány Géza az *Alkotmány* című lapban Burian és Caruso vendégszereplései között megjelent újságcikke. Ebben a szerző összehasonlítja a két énekest, arra hivatkozva, hogy Carusót már volt alkalma hallani Amerikában. Véleményét persze nem lehet elfogulatlannak tekinteni, hiszen egy nappal Burian fellépése után született az írás.

Ha Caruso egész művészi egyéniségét nézzük, nem sorolhatjuk az abszolút nagyságok közé. A budapesti közönség némileg csalódnai fog benne, különösen ha őt Buriánnal méri össze. Az Operaház jelenlegi vendége minden tekintetben nagyobb művész, mint Caruso. Kitarató, egyenletes, hatalmas, aranyércű tenorjával a Carusóé nem mérkőzhetik. Ezé szintén fényes hang, de egyrészt korlátozottabb terjedelmű, másrészt távolról sem oly széles és férfias.¹⁸⁵

Burian következő budapesti fellépéseire pár hónappal később, 1907 decemberében került sor. Ekkor hat nap alatt négy alkalommal énekelt az Operaház színpadán,¹⁸⁶ a *Trisztán* és a *Carmen* mellett két alkalommal előadták az *Anyegint* is. Szűk két hónap múlva pedig a két utóbbi opera egy-egy előadása mellett új szerepben is bemutatkozott: 1908. február 9-én énekli először Budapesten Puccini *Bohémélet* című operájában Rodolfo szerepét. Az előadást – szokása szerint –

¹⁸³ A témáról lásd bővebben: Kertész Iván: „Caruso bukása Budapesten a korabeli sajtó tükrében”. In: Stanley Jackson: *Caruso*. Fordította: Borbás Mária. (Budapest: Gondolat, 1976): 409–435. Valamint Staud (1984), 74.

¹⁸⁴ Incze Henrik Dr. (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. 1908. Nyolczadik évfolyam*. (Budapest: [n. a.], [é. n.]): 23., 25., 26., 29–30. Az operaénekes világsztárok 1907-ben kivételesen gyakori budapesti vendégfellépéseire Andrew Farkas is felhívja a figyelmet. Andrew Farkas: „Caruso and Budapest”. *The Record Collector* 28/11-12. (1984. április), 245–266. 247.

¹⁸⁵ Vén sas. [Kacziány Géza]: „Caruso”. *Alkotmány* XII/232 (1907. szeptember 29.): 7–8. 8. idézi: Kertész Iván: Caruso bukása Budapesten a korabeli sajtó tükrében. In: Jackson, i.m. (183. lábjegyzet), 417.

¹⁸⁶ 1907. december 8., 10., 12., 13.

először lemondta, azonban este mégis vállalta.¹⁸⁷ A *Pesti Hirlap* tudósítója Burian előadását nehézkesnek találta, ezt megint a szöveg számlájára írta, ugyanis az énekes olaszul énekelt, pedig szerinte Rodolfo szerepét németül jobban tudja.¹⁸⁸ Mindezek mellett „ebben a nem éppen neki való szerepben hangja nem volt olyan bársonyos, mint rendesen, sem játéka nem oly kidolgozott, a hogy a szerep megkövetelte volna, a nagyszámban megjelent közönség tömérdek tapssal és kihívással juttatta kifejezésre kedveltje iránti szeretetét.”¹⁸⁹

A *Bohémélet* előadása után bő két héttel, február 27-én már New Yorkban lép fel.¹⁹⁰ Életének fontos esztendeje ez: ebben az évben többek között Florestan szerepét is énekli ott a Mahler által irányított új betanulású *Fidelio* előadásain, majd nyáron sor kerül első és egyetlen bayreuthi vendégszereplésére.¹⁹¹ A magyar sajtó – a magyar származású énekesek külföldi sikereivel ellentétben – a Budapesten megforduló külföldi énekesek külföldi sikereiről nem szokott említést tenni, Burian esetében azonban néhány alkalommal kivételt tett. Korábban – Ady Endre tollából – a *Salome* párizsi előadásairól,¹⁹² 1908-ban pedig Burian bayreuthi vendégszerepléséről olvashatunk a magyar napilapokban.¹⁹³ Apponyi Albert kultuszminiszter ugyanis ez év nyarán Bayreuthban járt, s ott sikerült megnyernie Richter Jánost, hogy hosszabb időre Budapestre jöjjön vezényelni.¹⁹⁴ A cikk vége felé a következőket olvashatjuk: „Burrián tenorista, aki Bayreuth-ban Parsivalt [sic] énekelt, új szerződést kötött a budapesti Operával és amerikai körutja előtt Budapesten fog énekelni.”¹⁹⁵

Az 1908 szeptemberi drezdai hanglemezfelvételek után útja megint Budapestre vezet. Ezúttal négy előadást énekel szeptemberben, majd két további október végén. A négy szeptemberi előadásból két alkalommal énekli új budapesti szerepét: az ifjú Siegfriedet. Természetesen a sajtó figyelembe veszi, hogy az énekes nyáron a

¹⁸⁷ N. N.: „Opera”. A *Nap* V/38 (1908. február 11.): 8.

¹⁸⁸ N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hirlap* XXX/37 (1908. február 11.): 9. Burian Drezdában valóban számos alkalommal énekelt Rodolfo szerepét.

¹⁸⁹ N. N.: „Operaház”. Az *Ujság* VI/37 (1908. február 11.): 12.

¹⁹⁰ MET Chronology (1989) alapján.

¹⁹¹ A dátumról lásd az életrajzi fejezetet.

¹⁹² Dyb. [Ady Endre]: „Strauss Saloméja Párizsban, (Párisi levél.)” *Budapesti Napló* XII/121 (1907. május 22.): 9–10. Kötetben, megváltoztatott címmel: Ady Endre: *Péntek esti levelek*. Válogatta: Varga József. (Budapest: Zeneműkiadó, 1975): 101–102.

¹⁹³ N. N.: „Operaház.” A *Polgár* IV/191 (1908. augusztus 9.): 9.

¹⁹⁴ Richter János vendégfellépte végül nem valósult meg. A filharmóniai hangversenyt és a *Mesterdalnokok* felújítását Kerner István vezényelte, a novemberi *Ring*-ciklusra nem került sor. (Az Operaház Archívumának előadás-nyilvántartása alapján)

¹⁹⁵ N. N.: „Operaház.” A *Polgár* IV/191, i.h.

Wagner-operák szentélyébe is bebocsáttatást nyert, így – bár ismét olaszul énekelt¹⁹⁶ – stílusát az egekig magasztalja. Hogy az újságírók honnan szereztek a bayreuthi stílus-beli jártasságukat, nem tudni. Dombay Artúr lehengető stílusban megfogalmazott kritikája jól mutatja a lelkesedést:

Burrián, a cseh mesterdalnok ma mint Siegfried lépett a lámpák elé. A művész olaszul énekelt. Az óriási szerepen mesterien uralkodott gigantikus hangjával. Burrián átérti Mozart, az olaszok stílusát épp oly tökéletesen, mint ahogy Wagnert a bayreuthiak stílusában, felfogásában énekli. Sehol semmi pose, semmi keresettség, mindenütt előkelő zeneiség a szerep felfogásában és visszaadásában – ezek a mi hőstenorunk tulajdonságai, amelyekkel az igazi, Istentől megáldott művészeknek birniok kell. Siegfried a Nibelung-monda daliás hőse tudvalevőleg csak testének egy pontján volt sebezhető és ott is kapta a halálos sebet – Burrián Siegfriedje hibátlan a legapróbb részletekig, a bíráló toll semmit sem kifogásolhat rajta.¹⁹⁷

1908 novemberi bécsi vendégszerepléséről egy napra visszautazott Budapestre. Igen megterhelő lehetett számára, hogy november 5-én Bécsben a *Tannhäuser* címszerepét énekelte, november 7-én Budapesten a Fővárosi Vigadóban adott dalestet, másnap pedig újra Bécsben, Gounod *Faust* című operájának címszerepében hallhatta őt a közönség.¹⁹⁸ Az év végét újra Magyarországon töltötte Burian, decemberben háromszor, majd 1909 januárjában egy rövidebb bécsi kitérő után még egy alkalommal énekelt a Magyar Királyi Operaházban.¹⁹⁹ 1909. január 17-én az ifjú Siegfried szerepében búcsúzott, majd 19 nap múlva, február 5-én már a New Yorki Metropolitan Opera House színpadán köszöntötte őt lelkes közönsége.

¹⁹⁶ N. N.: „Operaház.” *Pesti Napló* LIX/232 (1908. szeptember 27.): 20.

¹⁹⁷ D[ombay] A[rtur]: „Magy. kir. Opera”. *Alkotmány* 1908. szeptember 27. Cikk-kivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában.

¹⁹⁸ A fellépések adatait az MTA Zenetudományi Intézet hangversenykatalógusa, valamint a bécsi Operaház archívumának adatai alapján közlöm.

¹⁹⁹ Kolofiková szerint Burian énekelt a *Dalibor* magyarországi bemutatóján a címszerepet 1909-ben, lásd: ČHS Kolofiková (2010). Ez az adat azonban téves, a *Dalibor* két előadásán Arányi Dezső énekelt a címszerepet. (A Magyar Állami Operaház Archívumának adatai alapján.)

3.4.2. Az operaházi Anthes-Burian operaházi konfliktus – Környei Béla feltűnése

Burian Budapestről 1909 elején történt távozása azonban nem volt viharoktól mentes. Újabb sajtóháború kezdett kibontakozni, ismét Anthes és Burian főszereplésével. Azonban – akárcsak öt és fél évvel korábban – most sem egyértelmű, hogy ki került ki győztesen, vagy legalábbis ki mögött állt a sajtó hada.

1909 januárjában ártatlannak tűnő cikkek jelennek meg arról, hogy Anthes György, a Magyar Királyi Operaház tenoristája Amerikába készül vendégszereplésre. Andreas Dippel, a Metropolitan Opera House akkori adminisztratív menedzsere hívta őt meg újabb amerikai vendégszereplésre.²⁰⁰ A cikkben nem esik szó Burianról. Mint ahogy pár nappal később sem, amikor több napilapban egyszerre közlik a hírt, hogy Anthes Amerikába utazik.²⁰¹ A cikkekben említik, hogy az Operaház vezetősége Hermann Jadlowker lett származású tenort hívná meg Anthes helyett vendégjátékra.²⁰²

Ugyanekkor olvashatunk egy meglepő cikket is. Eszerint Anthes azért hagyja el az Operát, mert mellőzve érzi magát Burian mellett.

Mikor Burián visszajött az Operához, akkor Mészáros megkérdezte Anthes, hogy nem fogja-e őt fenyegetni Burián szerződésének. Anthes kijelentette, hogy nagy örömmel látja a cseh operaénekes szerződését, csak azt kérte, hogy őt ne mellőzzék tulságosan. Ezt Mészáros meg is ígérte, a szava azonban csak üres ígéret maradt.

Anthes teljesen háttérbe szorult. Buriánt folytonosan reklámozták, a nevét erőszakosan portálták, banketteket rendeztek a részére a Lipótvárosban s ezekre a bankettek Mészáros igazgató is elment és felköszöntöket mondott Buriánra. Anthessel senkise [sic] törődött.

²⁰⁰ N. N.: „Anthes Amerikában.” *Az Ujság* VII/7 (1909. január 9.): 10. Anthes két szezonban (1902–1903 és 1908–1909) szerepelt Amerikában. Összesen 41 operaelőadáson és 3 hangversenyen énekelt. Az 1902–1903-as szezonbeli előadásokon készült az a néhány hangfelvétel az énekéről, amelyeket ma Mapleson-hengerek néven ismerünk. Az 1908–1909-as szezonban kb. egy hónapig egy időben is szerepelt Buriánnal a Metropolitan Opera Houseban. *MET Chronology* (1989), 175–176. Andreas Dippel amerikai működéséről: „Also in power was Andreas Dippel, formerly one of the roster’s most active tenors, but now employed by the board of directors as administrative manager, in fact the board’s watchdog over the Italian newcomers.” *MET Chronology* (1989), 167. Dippel korábban a Magyar Királyi Operaházban is vendégszerepelt.

²⁰¹ N. N.: „Herr Georg Anthes”. *Pester Lloyd* LVI/10 (1909. január 13.): 7.; N. N.: „(Anthes Amerikában)”. *Magyarország* XVI/11 (1909. január 14.): 10.; N. N.: „Anthes Amerikában”. *Egyetértés* XXXIV/11 (1909. január 14.): 11.; N. N.: „Anthes Amerikában”. *Pesti Napló* LX/11 (1909. január 14.): 12.

²⁰² Jadlowker vendégszerepléséről nincs adat Jónás Alfréd operaházi vendégművészekről szóló kimutatásaiban.

A művész több ízben felszólalt ez ellen a bánásmód ellen, azonban hiába. Nagy ritkán, ha egyszer-kétszer énekeltek. Az elmúlt héten aztán kenyértörésre került a dolog.

Egy imprezárió [sic] járt a fővárosban, egy három hónapos amerikai vendégköruttra akarta Anthes szerződtetni. A három hónapra mesés honoráriumot, hetvenötezer dollárt ajánlott neki.

Anthes felment Mészáros igazgatóhoz és hivatkozva arra, hogy őt amúgy se énekeltek, három havi szabadságot kért. Az igazgató megtagadta a kérelmét, mire Anthes kijelentette, hogy felbontja a szerződést és elutazik.²⁰³

Még ha bulvárjellegűnek is tűnhet a cikk, akkor sem szabad figyelmen kívül hagyni. Anthes azokban a szerepekben, melyeket Burian is énekel Budapesten, a sajtóban minden egyes alkalommal Burianhoz hasonlították. Ha a cikkben írottak igazak, joggal érezhette sértve magát, hogy a szerződésszegő tenort nagyobbra becsülik, mint őt, aki már évek óta megbízható tagja az Operaháznak. Az idézett cikkből azonban mégsem derül ki egyértelműen, hogy valójában melyik énekessel szimpatizál az írója, hiszen Anthes sértődöttnek, Buriant pedig ok nélkül előtérbe helyezettek mutatja. Még inkább kiélezi ezt a *Pesti Napló*ban ezzel egy időben megjelent cikk, melyben általános kritikát fogalmaznak meg az Amerikában vendégszereplő énekesekről. A cikk szerint a rendkívül magas amerikai tiszteletdíjak miatt követelnek ezek az énekesek jóval magasabb fizetést Európában is. És „ahogy Slezák otthagya Amerika miatt a bécsi operát, úgy akar átmenni az új világba Anthes, Burrián, minden énekes, vagy énekesnő, amint egy kis sikere van, rögtön amerikai aranyat hall csörgeni és elutazással, Newyorkkal fenyeget.”²⁰⁴ A cikk az Anthes távozását jelző hírrel egy oldalon jelent meg.

Mindezek egyértelmű célzások Anthes és Burian felé. Lehetséges, hogy van a háttérben valaki, aki miatt ekkoriban egy újságíró vállalta, hogy a két állandóan összehasonlított tenor-sztár konfliktusában nem foglal állást? A választ a szezon kezdetén kell keresnünk.

1908. november 17-én mutatkozott be az Operaház közönségének az amúgy Budapesten már nagy népszerűségnek örvendő Környei Béla.²⁰⁵ D'Albert *Hegyek*

²⁰³ N. N.: „Anthes kivándorol. Tenor-háboru.” Tévesen adatolt újságkivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában „Az *Ujság* 1909. január 14.” megjegyzéssel. A napilap januári számaiban nem szerepel ez a cikk.

²⁰⁴ N. N.: „Conried és Hammerstein”. *Pesti Napló* LX/11 (1909. január 14.): 12.

²⁰⁵ Környei Béla 1905-től volt a Király Színház tagja. Dr. Incze Henrik (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. V. évfolyam.* (Budapest: a szerkesztő kiadása, 1905): 246. Jelenlegi ismereteink szerint

alján című operájának magyarországi bemutatóján Pedro szerepében olyan sikert aratott, amelyet a *Trisztán*-bemutató óta nem látott az Operaház. Ahogy a *Pesti Napló* tudósítója, Kálmán Imre fogalmazott: „A mai est közönsége valóságos csodálattal hallgatta Környeet s úgy ünnepelték, mint egykor Burriánt a *Tristán* bemutatója után.”²⁰⁶ A *Hegyek alján* budapesti bemutatójának sajtójában azonban nem csak Burian nevével lehet találkozni, hiszen szűk két hónappal a bemutató előtt még úgy tűnt, a főszerepet Anthes György fogja énekelni.²⁰⁷

Környeiben a magyar sajtó „az első magyar Wagner-tenort” ünnepelte. Ilyen, és ehhez hasonló kritikákat olvashatunk:

„[...] a közönség érezte, hogy a jövő első nagy, igazán magyar Wagner-énekesé szól hozzá ma este; amint mondtuk, az első magyar Siegfried. Azért örülünk neki annyira, mert mindene magyar. A beszédje, a gyönyörű, plasztikus deklamációja a ragyogó, fényes tömören csengő organuma magyar, a miénk. Ennek a különös férfias, megejtően szép organumnak a színe is magyar.”²⁰⁸

Hangjáról más forrásból is igen pozitív benyomást kaphatunk: „Szimpatikus személyisége és egy hőstenor ereje mellett a lírai tenor magas hangfekvésével is bír.”²⁰⁹ Hasonlóan jellemzi a *Neues Kleines Journal* újságírója, és összegzésként ő is az első magyar Wagnertenort üdvözli benne:

Az ő baritonszínzetű tenorhangja melegen és szépen hangzik, és lírai karaktere ellenére nagy zengésű és erejű. [...] Hisszük, hogy benne megtaláltuk az első magyar Wagner-tenort. Őszinte és megérdemelt sikert aratott.²¹⁰

Környeie minden egyes új szerepben való bemutatkozását szenzációként élte meg a sajtó és a közönség is. Burian és Anthes mellett egy új, sikeres tenor énekel rendszeresen az Operaház színpadán, akinek a két említett énekeshez képest óriási

---

legkorábbi biztosan datálható hangfelvételei 1906-ban készültek. (Kelly CD-ROM, 70000 – CENTRAL EUROPE.doc 58.)

²⁰⁶ Kálmán Imre: „A hegyek alján”. *Pesti Napló* LIX/276 (1908. november 18.): 10.

²⁰⁷ N. N.: „Az Operaház első újdonsága.” *A Polgár* IV/207 (1908. augusztus 29.): 8.

²⁰⁸ Kálmán Imre: „A hegyek alján”. *Pesti Napló* LIX/276 (1908. november 18.): 10.

²⁰⁹ „Er hat neben der sympathischen Persönlichkeit und der Kraft eines Helden tenors die hohe Stimmlage des lyrischen Tenors.” D. b.: „Tiefland”. *Neues Politisches Volkblatt* XXXII/276 (1908. november 18.): 2–3. 3.

²¹⁰ „Sein bariton gefärbter Tenor ist von wohltuender Wärme und schönem Wohlklang und ist trotz seines lyrischen Charakters von großer Klangfülle und Kraft. [...] Wir glauben, in ihm den ersten ungarischen Wagnersänger gefunden zu haben. Er erntete ehrlichen und verdienten Beifall.” N. N.: „»Tiefland«”. *Neues Kleines Journal* XIX/275 (1908. november 19.): 1–2.

előnye mind a sajtó, mind pedig a közönség szemében, hogy magyar, ennek következtében hibátlan magyarsággal énekel.

A sajtó által kavart hullámok azonban elültek, Burian és Anthes is elutazott Amerikába. Az azonban biztos, hogy Burian 1910 szeptemberéig nem jött újra Budapestre. Környei Bélában pedig a budapesti közönség mégsem találta meg az első magyar Wagner-tenort. Mindössze négy alkalommal énekelte a *Lohengrin* címszerepét az Operaházban.²¹¹ Előadása nem aratott osztatlan sikert, és ez volt budapesti pályafutása alatti egyetlen Wagner-szerepe.²¹²

3.4.3. A további vendégfellépések (1910–1913)

Burian 1910. szeptember 28-án újra Trisztán szerepében lépett a budapesti Operaház pódiumára. Ekkor már túl volt legnagyobb amerikai sikerén, a Toscanini által vezetett *Trisztán*-felújításon.²¹³ Szintén Trisztánként vendégszerepelt Londonban 1910 májusában két alkalommal is. Budapestre valószínűleg Prágából érkezett, ahol 1910 augusztusában és szeptemberében hanglemezfelvételeket készített.²¹⁴ Öt alkalommal lépett pódiumra, jól ismert szerepeiben: két *Trisztán*- mellett egy-egy *Carmen*-, *Tannhäuser*- és *Anyegin*-előadáson énekelte. Ezután újra Amerikába utazott. Amerikai vendégszereplése után, 1911 nyarára datálható szakítása a drezdai Operaházzal.²¹⁵

Az 1911–1912-es szezont Budapesten kezdte. Szeptemberben és októberben összesen tizenegy alkalommal lépett az Operaház színpadára, budapesti tartózkodása végén pedig részt vett a Liszt Ferenc születésének 100. évfordulója tiszteletére tartott ünnepi hangversenyen az Operaházban. A hangverseny műsora két generáció találkozásaként is értékelhető: A *Faust-szimfónia* tenorszólóját a fiatal Székelyhidny Ferenc énekelte, míg az Esz-dúr zongoraverseny szólóját a Liszt-tanítvány Sophie Menter játszotta. Burian a hangversenyen Liszt *XIII. zsoltárát* énekelte.²¹⁶ Az est

²¹¹ Először 1910. április 29-én.

²¹² A témáról lásd bővebben: Szabó Ferenc János: „(Gibt es eine) Heldentenor-Tradition in Ungarn(?). Von Carl Burrian bis Béla Környei.” Online publikáció: <http://www.gramophone-anno.eu/article.php?id=20> (2010. május 8.)

²¹³ Első előadás: 1909. november 27. Előtte öt alkalommal énekelte a szerepet a Metropolitan Opera House-ban, ebből egyszer (1909. március 12.) Gustav Mahler vezénylete alatt.

²¹⁴ Rainer Lotz és Christian Zwarg diszkográfiája alapján.

²¹⁵ Lásd a 2.3. alfejezetet, illetve a Johannes Reichelt által közölt levelet: Reichelt (1941), 346–348.

²¹⁶ Burian a Liszt-művet előadta Csehországban is, Filharmóniai koncerten. Bartoš (1934), 40.

karmestere a zeneszerző unokája, Siegfried Wagner volt.²¹⁷ Ezúttal ez a hangverseny volt Burian búcsúja Budapesttől, három héttel később már újra Amerikában vendégszerepelt.

1911. október 13-án énekelte először Budapesten Gounod *Faust* című operájának címszerepét. A *Bohémélet* után ez a második alkalom, amikor fellépése után nem árad a sajtóból az egyértelmű siker visszhangja. Az egyetlen kivétel a *Független Magyarország* 1911. október 14-i cikke, azonban ez a pozitív kritika egy Wagner-tenornak se válna dicsőségére: „Alakítása a legkényesebb igényeket is kielégíti és minden lírai tenoristának mintául szolgálhat. Burrián Fausztját finomság, mérsékeltség, elegancia, kulturáltság jellemzik.”²¹⁸ A többi lap kritikája nem ennyire elfogult. A kritikusok merevnek és mesterkéltnek érezték előadását a lírai részeknél, például a cavatinában.²¹⁹ Nyelvi nehézségei is akadtak: a *Világ* információja szerint eredetileg csehül akart énekelni, de a főpróbára mégis megtanulta olaszul szerepet.²²⁰

Következő budapesti vendégszereplésére 1912 tavaszán került sor. Az *Anyegin* és a *Trisztán* egy-egy, valamint a *Tannhäuser* két előadása mellett ismét új szerepben láthatta őt a közönség. Az Operaház ugyanis felújította Kienzl *A bibliás ember* című operáját, melyet a sajtó ez alkalommal rendkívül unalmasnak talált. Burian, kinek az *Egyetértés* újságírója szerint egyik legfontosabb németországi szerepe Matthias, magyarul énekelte,²²¹ alakítása általában kedvező kritikákat kapott.

3.4.4. Burian hangi nehézségei 1911–1912-ben

A *Faust* 1911. október 13-i előadása utáni kritikák egy hosszabb negatív periódus kezdetét jelentik. Lehetséges, hogy Burian fáradtságát, esetleg hangi nehézségeit próbálta palástolni, ezért volt előadása merev, ezt érezhette a *Pesti Napló* kritikusa

²¹⁷ Az MTA ZTI hangversenykatalógusában Nosedá Károly szerepel karmesterként, azonban ő karigazgatóként működött közre a hangversenyen. Az operaházi Liszt-koncert plakátja megtekinthető a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetörténeti Kutatókönyvtárában.

²¹⁸ N. N.: „Fauszt”. *Független Magyarország* XI/244 (1911. október 14.): 11.

²¹⁹ N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXII/244 (1911. október 14.): 11.; N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hírlap* XXXIII/244 (1911. október 14.): 6.

²²⁰ N. N.: „Burrián Faust-ja olaszul”. *Világ* II/243 (1911. október 13.): 14. Két évvel később, mikor újra elővették az operát, a nyelvi nehézség megint problémát okozott. Burian 1913. október 10-én Budapesten kelt leveléből (lelőhelye: Magyar Állami Operaház Emléktár, leltári szám: 87.108.108.) úgy tűnik, hogy csak Magyarországon énekelte olaszul a szerepet, ezért kéri az előadás halasztását, hogy több nap álljon rendelkezésére újra olaszul átvenni a szerepet. Bécsben 1908-ban már énekelte – feltehetőleg német nyelven – a *Faust* címszerepét (A bécsi Staatsoper archívumának adatai alapján), 1911-ben azonban még nem énekelhette Budapesten németül.

²²¹ e. a. [Erdős Armand?]: „Opera”. *Egyetértés* XXXVII/97 (1912. április 23.): 10.

Burian új énekmodorának.²²² Hangi fáradtságról, túlterheltségről árulkodik például *A nürnbergi mesterdalnokok* részletéből 1911 júliusában, több napi lemezfelvételi periódus utolsó napján készített hangfelvétele is.²²³

Fáradtságának oka egyrészt túlterheltségében keresendő. Életét ekkor már évek óta Drezda, New York és más vendég szereplések városai között osztotta meg, sőt az 1912–1913-as szezonban a bécsi és a bostoni operaházaknál is szerződött tag, a new yorki Metropolitan Opera House-nál pedig rendszeresen vendég szerepel. Szerepléseinek gyakoriságáról 1907-es és 1908-as budapesti vendég szereplésénél már szóltunk. Azonban más városokban is hasonlóan igénybe vették jelenlétét: 1908 novemberében Bécsben egy hét alatt négy különböző Wagner-operában énekelt.²²⁴ Az sem biztos, hogy Drezdával történt szakítását teljesen kiheverte, bár a Reichelt által közölt levél nem árulkodik kudarcélményről.²²⁵ Ugyanakkor Drezda miatti vívódását jól jellemzi, hogy a reá kiszabott drezdai büntetés kifizetése után elfogadott egy felkérést drezdai vendégjátékra,²²⁶ azonban mégis lemondta a szereplést, nincs adat 1912 utáni drezdai fellépéséről.

Burian 1912-től egyre több bírálatot kap a sajtóban előadásai után. Továbbra is a Budapesten ekkor már nagy sikereket arató Anthes-szel és Környeivel hasonlítják össze, és az összehasonlításokban ezúttal rendre Burian marad alul. Lehetséges, hogy több előadáson is hangyi, diszpozíciós nehézségei voltak a művésznek. Különösen 1912 tavaszán jelzi a sajtó, hogy Burian hangja nem olyan, mint tíz évvel korábban. A Tannhäuser 1912. április 9-i előadása után szinte csak lesújtó kritikát találunk:

Amerikában ezidén meghizott, sulyban gyarapodott, de organuma mintha megfogyott volna – vagy talán csak ma este nem volt jól diszponálva? Annyi bizonyos, hogy Tannhäuserje ma este csak erőlködéssel tudta dicsőíteni Vénuszt és a dalnokversenyben „hangilag” is alul maradt.²²⁷

²²² N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXII/244, i.h.

²²³ Matricaszám: 2257c. A felvétel 1911. július 10-én készült. Az ezen a felvételen tapasztalható hangyi nehézséget Jürgen Kesting is említi: Kesting (2008), I/192.

²²⁴ Luther (2002), 358.

²²⁵ Reichelt (1941), 346–348.

²²⁶ *Dresdner Nachrichten*, 1912. május 5., cikk-kivágat a Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10717. 3236h. jelzetű Burianra vonatkozó iratanyagából (Ministerium der Auswärtigen Angelegenheiten, 8. oldal)

²²⁷ N. N.: „(M. kir. Operaház)”. *Pesti Hírlap* XXXIV/86 (1912. április 10.): 4.

Majd' minden beszámoló kitér arra, hogy a művész nagyon fáradt. Ettől az időszaktól kezdve mindig említik az újságcikkek Burian előadásai kapcsán, hogy éppen milyen diszpozícióban volt az énekes, ha fellépett egyáltalán.

Az 1911–1912-es szezon mélypont, de legalábbis állandóan emlegetett fáradtsága miatt nagy erőpróba lehetett Buriannak, mert nem sokkal később, az 1913–1914-es szezonban már kedvezőbb fogadtatásra lel. A *Független Magyarország* kritikusa a *Faust* előadása kapcsán meg is jegyzi, hogy „ezt az alakítását a tavaszszal, midőn először hallottuk, kevésbé férfiasnak, a kelleténél is érzelmesebbnek találtuk. Ma erővel teljes volt és lendületes, hangban ragyogó [...]”²²⁸ Nem sokkal később pedig egy *Walkür*-előadás után megtudhatjuk: „Burrián az örök lemondó, évek óta nem volt olyan pompás diszpozícióban, mint ezen az estén. A deklamálásában talán több pátoszt szerettünk volna, de az organum szépsége őszinte gyönyörűséget szerzett. Olyan sikere volt ma Burriánnak, mint a régi nagy dicsőségei idején.”²²⁹

Jól látható tehát, hogy Burian az 1913–1914-es szezon kezdetén magára talált. Ekkor azonban már nem járt se Amerikába, se Bécsbe, életét Prága melletti birtokán, valamint Budapesten rendezte be.

3.5. Burian, mint állandó vendég (1913–1924)

3.5.1. Az „állandó vendég” státusa

1913 nyarán a magyar sajtóban meglepő híreket találunk: a *Budapest* 1913. június 27-i számában arról olvashatunk, hogy Buriant rendszeres vendégszereplésre szerződteti az Operaház.²³⁰ Az *Egyetértés* című lap Burian egy prágai újságnak adott nyilatkozatára hivatkozva közli, hogy „a következő évadban Newyork, Bécs és Budapest fognak személyében osztozni. A szerződés [...] úgy szól, hogy három hónap kivételével Burrián rendelkezésére áll a budapesti Operaháznak [...]”²³¹ A három hónap a *Budapest* szerint február, március és április. Azonban „már szeptember 15-én itt lesz, hogy készüljön »Bánk bán« cimszerepére.”²³² A

²²⁸ N. N.: „»Faust« új szereplőkkel”. *Független Magyarország* XIII/245 (1913. október 16.): 10.

²²⁹ k. j.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXV/10 (1914. január 11.): 16.

²³⁰ N. N.: „Burrián Károly szerződése” *Budapest* XXXVII/151 (1913. június 27.): 12.

²³¹ N. N.: „Burrián budapesti szerződése” *Egyetértés* XXXIX/151 (1913. június 27.): 12. A cikk egy prágai újságra hivatkozik, melyben Burian állítólagos prágai nyilatkozatát közli. A nyilatkozat szerint Burian nem szerződik Budapestre. Azonban már a cikk alapján is az derül ki, hogy a prágai értesítés téves. Ugyanezt a nyilatkozatot a *Budapest* is közölte. N. N.: „Burrián nem szerződött az Operához.” *Budapest* XXXVII/150 (1913. június 26.): 12.

²³² N. N.: „Burrián Károly szerződése” *Budapest* XXXVII/151, i.h.

meglepően jól értesült lap közli, hogy „A három hónapos szabadságidő alatt Burrián Amerikában, Angliában és Csehországban is vendégszerepel. Kicsit talán sok lesz a jóból.”²³³ Burian fellépéseinek összesítéséből kiderül, hogy ezeket a hónapokat végül egy londoni vendégszereplést leszámítva Budapesten töltötte.

A *Független Magyarország* névtelen tudósítója tudni véli, hogy Burian „az emlékezetes cseh tüntetések” miatt oldotta fel bécsi szerződését.²³⁴ Ennek az adatnak a hitelessége nem kizárt, ugyanis valóban lehettek ekkoriban Bécsben tüntetések a cseh tartományi gyűlés feloszlata miatt.²³⁵ Ugyanakkor a cikk írója úgy tudja, 1914 januárjában újra Amerikába fog utazni az énekes, ez az utazás azonban már nem jött létre. A *Budapest* című lap igen óvatosan fogalmaz, mikor Burian szerződéséről ír:

Akik ismerik a szeszélyes és nagyon is megbízhatatlan Burrián Károlyt, azok nagy kétkedéssel fogadták a hirt, hogy az elkényeztetett tenorista csakugyan megtartja szerződését, amelyet a budapesti Operával kötött. Egyelőre azonban Burrián azt jelentette a napokban az Operaház igazgatóságának, hogy szeptember 14-én a fővárosba érkezik és az intézet rendelkezésére áll. Eddig tehát rendben van az ügy; hogy azonban Burrián szeptember 14-én csakugyan itt lesz-e és nem lemondással kezdi-e meg működését, az még nagy kérdés. A szeszélyeskedő tenorista eddigi viselkedése nagyon is feljogosít arra a feltevésre, hogy első fellépte a „szerződészegés” című darabban lesz, amelynek főszerepét már annyiszor eljátszotta.²³⁶

Burian 1913. évi és azutáni operaházi vendégszerződéseiből sajnos nem található hozzáférhető példány. Ez azért is sajnálatos, mert az „állandó vendég” szerződéstípus fogalma nem eléggé tisztázott. Valószínűleg azt érthetjük alatta, mikor a színház a híresebb énekeseket, nagyobb sztárokat kedvezőbb feltételekkel szerződtette több hónapig tartó, rendszeres vendégszereplésre. Ezek az énekesek nem tudták vállalni a társulati tagság kötöttségeit, így inkább egyéni feltételekkel szerződtek akár hosszabb

²³³ N. N.: „Burrián Károly szerződése” *Budapest* XXXVII/151, i.h.

²³⁴ N. N.: „Burrián Budapesten.” *Független Magyarország* XIII/203 (1913. augusztus 28.): 10. Az adatot a bécsi Operaház Archívumának munkatársai nem tudták megerősíteni.

²³⁵ Az osztrák kormány az 1908 óta tartó belpolitikai konfliktusok miatt 1913. július 26-án feloszlatta a munkaképtelenné vált cseh tartományi gyűlést. Lásd: „Csehország”. In: Élesztős László (főszerk.): *Magyar Nagylexikon. Ötödik kötet. C–Csem.* (Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 1997), 796–806. 805. és Szarka László (szerk.): *Csehország a Habsburg-Monarchiában. 1618–1918. Esszék a cseh történelemről.* (Budapest: Gondolat, 1989): 209. Köszönöm Nagy Dánielnek, hogy segített megkeresni erre a kérdésre a választ.

²³⁶ N. N.: „Burrián Károly Budapesten”. *Budapest* XXXVII/203 (1913. augusztus 28.): 12.

periódusra is.²³⁷ Arról nem is beszélve, hogy ez a kategória egyszerre fizetési különbséget is jelentett.

A *77 ismeretlen dokumentum a régi Nemzeti Színházból* című forrásközlő kiadvány segítségével módunk nyílik arra, hogy összehasonlítsuk egy állandó társulati tag és egy hosszabb vendégszereplésre szerződő énekes szerződési feltételeit, az Operaház megnyitása előtti évből. Turolla Emma háromhavi vendégszereplésre szóló szerződése szerint 1883 szeptemberében, októberében és novemberében havonta hét alkalommal lépett fel vendégként. Szerződésében előre meghatározott szerepeit ez idő alatt más énekesnő nem is énekelhette. Tiszteletdíja havi 3000 osztrák-magyar forint, amelyet a hónap utolsó napján vehet fel. Amennyiben a szerződésében foglaltaknál többször venné igénybe őt a Nemzeti Színház, minden fellépésért 500 forint rendkívüli honoráriumban részesül, ugyanakkor a szereplési idő alatt más budapesti színpadon nem léphet fel.²³⁸ Ezzel szemben Bignio Lajos 1883. április 1. és 1889. március 31. közötti időszakra vonatkozó társulati szerződése alapján nem válogathatott a szerepek közül, amit a színház kiosztott neki, el kellett énekelnie. Tiszteletdíja évenként 12000, melynek kétharmada (8000 forint) fellépti díj, egyharmada (4000 forint) állandó évdíj, mindez tíz hónapra elosztva. Egy hónapban legalább nyolcszor fel kell lépnie, előadásonként az évi fellépti díjának 1/80 részét kapja meg. Azonban ha ennél többször lépteti fel a Színház, akkor fellépésenként egy előadásnyi tiszteletdíjának megfelelő összeget, azaz 100 forintot kap.²³⁹ Ami pedig szabadságát, mozgásterét illeti, két hónap nyári szabadság állt a rendelkezésére, melynek kezdő és befejező dátumát az igazgatóság szabta meg, s mely időszak alatt Budapest területén nem léphetett fel.²⁴⁰

Nem csoda hát, ha egy olyan nagy sztár, mint Burian, inkább a vendégszereplői státuszt választotta. Gyakori lemondásai ellenére olyannyira rendszeres vendégszereplőnek bizonyult, hogy az 1919. évi *Művészeti Almanach* az Operaház tagjaként említi.²⁴¹ Márpedig 1902 után nem volt az Operaház szerződötetett,

²³⁷ Gajdó Tamás (Országos Színháztörténeti Intézet) levele alapján (2011. január 7.)

²³⁸ Emma Turolla szerződésének szövege megjelent: *77 ismeretlen dokumentum a régi Nemzeti Színházból (1838–1885)*. ([Budapest]: Múzsák közművelődési kiadó, [1990]): 148–149.

²³⁹ Bignio Lajos szerződésének szövege megjelent: *77 ismeretlen dokumentum a régi Nemzeti Színházból (1838–1885)*. ([Budapest]: Múzsák közművelődési kiadó, [1990]): 139–144.

²⁴⁰ Bignio Lajos szerződésének 4. pontja, i.m., 140. oldal.

²⁴¹ Incze Sándor (szerk.): *Művészeti almanach. A színházi élet évkönyve*. (Budapest: Színházi élet, 1919): 250.

„állandó” tagja, erre utal, hogy Jónás Alfréd szereptörténeti listáiban²⁴² 1902 után végig piros színnel van jelölve, tehát „mint vendég” énekelt.

3.5.2. Burian magyar állampolgárságának kérdése

Burian harmadik, 1913-tól tartó operaházi periódusához kapcsolódóan foglalkoznunk kell egy Karel Burian magyar vonatkozásait tekintve igen fontos, de sajnos nehezen tisztázható kérdéssel. Schöpflin Aladár *Magyar Színművészeti Lexikon*jában azt olvashatjuk, hogy Burian örökbe fogadtatta magát Dalnoki Bénivel, az Operaház egyik idősebb énekesével, azzal a céllal, hogy felvehesse a magyar állampolgárságot.²⁴³ Ezt az adatot egy másik lexikon se erősíti meg, még a későbbi magyar lexikonokban sem olvashatunk erről.²⁴⁴ A *Világ* című újság 1914. január 4-i számában azonban egy terjedelmes cikk foglalkozik a témával. Ebből úgy értesülhetünk, hogy Burian már fel is vette a magyar állampolgárságot. A cikk hangvétele bulvárjellegű, viszont néhány részletét tekintve igencsak jól informált. A magyar állampolgárságra való áttérésnek az okát is megtudhatjuk:

A nagy szinpadai sikerekkel szemben szívbeli ügyek dolgában sok kudarca, kellemetlensége volt Burriánnak. A felesége ellen még drezdai szerződésének idejében indított válópört, ugyanekkor azonban meggyült a baja Drezdában egy fölszarvazott férjjel, aki hosszú hónapokon át városról-városra üldözte, úgy, hogy a százsz fővárosba nem is térhetett többé vissza. Bécsben viszont a felesége zaklatta állandóan anyagi dolgokkal. Burrián végre hozzánk menekült. A magyar honosság régóta bevált módszer külföldi válniakarók számára: kitűnő tenoristánk is ezt választotta. A budapesti törvényszék előtt folyó válópörében tegnap hozott a bíróság végzést, [...] ²⁴⁵

²⁴² Jónás (OSZK)

²⁴³ Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás története. I. kötet* ([Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]): 250.

²⁴⁴ A Bevándorlási és Állampolgársági Hivataltól többszöri megkeresésemre is csak azt a választ kaptam, hogy várjak türelemmel. Sajnos a mai napig nem érkezett válasz a 2010 novemberében elküldött levelemre. Ugyanezen témájú információkérő levelemre Erdélyi Andrea főosztályvezető, az Országos Levéltár munkatársa azt a választ adta, hogy a Belügyminisztériumi Levéltár iratanyaga különböző okokból eredően hiányos, sajnos Burian állampolgárságára vonatkozó dokumentummal nem rendelkezik. (Erdélyi Andrea főosztályvezető levele, 2011. április 21.)

²⁴⁵ N. N.: „A tenorista válópöre. Burián Károly a felesége ellen.” *Világ* V/4 (1914. január 4.): 13.

A cikk információi mögött egy komoly múltra visszatekintő magyarországi jogi sajátosság áll: az úgynevezett „magyar válás.”²⁴⁶ A 19. század végén és a 20. század elején az Osztrák-Magyar Monarchia állampolgárainak a Monarchia nem minden országában volt lehetősége elválni a házastársától. Magyarországon ez a lehetőség adott volt,²⁴⁷ azonban ahhoz, hogy ezzel élni tudjon a nem magyar állampolgár, előbb magyar állampolgárságot kellett szereznie. A magyar állampolgárság megszerzésének több feltétele is volt,²⁴⁸ s ezek közül Burian nem mindnek felelt meg, mivel nem lakott öt év óta megszakítás nélkül Magyarországon, feltehetőleg az adózók lajstromába se volt bevezetve. Azonban volt az állampolgárság megszerzésének egy könnyített módja, amikor az állampolgárságot megszerezni – s ennek segítségével házastársától elválni – kívánó egyén örökbe fogadtatta magát egy nála idősebb magyar állampolgárral.²⁴⁹ Ez olyannyira megszokott jogi gyakorlat volt, hogy a 20. században megjelent jogszabály-értelmező könyvekben így olvashatunk róla:

A magyar megerősítésre bocsátott, „magyar-külföldi” vonatkozású örökbefogadási szerződések igen jelentékeny része színlelt (in fraudem legis) jogügylet, mert a cél nem komoly örökbefogadási jogviszony létesítése, hanem az örökbefogadás csak eszköz más célok elérésére. Rendszerint a felek abból a célból, hogy házasságukat magyar bíróság felbontsa, a magyar állampolgárságot kívánják megszerezni (1879 : L. t.-c. 8. §-a), [...] és az örökbefogadási szerződést azért kötik, mert a honosítást megkönnyíti.²⁵⁰

²⁴⁶ A magyar válásról lásd: Nagy Sándor: „Válóperek az Erdélyi Unitárius Levéltárban (1869-1895)”. *Levéltári Szemle* 55. (2005/4): 80–83.; Nagy Sándor: „Osztrák válások Erdélyben 1868-1895. Otto Wagner »erdélyi házassága«”. *Fons* 14. (2007): 359–428.

²⁴⁷ 1896-ig Magyarországon is csak az unitárius vallásúak válhattak el, így a magyar válás ezelőtt rendszerint együtt járt az állampolgárság mellett az unitárius vallás felvételével is. (1894:XXXI. tc)

²⁴⁸ Lásd az 1879:L. törvénycikk 8. §-át: „A magyar állampolgárságnak honosítás által megszerzéséről, honosítási okiratot csak oly külföldi nyerhet, a ki: 1. rendelkezési képességgel bír [...]; 2. valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetik; 3. A belföldön öt év óta megszakítás nélkül lakik; 4. kifogástalan magaviseletű; 5. bír annyi vagyonnal, vagy olyan keresetforrással, a melyből lakása helyének körülményeihez képest magát és családját eltarthatja; 6. az adózók lajstromába öt év óta be van vezetve.” Dr. Márkus Dezső: *Magyar Magánjog Mai Érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. I. kötet. Jogforrások. Személyjog. Családjog. Második, javított kiadás.* (Budapest: Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedés, 1905): 54.

²⁴⁹ Lásd az 1879:L. tc. 8.§-ának kiegészítését: „Oly külföldi honosításánál, kit a magyar állampolgár törvényeink szerint örökbe fogadott, ezen §. 3., 5. és 6. pontjainak feltételei elengedhetők, ha az örökbefogadó az 5. és 6. pontban foglalt feltételeknek megfelelt.” Dr. Márkus Dezső: i.m., 54–55.

²⁵⁰ Szász István: „Nemzetközi magánjog. 73. §. Az örökbefogadás”. In: Szladits Károly: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog. Első rész.* (Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1941), 470–472. 471.

Az örökbefogadó és az örökbefogadott között legalább 16 év korkülönbségnek kellett lennie.²⁵¹ Ez Burian és Dalnoki Béni között megvolt, hiszen előbbi 1870-ben, míg utóbbi 1838-ban született. Ráadásul a magyar jogszabályok szerint az sem akadály a örökbefogadásnak, hogyha az örökbefogadónak van már törvényes leszármazottja,²⁵² márpedig jelen esetben Dalnoki Béninek volt fia: dr. Dalnoki Viktor operaénekes, aki két évvel volt idősebb Buriannál.

Az örökbefogadás szerződés útján kellett hogy történjen.²⁵³ Mivel Burian és Dalnoki is nagykorúak voltak, személyesen, vagy meghatalmazott útján köthették meg a szerződést, melyet közokiratba kellett foglalni, illetve a névaláírásokat hitelesíttetni kellett.²⁵⁴ Kiss József 6. kerületi közjegyző ügykönyvéből kiderül, hogy „Burian Károly kamaraénekes, budapesti lakos” 1913. november 5-én, míg „Dalnoki Benjámín magánzó, budapesti lakos” másnap, 1913. november 6-án járt a közjegyzőnél, mindketten három-három aláírás-hitelesítést kértek.²⁵⁵ Ezek az iratok sajnos nincsenek meg.²⁵⁶ Feltehetőleg magához a szerződéshez, az ehhez kapcsolódó a névváltoztatáshoz, valamint az ebből következő bankszámla-ügyintézéshez volt szükség a három aláírási címpéldányra.²⁵⁷ Az örökbefogadás Magyar Országos Levéltárban tárolandó iratanyaga feltehetőleg elpusztult az elmúlt száz évben.²⁵⁸

Két fontos dokumentumegyüttes azonban megvan: Burian hagyatéki iratanyaga – a járásbírósi²⁵⁹ és a közjegyzői ügyirat²⁶⁰ – a Budapesti Fővárosi Levéltárban. A két hagyatéki iratból kiderül, hogy Burian Budapesten a Magyar Általános Hitelbank

²⁵¹ Dr. Csorna Kálmán: „Rokonság. 22. §. Rokonsági kapcsolatok. 5. Az örökbefogadás”. In: Szladits Károly: *A magyar magánjog. Második kötet. Családi jog.* (Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1940), 306–314. 306.

²⁵² „Nem akadályozza az örökbefogadást az sem, hogy az örökbefogadónak már saját gyermekei is vannak.” Vonatkozó lábjegyzet: „Az osztrák, német, svájci és francia törvények csak akkor engedik meg az örökbefogadást, ha az örökbefogadónak nincs törvényes leszármazottja.” Dr. Csorna Kálmán: i.m., 307.

²⁵³ Dr. Csorna Kálmán: i.m., 307.

²⁵⁴ Dr. Csorna Kálmán: i.m., 307.

²⁵⁵ Budapest Főváros Levéltára, VII. 186. 7. kötet Schilling Rudolf iratai között lévő ügykönyv [Kiss József közjegyző ügykönyve, 1913-14.]. 408. A Burianra vonatkozó iratok az 1771/1913, 1772/1913 és 1773/1913, míg a Dalnokira vonatkozó iratok 1777/1913, 1778/1913 és 1779/1913 ügyiratszámokon vannak. Megjegyzés egyik esetben sincs.

²⁵⁶ A levéltár munkatársának tájékoztatása alapján feltehetőleg selejtezték.

²⁵⁷ Dr. Bajnai Klára ügyvédnö 2011. április 11-én kelt levele alapján.

²⁵⁸ Az örökbefogadást illetően Erdélyi Andrea főosztályvezetőtől, az Országos Levéltár munkatársától azt a választ kaptam, hogy az Igazságügyminisztériumi Levéltár adoptálási ügyeket tartalmazó sorozatának 1913. és 1914. évi aktáiban Burian neve nem szerepel. (Erdélyi Andrea főosztályvezető levele, 2011. április 21.)

²⁵⁹ BFL VII. 12.b. 416515/1929. (Budapesti Központi Járásbírósi ügyirat)

²⁶⁰ BFL VII. 179. 011/1930. (Lázár Ferenc közjegyző iratai között lévő hagyatéki ügyirat)

Lipótvárosi fiókjában Dalnoki Károly néven vezetett bankszámlát.²⁶¹ A bankfiók 65. számon tartotta nyilván a Dalnoki Károly néven őrzött rekeszt, melyben Burian értékpapírokat tárolt.²⁶² A járásbírósi ügyiratban több banki kimutatás is szerepel, egy kivételével mindegyikben „néhai Dalnoki Károly”,²⁶³ a fennmaradó egy esetben pedig „Dalnoki Burán [sic] Károly”,²⁶⁴ néven említik az énekest. Szintén a közjegyzői hagyatéki irat tartalmazza Emil Mautner prágai ügyvéd igazolását, mely szerint kifizette az örökösöknek az elhunyt örökhagyó „Karl Burian-Dalnoki” által öccsére, az időközben szintén elhalálozott Emil Burianra hagyott örökséget.²⁶⁵ Burian végakarata szerint öccse, Emil Burian 50.000 koronát, Karel Burian első házasságából származó fia, Richard Burian²⁶⁶ mindössze a kötelesrészt kapta, minden egyéb örökséget egy közelebbről meg nem nevezett, az iratanyagban rokonsági megjelölés nélkül szereplő Zapadló Adél kapott.²⁶⁷ Adel Zapadlóról sajnos semmit sem tudunk, az iratanyag alapján ő is senomatyi lakos, akárcsak Burian.²⁶⁸ A Magyar Általános Hitelbank Lipótvárosi fiókjában a Buriannal szomszédos, 66. számú rekesz Nehanitzky Zapadló Adél néven volt nyilvántartva.²⁶⁹ Ennek alapján feltételezhető, hogy Buriannal együtt élt Budapesten és az énekes Senomatyban vásárolt birtokán.

A budapesti színpadokon azonban nem találkozni a Burián-Dalnoki Károly, vagy Dalnoki Károly névvel, Burian továbbra is Burián Károlyként lépett fel a Magyar Királyi Operaházban. Egyrésztől nem volt kötelező az örökbefogadó nevének felvétele, ezt az örökbefogadási szerződésben kellett tisztázni.²⁷⁰ Ugyanakkor a *Világ* című lap korábban idézett cikkében a következőket olvashatjuk:

²⁶¹ BFL VII. 179. 011./1930. 6.

²⁶² BFL VII. 179. 011./1930. 9.

²⁶³ BFL VII.12.b. 416515./1929. 19–22.

²⁶⁴ BFL VII.12.b. 416515./1929. 23.

²⁶⁵ BFL VII. 179. 011./1930. 22.

²⁶⁶ Richard Buriánról nagyon keveset tudunk. A járásbírósi hagyatéki ügyirat szerint apja halálakor 30 éves volt. BFL VII.12.b. 416515./1929. 6.

²⁶⁷ „Ezen végrendelet értelmében örökhagyó általános örökösévé Zapadló Adélt rendelte ki, fiát Burián Richárdot pedig köteles részre szoritotta, testvérének Burián Emilnek 50.000 /ötvenezer/ koronát hagyományozott, illetve a tiszta hagyaték 1/5 /egyötöd/ részét meg nem haladó összeget.” (BFL VII. 179. 011./1930. Hagyaték tárgyalási jegyzőkönyv, 5.) Zapadló Adélról a Burián-szakirodalom nem tesz említést.

²⁶⁸ BFL VII. 179. 011./1930. 4.

²⁶⁹ BFL VII. 179. 011./1930. 6.

²⁷⁰ „Gyakorlatunk szerint a családi név átruházása mellőzhető is. Ha nincs intézkedés a néváttruházás tekintetében, úgy az örökbefogadott saját nevét viseli. Hogy minő családnevet viseljen az örökbefogadott, azt minden esetben a jóváhagyással ellátott szerződés tartalma dönti el, ezért a néváttruházásra vonatkozó rendelkezésnek a szerződésben határozottnak és világosnak kell lenni.” Dr. Csorna Kálmán: i.m., 308.

Burrián magyar honosságot szerzett és hogy ezt minél gyorsabban elérje, örökbefogadtatta magát Dalnoki Bénivel, dr. Dalnoki Viktor operaénekes atyjával. Ez a hír tehát megfelel a valóságnak, nem igaz azonban, hogy a művész ezentul a Burrián-Dalnoki kettős nevet fogja viselni. Marad továbbra is Burrián, a törvény értelmében nem kell viselnie az örökbefogadó nevét.²⁷¹

Lehetséges, hogy a szerződés alapján Burian felvette az örökbefogadó nevét, így a banknál kénytelen volt az új nevére átíratni a számláját, azonban előadóművészként megmaradt Buriannak.

Burian a hagyatéki iratanyag megjegyzése szerint cseh állampolgárként halt meg.²⁷² Ez nem zárja ki ugyanakkor, hogy korábban felvette volna a magyar állampolgárságot. Lehetséges, hogy a Cseh Köztársaság megalakulásakor kérte újbóli cseh állampolgárságát, már csak azért is, mert tudni lehet, hogy ekkoriban megpróbált újra tagként a prágai Nemzeti Színházhoz szerződni.²⁷³

A magyarországi (nem kötelezően budapesti) illetőségszerzés is feltétele volt az állampolgárság megszerzésének, ennek iratanyagát azonban nem sikerült fellelni.²⁷⁴ Sajnos a válóper iratanyaga szintén nincs meg. Ha meglenne, ezzel bizonyítani lehetne azt, hogy Burian felvette a magyar állampolgárságot, hiszen másképp nem indíthatott volna pert Magyarországon. Az örökbefogadás iratanyaga sincs meg, azonban mivel a hagyatéki iratanyag összes bankszámla-kimutatása (még a prágai is) Dalnoki néven említi az énekest, az örökbefogadás ténye eléggé valószínű. Ami pedig a válóperet illeti, Františka Jelínek már 1906-ban elhagyta a drezdai Hofopert,²⁷⁵ egy betegség miatt abba kellett hagynia az éneklést.²⁷⁶ A magyar sajtón kívül egy forrásban találni utalást arra, hogy 1913-1914 telén pereskedésbe keveredett Buriannal.²⁷⁷ A jelek együttesen tehát arra utalnak, hogy Burian örökbe fogadtatta magát Dalnoki Bénivel, nem valószínű, hogy más célból, mint hogy a magyar állampolgárságot megszerezve elválhasson a feleségétől.

²⁷¹ N. N.: „A tenorista válópöre. Burián Károly a felesége ellen.” *Világ* V/4, i.h.

²⁷² BFL VII.12.b 416515./1929. 6.

²⁷³ ČHS Kolofíková (2010)

²⁷⁴ Az 1913–1914. évi budapesti tanácsi mutatókban nem találni Burianra vonatkozó bejegyzést. (Nagy Sándor, a Budapesti Fővárosi Levéltár munkatársának levele alapján.) Nincs okunk feltételezni, és a rendelkezésre álló csekély iratanyag se utal arra, hogy Burian nem Budapesten próbálkozott a községi illetőségszerzéssel, amennyiben azonban mégse ott tette volna, egyéb információ hiányában lehetetlen megmondani, hogy mely községnél tette.

²⁷⁵ Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.35. (1906), 76r.

²⁷⁶ A prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján. (www.archiv.narodni-divadlo.cz, 2011. június 5-i megtekintés.)

²⁷⁷ Bartoš (1934), 38.

A válóperről és az ügy végéről a *Világ* folyóirat fentebb idézett cikkének folytatásában olvashatunk: Burian ügyvédjét, dr. Klein Rezsőt idézik, aki beszámol az állampolgársági kérvény és a per részleteiről:

A honosítás következtében most már Burriánné is magyar állampolgárrá lett, a művész a magyar házassági törvény 114. §-a alapján visszavonta a Prágában megindított házasságbontó pört és minthogy magyar állampolgár házassági perében csak magyar bíróság ítélete hatályos, a budapesti törvényszéknél adott be felesége ellen válókeresetet és a házassági törvény 77. §-a alapján, *hütlenn elhagyás* címén kérte házasságának felbontását.²⁷⁸

A cikk írója – nem kevés éllel – a következőképpen fejezi be írását:

[Harminc nap múlva] Operaházunk jeles tenoristája szabad és független lesz és akkor, ha már nem is magyarságának dokumentálására, de csupa hálából beváltja a fenyegetését és megtanulja Erkel „Bánk bán”-jának címszerepét – magyar nyelven.²⁷⁹

Azt, hogy a válóper nem csak ennek az újságírónak a fantáziája, kiderül egy másik újságcikkből, amelyben szintén szó esik róla, valamint arról, hogy „Burrián a magyar törvények értelmében fogja megindítani a válópört.”²⁸⁰ Az esettel a magyar sajtóban Burian halála után megjelent nekrológokban, visszaemlékezésekben is találkozhatunk.²⁸¹

3.5.3. Új szerepek nélkül (1913–1916)

Karel Burian 1913. október 3-án lépett fel Bécsben utoljára.²⁸² Első budapesti fellépése „állandó vendégként” azonban már korábban, 1913. szeptember 15-én volt, a *Lohengrin* címszerepében. Ebben a szezonban új szerepben nem lépett fel,²⁸³ a sajtó által beharangozott új betanulású *Bánk bán* címszerepét végül nem ő, hanem Környei Béla alakította.²⁸⁴

²⁷⁸ N. N.: „A tenorista válópöre. Burián Károly a felesége ellen.” *Világ* V/4, i.h.

²⁷⁹ N. N.: „A tenorista válópöre. Burián Károly a felesége ellen.” *Világ* V/4, i.h.

²⁸⁰ N. N.: „Burrián Károly válópöre.” *Az Ujság* XII/10 (1914. január 11.): 22.

²⁸¹ –Idi.[Béldi Izor]: „Burrian-adomák” *Pesti Hirlap* XLVI/202 (1924. szeptember 27.): 10.

²⁸² Therese Gassner, a bécsi Operaház archiváriusának 2010. november 25-én kelt levele alapján. Burian későbbi bécsi vendégszerepléséről nem találtam adatot a bécsi Theatermuseum gyűjteményében.

²⁸³ Szerepei az 1913–1914-es szezonban: *Lohengrin*, *Tannhäuser*, *Stolzinger Walter*, *Siegfried* (címszerep), *Trisztán*, *Faust*, *Matthias*, *Don José*.

²⁸⁴ Első előadás: 1914. április 13.

A szezon első *Lohengrin*-előadásán „a művész nagyszerű hanggal, grandiózus ábrázolóképeséssel, mesteri tudással énekelte Lohengrint. [...] Különösen a harmadik felvonás nagy kettősében és a Grál-elbeszélésben emelkedett mesés magaslatra. Impozánsan csengő, aczélos tenorja csak úgy harsogott bele a nézőtérbe.”²⁸⁵ Több újságíró újra Anthes-szel veti össze, kinek a Budapesten eltöltött tíz év alatt fokozatosan sikerült belopnia magát a közönség és a sajtó szívébe is. Így születhetett a következő kritika is: „Burián művészete annyira ismert, hogy ez a körülmény felment minket attól, hogy Lohengrinjéről kritikát írjunk. Nem mintha nem lettek volna és nem lennének jobb Lohengrinek Buriánál, mert hiszen Anthesé is ideálisabb [...]”²⁸⁶

A magyar operatörténet sajátos eseménye, hogy a *Parsifal* nem az Operaházban került először a magyar közönség elé. Wagner utolsó operáját először a Népoperában játszották, a címszerepet Anthes György énekelte.²⁸⁷ Burian 1914 februárjában londoni vendégszereplésen vett részt, ekkor két alkalommal énekelte a *Trisztán és Izolda* férfi főszerepét, valamint ő volt az egyik abból a hat tenorból, akik az első hat londoni *Parsifal*-előadáson a címszerepet énekeltek.²⁸⁸

Burian budapesti működésének egyik nagy pillanata lehetett, mikor a londoni *Trisztán*-előadások után nem sokkal, 1914 áprilisában Fritz Feinhalsszal együtt énekelte a budapesti Operaház színpadán *A nürnbergi mesterdalnokok* előadásán. Sikerükről a *Budapesti Hirlap* tudósításából értesülhetünk: „Burrián gyönyörűen énekelte WALTERT; piánói [sic] végtelenül finomak voltak. A két nagy művész harmadik fölvonásbeli duettje szenzáció erejével hatott, melyet nyílt színen megtapsolt a közönség.”²⁸⁹

Az újságok által 1913 szeptemberében beharangozott február-március-áprilisi háromhavi távollét végül két hónappal később kezdődött, és egy évig tartott. 1914-ben az utolsó előadása május 8-án volt. Megint botrányos körülmények között hagyta el az Operaházat. Szerződésében harminc vendégfellépést vállalt, amelyet azonban szükség esetén az Operaház további öt fellépéssel megtoldhatott.²⁹⁰ Az Opera

²⁸⁵ e. a. [Erdős Armand?]: „Opera”. *Egyetértés* IL/219 (1913. szeptember 16.): 9.

²⁸⁶ N. N.: „Burián az Operában”. *Budapest* XXXVII/219 (1913. szeptember 16.): 14.

²⁸⁷ Haraszi Emil: *Richard Wagner és Magyarország*. (Budapest: MTA, 1916): 426.

²⁸⁸ Dennis (1969), 154. A hat tenor Heinrich Hensel, Josef Vogl, Johannes Sembach, Karel Burian, Jacques Urlus és Robert Hutt.

²⁸⁹ N. N.: „Operaház”. *Budapesti Hirlap* XXXIV/85 (1914. április 9.): 10.

²⁹⁰ Vidor Dezső, a Magyar Királyi Operaház titkárának nyilatkozata alapján. N. N.: „Burián távozik az Operától. Fölbontották a szerződését.” *Budapest* XXXVIII/117 (1914. május 19.): 13. Burian

vezetősége négy fellépést ki is használt az ötből, annak érdekében, hogy a *Ring*-ciklust meg tudják rendezni. Burian azonban felháborodott azon, hogy máskor alig foglalkoztatják, azután hirtelen egy hét alatt három súlyos tenorszeretpet kell elénekelnie – ráadásul ekkor még nem is németül²⁹¹ –, így lemondta a fellépéseit. Az Operaház vezetősége ezt szerződészegésnek vette, és beperelte az énekest, aki viszonzásul szintén beperelte az Operaházat.²⁹² A *Budapesti Hirlap* újságírója szomorúan összegzi az esetet: „Egy pörrel több s egy tenoristával kevesebb: ez az Opera vasárnapjának szomorú mérlege.”²⁹³

Az Operaház azonban nem tudott nélkülözni egy olyan kvalitású művészt, mint amilyen Burian volt. 1915. április 15-én, Trisztán szerepében újra hallhatta őt a budapesti közönség – másfél évtized után először német nyelven.²⁹⁴ Prágából érkezett, ahol a prágai Német Színháznál szerepelt vendégjátékon.²⁹⁵ Az 1914–1915-ös szezon végén négy Wagner-előadáson énekelt az Operaházban, illetve részt vett a Népoperában 1915. április 16-án, Volkmann Róbert 100. születésnapjára rendezett ünnepi hangversenyen. Ez a koncert egyben a Filharmóniai Társaság XXV. népszerű hangversenye is volt. Kerner István vezényletével a zenekar előadta Volkmann *III. Richárd-nyitányát*, *B-dúr szimfóniáját*, valamint Richard Strauss *Till Eulenspiegels lustige Streiche* (op. 28) című szimfonikus költeményét. Burian a szünet után, a Richard Strauss-mű előtt Wagner *A nürnbergi mesterdalnokok* című operájából egy részletet („Am stillen Herd...”), valamint Mahler *Revelge* című dalát énekelte.²⁹⁶

Az 1915–1916-os szezonban már jóval sűrűbben fellépett Budapesten, új szerepe azonban ebben a szezonban sem volt. Viszont énekelt két hangversenyen, amelyeken Budapesten tőle még nem hallott Wagner-részleteket is előadott. 1915. december 27-én a Népopera Wagner-estjén a Filharmóniai Társaság Zenekara játszott Kerner István vezényletével, Burian *A nürnbergi mesterdalnokok* részlete („Am stillen

---

válasz-nyilatkozatát a *Budapesti Hirlap* közölte: N. N.: „Burián és az Opera.” *Budapesti Hirlap* XXXIV/117 (1914. május 19.): 14.

²⁹¹ „Vasárnap kaptam meg az Opera műsortervezetét, a melyből azt láttam, hogy május 23-ikára a Walkür-ben, 25-ikére pedig a Szigfrid-ben tüztek ki; szóval két oly nagy szerep között csak egy pihenőnapom maradt volna, holott legalább három napra lett volna szükségem, hogy a Szigfrid óriás szerepére (idegen szöveggel) elkészülhessek, két nappal később pedig az Istenek alkonyában tüztek ki.” N. N.: „Burián és az Opera.” *Budapesti Hirlap* XXXIV/117, i.h.

²⁹² N. N.: „Burián távozik az Operától. Fölbontották a szerződését.” *Budapest* XXXVIII/117, i.h.

²⁹³ N. N.: „Burián és az Opera.” *Budapesti Hirlap* XXXIV/117, i.h.

²⁹⁴ Lásd ugyanebben a fejezetben korábban: 3.2.3. A nyelvhasználat kérdése az Operaházban.

²⁹⁵ Pamela Tancsik: *Die Prager Oper heißt Zemlinsky. Theatergeschichte des Neuen Deutschen Theaters Prag in der Ära Zemlinsky von 1911 bis 1927.* (Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2000): 424. és 426.

²⁹⁶ Az MTA ZTI hangversenykatalógusa alapján.

Herd...”) mellett *A Rajna kincse* Loge-monológját énekelte.²⁹⁷ 1916. február 16-án pedig a Rózsavölgyi és Társa által szervezett Wagner-esten lépett fel, ezúttal az Operaház zenekarát vezényelte Kerner István a Vigadóban. Burian előadásában a közönség Siegmund tavaszi dalát („Winterstürme...”) és Herz Elvirával a szerelmi kettőst a *Walkürből*, Fritz Feinhalsszal *A nürnbergi mesterdalnokokból* a Sachs-monológot és a duettet, valamint szólóban *Az istenek alkonyából* Siegfried elbeszélését és halálát hallgathatta meg.²⁹⁸

3.5.4. Burian egy magyar opera ősbemutatóján (1916–1917)

Burian első fellépése az 1916–1917-es szezonban november 4-re esett. Azt gondolhatnánk, hogy előtte külföldön vendégszerepelt, azonban a *Budapesti Hirlap*ból megtudhatjuk, hogy „a színház megnyitása óta hetenként átlag kétszer lemondott [...]”²⁹⁹ Ez azonban kisebb túlzás, hiszen a színház megnyitása óta valójában egyszer sem énekelt. Ekkor azonban végre új szerepben mutatkozott be: Siegfried szerepét énekelte *Az istenek alkonyából*. Az idézett lap megint Antheshez hasonlítja: „Hangja pihent erővel, acélosan csengett, néhány frázisa igen szépen sikerült, de a szerep színészi részével sokban adós maradt. Anthes élettől duzzadó, pompás Szigfridje után Burián halavány, árnyalatot produkált, elmosódó körvonalakkal.”³⁰⁰ Hasonló – a vitrioltól ezúttal sem mentes – képet kapunk a *Pesti Hirlap* kritikájából:

Még történnek csudák... Burián föllépését hirdették szombatra, az Istenek alkonyában és ime mi történt? Burrián csakugyan fölépett. Dacára annak, hogy hirdetve volt, mégis énekelt. Sőt mi több: igen stílusosan és művésziesen adta Siegfriedet; hangja nem csengett ugyan ma még a régi fényben, a szöveg sem jutott mindig eszébe – de egyébként igazán bayreuthi igényeknek is jól megfelelt.³⁰¹

²⁹⁷ A koncerten elhangzott még a *Parsifal* előjátéka, *A nürnbergi mesterdalnokok* 3. felvonásának előjátéka, a *Siegfried-Idyll* és *A nürnbergi mesterdalnokok* nyitánya. (Az MTA ZTI hangversenykatalógusa alapján.)

²⁹⁸ A koncerten elhangzott továbbá *A nürnbergi mesterdalnokok* nyitánya és *Az istenek alkonyából* Siegfried gyászindulója, Fritz Feinhals előadásában a *Parsifal*ból Amfortas panasza és a *Walkürből* Wotan búcsúja, Herz Elvira előadásában Wagner két dala, a *Schmerzen* és a *Träume*. (Az MTA ZTI hangversenykatalógusa alapján.)

²⁹⁹ h. e.: „Operaház”. *Budapesti Hirlap* XXXVI/308 (1916. november 5.): 20.

³⁰⁰ h. e.: „Operaház”. *Budapesti Hirlap* XXXVI/308, i.h.

³⁰¹ N. N.: „(M. kir. Operaház)”. *Pesti Hirlap* XXXVIII/308 (1916. november 5.): 11.

A reménység azonban, hogy Burian újra gyakran fog énekelni, nem vált valóra: következő fellépésére december 16-áig kellett várni (*Faust*). Ez az időszak megint gyengébb periódusa lehetett Buriannak. Igen gyakoriak ebből az évből az Operaház előadásairól fennmaradt nyilvántartásokban az ilyen, és ehhez hasonló bejegyzések: „Burrian lemondása miatt Anthes.”³⁰² A sajtóban pedig ismét találkozunk Környei Béla nevével is, aki pedig ekkor már a bécsi Hofoper tagja volt. A *Bohémélet* 1917. április 29-én századszor szólalt meg az Operaházban. „Rodolfo szerepét Burián Károly énekelte és mindjárt az első felvonásbeli elbeszélésben kisikamlott a hangja. Ettől fogva egyik baleset a másikat érte.”³⁰³ Burian a jubileumi előadáson németül énekelt, emiatt a *Pesti Napló* kritikusa még keményebben fogalmaz: „Pohos müncheni sörivó volt a finom párisi költő helyett. [...] Bizonytalan volt az éneke.”³⁰⁴ A legnagyobb sértést azonban az előbb idézett cikk végén kapta Burian – szintén német nyelvű éneke miatt: „Pedig jelenleg Budapesten van a legjobb magyar Rodolfo: Környey Béla.”³⁰⁵

A szezon vége felé közeledve Burian magyar zenetörténeti jelentőségű eseményen, egy magyar opera ősbemutatóján énekelt. A *fából faragott királyfi* bemutatója (1917. május 12.) után szűk két héttel, 1917. május 24-én az Operaház újabb magyar művet tűz műsorára. Sztojanovics Jenő második operaházi bemutatója, az *Otello mesél* című opera azonban egyáltalán nem aratott sikert. Az előadóról nagyon kevés szó esett a napi sajtó beszámolóiban, az újságírók a rendelkezésükre álló teret inkább a darabról alkotott véleményükkel töltötték ki: „Ez az »opera« szövegileg és zeneileg is egyformán szánalmasan gyatra tákolmány. [...] Bármily szép is a hangja Burriánnak, a kösziklából neki se sikerül vizet fakasztani.”³⁰⁶ Burian pedig ez alkalommal újra magyarul énekelt, amiért általában dicsérték is: „A magánszereplők közül Burián Károly vállalta Otellonak meglehetősen passzív szerepét. Tiszta magyar kiejtéssel énekelt, ritka fényes diszpozícióban.”³⁰⁷ Az előadók közül azonban elsősorban Kroó Margitot, az Operaház új tagját emelték ki a

³⁰² 1916. december 9., *Tannhäuser*. Megtekinthető a Magyar Állami Operaház Archívumában. Hozzá kell ugyanakkor tenni, hogy Anthes ekkoriban már csak vendégénekesként lépett fel az Operaházban, elsősorban tanárként működött a Zeneakadémián.

³⁰³ h. c.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XXXVII/113 (1917. május 1.): 11.

³⁰⁴ ká: „Operaház”. *Pesti Napló* LXVIII/113 (1917. május 1.): 11.

³⁰⁵ h. c.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XXXVII/113, i.h.

³⁰⁶ ni.: „Othello mesél”. *Népszava* XLV/132 (1917. május 25.): 7.

³⁰⁷ N. N.: „Otello mesél”. *Alkotmány* XXII/133 (1917. május 25.): 6–7. 7.

beszámoló. Az *Otello mesél* összesen három előadást ért meg az Operaházban, ezek mindegyikén Burian énekelte a főszerepet.³⁰⁸

3.5.5. Burian budapesti hangversenyei (1918–1923)

Burian az évek előrehaladtával egyre gyakrabban énekelt hangversenyeken Budapesten. Bár több forrás kiemeli, hogy már korábban is igen elismert hangversenyénekes volt,³⁰⁹ figyelemre méltó, hogy huszonhárom jelenleg ismert budapesti hangversenyéből tizenöt erre az öt évre esik,³¹⁰ ezeken kívül a budapesti újságokból Burian egy szegedi Wagner-estjéről is értesülhetünk.³¹¹ Egyik budapesti hangversenyén öccsével, Emil Buriannal közösen lépett fel.³¹²

A hangversenyek műsorait³¹³ végignézve feltűnik, hogy a dalok mellett nem csak olyan operarészletek hangzottak el Burian koncertjein, amelyeket Budapest operaszínpadán is énekelt. Természetesen többször énekelte hangversenyen is a *Walkür*, a *Lohengrin*, a *Nürnbergi mesterdalnokok*, *Az istenek alkonya*, a *Bajazzók*, a *Carmen* és az *Anyegin* részleteit, de régebben énekelt szerepiből is műsorra tűzött egy-egy áriát. Így hallhatta a budapesti közönség Burian előadásában a *Rienzi* Imáját,³¹⁴ Tamino áriáját *A varázsfuvolából*,³¹⁵ a Románcot Goldmark *Merlin* című operájából,³¹⁶ a nagyáriát Mascagni *Fritz barátunk* című operájából,³¹⁷ az *Aida* duettjét Radnai Erzsi közreműködésével,³¹⁸ a finalét („Búcsú és végjelenet”) az *Otellóból*.³¹⁹ Egy olasz operaesten két együttesben is részt vett: az *Otello* szerelmi kettősét Medek Annával, a *Lammermoori Lucia* sextettjét pedig Adelina Adler, Medek Anna, Szügyi Kálmán, Farkas Sándor és Venczell Béla társaságában adta elő.³²⁰ Pontosabban meg nem nevezett áriákat énekelt még *A bűvös vadász*, a *Tosca*, a *Manon Lescaut*, a *Werther* a *Dalibor* és *A csók* című operákból is.

³⁰⁸ Sztojanovits Jenő operájáról lásd bővebben: Németh Amadé: *A magyar opera története (1785–2000)*. (Budapest: Anno kiadó, 2000): 189–190.

³⁰⁹ Például: ČHS Kolofiková (2010)

³¹⁰ Burian budapesti hangversenyeit az MTA Zenetudományi Intézetének budapesti hangversenykatalógusa alapján tárgyalom.

³¹¹ N. N.: „Burián hangversenye Szegeden.” *Magyar Színpad* 1918. február 22. Cikk-kivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában.

³¹² 1918. március 5., Vigadó, Wagner-est.

³¹³ Lásd az 1. függelékben.

³¹⁴ 1920. március 8., Vigadó

³¹⁵ 1920. március 8., Vigadó

³¹⁶ 1920. február 4., Zeneakadémia

³¹⁷ 1921. november 27., Vigadó

³¹⁸ 1922. december 29., Zeneakadémia

³¹⁹ 1920. február 18., Zeneakadémia

³²⁰ 1921. december 26., Vigadó

Budapesten előadott dalrepertoárján Wagner (*Schmerzen*), Mahler (*Revelge*), Richard Strauss (*Morgen* és *Zueignung*) és cseh szerzők (Jindřich Jindřich,³²¹ František Neumann) művei szerepelnek. Wagner és Richard Strauss dalaiból énekelt az 1922. február 23-án elhunyt Anthes György emlékére rendezett hangversenyen is, a korszak több neves magyar énekesével együtt fellépve.³²²

1923. április 8-án énekelt utoljára nyilvános hangversenyen Budapesten. A Budapesti Szimfonikus Zenekar a Városi színházban rendezett Wagner-estjén a *Tannhäuser*ből a „Római elbeszélés”-t, valamint a *Walkür*ből a „Tavaszi dal”-t énekelt, az est karmestere Ábrányi Emil volt.

3.5.6. Sikerek és botrányok. Burian utolsó budapesti évei

Az 1917–1918-as szezonban ismét a *Lohengrin*nel kezdte budapesti működését Burian. Fellépései ezúttal már gyakoribbak, novemberben hét, decemberben nyolc alkalommal énekelt az Operaházban.³²³ 1918. április 2-án újra telt házat vonzott a színlap hirdetése: Burian ezen az estén énekelt először Saint-Saëns *Sámson és Delilájának* férfi főszerepét Budapesten. Az előadásról szóló beszámolók igen kedvező képet adnak a tenorról, aki „a neki nem egészen megfelelő feladatban is tökéletes művészetet tudott adni. Zengő hangja megkapó iveléssel és friss erővel szárnyalt a Saint-Saëns-muzsika [sic] hatásos crescendóiban, kivételes énektudása és színészi képességei pedig kárpótolták azért, ha megjelenése nem volt elég illuziótkeltő.”³²⁴ Alakítását természetesen Anthes Györgyével vetik össze, aki a *Sámson és Delila* magyarországi bemutatóján Sámson szerepét énekelt.³²⁵ A cseh tenor ugyan színészi játékból alul maradhatott Anthessel szemben, az *Alkotmány* újságírója mégis úgy látja, hogy zeneileg elsőrangú volt a produkció.³²⁶

A siker sajnos nem maradt felhőtlen, két hét múlva Burian a *Lohengrin* címszerepét részegen énekelt az Operaház színpadán, nevetségessé téve ezzel

³²¹ Jindřich két dala, a *Liebesträume* és a *Verwelkte Blüte* magyarországi bemutatóként hangzott el 1921. november 27-én, Gutmann Miklós zongorakíséretével.

³²² 1922. április 29., Zeneakadémia. A hangverseny bevételét a művészek egy alapítvány javára ajánlották fel. N. N.: „Anthes-alapítvány.” *Pesti Napló* VXXIII/88 (1922. április 19.): 8.

³²³ Négyszer Canio, háromszor Lohengrin, valamint kétszer Tannhäuser, Trisztán, Don José és Matthias Freudhofer szerepében. Lásd a függelékben található fellépéslistát.

³²⁴ k. e.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXIX/88 (1918. április 13.): 7.

³²⁵ A *Sámson és Delila* magyarországi bemutatója 1904. október 22-én volt az Operaházban.

³²⁶ „Zeneileg természetesen elsőrangú produkcióban volt részünk” y. r.: „Operaház”. *Alkotmány* XXIII/88 (1918. április 13.): 10.

önmagát és az előadást is.³²⁷ A sajtó természetesen hatalmas botrányt csinált az esetből, ezért aztán nehéz kiolvasni a hatásosabbnál hatásosabb beszámolókból, mi is történhetett valójában. Burian már az előadás kezdetén részeg lehetett.³²⁸ A beszámolók szerint valóban botrányosan viselkedett a színpadon, elfordult a többi énekestől, kiesett a szerepéből, túlságosan is közvetlenül próbált viselkedni az Elzát alakító Medek Annával, állítólag még viccelődött is.³²⁹ Az első felvonás után a közönség kifütyülte és kipisszgte.³³⁰ A szünetben Medek Anna felelősségre vonta őt, mire Burian minősíthetetlen hangon beszélt vele.³³¹ A második felvonásban a templomhoz menet Lohengrint maga Telramund (Rózsa S. Lajos) támogatta, mert Burian nem volt hajlandó az őt – szerinte – megsértő Medek Annával karonfogva menni.³³² A második szünetben a színpalak mögött tetemes mennyiségű feketekávét itattak az énekessel,³³³ aminek meg is jött a hatása: Lohengrin a harmadik felvonásban újra „énekel”, az előadás rendben végetért.³³⁴

Az aktuálpolitika fényében érthetjük meg *A Nap* újságírójának élcelődését: „A jókedvű közönség mindjárt meg is magyarázta Burián jó kedvét, mondván: Burián az este megtudta, hogy kinevezték külügyminiszternek és ennek örömeire öntött fel a garatra.”³³⁵ Czernin Ottokár gróf, a császári és a királyi ház és a külügyek minisztere

³²⁷ Dennis említi, hogy Burian volt az a tenor, aki egyszer részegen énekelte Lohengrint, nem tudott beszállni a hattyú vontatta csónakba, és a híressé vált mondattal igyekezett kivágni magát a kellemetlen helyzetből: „Mikor indul a következő hattyú?”, lásd: Dennis (1969), 160. Az ismert anekdotát magam is több tenorral kapcsolatban hallottam már, köztük Buriánnal is. Ugyanakkor a magyar sajtóban Burian szereplései kapcsán nem találkoztam az esettel. Elég nagy a valószínűsége, hogy a vándorló anekdota valójában Leo Slezakkal történt meg. Fia, Walter Slezak írta le visszaemlékezései között, hogy édesapja mesélte neki a történetet, mely Amerikában történt vele, s már 1964-ben, a könyv első megjelenése idején klasszikus operaanekdotává vált. Lásd: Walter Slezak: *Wann geht der nächste Schwan?* (München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1971): 211. Az azonban tény, hogy Burian pályája előrehaladtával egyre inkább az alkohol hatalmába került. Lásd a tárgyalt budapesti eset mellett például: Dennis (1969), 155.; Wilhelm (1960), 240.; Scott (1977), 200.; Reichelt (1941), 337–339.

³²⁸ „az első felvonásban dülöngözve [sic] lépett a színpadra” N. N.: „A becsipett Lohengrin. Burián Károly tegnap esti szereplése.” *Az Est* IX/92 (1918. április 18.): 3.

³²⁹ „Burian Károly különösen Medek Annát inzultálta. Egy-kétszer kilökte a színpadra, vagy magávalhurcolta. Például a templomjelenésnél. Mindig háttal fordult hozzá és amíg Medek énekel, Burián mulatott és vicceket mesélt.” N. N.: „Burian tegnap részegen énekelte Lohengrint”. *Magyar Estilap* XXV/87 (1918. április 17.): 1.

³³⁰ N. N.: „Burian tegnap részegen énekelte Lohengrint”. *Magyar Estilap* XXV/87 (1918. április 17.): 1.; N. N.: „Nagy botrány az Operában. A berugott Lohengrin.” *Új Hírek* XVII/91 (1918. április 18.): 3.

³³¹ N. N.: „A becsipett Lohengrin. Burián Károly tegnap esti szereplése.” *Az Est* IX/92, i.h.; N. N.: „Nagy botrány az Operában. A berugott Lohengrin.” *Új Hírek* XVII/91, i.h.

³³² N. N.: „Nagy botrány az Operában. A berugott Lohengrin.” *Új Hírek* XVII/91, i.h.

³³³ N. N.: „Részeg Grál lovag az Operában”. *Déli Hírlap* II/181 (1918. április 18.): 3.

³³⁴ „Az utolsó felvonást Burián már gyönyörűen énekelte és Parcifal fia, mikor elbucszott Elzájától, mintha egészen elfelejtette volna, hogy mi is történt ma este fél héttől tizig.” N. N.: „Részeg Grál lovag az Operában”. *Déli Hírlap* II/181, i.h.

³³⁵ N. N.: „Miért rugott be Lohengrin?”. *A Nap* XV/92 (1918. április 18.): 4.

1918. április 14-én terjesztette be a lemondását. A király elfogadta a lemondást, és helyette Burián István korábbi közös pénzügyminisztert nevezte ki külügyminiszternek.³³⁶

Az 1918–1919-es szezonban Burian nem lépett fel Budapesten, ekkor próbálkozott meg újra a prágai Nemzeti Színház tagjai közé kerülni, azonban igyekezete nem járt sikerrel.³³⁷ Budapesten legközelebb 1920. január 21-én énekelt, a *Tannhäuser* címszerepében.

Az 1919–1920-as szezon második felében kifejezetten gyakran lépett fel az Operaházban, hat hónap alatt 34 előadást vállalt 11 szerepben, még az is előfordult, hogy beugróként, Környei Bélát helyettesítve.³³⁸ Nagy meglepetést keltett, mikor 1920 januárjában, a világháború után újra megjelent Budapesten: „Váratlan, de szívesen látott vendég köszöntött be a Tannhäuser mai előadásán az Operába: Burrián Károly. Teljes fényében, változatlan erejében hozta magával gyönyörű tenorját.”³³⁹ Szereplésének sajtóvisszhangja nem mentes a politikai felhangoktól:

A cseh Burriánt zajosan ünnepelték ma este a magyar *nemzeti* operaházban! És a jelen volt ántánt-tisztek bámulva megállapíthatták, hogy a lelkes, lovagias magyar közönség a cseh vendég-énekesben is csak a művészt tekinti és nem törődik azzal, hogy annak a nemzetnek tagja, amely el akarja tőlünk rabolni Csák Máté földjét, Bercsényi városát és Rákóczi szent sirhelyét...³⁴⁰

Anélkül, hogy politizálni akart volna, belekeveredett a szezon legnagyobb operaházi botrányába. 1920. április 5-én a *Walkür* előadásának derekán egy csapat antiszemita fiatalember berontott a nézőtérre, és hangos kiáltozással tüntetett a Wotan szerepét éneklő Rózsa S. Lajos ellen.³⁴¹ Az előadást nem lehetett folytatni. Rózsa S. Lajos a sajtóban megjelent nyilatkozatából érdemes idézni: „Nagyon jól esett, hogy Burrian Károly barátom és kollégám teljesen szolidárisan viselkedett

³³⁶ N. N.: „A Wekerle-kormány bukása. Burián az új külügyminiszter”. *Magyarország* XXV/92 (1918. április 18.): 2. Karel Burian és Burián István csak névrokonok voltak, a századelőn a Burián név igen gyakori volt. Az események tragikomikus egybeesése jól érzékelhető a *Déli Hírlap* 1918. április 18-i számában, ahol a 2. oldalon több cikk is az új külügyminiszterrel foglalkozik („A 48-as alkotmánypárt Burián ellen”, „Bombaként hatott Bécsben Burián kinevezése”, „Burián báró külügyminiszter hivatalban”), míg a 3. oldalon olvashatunk az Operaház botrányos előadásáról („Részeg Grál lovag az Operában”).

³³⁷ Kutsch-Riemens Burian (1997), 510.

³³⁸ 1920. május 20-án, a *Carmen* előadásán. Az Operaház Archívumában található előadási nyilvántartás alapján.

³³⁹ N. N.: „(Operaház.)” *Új Nemzedék* II/98 (1920. január 23.): 6.

³⁴⁰ (–Idi.) [Béldi Izor]: „(Nemzeti operaház.)” *Pesti Hírlap* XLII/19 (1920. január 22.): 5.

³⁴¹ Az esetet leírja: Staud (1984), 185.

velem szemben. [...] Ezek után természetes, hogy mihamarabb megkapom utlevelemre az amerikai beutazási engedélyt, elutazom az országból.”³⁴² Burian az előadáson tanúsított viselkedéséről annyit tudhatunk, hogy ő tanácsolta, hogy ne folytassák az előadást, szolidaritása pedig abban nyilvánult meg, hogy „kijelentette, hogy az Operaházban többé nem lép fel.”³⁴³

Utóbbi kijelentésének persze nem tett eleget, olyannyira, hogy 1920. május 16-án új szerepben is bemutatkozott Budapesten, egy igen látványos *Rajna kincse*-előadáson. A *Népszava* újságírója szerint „érces hangon, fiatalos lendülettel és Wagner tökéletes megértésével énekelte a germán mondakör tüz-istenét, Logét.”³⁴⁴ A *Pesti Hirlap* ismeretlen újságírója Loge elbeszélését külön ki is emelte.³⁴⁵ Ennél többet azonban nem tudunk meg alakításáról, annál inkább az előadás színpadtechnikai szenzációjáról: Kéméndy Jenő *A Rajna kincse* sellőinek minél hatásosabb megjelenítéséhez kitalált színpadi trükkjét külön cikkben mutatta be *Az Ujság* című folyóirat 1920. május 13-án.³⁴⁶ Valóban rendkívüli látvány lehetett, amint a három énekesnő a közönség felől szinte láthatatlan zsinórokon függve és a díszletek mögé bújt színpadi munkások által mozgatva énekelte a nyitó tercettet.

Burian az 1920–1921-es szezonban nem lépett fel Budapesten. 1920 szeptemberében közölte az Operaház vezetősége, hogy az 1920–1921-es szezonra nem szerződött régi tagok között két férfiénekes van: Rózsa S. Lajos és Burian.³⁴⁷ Előfordulhat, hogy az említett botrányos *Walkür*-előadásnak is szerepe lehetett ebben. Ugyanakkor erre az időszakra tehető lúggal történt balesete is. Ennek a híre némileg átalakítva érkezett el Magyarországra: 1920 novemberében a *Nemzeti Ujság* egy krimibe illő hírt közöl „Burrián Károlyt megmérgezték a csehek” címmel.³⁴⁸ A cikk írója szerint egy vendéglőben a pincérek mérget öntöttek Burian poharába, az énekes magyarbarát viselkedése miatt. Utóbbira – a cikk írója szerint – abból következtettek a csehek, hogy Burian túl gyakran szerepel Magyarországon. Burian

³⁴² N. N.: „Nagy botrány az Operaházban.” *Az Ujság* XVIII/83 (1920. április 6.): 3. Rózsa S. Lajos az 1921–1922-es szezonban összesen hat alkalommal énekelte a Metropolitan Opera House-ban. Amerikai útja azonban végzetes lett: 1922-ben váratlanul, egy ételmérgezés következtében hunyt el Detroitban. K. J. Kutsch-Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 4.* (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 2992.

³⁴³ N. N.: „Nagy botrány az Operaházban.” *Az Ujság* XVIII/83, i.h.; N. N.: „Rózsa Lajos az Operaház megzavart előadásáról”. *Az Est* XI/84 (1920. április 7.): 3.

³⁴⁴ B.: „Operaház”. *Népszava* XLVIII/118 (1920. május 18.): 3.

³⁴⁵ N. N.: „(M. kir. Operaház)”. *Pesti Hirlap* XLII/118 (1920. május 18.): 2.

³⁴⁶ N. N.: „Kéméndy Jenő színpadtechnikai találmánya.” *Az Ujság* XVIII/114 (1920. május 13.): 3.

³⁴⁷ N. N.: [cím nélkül]. *Nemzeti Ujság* II/210 (1920. szeptember 4.): 5.

³⁴⁸ N. N.: „(Burrián Károlyt megmérgezték a csehek.)” *Nemzeti Ujság* II/279 (1920. november 26.):

hiánya miatt két állandó vendéget is szerződtetett az Operaház: Michael Nastát és Peter Unkelt.³⁴⁹

Annál többet énekelt viszont Burian a rákövetkező, 1921–1922-es szezonban. 1921. október 18-án érkezett Budapestre, és egy barátjánál, a Baross utca 21. szám alatt szállt meg.³⁵⁰ Hangja az egyéves kihagyásról árulkodik:

A mai Tannhäuser-előadás közönsége örömmel üdvözölte a szereplők sorában Burián Károlyt, kit a színház vezetősége erre a szezonra állandó vendég szereplésre szerződtetett. [...] Hangja csak a darab vége felé kezdett teljes fényében kibontakozni. Talán a betegsége, melyen most átesett, vagy a színpadtól való hosszú távolléte okozta a muló rekedtséget.³⁵¹

Ebben a szezonban negyvenszer lépett fel az Operaházban, és emellett nyolc alkalommal hangversenyen is énekelt.

Burian Magyarországon ünnepelte 30 éves előadóművészi jubileumát.³⁵² 1921. december 30-án a szintén jubiláló, az Operaházban akkor húsz éve bemutatott *Trisztán és Izolda* előadásán Trisztán szerepében lépett pódiumra az énekes. Az előadás előtt a színpadon ifj. Wlassics Gyula kormánybiztos köszöntötte őt, valamint felolvasta a kultuszminiszter Burianhoz intézett levelét.³⁵³ Az igazgatóság nevében Máder Rezső, a művészszemélyzet nevében Dalnoki Viktor köszöntötte őt, de szóhoz jutott „továbbá az operaházi bérlők és a III. emeleti törzsközönségnek is egy-egy tagja.”³⁵⁴ Burian válaszában kiemelte, hogy a húsz évvel azelőtti bemutató előadói közül már szinte csak ő és a jubileumot is vezénylő Kerner István aktív.³⁵⁵ Az első felvonás végén a szünni nem akaró tapsot Burian magyar nyelven köszönte meg.³⁵⁶

³⁴⁹ „1921–2 tenoristaválsággal kezdődött: Burrian beteg lett. Két állandó vendéget kellett szerződtetni: Nasta Mihályt és Unkel Pétert.” Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. (Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936): 60. Kérdés azonban, hogy miért ír Molnár Imre 1921-et, hiszen 1921 őszén Burian énekelt Budapesten.

³⁵⁰ N. N.: „Burian Budapestre érkezett”. *Az Ujság* XIX/233 (1921. október 19.): 5.

³⁵¹ N. N.: „(Operaház.)” *Magyarság* II/239 (1921. október 26.): 8.

³⁵² Nincs adatunk arról, hogy bármely más városban is ünnepelte volna ezt az évfordulót, mindenesetre nem valószínű. Burian ekkor már nem járt Drezdába és Amerikába, a prágai Nemzeti Színház online archívumában pedig nem találtam erre vonatkozó adatot.

³⁵³ (–ldi.) [Béldi Izor]: „Burian jubileuma.” *Pesti Hirlap* XLIII/294 (1921. december 31.): 7.

³⁵⁴ (–ldi.) [Béldi Izor]: „Burian jubileuma.” *Pesti Hirlap* XLIII/294, i.h.

³⁵⁵ N. N.: „Burian ünneplése. A mai Trisztán-előadás.” *Az Ujság* XIX/294 (1921. december 31.): 8. Hozzá kell tenni azonban, hogy megfeledkezett Gábor Józsefről, aki a Trisztán-bemutatón a pásztor szerepét, míg nem sokkal Burian jubileuma után a *Parsifal* címszerepét, valamint éppen Buriannal felváltva Lorisz Ipanov szerepét énekelte.

³⁵⁶ (–ldi.) [Béldi Izor]: „Burian jubileuma.” *Pesti Hirlap* XLIII/294, i.h.

1922-ben felújították a *Fedorát*, melyben Burian húsz évvel azelőtt nagy sikereket aratott. Az 1902-es előadás szereplői közül már csak ő énekelt, azóta szinte teljes egészében lecserélődött az Operaház művész-személyzete. A felújítás azonban kevésbé volt emlékezetes, nemcsak a zene, de Burian alakítása sem talált elismerésre:

Ipanof Lorisz szerepe is rosszul áll Burián Károlynak. Eltekintve a művész szeszélyes énekétől, mely váltakozva ingadozott az alig hallható suttogás és a valódi ének között, meg az olasz szövegtől, holott magyarul énekelt Burián a szerepet husz év előtt, maga az alak nincs Buriánra szabva.³⁵⁷

A *Budapesti Hirlap* kritikusa bírálatai mellett azért megjegyzi: „a hol a vágy és a belső tűz vibrált énekében, ott hangjának meleg zengésével, szikrázó acélos erejével igen sokért kárpótolt.”³⁵⁸ Könnyen előfordulhat, hogy a művész kedvéért vették elő a *Fedorát*, hiszen az 1902-es előadások óta csak kétszer hangzott el, Lorisz szerepét mindkétyszer Anthes György énekelt. A *Fedora*-felújítás Burian számára azonban siker helyett inkább egy sértődést eredményezett. Annak ellenére ugyanis, hogy Gábor Józseffel felváltva kellett volna énekelnie Lorisz Ipanov szerepét, azt kérte az Operaház vezetésétől, hogy a második előadáson is ő énekelhessen. Kérését azonban a vezetés megtagadta, így a második előadáson az eredeti szereposztásnak megfelelően Gábor József énekelt.³⁵⁹ Emiatt Burian megsértődött, kijelentette, hogy nem lép fel többet a szezonban. A következő fellépése Lohengrin szerepében lett volna, az előadáson azonban Pilinszky Zsigmond személyében méltó beugró művész énekelt.³⁶⁰

A sértődés odáig fajult, hogy pár hét múlva a Fodor hangversenyiroda meghirdette „Burián Károly kamaraénekes búcsúhangversenyét.”³⁶¹ A hangverseny a Zeneakadémia nagytermében 1922. május 19-én este fél 9-kor kezdődött. A másorról nincs adat, a közreműködő énekesek Medek Anna és Haselbeck Olga voltak,

³⁵⁷ R. M.: „Fedóra”. *Szózat* IV/104 (1922. május 7.): 13–14. 14.

³⁵⁸ h. e.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XLII/104 (1922. május 7.): 11.

³⁵⁹ N. N.: „Burián az idén már nem lép fel az Operában.” *Pesti Napló* LXXIII/106 (1922. május 11.): 8.

³⁶⁰ N. N.: „Burián az idén már nem lép fel az Operában.” *Pesti Napló* LXXIII/106, i.h.

³⁶¹ A MTA ZTI hangversenykatalógusa alapján.

zongorán Fleischer Antal³⁶² játszott. Burian búcsúját a sajtó nem vette komolyan. A *Pesti Hirlap* meglehetősen tárgyilagos hangvétellű tudósítást közölt a hangversenyéről:

Ijesztően zsufolt teremben, lelkesen ünneplő közönség előtt bucsuzott Burián pénteken a budapesti közönségtől. Bucsuzott – remélhetőleg: őszig. Mert a művész és a m. kir. Operaház: egymásra szorul. Burián külföldön már nem igen kaphat olyan fényes és kényelmes szerződést, mint nálunk: viszont a m. kir. operaház sem találhat egyhamar Burián helyébe megfelelő utódot. Azért reméljük, a mostani parázs harag, vagy duzzogás – ismét igazi művészi ententeá válik őszig. Azért nem is fogadjuk nagyon tragikusan a művész mai bucsuszavait és a befejezésül énekelt Lohengrin-búcsúját [...]

Bár a hangverseny után valóban nem énekelt a szezonban többször Budapesten, a következő, 1922–1923-as szezon elején ismét megjelent a neve a színlapokon. November végén kezdi fellépéseit, három hét alatt négy Wagner-opera előadásán énekelt.³⁶³

Miközben a sajtó elsősorban a *Salome* új betanulásával³⁶⁴ és a *Parsifal*³⁶⁵ operaházi előkészületeivel foglalkozik, egy sajnálatos eseményről is olvashatunk: a *Trisztán és Izolda* 1923. január 20-i előadásán az első felvonásban olyan rosszul érezte magát Burian – az *Új nemzedék* újságcikke szerint torokvérzése volt –, hogy le kellett mondania a felvonás végén a további éneklést, Peter Unkel ugrott be helyette.³⁶⁶ Ez persze a sajtóban valóságos hadjáratot indított a kicsapongásairól és lemondásairól már amúgy is hírhedt cseh tenor ellen: „Tessék csak elképzelni! Burián hörpinti ki a varázsitalt és a hatását mégsem rajta láttuk teljes erővel kitörni, hanem egy játékában is mindig józan germánon, aki előttünk nem is ivott belőle.”³⁶⁷ A *Lohengrin* pár évvel előbbi botrányos előadása és a varázsital emlegetése kapcsán

³⁶² Fleischer Antal (1891–1945) először a Népopera, majd 1915-től az Operaház korrepetitora. 1917-től 1939-ig az Operaház karmestere, 1919-től a Nemzeti Zenede karnagyképző tanára. N. N.: „Fleischer Antal”. In: Bartha Dénes dr. (főszerk.): *Zenei Lexikon. Átdolgozott új kiadás. 1. kötet.* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965): 637.

³⁶³ 1922. november 28. *Walkür*, 1922. december 2. *Lohengrin*, 1922. december 13. *Tannhäuser*, 1922. december 19. *Siegfried*.

³⁶⁴ Richard Strauss *Salome* című operája Budapesten először a Király Színházban hangzott el 1907. május 16-án. „A boroszlói színtársulat mint vendég bemutatja Strauss Richard *Salome* operáját.” Incze Henrik Dr. (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. 1908. Nyolczadik évfolyam.* (Budapest: [n. a.], [é. n.]): 30.

³⁶⁵ Az operaházi bemutató 1924. január 1-jén volt, a címszerepet Székelyhidy Ferenc énekelte.

³⁶⁶ N. N.: „Buriánt hosszabb szabadságra küldi az Operaház”. *Új nemzedék* V/17 (1923. január 23.): 7.

³⁶⁷ N. N.: „Két Trisztán – egy Izolda”. *Szózat* 1923. január 21. Cikk-kivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában.

persze egészen másfajta varázsitalok jutottak az újságírók eszébe, emiatt a *Világ* című újság hasábjain magának Mihályi Ferenc főrendezőnek kell mentetnie a szerencsétlen énekest: „Burián nem volt ittas, de olyan gyenge testi és idegállapotban van, hogy el kellett fogadnom, miszerint a rendkívül nagy és fárasztó szerepet nem énekelheti tovább.”³⁶⁸

Ebben a szezonban már nincs szó tenorhiányról, mint Burian Budapestre érkezésekor volt. Az *Új nemzedék* már az 1922–1923-as szezon feléhez közeledve „tenorista-túltengésről” ad hírt: „Környei, Székelyhidy, Pilinszky, Gábor, Szentmihályi, Pataky, Nasta, Unkel, Knote egy rakáson.”³⁶⁹ Burian azzal kénytelen szembesülni, hogy két nagy sikere: a Bayreuthban alakított Parsifal és a *Salome* ősbemutatóján énekelt Heródes szerepét nem ő kapja a budapesti Operaházban. Emiatt nagy sajtóvisszhanggal újra lemond további budapesti fellépéseiről.³⁷⁰ Az Operaház vezetősége végül úgy dönt, hogy Heródes szerepét mégis ő énekelheti. Burian nagylelkűen felajánlotta, hogy csak minden második előadást énekeljen ő, a többi előadáson Gábor Józsefé, az első budapesti Heródesé lehet a szerep.³⁷¹ A felújításon így újra Gábor József énekelte a tetrarchát.

Mindezek a hírek kissé beárnyékolják a *Salome* előadása (1923. március 17.) után megjelent kritikák dicsérő szavait. A *Nemzeti Ujság* tudósítása érzékletesen írja le Burian világhírű Heródes-alkatását:

A sovár pillantásu, széltől és vértől remegő, gyöngé és elpuhult tetrarchát pompás művészettel játszotta Burián. Mozdulatai, határozatlan kapkodása, a félelem és a szerelem között ingadozó fellobbanásai tökéletes hűséggel ábrázolták Herodes kínban és kéjben vonagló gyarlóságát.³⁷²

A *Pesti Hirlap* külön kiemeli Burian szövegejtését: „a dekadens, perverz tetrarchát megrendítő realizmussal személyesíti és jellemző dikciójával, valamint élesen körvonalazott szövegkijtésével is nagy hatást kelt.”³⁷³ Budapesten tehát

³⁶⁸ N. N.: „Két Tristan egy este.” *Világ* XIV/16 (1923. január 21.): 9.

³⁶⁹ N. N.: „Burián énekl Heródest a Saloméban”. *Új nemzedék* IV/279 (1922. december 7.): 7.

³⁷⁰ „Néhány száz apróbb lemondás után, tegnap végleg lemondott Burián Károly.” A cikk címe ellentmondásosnak tűnhet, ugyanebben a cikkben később arról írnak, hogy végül mégis megkapta Heródes szerepét. N. N.: „Burián énekl Heródest a Saloméban”. *Új nemzedék* IV/279, i.h.

³⁷¹ A *Salome* első alkalommal 1912. december 19-én hangzott el a budapesti Operaházban, a főbb szerepeket Gábor József (Heródes), Fodorné Aranka (Heródiás), Dömötör Ilona (Salome), Szemere Árpád (Jochanaan) és Székelyhidy Ferenc (Narraboth) énekeltek.

³⁷² R. M.: „Operaház”. *Nemzeti Ujság* V/63 (1923. március 18.): 8.

³⁷³ N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hirlap* XLV/63 (1923. március 18.): 8.

utoljára éppen abban a szerepben mutatkozhatott be, melynek előadójaként bevonult a zenetörténetbe. Utolsó operaházi fellépésére 1923. szeptember 26-án került sor, ekkor Siegmund szerepét énekelte.

3.5.7. A budapesti nekrológok

Burian halálhíre nagyon hamar eljutott Budapestre. Már a halála utáni napon terjedelmes nekrológot közölt a *Világ* című napilap, a korszakhoz képest meglepően pontos életrajzi adatokkal.³⁷⁴ Utolsó magyar vonatkozásáról is hírt kapunk a cikkből:

[Burian] Utolsó levelét Budapestre, Környei Bélához írta, akihez meleg barátság fűzte. Levelében azokról a kapcsolatokról emlékezett meg, amelyek művészi pályáján Környei Bélához fűzték. Halálának híre késő éjszaka terjedt el művészkörökben és mindenütt nagy megdöbbenést keltett.³⁷⁵

Temetésén az Operaház nem tudta képviseltetni magát, ellenben a közeli terézvárosi plébániatemplomban a rákövetkező pénteken délelőtt 10 órakor gyászmisét mondattak Burian lelki üdvéért.³⁷⁶ A gyászmisén az Operaház zenekara Kerner István vezényletével előadta a gyászindulót *Az istenek alkonyából*, az Operaház énekkara pedig Roubal Vilmos vezényletével, valamint Szikla Adolf orgonakíséretével a zarándokok karát a *Tannhäuserből*.³⁷⁷ A Pápay Ferenc plébános által celebrált gyászmisén az Operaház testületileg vett részt.³⁷⁸

A különböző újságok vagy anekdotikus visszaemlékezésekkel,³⁷⁹ vagy Burian művészetét értékelő, néhol szentimentális nekrológokkal jelentkeztek.³⁸⁰ A *Nyugat* hasábjain mindkét műfaj jelen volt: Lányi Viktor nekrológja³⁸¹ után Gergely István visszaemlékezései³⁸² is megjelentek a lapban. A nekrológok sorából operatörténeti szempontból meg kell említeni egy terjedelmes, igen szentimentális

³⁷⁴ N. N.: „Burián Károly meghalt”. *Világ* XV/201 (1924. szeptember 26.): 3.

³⁷⁵ N. N.: „Burián Károly meghalt”. *Világ* XV/201, i.h.

³⁷⁶ N. N.: „Burián Károly halála.” *Az Ujság* XXII/202 (1924. szeptember 27.): 9.

³⁷⁷ N. N.: „Gyászmise Burián lelkiüdvéért.” *Az Ujság* XXII/204 (1924. szeptember 30.): 10. Roubal Vilmos és Szikla Adolf közreműködéséről a Magyar Állami Operaház Emléktárában található sajtógyűjtemény egy tévesen adatolt, „Gyászmise Burián Károlyért” című cikkéből értesülhetünk.

³⁷⁸ N. N.: „Gyászmise Burián lelkiüdvéért.” *Az Ujság* XXII/204, i.h.

³⁷⁹ –Idi.[Béldi Izor]: „Burrian-adomák” *Pesti Hírlap* XLVI/202 (1924. szeptember 27.): 10.

³⁸⁰ Fodor Gyula: „Burián Károly”. *Esti Kurír* II/202 (1924. szeptember 27.): 5., Dunkel Norbert: „Burián Károly emlékezete.” *Új nemzedék* VI/209 (1924. október 4.): 7.

³⁸¹ Lányi Viktor: „Burrian Károly, a művész”. *Nyugat* XVII/18 (1924. október 1.): 427–428.

³⁸² Gergely István: „Burrian Károly †”. *Nyugat* XVII/19 (1924. október 16.): 477–481.

visszaemlékezést, melyet maga Vasquez Itália írt a *Pester Lloyd*ba.³⁸³ A fejezet lezárásaként azonban inkább egy olyan írást idézünk, mely igazán szemléletesen – talán némi költői túlzással is – jellemzi Burian művészi nagyságát:

Burián azonban nemcsak énekes volt, hanem – egyszerű szóval mondjuk – művész. Igazi, vérbeli művész. Teremtett, alkotott. Egy más világnak csodálatos kezű festője, szobrássza [sic], akinek a keze alól remekművek kerültek világgá. Uj, ismeretlen hősök. Megszületett egy Lohengrin? Nem. Megszületett: Lohengrin. Az igazi. Szent Grál küldöttje, akinek atyja Parsifal volt, a „balga szent”, a tiszta, romlatlan szívű hős... Buriánnak valamikor elhittük. És elhitte neki egész Európa, sőt Amerika, mindenki, aki akkoriban hallotta őt. Ez a Lohengrin, Tristán, Siegfried, Stolzingi Walter mindaddig élni fog, amíg Wagner muzsikája be tudja tölteni a lelkeket. Hányszor fogjuk mondani: Istenem, mennyire más volt Burián.³⁸⁴

³⁸³ Vasquez, Italia: „Karl Burrian.” *Pester Lloyd* LXXI/203 (1924. szeptember 28.): 16.

³⁸⁴ N. N.: „Emlékezés Burián Károlyra.” *Szózat* VI/213 (1924. szeptember 27.): 9.

4. Karel Burian hangfelvételei és énekstílusa

4.1. Karel Burian hangfelvételei

Karel Burian énekhangjáról jelentős mennyiségű hangfelvétel maradt fenn. E felvételek modern újrakiadásainak száma azonban más énekesek – például kortársa, Caruso – felvételeihez képest kevesebb, feltehetőleg a nyelvi problémák miatt: lemezein ugyanis csak csehül és németül énekel.¹ Hangfelvételei között operarészleteket, műdalokat, valamint cseh népdalfeldolgozásokat találunk, illetve egy különlegességet: Gus Edwards (1879–1945) kuplóját, melyre maga Burian írt szöveget *Můj kolega Caruso* címmel. A kuplé refrénje a *Bajazzók* híres áriáját idézi.

Ha Burian nem hagyta volna el az Operaházat az 1902–1903-as szezon előtt, akkor minden bizonnyal már 1902-ben rögzítették volna énekét hangfelvételen, ugyanis az első budapesti operaházi hangfelvétel-sorozat 1902 nyarán, valószínűleg júliusban készült.² Ha ezt a korabeli közönség tudta volna, mégannyira sajnálták volna az énekes szerződésszegését, így azonban az első Burian-hangfelvétel dicsősége Drezdáé lett.

A korabeli hangfelvétel-készítés körülményei korántsem voltak kellemesek az előadóművészek számára.³ Egyrészt a szituáció mellett szokatlan volt maga a helyiség, ahol az énekesnek – az összezsúfolt zenekarral a háta mögött – bele kellett énekelnie a hatalmas hanggyűjtő tölcserbe. A korszakban professzionális, hangfelvételek készítésére berendezett stúdiók hiányában ugyanis egyéb helyiségeket kellett ideiglenesen és általában nagyon rövid idő alatt erre a célra berendezni.⁴ Drezdában például a The Gramophone Company hangmérnökei a Hotel Weber egyik

¹ Burian eredeti, 78-as fordulatszámú normál lemezeinek egy részét a Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjteményében és a Gesellschaft für historische Tonträger bécsi archívumában tudtam meghallgatni. Érdeemes megjegyezni, hogy Magyarországon Buriannak csak a német nyelvű eredeti normállemezeivel találkoztam, ezt dr. Szomolányi Gy. István is megerősítette magángyűjteményének adatai alapján. Feltehetőleg a cseh nyelv, illetve esetleges nemzeti ellentétek miatt nem tartották Magyarországon eladhatónak a korszakban a cseh nyelvű felvételeket, különösen a népdalokat, népdalfeldolgozásokat. Burian lemezeinek előfordulásánál adódó nyelvi problémákról lásd még: Dennis (1969), 149. További Burian-hangfelvételeket kaptam Andrejcsik Istvántól, ezek modern átjátszások másolatai. Néhány digitalizált felvétel meghallgatható a www.karelburian.cz weblapon. Az eredeti Burian-felvételek lelőhelyeit, valamint az elérhető újrakiadások adatait a 2. függelékben található diszkográfiában megadtam. Ebben a fejezetben a lelőhelyet csak azon felvételek esetében adtam meg, amelyek nem Burian hangfelvételei.

² Lásd a Kelly CD-ROM magyar vonatkozású tételeit, valamint Szabó Ferenc János: „At the very beginning: The first Hungarian operatic recordings on the Gramophon label between 1902 and 1905”. Előadás a GHT 2011. évi konferenciáján. (Megjelenés előtt)

³ A témáról előadást tartottam a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság „Műelemzés – ma” című konferenciáján (2011. október 7–8.) „Hol a színpad? És hol a mű? Az előadói stílus elemzésének problémái az 1926 előtti operafelvételeken” címmel.

⁴ Az első európai „stúdió” leírását lásd: Oldal Gábor: *Hanglemmezbarátok könyve*. (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1962): 34.

kisebb termében rögzítették a felvételeket,⁵ míg Enrico Caruso első felvételei a Hotel Milano egyik szobájában készültek.⁶ Másrészt az előadónak gyakorlatilag nem volt szabad hibáznia, ugyanis a hangfelvételen utólag már nem lehetett változtatásokat végrehajtani. Burian maga állította némi iróniával, hogy a lemezre éneklés okozta félelmet csak úgy lehet leküzdeni, ha az énekes a felvétel előtt jó sokat iszik, mint ahogyan ő maga is tenni szokott.⁷ Valószínűleg nem vízre gondolhatott a cseh énekes, akiről feljegyezték, hogy a hangfelvételek szüneteiben sörözgetett.⁸ Paul Wilhelm is azt állítja tanulmányában, hogy a Burian-hangfelvételek valószínűleg nem tudják visszaadni Burian művészetét, egyrészt az általa igénytelennek vélt felvételi procedúra miatt, másrészt pedig az emiatt az énekesben fellépő igénytelenség miatt.⁹

Burian hangfelvételeit más korabeli énekesek lemezeivel összevetve kijelenthető, hogy a cseh tenor valóban a korszak egyik legnagyobb énekeseként volt. Némely felvétele – vagy legalább is a rendelkezésemre álló példány – a hangfelvételi technika vagy a hanglemez életkora miatt sajnos már nem alkalmas arra, hogy határozott véleményt formálhassunk Burian hangjáról, azonban más felvételei, különösen az LP-n újra kiadott részletek mély benyomást tesznek az értő fülű hallgatóra. 2010 nyarán a Gesellschaft für historische Tonträger bécsi Archívumában magam is átélhettem, hogy mennyire számít, milyen készüléken játszunk le a lemezt. Burian több mint száz éves felvételei a professzionális lejátszón úgy szólaltak meg, mint más esetben a digitalizált és hangrestaurált hangfelvételek.

Burian hangfelvételeiről nagyon kevés az irodalom.¹⁰ A legkorábbi – és máig szinte az egyetlen – magyar nyelvű leírás, amely egyáltalán említi a lemezeit, Lányi Viktor a *Nyugat*-ban megjelent nekrológiájának két nem túl hízelgő mondata:

⁵ Dennis (1969), 149. Wilhelm hozzáteszi Minnie Nast személyes közlésére hivatkozva, hogy a teremnek az akusztikája sem volt megfelelő, ezért olyan kevésbé kedveltek általában a drezdai hangfelvételek, lásd: Wilhelm (1960), 242.

⁶ Oldal Gábor: i.m., 40. Számos további adat található Alan Kelly The Gramophone Co. diszkográfiájában arról, hogy a felvételek rendszerint egy hotelszobában készültek. Lásd például: Kelly CD-ROM, suf-k.doc 40. (Stockholm, Hotel Rydberg) és 42. (Koppenhága, Hotel Bristol)

⁷ Barry Brenesal: „The Symposium Opera Collection Vol. 7.: Hermann Jadowker”. *Fanfare Magazine (online)*, 2009. október 8. A Symposium 1286. számú CD recenziója. (<http://www.fanfaremag.com/content/view/35009/10237>. Utolsó megtekintés: 2009. december 26.)

⁸ Kesting (2008), I/192.

⁹ Wilhelm (1960), 242.

¹⁰ Az értekezés előszavában említett szakirodalom egyes mondataira a vonatkozó hangfelvételeknél fogok majd hivatkozni.

Hangját, művészetét nem a barbár gramofonlemez mindent fafúvóhangzássá józanító hamis bűvésze fogja átörökíteni az utókor emlékezetének. Éneklése nem egyes bravúráriákban csúcsosodott ki, és így értéknélküli mintacsomagolásban való terjesztésre hál'Istennek nemigen alkalmas.¹¹

Erre a gondolatra rímel az a négysoros vers is, melyet Burian maga írt, s amely halála után a *Dresdener Neueste Nachrichten* hasábjain meg is jelent:

Meine Stimme war nicht von Glas noch Stein,
Doch das nur fing die Schallplatte ein.
Heut und für immer ist dumpf ihr Klang,
Verloren ist meiner Seele Gesang.¹²

Ez a két rövid idézet nemcsak Burian hangjáról árulkodik, hanem jól bemutatja azt is, miként vélekedtek még a huszas évek elején is a hangrögzítésről a zenészek. Ennek ellenére megkísérlem bemutatni a számomra hozzáférhető felvételek alapján Burian énekstílusának sajátosságait.

4.2. Burian hangjáról, művészetéről

Burian előadói stílusát három különböző forrás alapján vizsgáltam. Legfontosabb forrásnak a hangfelvételeket tekintettem. Néhány esetben lehetőség adódott arra is, hogy a hangfelvételt összevegyem a budapesti előadás vagy előadások sajtójával. Azoknál a Budapesten is énekelt szerepeknél, amelyekből nem maradt fenn hangfelvétel, csak a sajtóbeli kritikákra hagyatkozhattam. Harmadik forrásként bevontam a vizsgálatba a Burian felvételeit is tárgyaló szakirodalom megjegyzéseit. Legrészletesebben a Wagner-szerepekkel foglalkoztam, egyrészt, mert ezekből maradt a legtöbb hangfelvétel, másrészt pedig mert – az általa Magyarországon nem énekelt cseh operákat leszámítva – ezen a területen volt a legjelentősebb Burian működése.

A szakirodalomban bőven olvashatunk általános megfogalmazásokat Burian hangjáról, művészetéről. Ezekből azonban nem minden esetben tudunk meg

¹¹ Lányi Viktor: „Burrian Károly, a művész”. *Nyugat* XVII/18 (1924. október 1.): 427–428.

¹² Idézi: Luther (2002), 365.

konkrétumokat. Figyelemre méltó azonban Paul Wilhelm visszaemlékező leírása, hiszen ő még személyesen hallhatta Buriant a drezdai Operaházban:¹³

Nagy művész és páratlan muzsikus volt – bár az ő idejében más tenorok is voltak, akik ebből a szempontból versenyre kelhettek vele, s akiknek a színpadi megjelenésük még lenyűgözőbb volt. Ugyanakkor amint Burian kinyitotta a száját és a folyékony aranyból lévő dicsőséges hangok betöltötték a levegőt, egyszerűen megbabonázta a közönséget. Az ő hangja tulajdonképpen a *par excellence* arany hang volt, és nem csak néhány magas helyen. Az egész hangterjedelme aranyból volt, még a piano és pianissimo hangjai is, amelyek különleges fémes minőségüknek köszönhetően elhatoltak a nagy drezdai operaház legtávolabbi sarkaiba is. [...] Burian hangja abszolút tiszta volt, ebben a tulajdonságában egyedül Battistini – amúgy egészen más karakterű – hangja hasonlítható össze vele.¹⁴

A további leírások csak a hangfelvételekből indulnak ki. Ezeknek problematikáját a Grove lexikon Burian-szócikkének utolsó mondata jellemzi legjobban: „Burian számos, ámbár némileg primitív felvételén hangjának inkább áttetsző tisztasága, mint a sokat dicsért nemes minősége hallható.”¹⁵

Mit tudhatunk tehát meg Burian hangjáról, előadóművészi kvalitásairól általában? Jürgen Kesting jellemzése szerint hangja bronzsínű hőstenor-hang, mely a középfekvésben enyhén fedett, míg a magas fekvésben erőteljes.¹⁶ Az erőteljes, sötétebb hangszínre utal Kolofiková is, mikor Buriant „baritonális tenor”-ként jellemzi.¹⁷ Ennek némileg ellentmond Rodolfo Celletti, aki szerint hangszíne inkább világos, fényes volt.¹⁸ Burian korai felvételein, különösen a „Grál-elbeszélés”-en jól hallható ez a fényes hangszín, amely azonban egyszerre erőteljes is.¹⁹ A fényes,

¹³ Wilhelm (1960), 241.

¹⁴ „He was a great artist and an incomparable musician – but there were other tenors of his time who could compete with him in this respect and who had an even more impressive stage presence. However, as soon as Burrian opened his mouth and those glorious sounds of pure melting gold filled the air, the public was simply spellbound. In fact, his was the golden voice *par excellence* and not only in a few special top notes. His whole range was golden in sound, even his piano and pianissimo notes which penetrated to the last corner of the big Dresden opera house in consequence of their peculiar metallic golden quality. [...] Burrian’s voice was absolutely transparent and in this particular quality only comparable to the transparence of Battistini’s voice, though of a very different character.” Wilhelm (1960), 241.

¹⁵ „In Burian’s numerous but somewhat primitive recordings, the penetrating clarity of his tone is more in evidence than the golden quality for which he was also praised.” Grove Burian

¹⁶ Kesting (2008), I/192.

¹⁷ ČHS Kolofiková (2010)

¹⁸ Celletti (1964), 103.

¹⁹ A példára hivatkozik Celletti is: Celletti (1964), 103.

fémes – sokszor nemesfémre utaló – jelző gyakran előfordul a leírásokban a hangjával kapcsolatban.²⁰ Elsősorban Wagner-énekesnek, azon belül is hőstenornak tartják.²¹ Énekművészi kvalitásai mellett színpadi játéka is meggyőző volt,²² de emellett Kolofiková és Celletti is Burian nagy erényeként említik a kitűnő szövegmondást.²³

4.3. Cseh és orosz szerepek

Burian repertoárján kilenc cseh és két orosz szerep található.²⁴ Magyarországon ezek közül csak Lenszkij szerepében lépett fel.²⁵ Mivel disszertációm elsősorban Burian magyarországi működéséről szól, nem elemzem az amúgy jelentős mennyiségű cseh nyelvű népdalból, valamint Smetana-, Dvořák- és Kovařovic-operarészletekből készített hangfelvételeket.²⁶ Ebben a cseh operai repertoár ismeretén kívül nyelvi nehézségek is akadályoznak, azonban pont a cseh nyelv használata miatt veszem a cseh és orosz hangfelvételeket egy csoportba, ugyanis Burian egyetlen orosz hangfelvételén cseh nyelven énekel.

A cseh zenei lexikon korábbi, 1963-as, valamint újabb, csak online hozzáférhető Burian-szócikke is hangsúlyozza, hogy Burian nemcsak kiváló Wagner-, hanem éppolyan jelentős Smetana-énekes is volt.²⁷ Hazájának zenéjét külföldön is népszerűsítette, így jelentős szerepe lehetett abban, hogy Bécsben az 1912–1913-as szezonban több alkalommal színre került a *Dalibor*. Részt vett hazájában az első cseh dalfesztiválon (1904),²⁸ valamint a prágai Nemzeti Színház 1909 májusi Smetana-ciklusában.²⁹ Cseh dalokat budapesti hangversenyein is énekelt, sőt – mint korábban

²⁰ ČHS Kolofiková (2010), Kesting (2008), I/192., Wilhelm (1960), 241., Grove Burian

²¹ ČHS Kolofiková (2010), Kutsch-Riemens Burian (1997), 510., Kesting (2008), I/192., Celletti (1964), 103.

²² Kutsch-Riemens Burian (1997), 510.

²³ ČHS Kolofiková (2010), valamint Celletti (1964), 103.

²⁴ Lásd a 3. függelékét.

²⁵ A *Pesti Hirlap*ban megjelent egyik Burian-ekrológban a következőket olvashatjuk: „[Burian] vitte keresztül, hogy a m[agyar]. kir[ályi]. operaházban előadják Smetana Daliborját.” –ldi. [Béldi Izor]: „Burrian-adomák” *Pesti Hirlap* XLVI/202 (1924. szeptember 27.): 10. Ezt az adatot nem tudjuk alátámasztani. Kolofiková állítja, hogy Burian 1909-ben Budapesten is énekelt a *Dalibor* címszerepét (ČHS Kolofiková), ez az adat azonban téves, a *Dalibor* két budapesti előadásán Arányi Dezső énekelt Dalibor szerepét. (A Magyar Állami Operaház Archívumának adatai alapján.)

²⁶ A Kovařovic-operarészletből készült egyetlen hangfelvételéhez (The Gramophone Co., 072023, matr.: 2251c) nem tudtam hozzáférni. Az öt Smetana-részletből is csak kettőt tudtam meghallgatni.

²⁷ ČHS Štědroň (1963), 156., valamint ČHS Kolofiková (2010).

²⁸ Bartoš (1934), 32.

²⁹ ČHS Kolofiková (2010). Burian 1909. május 15-én a *Dalibor* címszereplőjeként, valamint május 19-én A *csók* új betanulásában Lukaš szerepében lépett színpadra, lásd a prágai Nemzeti Színház online archívumának adatait (archiv.narodni-divadlo.cz, 2010. december 27-i megtekintés.)

említettük – Jindřich Jindřich zeneszerzővel közösen egy cseh dalokból összeállított albumot adtak ki, „Burian albuma” címmel.³⁰ Ezért is lehetett számára fájó, hogy *Az eladott menyasszony* amerikai bemutatóján és az azt követő amerikai előadásokon nem énekelhette Jeník szerepét.³¹

A cseh operák, dalok előadói stílusát egyrészt „otthonról” hozhatta, másrészt valószínűleg Moritz Wallersteintől tanulta. Mint korábban említettük, másik cseh énektanára, František Pivoda Smetana és Wagner egyik leghevesebb cseh bírálója volt.³² A *Dalibor* címszereplőjének két áriáját több alkalommal is lemezre énekelte Burian. Ezekből magam csak a két kiadott Gramophone Co. példányt tudtam meghallgatni, Burian Pathé-felvételeihez egyáltalán nem jutottam hozzá. Utóbbi azért is sajnálatos, mert a Pathék abban az időben készültek, amikor Burian Bécsben többek között éppen Dalibor szerepében aratott sikert. Ráadásul Wilhelm is említi, hogy ezek a Pathék valószínűleg Burian legjobb felvételei.³³ Dennis megjegyzi, hogy bár az interpretáció hasonló, mint az ugyanezekből az áriákból készült korábbi, Gramophone Co. felvételeken, Burian hangja sokkal jobban szól a Pathé-felvételeken.³⁴

Burian Magyarországon sajnos nem énekelt cseh szerepeket. Ugyanakkor szerencsés egybeesés, hogy Burian Lenszkij-alakításáról nemcsak az *Anyegin* magyarországi bemutatójának sajtója alapján lehet képet alkotni, a 2. felvonásban elhangzó híres Lenszkij-áriából hangfelvétel is készült előadásában. A sajtó és a hangfelvétel összevetése azonban nem ad egységes képet, igaz, a bemutató és a hangfelvétel dátuma között majdnem tíz év telt el. Erdős Armand a következőket írja 1902-ben: „A második felvonásban a bucsu-dalt meleg érzéssel és virtuoz [sic] felfogással énekelte.”³⁵ August Beer tudósításából megtudhatjuk, hogy az ária meleg és kifejezésteli előadását a közönség nyílt színi tapssal jutalmazta.³⁶ Hogy mit értett Erdős Armand virtuóz felfogáson, nem tudhatjuk, az 1911 júniusában készült hangfelvétel még Burian más operarészletekből készült felvételeinél is letisztultabb előadói stílust mutat.

³⁰ ČHS Kolofiková (2010), Dennis (1969), 149.

³¹ Luther (2002), 359.

³² Bohumír Štědroň: „Pivoda, František”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965): 313–314.

³³ Wilhelm (1960), 242.

³⁴ Dennis (1969), 162–163.

³⁵ Erdős Armand: „Onegin”. *Egyetértés* XXXVI/30 (1902. január 31.): 4–5.

³⁶ August Beer: „Eugen Onegin”. *Pester Lloyd* XLIX/27 (1902. január 31.): 2–3.

Ha összehasonlítjuk a felvételt ugyanennek az áriának más, korabeli tenorok által készített felvételeivel, figyelemreméltó tempókülönbségeket tapasztalhatunk. Burian valamivel lendületesebben énekli az áriát, mint más német nyelvterületről származó énekesek. Alaptempója M. M.=64, míg a középső gyorsabb szakasz átlagosan M. M.=82.³⁷ Utóbbi tempója jóval gyorsabb, mint például Johannes Sembach vagy Alexander Kirchner hangfelvételén ugyanez a szakasz (lásd a 3. táblázatot). Sembachhal azért is érdemes összevetni interpretációját, mert Burian távozása után ő kapta a drezdai Operaházban a hőstenor-szerepeket.³⁸ Nem bizonyítható, hogy Erdős Armand hallotta volna más énekesek előadásában is az áriát, így kétséges, hogy ez a tempókülönbség lett volna véleményének alapja, legfeljebb Burian előadasmódjának lendületessége tűnhetett fel neki. Ahogy azonban Sembach vagy Kirchner felvételét nem ismerte, nem ismerhette Enrico Caruso 1916-ban francia nyelven készült hangfelvételét sem, amely messze túllő Burian tempóin, valóban virtuóz hatást keltve. A felvételek összehasonlításából kiderül továbbá, hogy Caruso jóval sűrűbb vibratót használ, mint a három német nyelvterületről származó énekes. Előadása emiatt is szenvedélyesebbnek tűnik.

3. táblázat

Csajkovszkij: *Anyegin*. Lenszkij áriája, az összehasonlításhoz használt felvételek

Előadó	Évszám	Matricaszám	Kiadói szám	Lassú rész átlagtempója	Középrész átlagtempója
Sembach	1909	255ac	G.C.042234	55	77
Burian	1911	2253c	G.C.072021	64	82
Kirchner	1913	402al	G.C.042400	64	75
Caruso	1916	C18657-1	Gr.2-032028	84	100

³⁷ A hangfelvételek elemzésekor a tempó megállapításához Seiko DM100 digitális metronóm „TAP” funkcióját használtam. Itt szeretném megköszönni Somfai Lászlónak, hogy felhívta a figyelmemet erre a lehetőségre.

³⁸ Kutsch és Riemens *Großes Sängerlexikon*ában azt olvashatjuk, hogy Sembach volt az első drezdai Lenszkij. N. N.: „Sembach, Johannes”. In: K. J. Kutsch-Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 5.* (Bern und München: K. G. Saur, 1997): 3206. Ez az adat azonban téves, a Semperoper Historisches Archivjában található színlap szerint Burian énekelte a drezdai bemutaton Lenszkij szerepét.

4.4. Olasz szerepek

Burian olasz repertoárja az évek során egyre szűkebb lett. Kezdetben Manrico lehetett a legfontosabb parádészerepe, Brnóban ezzel búcsúzott, majd Tallinnban Manricóként debütált. Tallinnban még elsősorban olasz operákban aratott sikert (*Aida*, *Trubadúr*, *Parasztbecsület*),³⁹ de hannoveri repertoárjában találkozni utoljára a *Lammermoori Lucia*, a *Traviata* és a *Tell Vilmos* tenorszerepeivel.⁴⁰ A *Fedorát* jelenlegi adataink szerint csak Magyarországon énekelte. Drezdában ugyan Radames, Canio, Rodolfo és Cavaradossi fontos szerepei voltak,⁴¹ később Bécsben már csak az *Otello* és a *Bajazzók* található a repertoárján,⁴² míg 1913 után mindössze a *Bajazzók* főszerepében énekelt gyakran.⁴³ Amerikában egyáltalán nem lépett fel olasz szerepekben.⁴⁴ Ugyanakkor 1909-ben összeállított repertoárlistáján 16 olasz szerepet említ,⁴⁵ ez azt jelzi, hogy bár nem énekelte őket állandóan, mégis kész volt arra, hogy szükség esetén bármikor felfrissítse őket.

Burian Magyarországon kevés olasz operában lépett fel. Mindössze a *Bajazzók*, a *Bohémélet* és a *Fedora* című operákban szerepelt az Operaházban. Verdi *Trubadúr* című operája az 1901–1902-es szezonban öt előadáson szólalt meg, de ezeken nem Burian alakította Manricót.⁴⁶ Olasz hangfelvételei között a *Bajazzók* és a *Bohémélet* mellett Verdi *A végzet hatalma* című operájának egy részletével találkozunk, utóbbi mű magyarországi bemutatója csak az 1928–1929-es szezonban volt.⁴⁷ Mivel viszonylag gyakran – pályafutása előrehaladtával sem ritkábban – énekelt újabb olasz operákban (Leoncavallo és Puccini művei), feltételezhető, hogy hangja és előadásmódja inkább ezekhez a művekhez illett, mint a korai olasz romantikus operákhoz.

Olasz operarészletekből készült hangfelvételeit hallgatva a német nyelv használata ellenére egyáltalán nem érezni stílusidegen vonásokat. Előadása érzelmes,

³⁹ Kristel Pappel: *Ooper Tallimas 19. sajandil*. (Tallinn: Eesti Musikaakadeemia Väitekirjad, 2003): 67. Piret Verte, a tallinni Operaház archiváriusa angol nyersfordításában tudtam elolvasni a részletet.

⁴⁰ Carsten Niemann 2011. február 23-án és május 12-én kelt levelei alapján.

⁴¹ A drezdai Operaház Historisches Archivjának színlapgyűjteménye alapján.

⁴² Therese Gassner levélbeli közlése a bécsi Staatsopermuseum adatai alapján (2010. november 22.).

⁴³ Jónás (OSZK) alapján.

⁴⁴ A MET Chronology (1989) adatai alapján.

⁴⁵ Burian (1913), 5–6.

⁴⁶ A budapesti Operaházban 1900 után a vendégtenoristáktól eltekintve Werner Alberti, Henri Prévost, Giovanni Lunardi, majd az 1912-es Hevesi-féle felújítástól Környei Béla énekelte Manrico szerepét.

⁴⁷ Jelenleg nincs adatunk arról, hogy Burian énekelte volna bármely operaház színpadán a teljes szerepet.

időnként végtelenen szenvedélyes. Előadói eszközként gyakran alkalmaz portamentókat, és énekelt ritmusa nem ragaszkodik szigorúan a kottaképhez.

A két Rodolfo-Mimi duettből készült felvételt nem tudtam számítógépes analízissel vizsgálni, azonban azt meg lehet állapítani, hogy Burian énekstílusa megfelel a korszak olasz énekstílusának. Világos hangszíne, sűrű, időnként az elindított hang tartama alatt besűrűsödő vibratója olyan énekest mutatnak, aki otthonosan mozog az olasz operai előadói stílusban. A Burian közreműködésével színre került budapesti *Bohémélet*-előadások sajtója sajnos nem igazán alkalmas arra, hogy összevegyük a hangfelvételekkel. Először 1908-ban énekelt Rodolfo szerepét Magyarországon, olaszul.⁴⁸ A nyelvi nehézség – németül jobban tudta a szerepet⁴⁹ – és az előadás napján jelentkezett indiszpozíció miatt előadásának sajtóvisszhangja nem egyértelműen pozitív.⁵⁰ A későbbiekben pedig Környi Béla nagyobb sikereket aratott Rodolfóként, ebben feltehetőleg közrejátszhatott az is, hogy ő magyarul énekelt a szerepet.⁵¹

Nem reprezentálja tökéletesen a *Bajazzók* németül, „Lache, Bajazzo”-ként énekelt áriájának felvétele⁵² a *Budapesti Napló* beszámolóját, amelyet Gergely István az 1901. november 23-i operaházi előadás estéjén írt. Az ária előadása nem tetszett neki, megállapítása szerint „önálló deklamációképpen énekli ezt a kétségbeesett panaszt, mintegy a közönséghez intézve.”⁵³ A felvétel 1911-ben készült, az ária által megkövetelt szélsőséges érzelmek alkalmazásakor kicsit már érződik az énekes hangján a már említett rendkívüli megterhelés hatása is. Kézenfekvő lenne az összehasonlítás Caruso ugyanebből a részletből 1907-ben készült felvételével,⁵⁴ azonban a részletes analízistől eltekintek, éppen Burian hang nehézségei miatt, hiszen Caruso felvételén egyáltalán nem érződik erőlködés. Ugyanakkor feltűnik, hogy Burian nem használja azokat a sajátosan verista érzelmkifejező eszközöket – hangos nevetés, síró hang-elcsuklás –, amelyek által Caruso felvétele még sokkal

⁴⁸ „A kivánló Wagner-énekes Rudolf szerepét énekelt olasz nyelven.” N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LIX/37 (1908. február 11.): 12.

⁴⁹ N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hírlap* XXX/37 (1908. február 11.): 9.

⁵⁰ Lásd például: N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LIX/37, i.h.; N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hírlap* XXX/37, i.h.

⁵¹ Lásd például a *Bohémélet* 100. budapesti előadásának kritikájából: h. c.: „(Operaház)”. *Budapesti Hírlap* XXXVII/113 (1917. május 1.): 11.; ká: „Operaház”. *Pesti Napló* LXVIII/113 (1917. május 1.): 11.

⁵² 1911. július 1., G. C. 4–42472, matr. 15508b

⁵³ G[erge]ly [István]: „Burrián mint Canio”. *Budapesti Napló* VI/324 (1901. november 24.): 12. Nagyon tanulságos az a további megjegyzése, miszerint a Prolog szól a közönséghez, nem ez az ária.

⁵⁴ Victor 88060, matr. C-4316-1. a felvétel 1907. március 17-én készült.

szélsőségesebb, mint Buriané. Sajnos a források alapján nem tudjuk kijelenteni, hogy Burian a színpadon sem alkalmazta ezeket, vagy csak a hangfelvételen viselkedett tartózkodóbban. Hangfelvételén nem érződik az a végletesen kétségbeesett szituáció, melyről Gergely István így fogalmaz: „Megrendítő erővel állította elénk a boldogtalan komédiást, akit féltékenysége gyilkosságba kerget.”⁵⁵

Korábbi, olasz műből készült felvétele a *Bohémélet* „O Mimi, tu piú...” kezdetű duettje Friedrich Plaschke közreműködésével.⁵⁶ A felvétel elején feltűnően szögletes Burian éneke, azonban a terclépésekben már bőven alkalmaz portamentót, és a kezdőmotívum megismétlésekor már folyékony legatót hallunk (CD, track 01). Az előadói stílus szempontjából ezt a felvételt érdemes összehasonlítani Caruso és Antonio Scotti felvételével.⁵⁷ A duett kezdetét Caruso is egy kissé szögletesen énekli, bár jóval folyékonyabban, mint Burian. A terclépésekben azonban ugyanúgy alkalmaz portamentókat (CD, track 02). Különös, hogy a duett utolsó szakaszát indító szextlépésnél Burian és Plaschke énekel szélesebb portamentót (CD, track 03), míg Caruso és Scotti inkább lép a két hang között (CD, track 04). Caruso és Scotti a duett végén hamarabb elkezdik a gyorsítást, mint Burian és Plaschke, így a végére más karakterrel érkeznek, ennek megfelelően részben más agogikákat is alkalmaznak. Carusóék felvételén az utolsó előtti hang erőteljes, míg Burianék szinte falzettben éneklnek. Az énekszólamok zárlatát megelőző megállás azonban mindkét felvételen igen hasonló (CD, track 03 és 04).

Szintén Friedrich Plaschke közreműködésével énekelte lemezre Burian német nyelven a „Solenne in quest'ora” kezdetű duettet Verdi *A végzet hatalma* című operájából.⁵⁸ Érdekes módon Burian ebben a duettben helyenként sűrűbb vibratót alkalmaz, mint Wagner-felvételein általában. A duett második, Andante feliratú részében újra meg lehet figyelni az olasz stílus tökéletes ismeretét és alkalmazását a magas hangokon való megállásokon és a hajlítások módján. Összehasonlításként ismét Enrico Caruso és Antonio Scotti felvételét használtam, mely 1906. március 13-án készült.⁵⁹ Burian és Plaschke helyes stílusérzékét mutatja, hogy nincsenek feltűnő különbségek a két előadó páros által alkalmazott agogikák között. Az első, „Andante sostenuto” részben Caruso felvételén több kétszeresen pontozott ritmust is hallunk,

⁵⁵ G[erge]ly [István]: „Burrián mint Canio”. *Budapesti Napló* VI/324, i.h.

⁵⁶ 1907, G&T 044074, matr. 258s

⁵⁷ Victor 89007, matr. C-4315-1, a felvétel 1907. március 17-én készült.

⁵⁸ G&T 044075, matr. 259s. A felvétel 1907 augusztusában készült.

⁵⁹ Victor 89001, matr.: C-3179. Kelly CD-ROM, 50000 Italy.doc, 197.

Burian és partnere német nyelven énekel, így az eltérő prozódia miatt nincs lehetőségünk ezeknek összehasonlítására. A második részben alkalmazott portamentók és fermaták azonban feltűnően hasonlítanak egymásra. Burian és Caruso is ugyanúgy megnyújtja a 4. és 13. ütemek a² hangját, a másodikat jóval hosszabban tartva, mint az elsőt. A zárlati portamentók („cor mio”, „addio”) alkalmazásában sincsen különbség.

Összességében elmondható tehát, hogy Burian otthon van az olasz előadói stílusban. További kutatások irányába nyithat kaput a kérdés, hogy vajon ez a feltűnő stílusérzék abból eredhet-e, hogy Burian zenei anyanyelve nem tradicionális operanyelv.⁶⁰ Közép-európai énekesként talán könnyebben sajátíthatta el a különböző nemzeti előadói stílusokat, mintha valamelyikbe beleszületik, és úgy kell a többit megtanulnia. Természetesen kivételes tehetségről is szó lehet. A kérdés vizsgálatához további hangfelvétel-összehasonlítások lennének szükségesek, ezek azonban nem tartoznak jelen értekezés témájához.

4.5. Francia szerepek

Nincs könnyű dolgunk, amikor megpróbáljuk a hangfelvételek és a rendelkezésre álló kritikák alapján Burian francia operákban alkalmazott stílusfelfogását rekonstruálni. Virtuóz francia szerepei (Leideni János, Raoul) közül egyet sem énekelt Magyarországon, és hangfelvétel sem maradt ránk. Az általunk vizsgálható öt szerep közül Don Joséről, Faustról és Sámsonról csak a sajtó, míg Fra Diavolóról és Masaniellóról csak hangfelvételek alapján alkothatunk képet.

A magyarországi sajtórecepció alapján Burian a francia szerepekben általában lírai hangot ütött meg, ezzel azonban nem mindig érte el a kívánt hatást. Ehhez azonban azt is hozzá kell tennünk, hogy a drámaibb hangot kívánó francia szerepekben (Raoul, Jean, Masaniello) nem lépett fel Budapesten. A *Sámson és Delila*-beli első magyarországi fellépése után „könnyed, hajlékony, nagy terjedelmű orgánum”-ról⁶¹ olvashatunk, valamint arról, hogy Burian alakítása a lírai miliőben „páratlan, [...] például a híres kettősben, a malomáriában és fináléban [...]”⁶² A *Faust*-beli énekstílusáról pedig a *Független Magyarország* tudósítójától kapunk részletes beszámolót: „énekének stílusát a mezzavocék, a fejhangok és a falzettek

⁶⁰ Köszönöm Vikárus Lászlónak, hogy felhívta a figyelmemet erre a kérdésre.

⁶¹ y. r.: „Operaház”. *Alkotmány* XXIII/88 (1918. április 13.): 10.

⁶² y. r.: „Operaház”. *Alkotmány* XXIII/88, i.h.

dus alkalmazása határozza meg. Csiszolt, egyenletes, sima ez az éneklés, sehol sem akadunk benne érdes szilánkra, rikitó szinfoltra.”⁶³

A *Pesti Hirlap* kritikusa más színeket vélt felfedezni a *Faust* előadásán, szerinte Burian inkább drámai módon nyúlt a szerephez:

Burrián csakis a dalmü drámai részleteiben volt igazán kiváló; főleg az első és az utolsó felvonásban, a monológus drámai előadásával és a börtönjelenésben keltett mély és meggyőző hatást. Ellenben a kerti jelenetben már kevésbé tetszett; a cavatinát szinte mereven énekelte és a szerelmi kettősben is az ő amorozója mintegy vértben, pajzsos és sisakkal ölelkezett.⁶⁴

Az, hogy Burian drámaibb felfogással közelít egy francia szerephez, igazolható a fennmaradt hangfelvételek alapján. Ugyanakkor mindhárom vélemény óvatosan kezelendő, hiszen a *Faust* 1911-es előadása idején Buriannak hanghiányai voltak, míg a *Sámson és Delila* férfi főszerepében csak pályája végéhez közeledve, 1918-ban mutatkozhatott be Budapesten.

Burian harmadik szerepe, melyet az Operaházban énekelte, a *Carmen* Don Joséja volt. Alakítását valamivel kevesebb siker övezte, mint az azt megelőző két Wagner-szerepét. Ennek oka egyrészt az lehetett, hogy az Operaháznak már korábban is volt Don José szerepére alkalmas énekese, Burian előtt az Operaházban legtöbbször Szirovatka Károly, Vincenzo Larizza és Kertész Ödön alakították Don Josét. Másrészt pedig a korszakban Budapesten megszokottnál realistább szerepfelfogása egy amúgy is realistaként felfogott operában nem okozott akkora meglepetést: „A Karmen-beli [sic] spanyol káplárt nem játszhatta másképp, csak reálisan: módszere itt érdekességét veszítette s innen magyarázható talán, hogy mai alakítása nem keltette a kellő érdeklődést.”⁶⁵

Környei Béla 1909. január 9-én énekelte először a *Carmen*ben, ezután szinte kizárólag ő alakította Don Josét.⁶⁶ Burian 1910. szeptember 30-i Don Joséja után a sajtó nem felejt el összehasonlítani kettejük alakítását. Az eredmény nem egyértelmű, a kritikus vérmérsékletétől függ, melyik tetszik jobban. A *Független Magyarország* kritikusa Környei mellett foglal állást:

⁶³ N. N.: „Fauszt”. *Független Magyarország* XI/244 (1911. október 14.): 11.

⁶⁴ N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hirlap* XXXIII/244 (1911. október 14.): 6.

⁶⁵ N. N.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XX/329 (1900. november 30.): 9. A cikk írója amúgy Burian javára írta, hogy szakított a tradicionálisan merev, sablonos szerepfelfogásokkal.

⁶⁶ Jónás (OSZK) alapján.

Burrian Don Joséja finom, csiszolt alakítás, énekben sehogysem megfelelő a szerep paraszti karakterének. Burrian észrevehetően kimélte magas regiszterét és szinte a modorosságig gyakran használta egyenletes és tiszta, de férfiatlan fejhangjait, amelyek alkalmazására az énekész gyakran nyújt alkalmat. Artisztikus énekművészete itt nem volt helyén való és nem állta az összehasonlítást Környey Joséjával, amelynek darabos kitöréseiben, lázongó indulataiban, fékevesztett, öserős, szenvedély izzó drámaisága él.⁶⁷

Csáth Géza a *Világ* hasábjain némileg másként vélekedik:

Ma este Burrián Don Josét énekelte. [...] Megkapjuk tőle azokat a dolgokat, amiket Környeinél nélkülözniünk kell. A gyengéd és klasszikus falzetteket! Viszont azonban nem kapjuk a dobogást, izzást és a közvetlenséget, amely a magyar tenorista alakítását jellemzi. A szerelmi vallomás például Burrián előadásában muzsikális, tökéletes és minden részletében csiszolt, mint egy dal. Ezt nem lehet és nem is szabad deklamálni.⁶⁸

A kritikusok persze nem tudhatták, hogy Burian min ment keresztül az előadás előtti napokban. Utolsó drezdai fellépése, mely után szinte titokban menekült el a német városból, tíz nappal az említett budapesti *Carmen*-előadás előtt történt. Két nappal a *Carmen* előtt pedig Trisztán szerepét énekelte Budapesten. Nem csoda tehát, ha az énekes fáradt és megviselt volt, és ezt a falzett gyakoribb használatával próbálta elrejteni. Az utolsó idézett mondatból – „[A szerelmi vallomást] nem lehet és nem is szabad deklamálni.” – fontos információkat tudhatunk meg Burian énekléséről: kiderül, hogy Burian nem deklamáltan énekelte a Virágáriát, ellenben Csáth Géza Környei előadását túlzottan deklamáltak tartja. A kritika folytatásában részletes beszámolót kapunk Burian egyik negyedik felvonásbeli alakításáról:

A negyedik felvonás utolsó jelenetében Burrián finom fogással pótolja a küzködést és a gyilkolás mozgalmasságát, amely egyéniségéhez nem egészen illik. Egyetlen mozdulattal megszúrja a leányt és mereven az ítélkező bíró nyugalmával áll és végignézi a vonaglást. Ez a mozdulat ma nem sikerült. Az elgondolás maga azonban kétségtelenül értékes. A következő pillanatban, amikor a nép kitódul az arénából és a holttestet körülveszi, Burrián remekül játszott.

⁶⁷ N. N.: „Burián – Don Jos”. [sic] *Független Magyarország* X/234 (1910. október 1.): 11.

⁶⁸ (Cs.) [Csáth Géza]: „Carmen”. *Világ* II/221 (1911. szeptember 17.), 18. Kötetben: Csáth Géza: *Éjszakai esztetizálás. 1906–1912 zenei évadjai*. Közreadja: Demény János. (Budapest: Zeneműkiadó, 1971): 399–400.

Idegenül, mint egy más bolygó lakója, támolygott előre és hatalmas erővel magáraeszmélő jajgatással énekelt az utolsó, feledhetetlenül grandiózus frázist.⁶⁹

Sajnos nem készített hangfelvételt Burian a híres Virágáriából, melyet a 20. század elején több magyar, illetve magyar vonatkozású tenor lemezre énekelt, például Kertész Ödön,⁷⁰ Werner Alberti,⁷¹ valamint Környei Béla. Utóbbi olyan sikeres volt Don José szerepében, hogy a Virágáriából több különböző hangfelvételt is készített.⁷²

Ellenben Auber *Fra Diavolo*jának több részlete is fennmaradt Burian előadásában. Érdekes lenne összehasonlítani ezeket Környei Béla felvételével,⁷³ hiszen a *Fra Diavolo* összes budapesti előadásán ő énekelt a címszerepet.⁷⁴ Környei felvételéről azonban sajnos csak katalógusadatunk van, magával a lemezzel eddig nem találkoztam. *Fra Diavolo* Burian egyik legkedveltebb szerepe volt.⁷⁵ Burian előadásában két Auber-részlet maradt fenn, összesen három felvételen: a legkorábbi *A portici néma* „Amour sacré de la patrie” kezdetű duettje Friedrich Plaschkéval,⁷⁶ míg a *Fra Diavolo* románcát („Voyez sur cette roche”) két későbbi alkalommal is lemezre énekelt, német és cseh nyelven.⁷⁷ A románc német nyelvű, zenekari kíséretes felvétele a szakirodalom szerint is kiemelkedik Burian francia részletekből készült hangfelvételei közül, ezt a személyes meghallgatás alapján magam is így vélem.⁷⁸ Az énekes partnere Erika Wedekind, a zenekart Bruno Seidler-Winkler

⁶⁹ Csáth Géza: i.m., i. h.

⁷⁰ Dacapo O-5096, matr.: 5096. Lelőhely: Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjtemény.

⁷¹ Favorite 1–35061. matr.: 1129-o. A felvétel 1906-ban készült. Lelőhely: Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjtemény. A datáláshoz Christian Zwarg még készül, e-mailben rendelkezésemre bocsátott Favorite-diszkográfiája nyújtott segítséget.

⁷² Diadal D1278, matr.: 58649; Gramophone Concert Record V.*4–102706, matr.: 5877r; Mindkét felvétel megtalálható a Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjteményében.

⁷³ The Gramophone Company, 2-72170, matr.: 5875r. A felvétel 1909-ben Budapesten készült. Kelly CD-ROM, 70000 – CENTRAL EUROPE.doc, 85. A felvétel későbbi újrakiadásából (V.*4-102585 kiadói számon) sincsen hozzáférhető példány.

⁷⁴ A *Fra Diavolo*t 11 alkalommal játszotta az Operaház 1909 és 1911 között, valamennyi előadásán Környei Béla énekelt a címszerepet, lásd: Jónás (OSZK)

⁷⁵ Carlos Droste: „Carl Burrian”. *Bühne und Welt* VI/2 (1904. II. félév), 953. Erre utal az a tény is, hogy Burian 1910-ben vendégénekesként részt vett a *Fra Diavolo* prágai új betanulásán, s az azt követő előadásokon. (A prágai Nemzeti Színház online archívumának adatai alapján. archiv.narodni-divadlo.cz 2010. december 27-i megtekintés.)

⁷⁶ Gramophone 2–44320., matr. 3235r., a felvétel 1907 augusztusában készült.

⁷⁷ A német nyelvű felvétel 1908 szeptemberében (Gramophone 2–44461, matr.: 5071r), a cseh nyelvű felvétel pedig 1911. július 6-án (Gramophone 2–72220, matr.: 15551b) készült.

⁷⁸ Kesting (2008), I/193., Wilhelm (1960), 242., Dennis (1969), 163. A Gesellschaft für historische Tonträger bécsi Archívumában volt alkalmam meghallgatni a hangfelvételt. Sigmar Wechner, az Archívum technikai munkatársa szerint a lemez helyes lejátszási sebessége nem 78 fordulat/perc,

vezényelte. A felvételen – néhány ízléses lassítást leszámítva – végig feszes ritmus uralkodik, ez Burian mellett a karmester érdeme is. Burian a középfekvésben bőven használ portamentót, ezzel lágyítva előadását a feszes ritmus ellenére (CD, track 05).

A magas hangokat nagyon energikusan énekli, szinte „megtámadja” (CD, track 06). Itt érhető tetten a francia operarészleteken hallható előadói sajátossága, mely a német nyelven rögzített *Werther*-részletek⁷⁹ esetében még feltűnőbb. Ha nem tudnánk, hogy francia romantikus operaáriát énekel, a német nyelv miatt akár német lírai karakterű hőstenor-szerepre is gondolhatnánk. Különösen a „Pourquoi me réveillier” (Was bin ich aufgewacht?) kezdetű részlet hat hősiesnek. Előadásában ez az ária gyorsabb, energikusabb, mint az összehasonlításként használt belga énekes, Fernand Anseau felvétele.⁸⁰ Anseau egyedül a kiemelt magas hangoknál alkalmaz drámai hangszínt, azonban rögtön utána visszavált a melankolikusabb-szomorúbb, lírai karakterre. Burian M. M.=70 tempóig gyorsul az ária folyamán, míg Anseau leggyorsabb tempója M. M.=60. A „J’aurais sur ma poitrine” kezdetű részletben pont fordított a helyzet, Anseau⁸¹ folyékonyabban, gyorsabb tempóban énekli az áriát (M. M.=80-84), sőt a sűrűbb ritmusú területeken még gyorsít is a szövegmondásán. Burian fogottabb tempóban adja elő a részletet (M. M.=70-74), ennek oka a művészi szándék mellett a német nyelvű szöveg: hallhatóan nehezebb kimondani a szöveget a gyors részeknél. Burian a szöveget jól artikuláltan ejti, ugyanakkor nem alkalmazza a dallam ritmusát a szöveghez. Kesting és Dennis is kiemeli ez utóbbi ária felvételének méltatásánál, hogy Burian interpretációja jóval hősiesebb, mint más énekeseké.⁸²

A két német nyelvű *Werther*-részlet a diszkográfia adatai szerint Burian két legkorábbi hangfelvétele. Ez azért is különösen elgondolkodtató, mert tudjuk, hogy Burian a 19. század utolsó évtizedében, mikor elhatározta, hogy a Wagner-szerepeket felveszi a repertoárjára, mindezt úgy tervezte, hogy virtuóz francia és olasz szerepeiről ne kelljen lemondania.⁸³ A 20. század első éveiben alakulhatott tehát ki

---

hanem 76 fordulat/perc, ezt az énekesek hangszínével indokolta. Az utóbbi sebességgel hallgattuk a részletet.

⁷⁹ „Pourquoi me réveillier” („Was bin ich aufgewacht”, Gramophone 3–42586, matr. 1335r.) és „J’aurais sur ma poitrine” („Du weißt, Gott”, Gramophone 3–42565, matr. 1336r.) Mindkét felvétel 1906-ban készült.

⁸⁰ Anseau felvétele 1920-ban készült (HMV DA 427, matr. HO5747 AE)

⁸¹ HMV DB 1085, matr. Cc 10954., a felvétel 1927-ben készült.

⁸² „Ein Sonderfall ist Werthers „J’aurais sur ma poitrine“ – eine imponierende Aufnahme, klänge der Sturm-und-Drang-Jüngling nicht wie ein Radamès auf der Flucht.“ Kesting (2008), I/193. „Werther »Du weißt Gott« is one of his most exciting records, although some might consider his approach too violent in this music.” Dennis (1969), 163.

⁸³ Luther (2002), 351.

az a – meglehetősen hatásos – stílusa, ahogy hősiesebb megközelítésben éneklő virtuóz, de jóval líraibb francia szerepeket is. Első drezdai éveiből származik az a kritika, mely a bel canto szerepek közül kifejezetten francia szerepeit emeli ki:

Az ő minden szempontból kipróbált énekművészete, amely őt a bel canto elhivatott képviselőjének is mutatja, technikai tudása, valamint remek stílusérzéke alkalmassá teszik őt a feladatokra, amiket egy Raoul, egy Faust vagy egy José a modern énekesekkel szemben megkövetel.⁸⁴

Ezek az 1906-ban, Burian egyik legjobb periódusában készült felvételek jól mutatják, hogy hathatott az ő líraibb szerepekben alkalmazott előadásmódjára a hőstenori szerepkörben szerzett stílusérzéke.

4.6. Német szerepek

Burian Wagner-énekesként érkezett Magyarországra, Wagner-szerepekben lépett fel először, és – bár mint „hős- és lyrai tenor” – de „főleg Wagner-féle művekre” szerződött Budapestre.⁸⁵ Wagner-szerepekben történt budapesti alakításairól, illetve a Wagner-operákban alkalmazott énekstílusáról a sajtó alapján mégsem egy kifejezetten az akkori Bayreuth szellemében éneklő Wagner-tenor képe rajzolódik ki.

Kérdés ugyanakkor, hogy a korabeli magyar kritikusok mit értettek Wagner-stíluson. Ma már szinte lehetetlen felkutatni, melyik újságíró jutott el Bayreuthba. Ráadásul – mint ezt említettük is – Bayreuthban ekkoriban nem a Wagner eredeti szándékainak megfelelő stílus uralkodott. Némely újságíró hivatkozik egy-egy kritikájában külföldi tapasztalataira,⁸⁶ de ezek esetében se lehet már pontosan tudni, vajon mit hallottak, és milyen énekesek előadásáról voltak élményeik. Megjegyzéseiket ezért óvatosan kell kezelni. Az mindenesetre feltűnő, hogy egy nem kifejezetten az akkori Bayreuth szellemében éneklő tenor hangjáról első hallásra megállapítják, hogy Wagner-énekes, ugyanakkor ezeket a megállapításaikat rendre Bayreuth említésével nyomatékosítják. Lehetséges, hogy a korabeli budapesti kritika

⁸⁴ „Seine in jeder Beziehung erprobte Gesangkunst, die ihn auch zum berufenen Vertreter des bel canto stempelt, sein technisches Können wie sein feines Stihlgefühl bewähren sich auch in Aufgaben, wie sie ein Raoul, ein Faust, ein José dem modernen Bühnensänger stellt.“ Carlos Droste: „Carl Burrian“. *Bühne und Welt* VI/2 (1904. II. félév), 953.

⁸⁵ Burian 1900. augusztus 10-én kelt szerződése alapján. (Magyar Állami Operaház Archívuma)

⁸⁶ Például Márkus Miksa közelebbről meg nem nevezett külföldi tapasztalatokra, a *Neues Politisches Volksblatt* kritikusa pedig drezdai, müncheni és bécsi előadásokra hivatkozik. Márkus Miksa: „Tristan és Izolde”. *Magyar Hirlap* XI/329 (1901. november 29.): 1–2. 2., Mj.: „Königl. Ung. Oper.” *Neues Politisches Volksblatt* XXV/330 (1901. november 29.): 6–7. 6.

számára a „jó Wagner-előadó” fogalma összeforrott Bayreuth névével. Azonban ezekből a kritikákból mégis ki lehet olvasni olyan előadói jegyeket, melyek Burian énekstílusát jellemzik.

Budapesti debütálásakor a következőket olvashatjuk:

Világos, könnyű tenorja van, a mely a magasban nem egészen tiszta. Ércze nem kifogástalan. De alakítása, játéka, előadása igazi nagy művészi tudását igazolják. Par excellence Wagner énekes. Ahhoz az előkelő német iskolához tartozik, a melyben Bayreuth számára nevelik a hősöket.⁸⁷

Két nappal később ugyanez a kritikus így ír:

Az est sikere első sorban Burrian Károly érdeme. Olyan Lohengrin, a milyen operánk színpadán még nem fordult meg. Hallottunk már jobb énekest, sokkal jobb énekest, de jobb Lohengrint még nem. Ma is csak azt mondhatjuk, hogy elsőrangú Wagner-énekes, igazi művész, a kinek nagy stílje, nagy egyéni koncepcziója van. [...] Hangja a középregistterben tiszta arany. Organuma magas, egészséges erőben cseng és csak a magas á-tól kezdve észlelhető némi erőlködés. Sohasem láttunk szerepet úgy kidolgozni, a mint azt Burrian teszi.⁸⁸

Az egyéni, nem megszokott koncepcióról, alapos szerepkidolgozásról a már idézett *Carmen*-kritika utalásai alapján formálhatunk véleményt:

Eddig csak Wagner-szerepekben láttuk, melyekben érdekesnek találtuk reális fölfogását. Szakitott a tradícióval s Wagner legendás hőseiből, melyeknek minden mozdulata már-már sablonná meredt, vérből és husból való alakokat formált. Ez a szokatlan verizmus meglepte a közönséget.⁸⁹

Gergely István szentimentális hangvételi leírása az énekes baritonális, sötétebb tenor hangszínéről adhat képet:

Tenorja, ez a bársonyosan sötét organum, amely olyan mint valami mélységes, dióbarna szem, amelynek sugarában mindennek, még a legfinomabb érzésnek is van lehellszerű árnyéka, könyje, fájdalmas mosolya, kétségbeesése, zenei biztossága és tiszta intonációja, külön hálát érdemel.⁹⁰

⁸⁷ (e. á.): „Opera”. *Egyetértés* XXXIV/152 (1900. június 5.): 2.

⁸⁸ (e. á.): „Opera”. *Egyetértés* XXXIV/153 (1900. június 6.): 4.

⁸⁹ N. N.: „(Operaház)”. *Budapesti Hírlap* XX/329 (1900. november 30.): 9.

⁹⁰ Gergely István: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329 (1901. november 29.): 1–4. 3.

Sokszor lehet azonban olyan kritikákkal találkozni, amelyekben a szerző nem elsősorban Wagner-énekesként jellemzi Buriant. Budapesti bemutatkozásakor jelent meg a *Pesti Hirlap* cikke, melyben a következőket olvashatjuk:

Wagner-énekes, de nem Wagner-hős. Aki Wagner hőseit személyesíti, azzal szemben, úgy mint a Shakespeare alakjait ábrázolónál, a legmagasabb mértéket alkalmazzuk, és ennek Burian csak részben tudna megfelelni. Alacsony, köpcös termete, de még inkább az organuma egyaránt hátrányára van; Inkább lírai tenor, aki csak azért énekel most hőstenor szerepeket, mert hallotta, hogy ez a szerepkör üresedett meg nálunk. Hangja érces, hajlékony, a középfekvésben igen kellemes csengésű, de a g-n túl már vékony és ha az énekes forszirozza a magas hangokat, utána mindig halljuk ama bizonyos erős, sóhajszerű lihegést, mely az ilyen erőlködést rendszerint követi. Intelligens, jó izlésű művész, aki kerüli az olcsó hatásokat, noha ma tulságosan erőlködött és – különösen az első fölvonásban – mindent egyformán erősen, amellet „nyitva” énekelt és minden dinamikai árnyalástól tartózkodott. Megjelenésével, játékával sem keltett mindig illuziót.⁹¹

Ez a cikk ugyanakkor több szempontból is problematikus. Nemcsak kissé gunyoros hangvétele miatt,⁹² hanem azért is, mert az újság másfél évvel később némileg átszövegezve, néhány részt azonban szóról szóra ugyanígy újra leköszölte, Burian első szerződött tagként történt fellépése után.⁹³ Ugyanakkor nem csak itt találkozhatunk azzal a véleménnyel, hogy Burian a korszakban nem tipikus Wagner-énekes. Béli Izor már idézett *Trisztán*-kritikájában olvashattuk, hogy „hangjának jellege és talán egyénisége is inkább a lírai szerepkörre utal, ma a legnehezebb wagneri hős szerepben valósággal remekelt és osztatlan, őszinte bámulatot keltett stilszerű előadásával.”⁹⁴

Burian legtöbb árialemezén nagyrészt német operák részletei hallgathatók meg. Az ifjú Siegfriedet, Logét és Parsifalt leszámítva az összes Wagner-szerepéből készített néhány hangfelvételt. Ami más német szerzők műveit illeti, sajnos éppen a *Salomé*ből egyetlen részletet sem énekelt lemezre, interpretációjának bemutatásakor

⁹¹ N. N.: „(M. kir. operaház.)” *Pesti Hirlap* XXII/153 (1900. június 6.): 7.

⁹² A cikkben az idézett rész előtt olvasható: „Ügyesen fráziroz és arcjátékával, különösen beszédes, sötét szemeinek egy-egy mélyzóna tekintetével néha mélyebb hatást is kelt, (különösen a nézőtéren szép számmal megjelent cseh honfitársainál.)” N. N.: „(M. kir. operaház.)” *Pesti Hirlap* XXII/153, i.h.

⁹³ N. N.: „(M. kir. Operaház.)” *Pesti Hirlap* XXIII/258 (1901. szeptember 18.): 6.

⁹⁴ Béli Izor, Dr.: „Trisztán és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330 (1901. november 29.): 7.

csak a sajtóra tudnánk támaszkodni.⁹⁵ A több alkalommal is rögzített Weber-ária pedig azért nem vethető össze a budapesti sajtóval, mert *A bűvös vadász* 1899 és 1903 között nincs műsoron az Operaházban, és később sem énekelte Max szerepét Burian Budapesten.⁹⁶ Wilhelm Kienzl *Der Evangelimann* című operájának „Selig sind...” kezdetű részletéből fennmaradt Burian-felvétel ugyan összevethető lenne a mű budapesti előadásainak sajtójával, de sajnos kifejezetten erre az áriára nem találunk utalást a kritikákban.

A számos Wagner-felvétel azonban lehetőséget ad arra, hogy Burian Wagner-stílusát részletesen elemezzük, előadói eszközeit megvizsgáljuk. Ennek érdekében több Wagner-részletet is összehasonlítottam olyan énekesek felvételeivel, akik a korszak elfogadott, Bayreuthba is gyakran hívott Wagner-tenorai voltak (mint például Alfred von Bary vagy Ernst Kraus), vagy neves kortársai voltak Buriannak.

Stílusbeli vizsgálódásunkat érdemes az egyetlen fennmaradt *Trisztán*-részlettel kezdeni, hiszen közismerten ebben a szerepben volt a leginkább magával ragadó az előadása. Karl Böhm és Toscanini szerint is Burian volt a legjobb *Trisztán*, akit pályafutásuk során hallottak.⁹⁷ Hasonlót olvashatunk az *Unvergängliche Stimmen* Burian-szócikkében is.⁹⁸ Több operaház is kifejezetten a *Trisztán és Izolda* előadására hívta meg vendégszereplni.⁹⁹ *Trisztán* szerepében kezdte első hosszabb vendégszereplését Bécsben.¹⁰⁰ Szintén *Trisztán* szerepében mutatkozott be néhány évvel korábban, 1903. március 17-én Münchenben¹⁰¹ és 1904. május 3-án Londonban,¹⁰² és mind Londonban és Münchenben, mind pedig New Yorkban ezt a

⁹⁵ Az idevonatkozó cikkekben alig találni utalást az énekstílusra, így ebben a fejezetben nem tárgyalom külön a budapesti *Salome*-előadások sajtóvisszhangját.

⁹⁶ Arányi, Kertész, majd Déry Jenő (1869-1942) és Pilinszky Zsigmond (1883-1957) énekeltek a szerepet az Operaházban.

⁹⁷ Karl Böhm nyilatkozata a *Musica* folyóiratban, 1973. idézi a Supraphon portrélemez kísérszövege. *Karel Burian. Operatic Recital*. Supraphon mono 0 12 1579. 1974. Toscaninivel kapcsolatban lásd: Gottfried Schmiedel: „Dresdener Operngeschichte (III). Karel Burian.” *GNN*, 1976. augusztus 7. Hírlapkivágat a Drezdai Operaház Archívumában (évfolyam, szám és oldalszám megadása nélkül) és Heinz Gerlach: „»Der beste Tristan«. Erinnerung an das Stimmwunder Karl Burrian”. *Dresdner Neueste Nachrichten* 1999. szeptember 27. Hírlapkivágat a Drezdai Operaház Archívumában (évfolyam, szám és oldalszám megadása nélkül)

⁹⁸ „Unerreicht als Tristan.” N. N.: „Burian, Karel”. In: K. J. Kutsch – Leo Riemens: *Unvergängliche Stimmen. Sängerlexikon*. (Bern und München: Francke Verlag, 1975): 102–103., 103.

⁹⁹ Például a brüsszeli la Monnaie, ahol mindössze két alkalommal lépett pódiumra, 1907. május 11-én és 13-án, mindkétszer *Trisztán* szerepében. (Frederic Delmotte, a la Monnaie színház archívumának munkatársa 2011. április 8-án kelt levele alapján.)

¹⁰⁰ Therese Gassner, a Wiener Staatsopermuseum munkatársának 2010. szeptember 27-én kelt levele alapján.

¹⁰¹ A bécsi Theatermuseum német színházakra vonatkozó adatai alapján

¹⁰² Erica Donaghy, a Royal Opera House Covent Garden Archívumának (ROH Collections) munkatársa 2010. december 13-án kelt levele alapján.

szerepet énekelt a legtöbbször.¹⁰³ Gustav Mahler szerint a legjobb általa vezényelt amerikai *Trisztán*-előadás az volt, amikor Burian és Fremstad énekelték a főszerepeket.¹⁰⁴ A Magyarországon kialakult *Trisztán*-lelkesezésben tehát – mint az előszóban írtuk – nagy része lehetett Buriannak.

A *Trisztán* magyarországi bemutatójának elragadtató hangú sajtóvisszhangjait már idéztük, a lelkesezés azonban később se csökkent. Az 1908. október 24-i *Trisztán*-előadás után a következőket olvashatjuk: „Burrián Károly ma világszerte a legjobb Trisztán. Ezt ma is lelkesezéssel állapította meg közönségünk. A nagy művész a hatalmas szerepet nagyszerű sikerrel énekelt és drámai játékaival is mély hatást keltett.”¹⁰⁵ Szintén említettük korábban, hogy Burian *Trisztán* szerepében ünnepelte harminc éves előadóművészi jubileumát is. Az utókor csak sajnálkozhat amiatt, hogy Burian egyik legsikeresebb szerepéből mindössze egy néhány perces részlet, a 2. felvonás-beli „Wohin nun Tristan scheidet...” kezdetű monológ maradt fenn (CD, track 07).

Az, hogy egy Wagner-operából kiragadnak egy rövid részletet a hanglemez kedvéért, sok esetben okoz problémát az előadó és a hallgató számára, még akkor is, ha viszonylag zártabb formáról van szó. A Burian által rögzített *Trisztán*-részlet esetében azonban ez többszörösen is igaz, hiszen egy háromszakaszos monológ-sorozat közepén található részletet kellett lemezre énekelnie, ahol *Trisztán* monológja nemcsak nyitva marad, de nyitott zárata reflektál a monológot megelőző hosszú Marke-monológ zárlatára, és kettejük énekét a jelenet folytatásában Izolda válasza zárja majd csak le. A hanglemez-történet korai éveiben mégis nagyszámú felvétel készült ebből a részletből.¹⁰⁶ Sajnos nem nyílt lehetőségem a *Trisztán*-részlet más előadó Burian korszakából származó felvételét meghallgatni, így az

¹⁰³ Erica Donaghy levele, a bécsi Theaterrmuseum adatai, valamint MET Chronology (1989) alapján.

¹⁰⁴ Alma Mahler feljegyzése alapján. Irving Kolodin: *The Story of the Metropolitan Opera. 1883–1950. A Candid History.* (New York: Alfred A. Knopf, 1953): 236.

¹⁰⁵ N. N.: „Trisztán és Izolda”. *Budapest XXXII/256* (1908. október 25.): 12.

¹⁰⁶ Az interneten található *Trisztán*-diszkográfia 1900 és 1924 között 15 tenor felvételét tartalmazza. <http://members.pcug.org.au/~jgbrown/Tristan/discography/> (2010. január 14-i megtekintés)

összehasonlításához valamivel későbbi felvételeket (Fritz Soot,¹⁰⁷ Richard Schubert,¹⁰⁸ Gunnar Graarud¹⁰⁹) használtam fel.

Burian akkora lendülettel kezd neki a monológnak, hogy már a „Tristan” szó előtt levegőt kell vennie. Richard Schubert felvételén figyelhető meg alig hallhatóan ugyan, de egy levegővétel ugyanezen a helyen. Burian a monológot nyitó kérdés utolsó szótagját („folgen”) furcsán megnyújtja, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy nem anyanyelve a német. Ez feltűnik még a „der Nacht” és a „geht” szavak laposabb e betűinél is. Hasonlóval Gunnar Graarud felvételén találkozunk: ő a „den im” és szintén a „geht” szavaknál ejti laposabban a magánhangzót. Burian felvételén a ritmus szinte következetesen megfelel a kottaképnek, nem találkozunk a szövegszerűséget elősegítő deklamációval, s érzelmkifejezésre utaló lassítással, gyorsítással is csak csekély mértékben. Burian előadásának egyik legszebb pillanata a „Liebesberge” szó, amit kis lassítással, az előzményekhez képest világosabb színnel indítva énekel. A másik három vizsgált énekes nem mutatja meg ennyire ezt a szót, Richard Schubertnek van egy hasonló pillanata, mikor a „treu und hold” szöveg alatti akkordváltást nagyon érzékeny halkítással, szinte subito piano éneкли. Burian *Trisztán*-részletének hangvétele szoborszerű, mentes a szélsőséges érzelmkifejezéstől. Könnyen elképzelhető, hogy akár a színpadon is így énekelte a monológot. Fritz Soot és Richard Schubert előadásának hangvétele inkább Burianéhoz áll közelebb, bár előbbinél a hang vékonysága és nagyon ritka vibratója szinte panaszkodó karaktert ad a részletnek. Gunnar Graarud felvételén a szélsőségesebb dinamikai kilengések és az erőteljesebb, kiélezettebb ritmika miatt felfokozottabb érzelmi állapot érezhető.

Burian felvételén több portamento is megfigyelhető, leginkább feltűnően rögtön az elején, a „Wohin” és a „nun” szavak összekötésénél. További kisebb csúszások hallhatóak a „meint”, „wundernächt’ge”, „folge” és „Isold” szavaknál. Egy pillanatra kissé hatásvadásszá teszi Burian előadását, hogy a monológ legmagasabb hangját (f², „folge” szöveg) megnyújtja (CD, track 08).

¹⁰⁷ A hangfelvétel 1924-ben készült, normál lemezen kiadatlan Gramophon matrica, matricaszáma 984av. A *Lebendige Vergangenheit* LP-sorozat Fritz Soot-portrélemezen (LV 143) publikálták a felvételt.

¹⁰⁸ Schubert itt idézett *Trisztán*-felvétele 1921-ben készült, újra kiadásra került LP-n, a *Lebendige Vergangenheit* sorozat *Von der Hofoper zur Staatsoper* című, a bécsi Operaház történetét bemutató 5 lemezes albumában (LV 501–505).

¹⁰⁹ A felvétel 1928-ban készült, közreműködik a Bayreuthi Ünnepi Játékok zenekara, vezényel Karl Elmendorff. (Columbia L 2202, matricaszáma WAX 3983). LP-újrakiadás: *100 Jahre Bayreuther Festspiele. Historische Tondokumente berühmter Wagner-Sänger*. (EMI 1 C049-30 679 M), 1976.

Hasonló előadói fogással találkozunk Siegmund Tavaszi dalának mindkét általam ismert Burian-felvételén.¹¹⁰ A két felvétel közül a korábbi, Gramophon Co.-felvételt tudtam alaposabban elemezni, a Parlophon-felvétel 78-nál alacsonyabb fordulatszámmal lett felvéve, így a mai, rögzítetten 78-as fordulatszámú lemezjátszókon csak a kelleténél gyorsabban és magasabban hallgatható vissza.

Burian felvételén egy szó esetében érződik a cseh énekes akcentusa, a „dem” szót mindkét elhangzásakor („wichen dem Wonnemond” és „lacht sie selig dem Licht”) lapos „e” betűként éneklí. A részlet első szakaszában a „mit zarter Waffen...” kezdetű részig több egyéni megoldást alkalmaz, melyek inkább a bel canto irányába mozdítják el előadói stílusát. A ritmust több alkalommal is lágyítja, a negyed-nyolcad helyett szinte duolát énekel, illetve feltűnően sok portamentót használ. A „haucht” szó hajlításán mindkét felvételén előkés díszítést énekel, hasonló a pár ütemmel későbbi „entblühen”-hez, ahol Wagner ki is írta a díszítőhangot (1-2. kottapélda).

1. kottapélda. Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, „holde Däfte...” – eredeti

2. kottapélda

Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, „holde Däfte...” – Burian, GC 4-42473.

A második részben, a „Mit zarter Waffen...”-től kezdődően inkább deklamáló az előadása, rövidebb hangokat alkalmaz (CD, track 09). Azonban a „trennte von ihm” szövegrészt kiállítás-szerűen kétszeresére nyújtja, a f^2 -en olyan szélesítést alkalmaz, hogy a zenekar eredetileg harmadik ütésre írott akkordja hallásra egy következő ütem első ütéseként szólal meg. Ezután az utolsó három nyolcadértéket szinte egy teljes

¹¹⁰ G. C. 4-42473, matr. 15512b és Parlophone P 286, matr. 2-7263

ütemre osztja szét. A későbbi Parlophon-felvételen valamivel pontosabb a ritmus, azonban itt jobban érződik a ritmusból való kiesés (3–5. kottapéldák).

3. kottapélda

Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, „trennte von ihm” – eredeti

4. kottapélda

Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, „trennte von ihm” – Burian GC 4-42473.

5. kottapélda

Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, „trennte von ihm” – Burian Parl. P-286.

Az ezután következő szakaszban („Zu seinen Schwester”) megint több portamentót alkalmaz, például a „seinen”, „Liebe”, „Lenz”, „selig” szavaknál (CD, track 10).

Újra rövidebb hangokat énekel a pontozott ritmusú szakaszban („Die bräutliche Schwester...”), majd a záró szakaszt („jauchzend grüsst sich...”) újra szélesebben éneкли, például a „vereint” szó második, hosszabb szótagjára kevésse az ütés után érkezik. Végül a zárlat előtti utolsó hangot (az „und Lenz”-ből az „und” szót) a kelletténél hamarabb indítja, és jócskán megnyújtja. A Parlophone felvételen ráadásul csúszással érkezik meg az „und” szótagról a „Lenz” szótagra. Ez a szépen hangzó, bár Wagnerhez képest kissé szokatlan gesztus mindkét felvételen kifejezetten bel canto-jellegű megoldásnak tűnik (CD, track 11).

Ha összevetjük Burian interpretációját más korabeli énekesek felvételeivel (4. táblázat), feltűnő tempókülönbségeket tapasztalunk. Burian a lassabb tempójú előadók közé tartozik Alfred von Baryval együtt. Burian két neves német kollégája, Ernst Kraus és Heinrich Knote jóval gyorsabb tempóban éneкли Siegmund dalát.

4. táblázat

Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, az összehasonlításhoz felhasznált felvételek

Név	Dátum	Kíséret	Kiadói szám	Matricaszám
Karel Burian	1911.07.02., Prága	Zenekar	G.C.2-42473	15512b
Alfred von Bary	1904, Bayreuth	Zongora ¹¹¹	G.C.2-42925	1136e
Ernst Kraus	1909.04.27., Berlin	Zenekar ¹¹²	G.C.4-42222	954ab
Heinrich Knote	[nincs adat]	Zenekar	Edison Record	[n. a.]

A felvételek összehasonlításakor két-két felvételt párba tudtam állítani. Kraus és Knote szinte teljesen ugyanazokat az előadói eszközöket, tempót alkalmazzák, illetve Burian és Bary is meglehetősen hasonlóan éneкли a Tavaszi dalt. Kraust és Knotét a korszak két leghíresebb Németországban éneklő Wagner-tenorának tartották,¹¹³

¹¹¹ A felvételen Bruno Seidler-Winkler zongorázik. (Kelly CD-ROM, 40000 Times New Roman.doc, 311.

¹¹² A felvételen Bruno Seidler-Winkler vezényel

¹¹³ Ezt megerősíti az a drezdai levéltárban található jegyzet is, mely szerint abban az időben Buriannál csak Knote és Kraus fizetése volt nagyobb Németországban. Graf Seebach levele, 1906.

azonban míg Kraus rendszeresen énekelt Bayreuthban, Knote a Covent Garden és a Metropolitan Opera színpadán volt gyakori vendég, sosem lépett fel Bayreuthban.¹¹⁴ A Burian-Bary párosítás pedig azért feltűnő, mert Burian első drezdai éveiben rendszeresen úgy zajlottak a *Ring*-ciklus előadásai, hogy Loge és Siegmund szerepét Bary, míg a két Siegfriedet Burian énekelte.¹¹⁵ Loge szerepében 1906-tól, Siegmundként pedig 1907-től lépett fel Burian Drezdában. S különösképpen szintén 1907-től egyre több alkalommal szerepel Bary is Siegfried szerepében a *Ring*-ciklusok előadásain. Amikor Cosima Wagner 1903-ban Drezdában járt, kettejük közül Baryt találta érdekesebbnek arra, hogy meghívja Bayreuthba, így Bary 1904 és 1914 között rendszeres fellépője lehetett a Bayreuthi Ünnepi Játékoknak.¹¹⁶

A Burian által kétszeresére szélesített „trennte von ihm” szövegrészt Bary is több ütemre szélesítve énekli, azonban a motívum végét az eredeti ritmushoz némileg jobban igazítva (6. kottapélda).

6. kottapélda

Wagner: *Die Walküre*. Siegmund tavaszi dala, „trennte von ihm” – Bary GC 2-42925.

Kraus és Knote csak éppen egy kevésbé szélesítik ki ezt az ütemet, inkább megmaradnak a kottában leírt ritmus mellett.

Alfred von Bary is alkalmaz portamentókat, ha nem is olyan sokat, mint Burian, ellenben Kraus és Knote szinte alig használják ezt az előadói eszközt. Különös, hogy a középrészben („mit starker Waffen...”) Burian és Bary rövidebb hangokat

május 23. iktatószám: 740/06. In: Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.35. Acta, das Königliches Hoftheater betreffend, 1906. 75v.

¹¹⁴ Desmond Shawe-Taylor: „Knote, Heinrich”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 13.* (London: Macmillan, 2001): 699.

¹¹⁵ A drezdai Operaház archívumában található színlapok, valamint egy kézírásos szerepjegyzék alapján.

¹¹⁶ A témáról lásd még a 4.8. alfejezet első két bekezdését.

énekelnek, ezáltal téve energikusabbá az előadást, Kraus és Knoté hosszabb, kevésbé elharapott hangokkal próbálják megvalósítani a fokozást.

A zárómotívum esetében Burian megoldása egyedülálló. Bary alkalmaz ugyan egy hajlítást lefelé (a „Liebe” szón), de utána tempóban éneklő az utolsó hangokat. Kraus a leírt kotta szerint éneklő a zárlatot, míg Knoté szintén szélesít, de jóval kevesebbet, mint Burian. Kraus és Knoté előadásában még az is közös, hogy a részlet előrehaladtával egyre gyorsabb tempót vesznek, a végére elérik az M. M. 105-110 közötti átlagtempót (CD, track 12 Bary; track 13 Kraus; track 14 Knoté).

Összefoglalva tehát a Drezdában éveken keresztül együtt éneklő Burian és Bary előadása jobban hasonlít egymáshoz, ugyanakkor a Cosima által előnyben részesített Bary kevésbé értelmezi szabadon a kottaképet. Sőt négyük közül ő az egyetlen, aki a Wagner által kiírt előadói utasításnak („zart”) megfelelően más hangszínnel éneklő a „lockte den Lenz” részletet. Kraus és Knoté jobban ragaszkodnak a kottában leírtakhoz, és szinte folyamatosan gyorsuló tempójuk miatt előadásuk lendületesebb, mint Buriané és Baryé. Egy hangfelvétel alapján természetesen nem lehet megítélni, ki miért, vagy éppen miért nem énekelhetett Bayreuthban, a Tavasz dal felvételeit összehasonlítva azonban kijelenthető, hogy Ernst Kraus ragaszkodik leginkább a kottához, ő felelhetett meg leginkább Cosima elvárásainak.

A *Lohengrin* „Höchstes Vertrau'n” kezdetű részletén keresztül alkalmunk nyílik összehasonlítani Buriant Wagner egyik kedvelt énekesével, Parsifal első alakítójával, Hermann Winkelmannal. Kettejük felvételét újra Heinrich Knotééval, valamint ezúttal Fritz Vogelstroméval vetem össze (5. táblázat). Vogelstrom Burian után egy évvel, 1909-ben mutatkozhatott be Bayreuthban, mint Parsifal, Lohengrin és Froh,¹¹⁷ majd 1912-től ő lett Burian utódja Drezdában.¹¹⁸ Knoté és Winkelmann előadásmódját pedig azért is érdemes összevetni, mert Winkelmann még Wagnertől tanulta a Wagner-stílust, Knoté pedig nagyrészt Münchenben működött, illetve – akárcsak Winkelmann Cosima ideje alatt¹¹⁹ – Angliában és Amerikában lépett fel gyakran.¹²⁰

¹¹⁷ Georg Niehrenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911*. (Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911]): 222–223.

¹¹⁸ Sächsisches Staatsarchiv Dresden, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.44. Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1911. 1911. augusztus 12-i bejegyzés, 125.

¹¹⁹ Michael Seil: „Der Bayreuther Vortragstil auf Schallplatte, oder: Was können wir hören?” In: Jasmin von Brinken: *Ton-Spuren. 100 Jahre Bayreuther Festspiele auf Schallplatte*. (Bayreuth: Richard Wagner-Museum, 2004. Kiállítási katalógus) 20.

¹²⁰ N. N.: „Winkelmann, Hermann”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 27*. (London: Macmillan, 2001): 436.

5. táblázat

Wagner: *Lohengrin*. „Höchstes Vertrau'n...”, Az összehasonlításhoz felhasznált felvételek

Előadó	Kíséret	Dátum	Kiadói szám	Matr.
Karel Burian	Zenekar	1906	G. C. 3-42585	1337r
Fritz Vogelstrom	Zenekar	1910	Parlophon P. 283.	2-373
Heinrich Knoté	Zenekar	[n. a.]	Edison Record	[n. a.]
Hermann Winkelmann	Zongora	1905	G. C. 042110	479c

Winkelmann és Vogelstrom felvételén a „Höchstes Vertrau'n” kezdetű részt követő Sehr ruhig karakterjelzésű szakasz („Dein Lieben muss ich hoch entgelten...”) is meghallgatható, Burian és Knoté felvételén ez hiányzik. A négy előadó közül Vogelstrom és Knoté alkalmaz sűrűbb vibratót, míg Burian és Winkelmann simábban éneklí a részletet.

Nagy a különbség az előadók között a portamentók alkalmazásában. A legkevesebb nagy, számítógépes analízis nélkül is észrevehető csúszást a Bayreuthban gyakrabban éneklő Vogelstrom felvételén hallhatjuk. Mindössze két kisebbről van szó, mindkettő tulajdonképpen egy szekund ambituson belül marad (a „Glühen” és a „bescheine” szavaknál). Winkelmann és Knoté három nagyobb és két kisebb lépést hidal át portamentóval, míg Burian öt alkalommal alkalmaz nagyobb, három alkalommal kisebb csúszást. Mindhárman nagyobb portamentót énekelnek a „dünkst du mich werth” és az „in dem ich” szövegrészeknél.¹²¹

Burian a részlet első hangját nem fogja meg egyértelműen, kis csúszással érkezik rá. Ugyanez több alkalommal megfigyelhető Winkelmann felvételén is (CD, track 15 Burian, track 16 Winkelmann). Burian előadásmódja az első, ritmikusabb szakaszban azáltal is kontrasztban áll a második, líraibb szakasszal, hogy az első szakasz nyújtott ritmusait rendre túlpontozva éneklí. Winkelmann felvételén szintén találkozunk ezzel az előadói fogással. A második rész dallamának egyenletességét Burian a kisebb lépések közötti rövidebb portamentókkal még inkább lágyítja (CD, track 17). Ugyancsak a korszak bayreuthi felfogásáról árulkodhat, hogy Vogelstrom szinte

¹²¹ Knoté harmadik portamentója a „Gebote” szóra esik, Winkelmann harmadik portamentója a „glauben” szón hallható, míg Burian harmadik portamentója a „mög' glücklich” zárlati formulán belül van.

egyáltalán nem változtat a ritmuson, nem énekel dupla pontozásokat, és az ő felvételén halható a legnagyobb tempókülönbség a „Langsamer” és a „Viel bewegter” szakasz között (6. táblázat).

6. táblázat

Wagner: *Lohengrin*. „Höchstes Vertrau'n...”, tempókülönbségek

Előadó	Langsamer	Viel bewegter
Burian	90–100	130k.
Vogelstrom	80–100	145k.
Winkelman	94–110	120k.
Knote	100–110	120k.

Az összehasonlítás eredményeként elmondható, hogy Burian és Winkelman énekstílusa nem áll távol egymástól. Mindkettejüknél érezni lehet a kissé bel canto-jellegű előadásmódot, ami által érthetővé válik, miért nem voltak ők szívesen látott vendégek Cosima Wagner Bayreuthjában, ugyanakkor az sem lehetetlen, hogy éppen e hasonlóság miatt tekinthették Buriant Bayreuth helyett Amerikában nagy Wagner-énekesnek.

Két további *Lohengrin*-részlet esetében jó összehasonlítási lehetőség nyílik Burian és korának egy másik fontos Wagner-tenora, a dán származású Erik Schmedes között. Utóbbi életpályája több ponton is összekapcsolódik Buriannal: Schmedes Burian előtt néhány évvel Drezdában működött, majd a bécsi Operaház Mahler-korszakának egyik legjelentősebb énekesé lett. Bayreuthban és New Yorkban is énekelt.¹²²

Burian 1911. július 1-jén a matricaszámok alapján közvetlenül egymás után német és cseh nyelven is lemezre vette a *Lohengrin* „Atmest du...” kezdetű részletét.¹²³ A mindkét felvételen hallható lágy, felfelé történő hajlítások inkább lírai, nem pedig elsősorban hősies jelleget kölcsönöznek az előadásnak (CD, track 18 német nyelven, track 19 cseh nyelven).

Erik Schmedes 1906-ban készült bécsi felvételével¹²⁴ összehasonlítva különbségként Schmedes sűrűbb vibratóját és kevesebb hajlítását lehet megfigyelni.

¹²² Carl L. Bruun–Alan Blyth: „Schmedes, Erik”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 22.* (London: Macmillan, 2001): 525.

¹²³ G. C. 4–42471, matr. 15510b és G. C. 2–72218, matr. 15509b

¹²⁴ G. C. 3–42580, matr. 4237L. Lelőhely: Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjtemény.

Jürgen Kesting – nem kifejezetten erre a felvételre értve, hanem általában – úgy véli, hogy Burian legatója jobb, mint Schmedesé.¹²⁵ Kisebb az eltérés a „Grál-elbeszélés” Burian és Schmedes által készített felvétele között.¹²⁶ Burian az elbeszélést sokkal lágyabb hangszínnel kezdi, mint Schmedes, később azonban hangja hősies karaktert nyer. Előadása Kesting szerint szokatlanul erőteljes, magas hangjai ragyogóak, de egyben líraiak is.¹²⁷ Schmedes és Burian portamentói között ezen a két felvételen nincs akkora különbség. Mindketten csak kevés alkalommal énekel ezzel az eszközzel. Különösen szép példa a Burian által alkalmazott portamentóra az „alljährlich naht vom Himmel eine Taube” szövegrész. Burian ezen a korai felvételén nagyon szép halkítással énekl a piano e^2 -t, majd onnan lecsúszik a h^1 -ra (CD, track 20). Schmedes ugyanilyen csúszással énekl ezt a részt, azonban az ő felvételén nem hallható a halkítás.

Ha össze akarjuk hasonlítani Buriant a korabeli Magyar Királyi Operaház tenorénekesei közül bárkivel is, nincs könnyű dolgunk. A kor legfontosabb budapesti Wagner-tenorával, Anthes Györggyel nem készült hangfelvétel, hangját mindössze néhány igen gyenge minőségű fonográfhangerről ismerhetjük. A korszak másik jelentős magyar tenorénekese, Arányi Dezső számos hangfelvételéből sajnos nagyon keveset ismerünk. Wagner-felvételéről pedig jelenleg egyáltalán nincs tudomásunk. A Magyar Királyi Operaház tenorjai közül Pichler Elemér volt az, aki több Wagner-részletet is lemezre énekelt, melyek Odeon márkájú lemezeken jelentek meg.¹²⁸ Környei Béla, akit debütálása után nagy reménységgel az első magyar Wagner-hőstenornak kiáltottak ki, még első operaházi éveiben lemezre énekelt három Wagner-részletet. Különös, hogy köztük található a híres Tavaszi dal a *Walkürből*,¹²⁹ ugyanis Környei nem énekelte Siegmund szerepét a Magyar Királyi Operaház színpadán.¹³⁰ Két részletet ismerünk egyetlen operaházi Wagner-

¹²⁵ Kesting (2008), I/192.

¹²⁶ Burian: 1906. június, G&T 042131, matr. 169s. Schmedes: G. C.-42897, matr. 882x. A felvétel 1902-ben Bécsben készült. (Kelly CD-ROM 40000 Times New Roman.doc, 282.) A Schmedes-felvétel lelőhelye: Pécsi Hangtár Marton-Bajnai Gyűjtemény.

¹²⁷ Kesting (2008), I/193.

¹²⁸ Axel Weggen és Christian Zwarg lemeztörténészek tájékoztatása alapján. A Christian Zwarg által küldött jelenleg még töredékes magyar Odeon ITM-diszkográfiában két 1905-ben készült Wagner-felvétel is szerepel Pichler Elemér előadásában (egy-egy részlet a *Tannhäuserből* és a *Lohengrinből*), ezek azonban tudomásom szerint csak katalógusadatok, magukról a lemezekről jelenleg nincsen pontosabb információ.

¹²⁹ Gramophone Concert Record, 4–102705. matricaszám: 5876r. Kíséri az Operaház zenekara. A felvétel 1909-ben készült. Lásd: Kelly CD-ROM, SUF-r.doc. 224.

¹³⁰ Külföldi Wagner-szerepéről egyelőre nincs adatunk.

szerepéből, a Lohengrinből: a hattyúdalt, valamint Lohengrin búcsúját.¹³¹ Utóbbit Burian is lemezre énekelte cseh nyelven.¹³² Környei Béla felvétele csak a „Kommt er dann heim” szövegrésznel kezdődik, Burian felvételén az ezt megelőző „O Elsa! Nur ein Jahr...” kezdetű részlet is szerepel. A két felvétel összehasonlításánál ezúttal is felhasználtam Ernst Kraus ide vonatkozó felvételét,¹³³ bár a nyelvi különbségek miatt nehéz összehasonlítani a felvételeket (7. táblázat).

7. táblázat

Wagner: *Lohengrin*. „O Elsa! Nur ein Jahr...”, az összehasonlításhoz felhasznált hangfelvételek

Név	Nyelv	Kíséret	Dátum	Kiadói szám	Matricaszám
Karel Burian	Cseh	Zenekar	1911 április	G.C. 2-72219	12259L
Környei Béla	Magyar	Zenekar	1914 május	Diadal Record D 1394	58030
Ernst Kraus	Német	Zongora	1905	G.C. 3-42119	3067L

A három felvételt összehasonlítva általában elmondható, hogy Burian és Kraus előadásmódjához képest Környei interpretációja tűnik a leginkább hősiesnek. A kottában előírt előadói utasításokhoz Kraus ragaszkodik a legteljesebb mértékben, a hangsúllyal ellátott hangok megvalósítása, valamint a részlet folyamán alkalmazott hangszínváltásai jól megfigyelhetők a kezdetleges hangtechnika ellenére is. Környei is törekszik megvalósítani a kottában rögzített dinamikát, azonban míg nála ez kevésbé sikerül, Burian felvételén szinte egyáltalán nem érződik a hangerő- és hangszínkülönbség az előírt helyeken.¹³⁴

¹³¹ Diadal Record, D 1394, matricaszám: 58030. és Diadal Record, D 1394, matricaszám: 58129. A két felvétel CD-n megjelent: A magyar operaszínpad csillagai. Környei Béla. Pannon Classic PCL 8020. 2004. A hangfelvételek a CD adatai szerint 1911-ben készültek, azonban dr. Bajnai Klára újabb kutatásai során kiderült, hogy csak 1914. júniusában kerültek kiadásra (a matricaszám-sorrend és a *Zenekereskedelmi Közlöny* 1914. június 1-i száma alapján). A felvételek tehát valószínűleg 1914. májusában, vagy esetleg valamivel korábban készülhettek. Dr. Bajnai Klára személyes közlése, valamint N. N.: „Uj hanglemezekről. Diadal-Record.” *Zenekereskedelmi Közlöny* IV/6 (1914. június 1.) 4.

¹³² The Gramophone Company, 2-72219, matricaszám: 12259L. A felvétel 1911 áprilisában, Prágában készült.

¹³³ The Gramophone Company, 3-42119, matricaszám: 3067L. A felvétel 1905-ben készült.

¹³⁴ Természetesen itt is figyelembe kell vennünk a korábban írottakat, miszerint 1911-ben Burian hangja nem volt olyan jó állapotban, mint az azt megelőző és azt követő években.

A ritmikát az énekelt nyelv különbségei miatt nem érdemes vizsgálnunk. Stílusbeli vizsgálódásunk szempontjából különösen érdekes a két zárlati fermata. Az elsőnél („aus Schmach und Noth befreit”) Környei és Burian felvételén jókora szélesítést hallhatunk, Burian ezen felül még portamentót is alkalmaz a nyújtott hang után következő hangra érkezéskor. Kraus a koronás hangot szintén megnyújtja, de ritmikusan megy tovább, ezáltal is jelezve a zongoristának a következő szakasz karakterét és tempóját (CD, track 21 Burian; track 22 Környei; track 23 Kraus).

A második zárlatnál („Leb’ wohl, leb’ wohl!”) ismét Burian és Környei felvételén találjuk a nagyobb portamentót, míg Kraus lényegesen kisebb csúszással érkezik a záróhangra (CD, track 24 Burian, track 25 Környei, track 26 Kraus).

4.7. Burian deklamációja

A korabeli kritikákat olvasva úgy tűnik, hogy a magyar kritikusok számára a deklamáció lehetett a Wagner-stílus egyik legfontosabb ismérve. Időnként meglepően részletes beszámolókat kaphatunk egy-egy énekes deklamációjáról vagy annak hiányáról. Ez esetben sem térhetünk ki az elől a kérdés elől, vajon mit értettek a korabeli kritikusok deklamáción. A Schöpflin-féle színművészeti lexikonban nincsen deklamáció szócikk, azonban a Tóth Aladár és Szabolcsi Bence által szerkesztett Zenei Lexikonban a következőket olvashatjuk erről:

Deklamáció zenei szempontból: valamely szöveg énekes vagy zenével kísért előadása, melynél természetesen mindig előtérben áll a szöveg értelmi és formai (verses) tagozódásának a zenei strukturához való viszonya. A D[eklamáció] problémája tehát lényegében két külön principium törvényeinek egyeztetéséből áll.¹³⁵

Talán még inkább segíti megérteni a korszak deklamációról alkotott képét ugyanezen lexikon Wagner-szócikkének egyik részlete: „az éneklés W[agner]i iskolája a helyes szavallatból indul ki [...]”.¹³⁶ Tehát még Burian halála után is – feltehetőleg Cosima bayreuthi működésének hatására – elsősorban a szavallatszerűség

¹³⁵ N. N.: „Deklamáció”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Első kötet.* (Budapest: Győző Andor kiadása, 1935): 213. Hozzá kell ugyanakkor tenni, hogy mind a Schöpflin-féle Színművészeti lexikon, mint pedig az itt idézett Zenei Lexikon Burian halála után, a következő operaházi énekes-generáció idejében jelent meg.

¹³⁶ Molnár Antal: „Wagner, Richard”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): i. m., Második kötet, 687.

jellemezte a Wagner-stílusról alkotott képet Budapesten. Így feltételezhető, hogy ha a stílus kulcsszava a deklamáció, akkor azt elsősorban a szavalathoz kellett mérni, mintsem a dallamhoz. Burian esetében többször is azt a megállapítást teszik a kritikusok, hogy az előadásában nem viszi túlzásba a wagneri deklamációt, sőt inkább dallamos, lírai a felfogása.¹³⁷ Mikor 1907-ben először visszatér Budapestre, az ünneplő hangokból egy apró célzást emelhetünk ki:

Mint Wagner énekes valóban a legnagyobb. Tristánja csodálatos alakítás, nemcsak zenei, de színészi tekintetben is. Wagner nagyszerű szerelmi hőstét, minden deklamatonikus [sic] tulzás nélkül, természetesen és már ennél fogva is, megkapóan állítja elénk, szinte átéli ezt a szép és bánatos történelmi regényt.¹³⁸

Nem tudhatjuk, mihez képest értette a kritikus a „minden deklamatonikus tulzás nélküli”, „természetes” előadásmódot. Talán arra, amire a hangfelvételek is rámutatnak: a dallamosabb, énekszerűbb Wagner-felfogás tetszhetett meg az újságíróknak annyira, hogy egy külön megjegyzést szenteljen neki. Burian 1901–1902-es szezonbeli egyetlen *Mesterdalnokok*-előadása után Gergely István hasonlóképpen „pompás szavalat”-ról ír, amely azonban „sohase veszti el az énekjelleget.”¹³⁹

Nem mindig aratott azonban ezzel osztatlan sikert. 1914-ben egy *Walkür*-előadás után a következőket olvashatjuk: „Siegmund énekrészében a deklamálás dominál és Burrián szövegmondásából hiányzik az igazi páthosz. Ő inkább: énekes. Siegmundja énekbeli finomságokban gazdag volt.”¹⁴⁰ Anthes nem sokkal ezelőtt távozott az Operaház tagjai közül, így természetes, Burian Siegmundját Antheséhez hasonlították.¹⁴¹

¹³⁷ Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy a korabeli budapesti operai gyakorlatnak megfelelően az énekesek magyar nyelven énekelték a Wagner-operákat is, és – mivel németül nem volt szabad – Burian 1915-ig olaszul énekelt a Wagner-szerepeket. A korabeli hallgatót ez is befolyásolhatta értékítéletében.

¹³⁸ N. N.: „Tristán és Isolda”. *Budapest XXXI/228* (1907. szeptember 25.): 11.

¹³⁹ „Pompás szavalata, amely sohase veszti el az énekjelleget, stilszerű énekmódja, kitünő mondattagolása éppen olyan elismerésre kényszerít, mint virágzó organuma, amely elragadó melegségével és fényével leginkább a versenydalokban aratta diadalát.” G[ergely István].: „Operaház.” *Budapesti Napló VII/135* (1902. május 18.): 13.

¹⁴⁰ N. N.: „Burrián: Siegmund”. *Független Magyarország XIV/10* (1914. január 11.): 12.

¹⁴¹ A cikk kezdete: „Ma, végre, váratlanul elénekelt Burrián a tragikus Wälsungot, akinek farkasprémje Anthes távozása óta gazdátlanul hevert a ruhatárban.” N. N.: „Burrián: Siegmund”. *Független Magyarország XIV/10*, i.h. Anthes 1913. május 28-án énekelt utoljára operaházi tagként Siegmund szerepét, ezután már csak vendégként lépett fel ebben a szerepben, négy alkalommal. 1913. május 28. és 1914. január 10. között egy alkalommal játszotta az Operaház a *Walkürt*, ekkor Peter Cornelius énekelt Siegmund szerepét. Lásd.: Jónás (OSZK).

Szintén Anthessel veti össze Buriant Fodor Gyula, az *Esti Kurír*ban megjelent Burian-nekrológiájában. Megállapításai számunkra – jó minőségű, összehasonlításra alkalmas Anthes-hangfelvételek híján – nem elsősorban a két énekes közti különbséget, hanem inkább a kritika hőstenori stílusfelfogásának és Burian előadói stílusának különbségét mutatják be:

Nem volt „hőstenor”. Éppen az hiányzott belőle, ami ennek az emberműfajnak a legfőbb ismertető jele: a páthosz. Az, ami – például – a művészetben testvérét: Anthes, betöltötte egészen. Az ő érzései nem kikristályosodott formák között, nem felfokozottan és ünnepiesen, nem szertartásosan nyilatkoztak meg. Anthes úgy ágált a színpadon, mint a misét celebráló pap az oltár előtt. Anthes mithikus hőssé fokozta fel a színpad emberi alakjait is. Burián csodálatos közvetlenségével a mithikus hősökől is embereket formált. Tristánjából a mi vágyunk, a mi szerelmünk, a mi szomorúságunk szólt, ez a Tristán: élt.¹⁴²

Ha azt mondhatjuk, hogy Burian a korszakban elfogadotthoz képest olaszosan énekelte a Wagner-szerepeket, elképzelhető, hogy Wagner korábban bemutatott, olasz alapokon nyugvó énekesideáljához jutunk, ahol a zene, az ének az első, és a Cosima által hangoztatott elvekkkel szemben fontosabb eszköz a legato és a portamento.¹⁴³ Burian hangfelvételei közül leginkább Siegfried *Az istenek alkonya* 3. felvonásában hallható elbeszélése ad módot arra, hogy deklamációját tanulmányozhassuk (CD, track 27). Feltűnik, hogy több helyen is változtat a kottán.¹⁴⁴ Azonban témánk szempontjából még fontosabb megfigyelni, hogy az alapjában véve beszédszerű szakaszban is több portamentót énekel, deklamációja – Gergely István fent idézett szavaival élve – nem veszíti el az énekjellegét.¹⁴⁵

Burian azonban a deklamációnak ezt a bel cantón alapuló módját nem csak Wagner műveiben használta. Gergely István *Fedora*-kritikájában a következőket olvashatjuk Burian a tulajdonképpen modernnek számító olasz operában tapasztalt előadói stílusáról: „Énekekben és játékokban egyaránt kitűnően ábrázolta Ipanovot és nemcsak kifogástalan magyar szöveg-kiejtésével, de művészileg tagolt szavallatával is, amely mindvégig ének maradt, valósággal elragadta a közönséget.”¹⁴⁶ Ez az

¹⁴² Fodor Gyula: „Burián Károly”. *Esti Kurír* II/202 (1924. szeptember 27.): 5.

¹⁴³ Kesting (2008), I/135.

¹⁴⁴ Például rögtön a részlet elején, ahol a ritmust és a dallamhangokat is a kottától eltérően énekli.

¹⁴⁵ G[ergely István].: „Operaház.” *Budapesti Napló* VII/135, i. h. (139. lábjegyzet)

¹⁴⁶ Gergely István: „Fedora”. *Budapesti Napló* VII/144 (1902. május 28.): 11.

énekszerű szavaltat lehetett az a deklamáció, amely Burian énekét megkülönböztette a korszak bayreuthi Wagner-felfogásától.

4.8. Miért nem szerepelt Burian többször Bayreuthban?

Az énekstílus mellett minden bizonnyal más okai is voltak annak, hogy Karel Burian, minden idők egyik legnagyobb Trisztánja csak egyszer kapott meghívást Bayreuthba. A szakirodalom erről vagy nem vesz tudomást vagy tanácstalanul áll a tény előtt, és találgat.¹⁴⁷ Amint azt az életrajzi fejezetben említettük, biztos, hogy Cosima Wagner már 1903-ban ismerte őt, hiszen egy levelében említi, Burian Drezdában mesélt neki a müncheni Wagner-fesztiválról.¹⁴⁸ Szinte elképzelhetetlen, hogy Cosima ne hallotta volna őt ekkor énekelni is, ugyanakkor levelében egyetlen szót sem ír Burian énekléséről, énekhangjáról. Az viszont, ahogy a müncheni fesztiválról ír, jól illusztrálja, milyen véleménnyel van az ottani munkáról. Feltételezhető, hogy ezek alapján már első találkozásra nem vált számára szimpatikussá Burian, ezért is lehetséges, hogy inkább Alfred von Baryt hívta meg a következő évben Drezdából Bayreuthba.¹⁴⁹

Burian 1903-ban már sztárnak számított. Valószínűleg a budapesti *Trisztán*-bemutató híre is eljuthatott külföldre, de a német újságok egészen biztos, hogy megemlégték első drezdai sikereit, a *Tosca* premierjét. Cosimáról lehet tudni, hogy a sztárokat nem kedvelte.¹⁵⁰ Ő nem sztárokat, hanem a Wagner-kultusz „szolgálóit” hívta Bayreuthba.¹⁵¹

Miután a „*Parsifal*-lopás” miatt megromlott a viszony München és Bayreuth között, mind a Münchenben, mind pedig az Amerikában rendszeresen fellépő énekesek hátrányba kerültek a bayreuthi szereplők kiválasztásánál. Ezután még

¹⁴⁷ Bartoš például még dicsőségnak tartja, hogy egy alkalommal meghívták. Bartoš (1934), 29. Einhard Luther részletesen tárgyalja a mellőzés lehetséges okait, lásd: Luther (2002), 355–357. Az MGG, a Grove-lexikon és a ČHS online Burian szócikkeiben épp csak az említés szintjén találkozunk bayreuthi szereplésével: MGG Burian, col.1299, Grove Burian és ČHS Kolofiková.

¹⁴⁸ „Burian erzählte in Dresden, wie er am Nachmittag um 3 Uhr in München angelangt sei und abends Tristan, ohne zu wissen, wo er zu stehen habe, gesungen.” Cosima Wagner levele Felix Mottlnak, Bayreuth, 1903. szeptember 28. Dietrich Mack (Hrsg.): *Cosima Wagner. Das zweite Leben. Briefe und Aufzeichnungen. 1883–1930.* (München–Zürich: R. Piper & Co. Verlag, 1980): 642–644., 643.

¹⁴⁹ Bary első bayreuthi szerepei Siegmund és Parsifal voltak az 1904-es Ünnepi Játékokon, lásd: Georg Niehrenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911.* (Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911]): 219.

¹⁵⁰ Geoffrey Skelton: „Bayreuth”. In: Stanley Sadie (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Vol. 1.* (London: Macmillan, 1997), 354–359. 357.

¹⁵¹ Frederic Spotts: *Bayreuth. Eine Geschichte der Wagner-Festspiele.* Angolból fordította: Hans J. Jacobs. (München: Wilhelm Fink Verlag, 1994): 132.

kevesebb esélye lett annak, hogy Cosima meghívja vagy legalább meghívásra ajánlja Siegfried Wagnernek Buriant.

Burian sztár-mivolta mellett előadóművészi sokoldalúsága is ellenszenves lehetett Cosimának.¹⁵² Einhard Luther leírásából tudjuk, a fiatal Burian egymaga be tudta tölteni a sok év után távozó Anthes helyét Drezdában, a Wagner-szerepek mellett koloratúrás tenorszerepeket, karakterfigurákat és olasz lírai szerepeket egyaránt énekelt.¹⁵³ Ezzel a tulajdonságával Burian minden bizonnyal nem kelthette egy Wagner-szerepekre specializálódó, egész művészi lényét Wagner szellemének alávető énekes képét Cosimában.

Fel kell tennünk a kérdést, vajon előfordulhat-e, hogy Burian nemzetisége akadályozta meg őt abban, hogy meghívást kapjon a Bayreuthi Ünnepi Játékokra. Erre a kérdésre nemmel kell felelnünk. Cosimát többször is bírálták amiatt, hogy Bayreuthot túlságosan nemzetközivé teszi.¹⁵⁴ Nem lehet azt mondani, hogy csupán német énekesekkel kívánta előadatni Wagner műveit, mint ahogy az előadások közönsége is egyre nemzetközibb lett.¹⁵⁵ Julius Kniesének, Cosima köztudottan antiszemita tehetség-keresőjének volt még beleszólása a szereplők kiválasztásába, azonban Burian esetében nincs semmilyen konkrét információnk arról, hogy zsidó származású lett volna.¹⁵⁶

1908-ban, mikor Buriant végre meghívták Bayreuthba, szereplése nem volt egyértelműen sikeres.¹⁵⁷ Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy Alois Hadwiger, aki ugyanabban az évben Burian mellett énekelt Parsifal szerepét Bayreuthban, Cosima felfedezettje volt.¹⁵⁸ Einhard Luther szerint Burian a bayreuthi légkörben nem tudta

¹⁵² Luther (2002), 357.

¹⁵³ Luther (2002), 353.

¹⁵⁴ Spotts, i.m., 131.

¹⁵⁵ Spotts, i.m., i.h.

¹⁵⁶ Spotts, i.m., 133. Burian vallási hovatartozásáról semmilyen konkrét információnk nincsen. Hosszabb budapesti pályafutása alatt egyszer sem kapott erre utaló megjegyzést a kritikákban, még a Rózsa S. Lajos elleni antiszemita tüntetésbe fulladt *Walkür*-előadás kapcsán se találtam erre utalást. Azon kívül, hogy egy zsidó kántortól tanult énekelni, aki énekeltette őt a prágai Meisl zsinagógában, csak egy homályos és inkább humoros célzást találtam ezzel kapcsolatban egy század eleji magyar napilapban. N. N.: „A wagneristák hosszunapja.” *Pesti Napló* LII/329 (1901. november 29.): 7. Halála után a Magyar Királyi Operaház katolikus gyászmisét mondott az emlékére, lásd: N. N.: „Burián Károly halála.” *Az Ujság* XXII/202 (1924. szeptember 27.): 9. Kniese antiszemizmusáról lásd: Michael Karbaum: *Studien zur Geschichte der Bayreuther Festspiele (1876–1976). Teil I: Textteil.* (Regensburg: Gustav Bosse Verlag, 1976): I/36.; Dietrich Mack (Hrsg.): *Cosima Wagner. Das zweite Leben. Briefe und Aufzeichnungen. 1883–1930.* (München–Zürich: R. Piper & Co. Verlag, 1980): 786.

¹⁵⁷ Luther (2002), 357.

¹⁵⁸ Kesting (2008), I/178.

jól érezni magát.¹⁵⁹ Ennek egyik oka az lehetett, hogy a bayreuthi énekesek között „újoncként” megjelenve nem tudott kellően beilleszkedni az Ünnepi Játékok hangulatvilágába.¹⁶⁰ Másik oka viszont az a tényező, ami talán leginkább hozzájárult ahhoz, hogy Buriant nem hívták meg korábban, és később sem Bayreuthba: Burian testalkata.

Hogy Bayreuth számára az énekesek testalkata igazán fontos tényező volt, Hans Richter Cosima Wagnerhez írott leveléből tudhatjuk. Richter 1904 májusában így számol be Cosimának, miután a Covent Gardenben hallotta Buriant Trisztán és Tannhäuser szerepében:

Mint Trisztán és Tannhäuser, Burian énekben és muzikalitásban a biztonság mintaképe volt, de túlságosan alacsony, és ráadásul az arcának komikus a kinézete. Milyen kár! Egyébként nagyszerű és kedves fickó, aki szenvedélyesen beleéli magát a játékba.¹⁶¹

Hogy az énekes testalkata csak Bayreuth számára volt kiemelten fontos, szintén Hans Richtertől tudjuk. Rendszeresen ajánlott bayreuthi énekeseket a londoni Covent Garden Wagner-előadásaira.¹⁶² Az 1906-os Ünnepi Játékok után a következő listát küldte Londonba:

Brünnhilde – Gulbranson; Sieglinde, Isolde, Elza és talán Erzsébet – Leffler-Burckhard; Siegmund, Walter és Lohengrin – Peter Cornelius; Loge, Tristan, Tannhäuser (esetleg a fiatal Siegfried) – Carl Burrian; Siegfried – Ernst Kraus; Mime, David, Kádi, Pásztor stb. – Hans Bechstein.¹⁶³

A listán két énekes található, akik nem szerepeltek 1906-ban Bayreuthban: Hans Bechstein és Karel Burian. Ezek szerint Hans Richter alkalmasnak találta – a Bayreuthban nem szereplő – Buriant arra, hogy Londonban a karakterfigura Logét (1906-ban Bayreuthban Otto Briesemeister énekelte), valamint a hőstenor Trisztánt,

¹⁵⁹ Luther (2002), 357.

¹⁶⁰ Luther (2002), 357.

¹⁶¹ Fordításom a levél angol fordítása alapján készült. Hans Richter levele Cosima Wagnernek, 1904. május 22. Idézi: Christopher Fifield: *True artist and true friend. A biography of Hans Richter.* (Oxford: Clarendon Press, 1993): 377.

¹⁶² Christopher Fifield: i.m., 388.

¹⁶³ Hans Richter levele Percy Pittnek, 1906. július 28. Idézi: Christopher Fifield: i.m.,: 388.

Siegfriedet (Bayreuthban 1906-ban Ernst Kraus) és Tannhäusert (1906-ban Bayreuthban nem adták elő) énekelje.¹⁶⁴

Bayreuthban tehát komoly súlya volt annak, hogyan mutat az énekes a színpadon, testalkata illik-e a megformálandó szerep karakteréhez. Somssich Andor leírásából értesülhetünk egy kínos jelenetről, mely Burian bayreuthi szereplése idején játszódott le:

Ebben az évben [1908-ban] Parsifalt Burrian Károly énekelte [Bayreuthban]. Ez a kiváló tenorista itt nem aratott olyan lenyűgöző sikert, mint másutt. Ennek oka kicsi termete volt. Pedig Burrian mindent elkövetett, hogy ez ne szúrjon szemet.

A Rheingold főpróbája után Briesemeisterné [Otto Briesemeister felesége] a művészbejárat előtt éppen férjét várta. Egyszerre egy háttal álló énekest Breuer névvel szólított meg. Az illető nem Breuer, hanem Burrian volt. Burrianra kellemetlenül hatott, hogy őt a törpével tévesztették össze. Hogy ez meg ne ismétlődjék, feladta bayreuthi lakását, kiköltözött az Eremitage-ba és a közönség körében többé nem mutatta magát. A fortély azonban nem használt, mert Burrian a színpadon is kicsinynek festett. Kiváltképpen a hatalmas termetű bayreuthi művészek mellett.¹⁶⁵

Nem szükséges különösebben részletezni, milyen lesújtó lehetett Burianra nézve, hogy hőstenor létére a törpét alakító kistermetű Breuerrel tévesztették össze. Különösen kellemetlennek tűnhet az összehasonlítás, ha elolvassuk, miként ír Somssich Breuer Mime-alakításáról:

Breuer Miméje a bayreuthi színjátszás egyik legmerészebb alakítása. Egy megfélemlített állatra emlékeztet, kiben felébredt némi emberi lélek, de magát csak tehetetlen, bamba fogásokkal képes védeni egy fölényes szellem aljassága ellen. Lomha, csoszogó járása, ugrása, minden mozdulata, valami mesebeli varangyosbékára emlékeztet.¹⁶⁶

Ezek után feltételezhető, hogy Burian se tett meg mindent annak érdekében, hogy újra Bayreuthban szerepelhessen. Miután 1909-ben elénekelte Parsifal szerepét

¹⁶⁴ Az 1906-os bayreuthi előadások adatait lásd: Georg Niehrenheim (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911*. (Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911]): 220–221.

¹⁶⁵ Somssich Andor: *Harminc esztendő Bayreuthban*. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1939) 143.

¹⁶⁶ Somssich Andor: i.m., 35.

New Yorkban, tulajdonképpen elvágta annak lehetőségét, hogy újra meghívást kapjon Bayreuthba.

Burian tehát – hangfelvételeinek tanúsága szerint – nem igazán Cosima elvárásai szerint énekelt a Wagner-szerepeket, ráadásul testalkata miatt sem tekinthették őt ideális hőstenornak. Hogy mitől válhatott mégis világszerte elismert Wagner-tenorrá? A korszakhoz képest realista szerepfelfogása,¹⁶⁷ nem csak Magyarországon kelthetett feltűnést. Énekhangja alkalmas volt a szerepek megvalósítására, színészi előadásmódja minden bizonnyal meggyőző lehetett, és különösen Magyarországon olyan környezetbe került, ahol nagy volt a hiány a Wagner-tenorokból. Amerikában pedig a Wagner halála után világszerte turnézó Wagner-énekesek (Winkelmann, Lilli Lehmann, Marianne Brandt stb.) előadásmódja nyomán másfajta – lehet, hogy autentikusabb? – Wagner-ideál alakult ki, mint amelyet Cosima Wagner Bayreuthban megkövetelt. Így Burian a Metropolitan Opera House színpadán éveken keresztül énekelhette saját felfogásában ünnepelt Wagner-tenorként Loge, Stolzingi Walter, Siegfried, Trisztán, Tannhäuser és Lohengrin szerepeit.

4.9. Karel Burian, az énekművész magyarországi jelentősége

Magyarországi működése során elsősorban Wagner-szerepekben alkotott maradandót, kiváltképp az első világháború előtt. Hogy mit jelentett az ő rendszeres operaházi jelenléte Magyarországon, legjobban Lányi Viktor már rövidebben idézett nekrológiájából derül ki, érdekesebb – zárásként – hosszabban is idézni:

Az európai operaszínpadok nyugtalan vándora, igazgatói irodák réme volt az apró termetű, tömpe orrú tenorista, a nagy lemondó, aki groteszk primadonnaszeszélyeivel évtizedeken át táncoltatta a budapesti intendánsokat is. Nem mindig lépett föl, amikor a közönség ideális Lohengrint, Tristant vagy Caniót vágyott látni a színpadon, de ha, az utolsó percig szkeptikus várakozás ellenére, mégis kiállt énekelni, mindig – még indiszponált éveiben is – magasrendű élvezetet szerzett az érte rajongó, izguló hallgatóságnak. Izgalmas jelenség volt Burrian, nemcsak az operai üzem nézőpontjából, de izgalmas volt elsősorban, mint művész, mint az operaművészet tradíciós formáiba embert, igazságot, kozmoszt robbantó, alkotó zseni. A modern zenedráma elméleti paradoxonát életté valósította a művészete. Belcanto és deklamáció, verizmus és

¹⁶⁷ Lásd a *Budapesti Hírlap* már idézett kritikáját: „Szakított a tradícióval s Wagner legendás hőseiből, melyeknek minden mozdulata már-már sablonná meredt, vérből és husból való alakokat formált. Ez a szokatlan verizmus meglepte a közönséget.” N. N.: „(Operaház)”. *Budapesti Hírlap* XX/329 (1900. november 30.): 9.

klasszicizmus nála nem volt ellentét, hanem belülről-egy kifejező stílus. Erőben, színben, árnyalatokban korlátlan gazdagságú, csodálatos szépségű tenorhang, tökéletes, abszolút muzikális értelem állott mély költői fantáziája, őszinte, közvetlen temperamentuma, drámai átélő ösztöne szolgálatában. A férfiszépség dekoratív pompáját sohasem nélkülözte a hősi, emberi alakításaiban gyönyörködő hallgatóság, amelynek vizuális érdeklődését pedig egy Anthes héroszi látványa kényeztette el. Abszolút művészi teljesítmények abszolút sikermámorát élvezte virágzó korszakában, s a mámor-illúzió teljességéhez később szüksége volt az alkoholra, amelyet bájos eufémizmussal „Stimulanzmittel”-nek nevezett, s amely hú társa, áldó, ártó démona volt korai végéig. De akár részegen, akár józanon, kedves, bölcs, vidám és békés lélek volt, okos, tanult és éles elme, szelleme aranyát pazarul szóró, bohém-álruhás királya a Művészetnek. [...] Burrian Károly nagy emléke ott él azoknak lélek- és idegrezdületeiben, akik az ő Grál-elbeszélését, Tristan-halálát és Kacagi Bajazzó-ját az istenek italaképpen szívták magukba.¹⁶⁸

Burian két, egymástól nagyban különböző korszak határán élt és énekelt. Pályája kezdetén már megvoltak ugyan a hangfelvételek készítésének elvi lehetőségei, de azokat művészi célokra egyáltalán nem használták ki. Mire világsztár lett, már készülhettek hangjáról hangfelvételek. Szintén jól jellemzi a korszakváltást, hogy Amerikában Mahler és Toscanini vezénylete alatt is fellépett Trisztán szerepében. Budapesten együtt énekelt a Magyar Királyi Operaház első nemzedékének tagjaival, akik már az Operaház megnyitásakor is tagok voltak (Dalnoki Béni, Hegedűs Ferenc, Ney Dávid, Szendrői Lajos, Takáts Mihály, Várady Sándor), és közülük több nagy művész hangjáról nem is készült hangfelvétel. A század tizes éveiben, a magyar hanglemez-gyártás első hőskorában vele együtt léphetett színpadra a korszak több nagy magyar lemez-sztárja – például Rózsa S. Lajos, Szamosi Elza, Venczell Béla –, míg a következő nagy nemzedékből Basilides Mária, Székelyhidyn Ferenc, Palló Imre, Závodszy Zoltán, Haselbeck Olga, Kálmán Oszkár mondhatta el magáról, hogy együtt énekelt Richard Strauss Heródesének első megszemélyesítőjével.

Burian budapesti korszaka átívelte a magyar tenor-problémákat Arányitól és Kertész Ödöntől Anthesen, Székelyhidyn, Környeinek és Gábor Józsefen keresztül egészen Závodszy Zoltánig és Pataky Kálmánig. Kortársai közül elsősorban Anthest és Környeiket kell kiemelni, Burianon kívül ők ketten voltak a 20. század első két évtizedének legnagyobb budapesti tenorénekesei. A sors iróniája, hogy közel egy

¹⁶⁸ Lányi Viktor: „Burrian Károly, a művész”. *Nyugat* XVII/18 (1924): 427–428.

időben hunytak el: elsőként Anthes György 1922. február 23-án, majd Burian 1924. szeptember 25-én, végül Környei Béla 1925. április 28-án, azonban ekkorra már felnőtt a következő sikeres operaházi tenor-generáció.

Az Operaház szereptörténeti kimutatásait követve megfigyelhető, hogy Burian szerepei halála után háromfelé osztódtak.¹⁶⁹ A karakter-tenor szerepeket (Lorisz Ipanov, Loge, Heródes) Gábor József vette át már Burian életében is. Canio szerepét az állandó tagok közül Székelyhidy Ferenc és Laurisin Lajos énekelték leggyakrabban Burian után. Végül a hőstenor-szerepeket (Lohengrin, Walter, Tannhäuser, Siegmund) Pilinszky Zsigmond, ritkábban Székelyhidy Ferenc énekelte a huszas évektől. Siegfried és Trisztán szerepe azonban jó ideig betöltetlen maradt, szinte kizárólag vendégtenorok – leggyakrabban Richard Schubert, Hubert Leuer és Peter Unkel – tudták megszólaltatni őket. A Wagner-hősök legközelebb csak a negyvenes években kerültek egy kézbe Budapesten: ekkor Závodszy Zoltán, majd az évtized vége felé Joviczky József előadásában valamennyi Wagner-opera magyar tenor főszereplésével szólalhatott meg az Operaházban.

¹⁶⁹ Jónás (OSZK) alapján

I. függelék Karel Burian budapesti fellépései

1. Karel Burian a Magyar Királyi Operaházban.

Karel Burian budapesti fellépéseit több forrás alapján gyűjtöttem össze. Elsődleges forrásként Jónás Alfréd kéziratos operaházi szereptörténeti adattárát használtam. [Jónás Alfréd]: *[Az] Operaház szereptörténeti adattára [1884–1948]*. 1. kötet: Operák A-M. 2. kötet: Operák N-Z. 3. kötet: Balettek. Kézirat, 1950k. Lelőhely: OSZK MS 124/1-3. A *-gal jelölt tételek nem szerepelnek Jónás Alfréd szereptörténeti adattárában, ezek Jónás Alfréd operaházi vendégművészekről készített adattárából származnak. Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban*. 1. kötet: 1884–1942. Gépirat, 1942. Lelőhely: OSZK MS 92/1.

Jónás Alfréd adatai az összevetés során felmerült néhány különbség alapján felülvizsgálandók. Előfordulhat, hogy bizonyos adatok azért nem szerepelnek a műsor szerinti gyűjtésben, mert az előadást Burian lemondta. Néhány esetben, ahol ez tisztázódott, jeleztem az előadás lemondását, illetve – ahol lehetett – a beugrót is megneveztem. Nem lehetett felkutatni az összes lemondott előadás adatait sem. Jónás Alfréd adatait a kérdéses esetekben összevettem a Magyar Állami Operaház Archívumában található előadás-nyilvántartásokkal.

A felsorolás természetesen tartalmazhat hibákat és hiányokat. Hiányoznak például olyan előadások, amelyeken Burian Johann Strauss *Denevér* című operettjének második felvonásbeli „hangversenyén” lépett fel (például 1920. május 25-én), ezek a különböző adattárakban nem szerepelnek.

Burian budapesti szerepei az 1901–1902-es szezonban:

Don José (Bizet: *Carmen*, négyszer).
Lenszkij (Csajkovszkij: *Anyegin*, kilencszer).
Lorisz Ipanov (Giordano: *Fedora*, ötször).
Canio (Leoncavallo: *Bajazzók*, egy előadás).
Lohengrin (Wagner: *Lohengrin*, tízszer).
Stolzingi Walter (Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, egy előadás).
Tannhäuser (Wagner: *Tannhäuser*, ötször).
Trisztán (Wagner: *Trisztán és Izolda*, tizenkétszer).
Siegmond (Wagner: *Walkür*, ötször).

Burian budapesti szerepei 1907 után:

Rodolphe (Puccini: *Bohémélet*, először 1908-ban)
Siegfried (Wagner: *Siegfried*, először 1908-ban)
Faust (Gounod: *Faust*, először 1911-ben)
Matthias Freudhofer (Kienzl: *A bibliás ember*, először 1912-ben)
Siegfried (Wagner: *Az istenek alkonya*, először 1914-ben)
Otello (Sztojanovics Jenő: *Otello mesél*, 1917-ben)
Sámson (Saint-Saëns: *Sámson és Delila*, először 1918-ban)
Loge (Wagner: *A Rajna kincse*, először 1920-ban)
Heródes (R. Strauss: *Salome*, 1923-ban)

Vendégszereplések 1901 előtt

1900. június 3. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1900. június 5. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1900. június 10. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1900. november 24. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1900. november 26. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1900. november 29. Bizet: *Carmen*, Don José
 1900. december 2. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep

Burian, mint az Operaház tagja

1901. szeptember 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1901. szeptember 21. Bizet: *Carmen*, Don José
 1901. szeptember 26. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1901. október 2. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1901. október 4. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1901. október 8. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1901. október 15. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1901. október 29. Bizet: *Carmen*, Don José – Burian berekedt, Kertész Ödön ugrott be helyette. [Zenevilág II/11. (1901. november 5.): 96.]
 1901. november 5. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1901. november 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1901. november 23. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1901. november 28. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán (magyarországi bemutató)
 1901. december 1. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1901. december 7. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1901. december 12. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1901. december 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1901. december 21. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1901. december 25. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep (Felesége énekelte volna Erzsébet szerepét, de lemondta az előadást.)
 1901. december 28. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. január 4., Bizet: *Carmen*, Don José
 1902. január 12. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. január 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1902. január 24. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. január 28. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1902. január 30. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij (magyarországi bemutató)
 1902. február 2. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. február 6. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. február 8. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. február 11. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. február 13. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1902. február 19. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. február 22. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. február 25. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1902. február 28. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. március 8. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. március 14. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. március 20. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1902. március 22. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij

1902. március 26. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. március 30. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1902. április 19. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1902. május 2. Bizet: *Carmen*, Don José (Kertész Ödön helyett beugrott.)
 1902. május 6. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1902. május 8. Bizet: *Carmen*, Don José
 1902. május 13. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1902. május 17. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter von Stolzing
 1902. május 22. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1902. május 27. Giordano: *Fedora*, Lorisz Ipanov (magyarországi bemutató)
 1902. május 29. Giordano: *Fedora*, Lorisz Ipanov
 1902. június 1. Giordano: *Fedora*, Lorisz Ipanov
 1902. június 5. Giordano: *Fedora*, Lorisz Ipanov
 1902. június 8. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1902. június 11. Giordano: *Fedora*, Lorisz Ipanov

Vendégszereplések 1907–1913

1907. szeptember 24. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1907. szeptember 26. Bizet: *Carmen*, Don José
 1907. szeptember 28. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1907. december 8. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1907. december 10. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1907. december 12. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1907. december 13. Bizet: *Carmen*, Don José
 1908. február 5. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1908. február 7. Bizet: *Carmen*, Don José
 1908. február 9. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
 1908. szeptember 24. Bizet: *Carmen*, Don José
 1908. szeptember 26. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1908. szeptember 28. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1908. szeptember 30. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1908. október 22. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1908. október 24. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1908. december 19. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1908. december 27. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1908. december 29. Bizet: *Carmen*, Don José
 1909. január 17. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1910. szeptember 28. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1910. szeptember 30. Bizet: *Carmen*, Don José
 1910. október 2. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1910. október 20. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1910. október 22. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1911. szeptember 10. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1911. szeptember 13. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1911. szeptember 16. Bizet: *Carmen*, Don José
 *1911. szeptember 18. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1911. szeptember 20. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1911. szeptember 25. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 *1911. szeptember 30. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1911. október 13. Gounod: *Faust*, címszerep

1911. október 16. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1911. október 19. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1911. október 22. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1912. április 9. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1912. április 13. Csajkovszkij: *Anyegin*, Lenszkij
 1912. április 21. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer (Új betanulás)
 1912. április 24. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1912. április 27. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1912. május 2. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 *1912. május 8. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1912. október 19. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1912. október 21. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1912. október 24. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1913. május 17. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 *1913. május 24. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1913. május 29. Wagner: *Siegfried*, címszerep

Burian, mint „állandó vendég”, 1913–1923

1913. szeptember 15. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1913. szeptember 18. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1913. szeptember 23. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1913. október 2. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1913. október 10. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1913. október 15. Gounod: *Faust*, címszerep
 1913. október 18. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1913. október 24. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1913. október 29. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1913. november 6. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 *1913. november 8. Wagner: *Walkür, Siegmund – elmaradt, Burian lemondása miatt.*
 1913. november 28. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1913. december 2. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1913. december 5. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1913. december 13. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1913. december 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1914. január 7. Bizet: *Carmen, Don José – Lemondta, helyette Taccani.* 1914. január 8-án hamis kritika jelent meg Burian fellépéséről: N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XXXIV/7 (1914. január 8.): 12. Az eset leleplezése: N. N.: „Burrián vagy Taccani? Operai érdekesség, meztelen ember nélkül.” *A Nap* XI/8 (1914. január 9.): 6. és N. N.: „(Hogyan készül a kritika.)” *Pesti Hirlap* XXXVI/8 (1914. január 9.): 8.
 1914. január 10. Wagner: *Walkür, Siegmund*
 1914. január 13. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1914. január 16. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1914. január 22. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1914. január 25. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1914. január 31. Gounod: *Faust*, címszerep
 1914. február 6. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 *1914. március 11. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1914. március 26. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán

1914. március 29. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1914. április 2. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1914. április 8. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
1914. április 12. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer (Jónás Alfréd előadók szerinti adattára helytelenül 1914. április 2-ra írja)
1914. április 18. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1914. április 23. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
1914. május 3. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1914. május 8. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1914. május 17. Wagner: *Istenek alkonya*, Siegfried – lemondta
1915. április 15. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1915. április 18. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1915. április 22. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1915. április 29. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1915. október 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1915. október 24. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1915. október 28. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1915. november 18. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1915. november 23. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
*1915. november 25. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1915. november 28. Gounod: *Faust*, címszerep
1915. december 5. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1915. december 21. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1915. december 25. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1915. december 28. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1916. január 1. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1916. január 6. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1916. január 9. Gounod: *Faust*, címszerep
1916. január 13. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1916. január 16. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1916. január 22. Bizet: *Carmen*, Don José
1916. január 27. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1916. január 30. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1916. február 6. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1916. február 8. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1916. február 13. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1916. február 19. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
*1916. február 26. *Carmen*, Don José – lemondta, helyette Arányi Dezső
1916. február 29. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1916. március 5. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1916. március 9. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1916. április 23. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1916. április 26. Bizet: *Carmen*, Don José
1916. április 29. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
1916. május 6. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1916. május 9. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1916. május 14. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1916. május 17. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1916. november 4. Wagner: *Istenek alkonya*, Siegfried

- *1916. december 9. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep – lemondta, helyette Anthes György
1916. december 16. Gounod: *Faust*, címszerep
1916. december 25. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1916. december 28. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1917. január 2. Bizet: *Carmen*, Don José
1917. január 13. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1917. január 18. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1917. január 25. Gounod: *Faust*, címszerep
1917. január 27. Wagner: *Walkür*, Siegmund
1917. február 2. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1917. február 8. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1917. február 13. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1917. február 14. Gounod: *Faust*, címszerep
1917. március 25. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1917. április 8. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1917. április 14. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1917. április 17. Wagner: *Siegfried*, címszerep
1917. április 21. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1917. április 24. Bizet: *Carmen*, Don José
1917. április 29. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
1917. május 5. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1917. május 9. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1917. május 16. Gounod: *Faust*, címszerep
1917. május 24. Sztojanovics Jenő: *Otello mesél*, Otello (ősbemutató)
1917. május 27. Sztojanovics Jenő: *Otello mesél*, Otello
1917. június 3. Sztojanovics Jenő: *Otello mesél*, Otello
1917. november 1. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1917. november 4. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1917. november 6. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1917. november 10. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1917. november 14. Bizet: *Carmen*, Don José
1917. november 17. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1917. november 25. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1917. december 1. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1917. december 5. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1917. december 9. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
1917. december 12. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
1917. december 15. Bizet: *Carmen*, Don José
1917. december 18. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1917. december 22. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1917. december 28. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1918. január 3. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
1918. január 6. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
1918. január 12. Wagner: *Siegfried*, címszerep
1918. január 17. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
1918. január 20. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
1918. január 22. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
1918. január 26. Bizet: *Carmen*, Don José
1918. február 1. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán

1918. február 7. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1918. február 8. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1918. február 10. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1918. február 14. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
 1918. február 16. Bizet: *Carmen*, Don José
 1918. február 22. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1918. február 24. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1918. március 1. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1918. március 7. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
 1918. március 10. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1918. március 19. Bizet: *Carmen*, Don José
 1918. március 22. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1918. március 31. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1918. április 4. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
 1918. április 7. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1918. április 12. Saint-Saëns: *Sámson és Delila*, Sámson
 1918. április 16. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1918. április 26. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1918. április 30. Puccini: *Bohémélet*, Rodolphe
 1918. május 4. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
 1918. május 12. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1918. május 15. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
 1918. május 18. Bizet: *Carmen*, Don José
 1918. május 20. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
 1918. május 23. Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok*, Walter
 1918. május 25. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1918. május 27. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1918. május 30. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1918. június 14. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1920. január 21. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1920. január 27. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1920. február 2. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1920. február 6. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1920. február 10. Gounod: *Faust*, címszerep
 1920. február 13. Bizet: *Carmen*, Don José
 1920. február 16. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1920. február 20. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1920. február 25. Saint-Saëns: *Sámson és Delila*, Sámson
 1920. március 2. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1920. március 4. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1920. március 11. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1920. március 15. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1920. március 17. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1920. március 24. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1920. március 27. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1920. március 30. Bizet: *Carmen*, Don José
 1920. április 1. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1920. április 5. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1920. április 10. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1920. április 13. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio

1920. április 18. Wagner: *Az istenek alkonya*, Siegfried
 1920. április 21. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1920. április 28. Wagner: *Az istenek alkonya*, Siegfried
 1920. április 30. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1920. május 4. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1920. május 14. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1920. május 16. Wagner: *A Rajna kincse*, Loge
 1920. május 18. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1920. május 20. Bizet: *Carmen*, Don José (Környei Béla helyett ugrott be.)
 1920. június 6. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1920. június 8. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1920. június 10. Wagner: *A Rajna kincse*, Loge
 1920. június 12. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1920. június 16. Wagner: *Az istenek alkonya*, Siegfried
 1921. október 25. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1921. október 30. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1921. november 3. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1921. november 9. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1921. november 13. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1921. november 18. Saint-Saëns: *Sámson és Delila*, Sámson
 1921. november 22. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1921. november 29. Bizet: *Carmen*, Don José
 1921. december 2. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1921. december 7. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1921. december 9. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1921. december 13. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1921. december 22. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1921. december 25. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1921. december 30. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán (Karel Burian 30 éves előadóművészi jubileuma)
 1922. január 7. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1922. február 1. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1922. február 5. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1922. február 8. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1922. február 12. Wagner: *Az istenek alkonya*, Siegfried
 1922. február 15. Bizet: *Carmen*, Don José
 1922. február 16. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1922. február 19. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1922. február 22. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1922. február 24. Wagner: *A Rajna kincse*, Loge
 1922. március 5. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán
 1922. március 7. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1922. március 9. Wagner: *A Rajna kincse*, Loge
 1922. március 14. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1922. március 21. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1922. március 23. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1922. március 29. Kienzl: *A bibliás ember*, Matthias Freudhofer
 1922. április 11. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1922. április 13. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1922. április 19. Wagner: *A Rajna kincse*, Loge

1922. április 22. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1922. április 25. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1922. április 28. Wagner: *Az istenek alkonya*, Siegfried
 1922. május 2. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1922. május 6. Giordano: *Fedora*, Ipanov Lorisz
 1922. november 28. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1922. december 2. Wagner: *Lohengrin*, címszerep
 1922. december 13. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1922. december 19. Wagner: *Siegfried*, címszerep
 1923. január 18. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1923. január 20. Wagner: *Trisztán és Izolda*, Trisztán (1. felvonásban Burian, utána Peter Unkel)
 1923. február 25. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1923. március 1. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1923. március 4. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1923. március 11. Bizet: *Carmen*, Don José
 1923. március 17. R. Strauss: *Salome*, Heródes
 1923. március 29. Wagner: *Walkür*, Siegmund
 1923. április 10. R. Strauss: *Salome*, Heródes
 1923. április 13. Wagner: *Tannhäuser*, címszerep
 1923. április 15. Leoncavallo: *Bajazzók*, Canio
 1923. szeptember 26. Wagner: *Walkür*, Siegmund

2. Burian budapesti hangversenyinek mősora

A lista elkészítéséhez elsődleges forrásom az MTA Zenetudományi Intézetének budapesti hangverseny-katalógusa volt. Egyetlen hangverseny adatait találtam más forrásban, ezt külön jelöltem.

1901. december 14. Lipótvárosi Kaszinó

Bartók Béla, A. Antonietti, Karel Burian és Charlotte de Wvyns hangversenye

Chopin: cisz-moll noktürn

Chopin: c-moll etűd

Schubert-Liszt: *Erlkönig*

Csajkovszkij: *Anyegin* – Lenszkij áriája

Saint-Saëns: [...]

Chaminade: Dalok

szonok

A hangversenyen Burian feltehetőleg az *Anyegin*-részletet énekelte.

1902. január 22. este fél 8, Fővárosi Vigadó Nagyterme

Közreműködik: az Operaház zenekarából alakult Filharmoniai Társaság

vezényel: Kerner István

ifj. Ábrányi Emil: I. szimfónia (c-moll), bemutató

Weber: *A bűvös vadász* – Max áriája – Karel Burian

Brahms: d-moll zongorverseny – Freund Etelka

Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok* – Stolzingi Walter belépője – Karel Burian

Csajkovszkij: *1812. ünnepi nyitány*

1908. november 7., Fővárosi Vigadó Nagyterme**Burián Károly szász kir. Kamaraénekes dalestélye**

Közreműködik: Wajditsch Sári (hárfa), Noseda Károly (zongora)

Műsor: František Neumann, J. Hermann, K. Pombaur, Noseda Károly, Wagner („Winterstürme”), F. Weingartner, Makray L., Kienzl, Schindler K., Richard Strauss, Smetana dalok, áriák, Trneček: Schubert ábránd

1911. október 24., Magyar Királyi Operaház, Országos Liszt emlékünnepségek

Vezényel: Siegfried Wagner

Liszt: *Faust-szimfónia*, tenorszóló: Székelyhidy Ferenc, orgona: Szikla Adolf

Liszt: Esz-dúr zongoraverseny, szóló: Sophie Menter

Liszt: *13. zsoltár*, tenorszóló: Karel Burian**1915. április 16., Tisza Kálmán téri Népopera**

A Filharmóniai Társaság XXV. népszerű hangversenye, Volkmann Róbert 100. születésnapjára

Vezényel: Kerner István

Volkmann: *III. Rikárd-nyitány*

Volkmann: B-dúr szimfónia

Szünet

Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok* – Am stillen Herd – Karel BurianMahler: *Revelge* – Karel BurianR. Strauss: *Till Eulenspiegel vidám csínytevései***1915. december 27., fél 8, Népopera**

Közreműködik: a Filharmóniai Társaság zenekara, vezényel: Kerner István

Wagner-est

Parsifal – Előjáték*A nürnbergi mesterdalnokok* – a 3. felvonás előjátéka*A Rajna kincse* – Loge elbeszélése – Karel Burian

Szünet

*Siegfried-idyll**A nürnbergi mesterdalnokok* – Am stillen Herd... – Karel Burian*A nürnbergi mesterdalnokok* – nyitány**1916. február 16., fél 8 Fővárosi Vigadó Nagyterme**

Wagner-est

Közreműködik: az Operaház zenekara, vezényel: Kerner István

A nürnbergi mesterdalnokok – előjáték*Walkür* – Tavasz dal és szerelmi kettős (Burián, Herz Elvira)*Parsifal* – Amfortas panasza – Fritz Feinhals*A nürnbergi mesterdalnokok* – Sachs-monológ és kettős jelenet – Fritz Feinhals, Karel Burian*Schmerzen és Träume* – Herz Elvira*Walkür* – Wotan búcsúja – Fritz Feinhals*Az istenek alkonya* – Siegfried elbeszélése és halála – Karel Burian*Az istenek alkonya* – gyászinduló

Rendező: Rózsavölgyi és Tsa

1917. január 29., Népopera

A Filharmóniai Társaság hangversenye, vezényel: Szikla Adolf

Wagner: *Parsifal* – Előjáték

Wagner: *Walkür* – Tavaszi dal

Wagner: *Siegfried* – Kovácsdal

Wagner: *Siegfried-Idyll*

Wagner: *Parsifal* – Közzene

Wagner: *Lohengrin* – Grál-elbeszélés

Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok* – Nyitány

Forrás: Molnár Klára: *A Népopera – Városi Színház. 1911–1951.* Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1998. 34.

1918. március 5., fél 8., Vigadó

Wagner-est

Mina Lefler, Karel Burian és Emil Burian – ének

A szimfonikus zenekart Egressy Sándor vezényli

A nürnbergi mesterdalnokok – előjáték

A nürnbergi mesterdalnokok – Fanget an! – Karel Burian

A bolygó hollandi – Senta balladája – Mina Lefler

Tannhäuser – Als du in kühnem Sange (I. felvonás) – Emil Burian

Tannhäuser – Blick ich umher (II. felvonás) – Emil Burian

Az istenek alkonya – Brünnhilde és Siegfried jelenete – Mina Lefler és Karel Burian

Trisztán és Izolda – Izolda szerelmi halála – Mina Lefler

Tannhäuser – Dal az esthajnalcsillaghoz – Emil Burian

Siegfried – „végjelenet”, (III. felvonás) – Mina Lefler és Karel Burian

Rendező: „Lyra”

1920. január 28., Zeneakadémia

Zongorán közreműködik: Szikla Adolf

Csajkovszkij: *Anyegin* – Lenszkij áriája

Wagner: *Lohengrin* – Grál legenda

Zellner: *Irmelin Rose, Sonntag*

Jeszzenszky Sándor: *Lirisches Intermezzo*

Mahler: *Revelge*

Wagner: *Walkür* – Monológ és Tavaszi dal

1920. február 4., Zeneakadémia

Zongorán közreműködik: Szikla Adolf

Wagner: *A nürnbergi mesterdalnokok* – Fanget an!

Smetana: *Dalibor* – ária

Goldmark: *Merlin* – Románc

Leoncavallo: *Bajazzók* – ária

Wagner: *Lohengrin* – Atmest du nicht, Höchtes Vertrau'n

Puccini: *Manon Lescaut* – ária

Puccini: *Tosca* – ária

1920. február 18., Zeneakadémia

Zongorán közreműködik: Kósa György

Weber: *A bűvös vadász* – áriaSmetana: *Csók* – áriaWagner: *A nürnbergi mesterdalnokok* – versenydalVerdi: *Otello*: Búcsú és végjelenetWagner: *Az istenek alkonya* – Siegfried halálaPuccini: *Tosca* – áriaPuccini: *Manon Lescaut* – ária**1920. március 8., Vigadó**

Zongorán közreműködik: Kósa György

Mozart: *A varázsfuvola* – Tamino áriájaBizet: *Carmen* – VirágáriaSmetana: *A csók* – áriaCsajkovszkij: *Anyegin* – áriaWagner: *Rienzi* – ImaWagner: *A Rajna kincse* – Loge elbeszéléseLeoncavallo: *Bajazzók* – ária**1921. november 8., kedd este 8, Vigadó**

A műsor ismeretlen.

Hangversenyrendező: Nemzetközi Hangversenyiroda, Falk Miksa u. 10.

1921. november 27., 8 óra, Fővárosi Vigadó Nagyterme

Zongorán közreműködik: Guttmann Miklós

Massenet: *Werther* – áriaJindřich: *Liebesträume, Verwelkte Blüte* (Budapesten először)Sebestyén György: *Nähe des Geliebten*Guttmann Miklós: *Gute Nacht* (kézirat)R. Strauss: *Morgen és Zueignung*

Szünet

Cornelius: *Zum Ossa sprach der Pelion*Hoffmeister: *Serenade*Zemlinsky: *Sonntag*Neumann F.: *Erinnerungen I-II-III*Mascagni: *Fritz barátunk* – nagy áriaWagner: *Walkür* – Tavaszi dal

Hangversenyrendező: Nemzetközi Hangversenyiroda

1921. december 26., 8 óra, Fővárosi Vigadó Nagyterme, Olasz operaest

Zongorán közreműködik: Ábrányi Emil

Leoncavallo: *Bajazzók* – Prológ – Farkas Sándor

Donizetti: *Szerelmi bájital* – ária – Szügyi Kálmán

Rossini: *A sevillai borbély* – ária – Adelina Adler

Verdi: *Otello* – Szerelmi kettős – Medek Anna és Karel Burian

Szünet

Puccini: *Manon Lescaut* – ária – Medek Anna

Verdi: *Nabucco* – ária – Venczell Béla

Donizetti: *Lammermoori Lucia* – Szextett – Adelina Adler, Medek Anna, Karel Burian, Szügyi Kálmán, Farkas Sándor, Venczell Béla

Hangversenyrendező: Lyra

1922. február 26. vasárnap fél 6, Zeneakadémia**Múlt és jövő III. (klasszikus) kultúrestélye**

Közreműködik: Karel Burian, Kálmán Oszkár, Somló József, Farkas Sándor, Herzog Stella (ének), Rosenák Margit (hegedű), Szekeres Ferenc (orgona), Dienzl Oszkár (zongora), Gál Gyula (a Nemzeti Színház tagja), 50 tagú vegyes kar.

Ismeretlen műsor

1922. február 27. Szent Gellért gyógyszálló

Liszt: XIII. magyar rapszódia – Dohnányi Ernő

Donizetti: *Linda di Chamounix* – Coloratur ária – B. Sándor Erzsé

Puccini: *Manon Lescaut* – Des Grieux áriája – Karel Burian

R. Strauss: *Ich trage meine Minne, Traum durch die Dämmerung, Cäcilie* – Medek Anna, Dienzl Oszkár

Balázs Árpád saját szerzeményű dalait adja elő hegedűszó mellett. Zongorán kíséri szotyori Nagy Jolán

1922. április 29., szombat, este fél 9 Zeneakadémia, Anthes György emlékhangverseny

Zongorán közreműködik: Fleischer Antal

Mozart: *A varázsfuvola* – az Éj királynője áriája – Kruyswyk Annie

Brahms: *Mainacht, Immer leiser..., Sandmännchen* – Haynal Emma

Wagner: *Tannhäuser* – Erzsébet belépője – Hubert Etel

Mendelssohn: *Paulus* – Gott sei mir gnädig – Farkas Sándor

Wagner: *Schmerzen* – Karel Burian

Strauss: *Morgen* – Karel Burian

Massenet: *Cid* – ária – Walter Rózsi

Bethoven: *Ah perfido* – Haselbeck Olga

Strauss: *Ich trage meine Minne, Cäcilie* – Medek Anna

Wagner: *Walkür* – Wotan búcsúja – Szende Ferenc

1922. május 19. péntek, fél 9, Zeneakadémia
Burián Károly kamaraénekes búcsúhangversenye
 Közreműködik: Medek Anna és Haselbeck Olga
 Zongorán közreműködik: Fleischer Antal
 Rendező: Fodor hangversenyiroda

1922. december 29. péntek este fél 9, Zeneakadémia
Burián Károly hangversenye
 Közreműködik: Radnai Erzsí (ének), Berg Ottó (zongora)
 Mahler: *Revelge* – Karel Burian
 Strauss: *Morgen*
 Cornelius: *Angedenken* – Sándor Erzsí
 Schubert: *Aufenthalt* – Sándor Erzsí
 Wagner: *Lohengrin* – Grál-legenda – Karel Burian
 Marton Gyula-Ady Endre: *Egyedül a tengerrel, Aki helyemre áll* – Sándor Erzsí, kíséri a zeneszerző
 Smetana: *A csók* – ária – Karel Burian
 Neumann: *Erinnerungen* I., II., III. – Karel Burian
 Verdi: *Aida* – Duett – Karel Burian, Radnai Erzsí
 Rendező: Nemzetközi Hangversenyiroda, Falk Miksa u. 10.

1923. április 8. vasárnap, de. 11 óra, Városi Színház, Wagner-est
 A Budapesti Szimfonikus Zenekar IX. hangversenye, vezényel: Ábrányi Emil
Rienzi – Nyitány
Tannhäuser – A római út elbeszélése – Karel Burian
Trisztán és Izolda – Előjáték és Izolda szerelmi halála
Siegfried-idyll
Walkür – Tavaszi dal – Karel Burian
Tannhäuser – Nyitány

II. függelék Karel Burian diszkográfiája

Karel Burian diszkográfiáját többször is megpróbálták már összeállítani. A lemezgyűjtők által sokat forgatott Bauer-katalógusban (London: Sidgwick & Jackson, 1947.) még csak 14 hangfelvétel található tőle. A következő diszkográfia-kísérletet Paul Wilhelm publikálta egy rövid tanulmány kíséretében a *Record News* két számában [*Record News* IV/7 (1960. március): 243–244. Addenda: *Record News* IV/8 (1960. április): 311.], ez a lista már 43+7 felvételt tartalmaz. James Dennis a *Record Collector* magazinban megjelent tanulmányához Dennis Brew és Georges Sova állították össze a 70 felvételt felsoroló diszkográfiát [*Record Collector* XVIII/7 (1969. július): 156–161.]. Rainer Lotz készülőben lévő diszkográfiája 67 különböző felvételt sorol fel, míg a Christian Zwarg által összeállított, szintén még készülő diszkográfia szintén 70 felvételt listáz, azonban ezek datálása jóval pontosabb, mint a korábbi listáké (mindkét diszkográfiát a szerzők bocsátották rendelkezésemre 2010-ben). További forrásként használtam Alan Kelly CD-ROM-on publikált diszkográfiáját, melyen a The Gramophone Company hangfelvételeinek adatait adta közre (Kelly, Alan: *The Gramophone Company Catalogue. 1898–1954.* [s. 1.]: szerzői magánkiadás, 2002. CD-ROM). Ebben szerepel néhány olyan Burian-hangfelvétel, ami egyik korábbi diszkográfiában sem. Ezen források alapján állítottam össze a disszertáció mellékleteként Karel Burian diszkográfiáját. Az itt közölt, tesztfelvételekkel és kiadatlan felvételekkel kiegészített diszkográfia tudomásom szerint a jelenlegi legteljesebb lista az énekes lemezfelvételeiről.

Az egyes tételek formai sémája:

Matricaszám

Szerző – Szövegíró, fordító: *Főcím* – Alcím [másodlagos alcím] vagy/és kezdősor [cseh daloknál magyar címfordítás] (nyelv, kezdősor az énekelt nyelven)

Közreműködők

Első kiadás száma, többi normállemezes kiadás   A lemez átmérője

LP, vagy interneten publikált újrakiadás   Az eredeti normál lemez lelőhelye

Diszkográfiai megjelenés

Megjegyzés

A zeneszerzői mutató áttekinthetősége érdekében minden tételhez egy tételszámot rendeltem a táblázat bal szélén.

Megjegyzések a diszkográfia adataihoz:

Matricaszám

A diszkográfiaiban az adatokat kronológiai sorrendben, azon belül pedig a felvételek matricaszámainak sorrendjében közlöm, mivel a matricaszámok sorrendisége megadja a hangfelvételek elkészültének sorrendjét, valamint a matricaszám – különleges, Burian esetében elő nem forduló kivételektől eltekintve – a hangfelvétel egyetlen egyéni azonosítója. Ebben mintaként a kurrens diszkográfiai kiadványokat, valamint más Burian-diszkográfiaikat követtem, például: Rainer Lotz (Hrsg.): *Deutsche National-Discographie.* (Bonn: Birgit Lotz Verlag). Marton Gyula dr. – Bajnai Klára dr.: *Első Magyar Hanglemezgyár – Premier Records.* (Budapest:

JOKA, 2008), Bajnai Klára dr. – Simon Géza Gábor – Borsos Tibor: A „*Diadal*” *Hanglemezgyár története és diszkográfiája*. (Budapest: JOKA, 2010), J. Dennis: „Karel Burian”. *Record Collector*, XVIII. évf. (1968–9), 149–64. Discography [compiled by Dennis Brew and George Sova]: 156–161.

A felvételi időszakok megjelölésénél a következő sémát követem:

Dátum, helyszín, hangmérnök neve, lemez cég neve

A The Gramophone Company közös dátummal jelölt, de eltérő mögé illesztett betűjellel (suffix) ellátott matricaszámú felvételei elkészítésének pontos időrendisége nem tisztázott. A suffix alapján lehet beazonosítani a Gramophone Co. felvételeinek hangmérnökét és a lemez átmérőjét. A Burianra vonatkozó suffixek (Lásd: Alan Kelly: „Reference Tables”. In: Kelly, 70000 – CENTRAL EUROPE.doc, 6.):

b – Fred Gaisberg 10 inches átmérőjű lemezre készült felvételei

c – Fred Gaisberg 12 inches átmérőjű lemezre készült felvételei

L – Franz Hampe 10 inches átmérőjű lemezre készült felvételei

r – Max Hampe 10 inches átmérőjű lemezre készült felvételei

s – Max Hampe 12 inches átmérőjű lemezre készült felvételei

A mértékegység átszámítása:

10 inch = kb. 25 cm

12 inch = kb. 30 cm

Szerző- és címadatok

Az operarészleteknél – Christian Zwarg és Rainer Lotz diszkográfiáihoz hasonlóan – római számmal a felvonást, arab számmal a jelenetet vagy a számot, kis betűvel a képet jelöltem.

Példa: III:3b = III. felvonás 3. jelenet, második kép.

Richard Wagner, Wilhelm Kienzl és Ruggiero Leoncavallo műveinél, ahol a zeneszerző és a szövegíró személye megegyezik, csak egyszer tüntettem fel a szerző nevét.

A cseh dalok címeit Kazán Péter fordította magyar nyelvre. Ahol nem adtam meg magyarul a címet, ott nem sikerült alkalmas magyar fordítást találni.

Közreműködők

A közreműködők felsorolásánál igyekeztem mindenhol a legteljesebb fellelhető adatot megadni. A korszak sajátossága, hogy nem minden esetben tüntették fel a zongorakísérő, a kísérő zenekar és a karmester nevét.

Újrakiadások:

Burian számos lemezfelvétele megjelent később LP lemezre átjátszva. Ezek közül a következőkhöz fértem hozzá:

1. *Karel Burian. Operatic recital*. LP, Supraphon Mono 0 12 1579, 1974.
2. *Pěvecký portrét. Karel Burian*. LP, Supraphon Mono 0 12 1510, 1974.
3. *Carl Burrian*. LP, Preiser Records, Court Opera Classics. CO 306.
4. *Karel Burrian*. LP, Rococo No. 5338.
5. *Friedrich Plaschke*. LP, Preiser Records, Court Opera Classics. CO 331.
6. *Prague and Dresden singers*. LP, Rococo. Mono RR 5379.
7. *Ema Destinová [Emmy Destinn] - Karel Burian*. LP, Supraphon Mono DV 5558, 1960

A lemezek adatait az Országos Széchényi Könyvtár, a Pécsi Hangtár (Marton-Bajnai Gyűjtemény), valamint dr. Szomolányi Tibor magángyűjteménye alapján közlöm. Az egyes LP lemezekre az itt található sorszámmal utalok. Ahol nem beazonosítható az újrakiadás forrása a rendelkezésre álló adatok alapján, ott nem jelöltem. – jellel jelöltem azokat a felvételeket, ahol nem tudok újrakiadásról.

Az eredeti, 78-as fordulatszámú lemezek lelőhelyeinek rövidítései:

GHT: Gesellschaft für Historische Tonträger, Wien

PH-MBA: Pécsi Hangtár (Marton-Bajnai) Alapítvány

SLUB: Dresden, Sächsische Landesbibliothek - Staats- und Universitätsbibliothek (Paul Wilhelm Sammlung)

A Paul Wilhelm Sammlung még nem teljes mértékben feldolgozott gyűjteményének adatait a Sächsische Landesbibliothek online adatbázisán keresztül tudtam megtekinteni. Természetesen további lemezek előfordulnak magángyűjteményekben, elsősorban külföldön, ezekről azonban nem állt módomban listát készíteni. – jellel jelöltem azokat a felvételeket, ahol nincs tudomásom lelőhelyről.

A diszkográfia összeállításához fehasznált források rövidítései:

Bauer: Bauer, Roberto: *The New Catalogue of Historical Records. 1898-1908/09.* London: Sidgwick & Jackson, 1947.

Celletti: Celletti, Rodolfo, Dostal, J., Kaufmann, Th.: „Burian, Karel”. In: Celletti, Rodolfo (direttore): *Le grandi voci. Dizionario critico-biografico dei cantanti con discografia operistica.* Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1964. 103.

Dennis: Dennis, James: „Karel Burian.” *The Record Collector* XVIII/7 (1969. július): 149–164

Kelly [fájlnév]: Kelly, Alan: *The Gramophone Company Catalogue. 1898–1954.* [s. l.]: szerzői magánkiadás, 2002. CD-ROM

Lotz: Lotz, Rainer: [Karel Burian Diskographie]. Kézirat, 2010.

Wilhelm: Wilhelm, Paul: [Discography] in: *Record News*, IV/7 (1960. márc.) 243–244. Addenda: *Record News*, IV/8 (1960. ápr.) 311.

Zwarg: Zwarg, Christian: [Karel Burian Diskographie]. Kézirat, 2010.

Ahol nem szerepel az adott diszkográfiában a felvétel, ott - jellel jelöltem a hiányt. Bauer, Lotz és Zwarg diszkográfiáinál a listán belüli sorszámmra hivatkoztam, a többi esetben a publikáció oldalszámára.

– jellel jelöltem azokat a felvételeket, amelyek nem szerepelnek az adott forrásban.

Részmegjegyzések

Az 1338r matricaszámnál Alan Kelly diszkográfiájában nem szerepel felvétel-adat. Előfordulhat, hogy a matricaszám felhasználatlan maradt. Mivel a szomszédos matricaszámokon Burian felvételei találhatók, valószínű, hogy ha elkészült egy 1338r matricaszámú felvétel, azon szintén Burian énekel. Dennis feltételezése szerint lehetséges, hogy megkísérelték felvenni a 1338r matricára (25 cm átmérőjű lemez) a Grál-elbeszélést, azonban nem fért rá a lemezoldalra, ezért vették fel inkább 30 cm átmérőjű lemezre (169s).

Az 1910. szeptember 1-jén vagy 2-án készült hat lemezoldalt Lotz és Zwarg 1910 augusztus-szeptemberére datálja. Kelly diszkográfiájában ezeknél a hangfelvételeknél csak az évszám (1910) szerepel. Pontosabb datálásukat az teszi

lehetővé, hogy tudjuk, a 7751r matricaszámú Burian-felvétel 1910. augusztus 29-én készült, míg a következő pontosabban datálható felvételek a 7770r matricaszámtól kezdődően Alois Tichý sramlikvartettjének közvetlenül Burian után készített hangfelvételei (1910 szeptemberi megjelöléssel, a 7777r–7785r felvételek 1910. szeptember 5-én készültek. Lásd: Kelly, suf-r. 313.). Tehát a 7764r–7769r matricaszámú Burian-hangfelvételek, illetve a két Burian-felvételsorozat (7741r–7751r és 7764r–7769r) között készült cseh opera- és katonazenekari hangfelvételek 1910. augusztus 29. után, de legkésőbb 1910. szeptember 5. előtt készültek.

Az 1911. július 10-én készült három felvétel Alan Kellynél – minden bizonnyal tévesen – Emil Burian neve alatt szerepel. Mivel Kelly az EMI archívumában található felvételi naplók alapján dolgozott, lehetséges, hogy a naplóban volt elírás. A 2256c matricaszámú felvételen Valentin imája hallható Gounod *Faustjából*, ez minden bizonnyal valóban a bariton Emil Burian felvétele. Azonban a 2257c–2259c matricaszámú felvételek tenoráriák, ezeket nem valószínű, hogy Emil Burian énekelte volna.

Dennis szerint a Pathé felvételek 1907-ben készültek, mikor Burian a *Salome* párizsi bemutatója (1907. május 8.) miatt Franciaországban tartózkodott, lásd: Dennis (1968–69), 153. Christian Zwarg és Rainer Lotz szerint ugyanezek a felvételek a matricaszámok sorrendisége alapján 1912-ben Bécsben készültek, a hónapmegjelölés mindkét szerzőnél bizonytalan, Zwarg októberre, míg Lotz augusztusra datál. Elvileg mindkét hónap lehetséges, Burian 1912 októberének első felében Bécsben, második felében Budapesten tartózkodott. 1912 augusztusi fellépéseiről nincsenek adataim, azonban a bécsi Parlophon-felvétel Zwarg szerint ekkor készült, tehát ebben a hónapban is készülhettek a Pathé-felvételek.

1906. 06. 23-30., Berlin, Max Hampe, The Gramophone Company

1 1335r

Jules Massenet – Edouard Blau, Paul Milliet, Georges Hartmann: *Werther* – III:3c „Pourquoi me réveiller?”

(németül, „Was bin ich aufgewacht?”)

Zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

3-42586

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer 2 és 4, Wilhelm 244, Celletti 3 és 2, Dennis 159, Lotz 2, Zwarg 1, Kelly Suf-r 46.

Megjegyzés: A Bauer-katalógusban a kiadói szám 3-42566

2 1336r

Jules Massenet – Edouard Blau, Paul Milliet, Georges Hartmann: *Werther* – II:3 „J’aurais sur ma poitrine” (németül, „Du weisst Gott”)

Zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

3-42565

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer 1, Wilhelm 244, Celletti 1, Dennis 159, Lotz 3, Zwarg 2, Kelly Suf-r 46.

3 1337r

Richard Wagner: *Lohengrin* – III:2b „Höchstes Vertrau’n” (németül)

Zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

3-42585

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 4.

Lelőhely: GHT

Bauer 3, Wilhelm 244, Celletti 2, Dennis 159, Lotz 4, Zwarg 3, Kelly Suf-r 46.

Megjegyzés: A Rococo LP adatai szerint a kiadási szám 3-42583.

Másik oldala: Wagner: *Die Walküre* – Winterstürme (Alfred von Bary), 2-42925

4 [1338r]

Lásd a Részmegjegyzéseket.

- 5 1339r**
Richard Strauss – Hermann von Gilm: *8 Gedichte aus „Letzte Blätter“ op. 10 – no. 1 Zueignung* (németül)
Zongorakíséret: Bruno Seidler-Winkler
3-42566
Átmérő: 10”
Újrakiadás: –
Lelőhely: –
Bauer –, Wilhelm 244, Celletti –, Dennis 159, Lotz 5, Zwarg 4, Kelly Suf-r 46.
- 6 1340r**
[...]: *Nešťastný šafárův dvoreček* – Bechynska píseň [Boldogtalan safári kisudvar – Bechynai népdal] (csehül)
Zongorakíséret: Bruno Seidler-Winkler
72210, AM276
Átmérő: 10”
Újrakiadás: –
Lelőhely: GHT
Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 6, Zwarg 5, Kelly Suf-r 46.
- 7 1341r**
[...]: *Taků som si frajeročku* – Slovácká píseň [Olyan szeretőm – Szlovák népdal] (csehül)
Zongorakíséret: Bruno Seidler-Winkler
72211, AM276
Átmérő: 10”
Újrakiadás: –
Lelőhely: GHT
Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 7, Zwarg 6, Kelly Suf-r 46.
- 8 169s**
Richard Wagner: *Lohengrin* – III:3b Grál-elbeszélés (németül, „In fernem Land...”)
Zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler
042131, ES153
Átmérő: 12”
Újrakiadás: 1, 2, 3, 4.
Lelőhely: PH-MBA, GHT, SLUB
Bauer 5, Wilhelm 244, Celletti 4, Dennis 159, Lotz 1, Zwarg 7, Kelly Suf-s 9.
Megjegyzés: Lotznál a felvétel dátuma: „1906.06.2” A SLUB gyűjteményében egy egyoldalas példány is található.
Másik oldala: Wagner: Siegfried – Siegmund monológja (Ernst Kraus) 042135

1907. 08. 01–11., Berlin, Max Hampe, The Gramophone Company

9 3234r

Richard Wagner: *Götterdämmerung* – I:2b „Blühenden Lebens...” (németül)

Km.: Friedrich Plaschke (bar.), Zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

2-44319, ER211

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 4, 5.

Lelőhely: GHT, SLUB

Bauer 8, Wilhelm 244, Celletti 11, Dennis 159, Lotz 8, Zwarg 8, Kelly Suf-r 119.

Megjegyzés: Bauer szerint a felvétel dátuma 1908, Drezda

10 3235r

Daniel-François-Esprit Auber – A. Eugène Scribe, Germaine Delavigne: *La Muette de Portici* – II:2 „Amour sacré de la patrie” (németül, „Weit eher den Tod...”)

Km.: Friedrich Plaschke (bar.), Zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

2-44320, ER211

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 4, 5.

Lelőhely: GHT, SLUB

Bauer 9, Wilhelm 244, Celletti 12, Dennis 159, Lotz 9, Zwarg 9, Kelly Suf-r 119.

Megjegyzés: Bauer szerint a felvétel dátuma 1908, Drezda

11 3236r

Bedřich Smetana – Josef Wenzig: *Dalibor* – I:4 Dalibor recitativója és áriája, „Zapírat nechci... Když Zdeněk můj” 1. rész

Zenekari kísérettel

Tesztfelvétel, kiadatlan

Átmérő: 10”

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-r 119.

12 3237r

Bedřich Smetana – Josef Wenzig: *Dalibor* – I:4 Dalibor recitativója és áriája, „Zapírat nechci... Když Zdeněk můj”. 2. rész

Zenekari kísérettel

Tesztfelvétel, kiadatlan

Átmérő: 10”

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-r 119.

13 258s

Giacomo Puccini – Giuseppe Giacosa, Luigi Illica: *La Bohème* – IV:1 Rodolfo és Marcello kettőse, „O Mimi, tu più non torni”
(németül, „Ach Geliebte, nie kehrest du mir wieder”)

Km.: Friedrich Plaschke (bar.), zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

044074, ES188

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 4.

Lelőhely: GHT

Bauer 11, Wilhelm 244, Celletti 18, Dennis 159, Lotz 10, Zwarg 10, Kelly Suf-s 12.

Megjegyzés: Bauer szerint a felvétel dátuma 1908, Drezda

14 259s

Giuseppe Verdi – Francesco M. Piave: *La forza del destino* – III:19 Alvaro és Carlo kettőse, „Solenne in quest’ora”
(németül, „In dieser heil’gen Stunde”)

Km.: Friedrich Plaschke (bar.), zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

044075, ES188

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: GHT

Bauer 12, Wilhelm 244, Celletti 19, Dennis 159, Lotz 11, Zwarg 11, Kelly Suf-s 12.

Megjegyzés: Bauer szerint a felvétel dátuma 1908, Drezda

1908. 09. 01–15., Dresden, Max Hampe, The Gramophone Company

15 5035r

Václav Juda Novotný: *Co na nebi je hvězdiček* [Ahány csillag van az égen] (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

2-72095, AM278

Átmérő: 10"

Újrakiadás: 2.

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 13, Zwarg 12, Kelly Suf-r 189.

16 5036r

1. mű: Oskar Nedbál – J. V. Sládek: *Dudák* [Dudás] (csehül)

2. mű: [...]: *Hodonickou cestou* – Národní píseň [Cseh nemzeti dal] (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

2-72097, AM279

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 14, Zwarg 13, Kelly Suf-r 189.

17 5037r

Jan Malát: *Za deset roků* [Tíz év múlva] (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

2-72096, AM278

Átmérő: 10"

Újrakiadás: 2.

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 16, Zwarg 15, Kelly Suf-r 189.

18 5038r

Eduard Tregler – [...]: *Eva* (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

2-72098, AM279

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 17, Zwarg 16, Kelly Suf-r 189.

19 5039r

[...]: *Zdalo se mi, moje milá* – Blatácká píseň [Álmodtam, én kedvesem] (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

2-72093, AM277

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 2.

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 18, Zwarg 17, Kelly Suf-r 189.

20 5040r

[...]: *Proč jsi k nám nepřišel* [Miért nem jöttél?] (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

2-72094, AM277

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 2.

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 19, Zwarg 18, Kelly Suf-r 189.

Megjegyzés: a felvétel meghallgatható a www.karelburian.cz weboldalon.

21 5071r

Daniel-François-Esprit Auber – A. Eugène Scribe: *Fra Diavolo* – I:4 Couplets. „Voyez sur cette roche”
(németül, „Seht ihr auf jenen Höhen”)

Km.: Erika Wedekind (sopr.), zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

2-44461

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 6.

Lelőhely: GHT

Bauer 10, Wilhelm 244, Celletti 13, Dennis 159, Lotz -, Zwarg 19, Kelly Suf-r 190.

Másik oldala: Thomas: Mignon – Fecskeduett (Wedekind-Rains) 2-44461

22 368s

Giacomo Puccini – Giuseppe Giacosa, Luigi Illica: *La Bohème* – I:g Mimi és Rodolfo kettőse. „O soave fanciulla”
(németül, „O du süßestes Mädchen”)

Km.: Minnie Nast (sopr.), zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

044089

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 3.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer 14, Wilhelm 244, Celletti 20, Dennis 159, Lotz -, Zwarg 20, Kelly Suf-s 22.

Megjegyzés: Bauer szerint a felvétel dátuma 1908, Drezda

23 369s

Václav Juda Novotný – [...]: *Négy dal* op. 3 – Jako do skoku (csehül)

Zongorán kísér: Bruno Seidler-Winkler

072012, ES96

Átmérő: 12”

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 244 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 12, Zwarg 21, Kelly Suf-s 22.

24 370s

Giacomo Puccini – Giuseppe Giacosa, Luigi Illica: *La Bohème* – IV:e Mimi és Rodolfo kettőse. „Sono andati?”
(németül, „Sind wir allein?”)

Km.: Minnie Nast (sopr.), zenekari kíséret, vezényel: Bruno Seidler-Winkler

044088

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 3.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer 13, Wilhelm 244, Celletti 19, Dennis 159, Lotz –, Zwarg 22, Kelly Suf-s 22.

Megjegyzés: Bauer szerint a felvétel dátuma 1908, Drezda

1910. 08. 29. vagy 30., Praha, Max Hampe, The Gramophone Company

25 7741r

[...]: *Ó rebíčku zahradníký* – Rečická píseň [Ó kertés székfüm] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72188, AM282

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 59, Zwarg 23, Kelly Suf-r 312.

26 7742r

Josef Vymetal: *Na políčku pšenka chudá* [A mezőn a sovány buzakalász] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72186, AM281

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 60, Zwarg 24, Kelly Suf-r 312.

27 7743r

Jindřich Jindřich: *Notturmo* (csehül)

Zongora kísérettel

2-72192, AM283

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 61, Zwarg 25, Kelly Suf-r 312.

28 7744r

Jindřich Jindřich: *Notturmo* (németül)

Zongora kísérettel

[nincs adat]

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-r 312.

- 29 7745r**
František Picka: *Oj naše rovina* [A mi síkságunk] (csehül)
Zongora kísérettel
2-72227, AM291
Újrakiadás: –
Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 62, Zwarg 26, Kelly Suf-r 312.
Átmérő: 10”
Lelőhely: GHT
- 30 7746r**
Franz Xaver Gruber – Josef Mohr: *Stille Nacht* (németül)
Zongora kísérettel
[nincs adat]
Újrakiadás: –
Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-r 312.
Átmérő: 10”
Lelőhely: –
- 31 7747r**
Eduard Tregler: *Zpovéd* [Vallomás] (csehül)
Zongora kísérettel
2-72185, AM280
Újrakiadás: –
Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 63, Zwarg 27, Kelly Suf-r 312.
Átmérő: 10”
Lelőhely: –
- 32 7748r**
Franz Xaver Gruber – Josef Mohr, Eduard Tregler [feldolg.?]: *Tichá noc* [Stille Nacht] (csehül)
Zongora kísérettel
2-72187, AM281
Újrakiadás: –
Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 64, Zwarg 28, Kelly Suf-r 312.
Átmérő: 10”
Lelőhely: –

33 7749r

Václav Juda Novotný: *Na tom našom nátoni* (csehül)

Zongora kísérettel

2-72182

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 65, Zwarg 29, Kelly Suf-r 312.

34 7750r

Václav Juda Novotný: *Nevadte se* – Rečická píseň [Ne veszekedjetek] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72183

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 66, Zwarg 30, Kelly Suf-r 312.

35 7751r

[...]: *Zeleny hejoven* [Zöld ligetek] (csehül [?])

Km.: Emil Burian (bar.), zongorán kísér: František Picka

[nincs adat]

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-r 312.

1910. 09. 01. vagy 02., Praha, Max Hampe, The Gramophone Company

36 7764r

Jindřich Jindřich: *To věděl bych rád* [Ha tudhatnám azt] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72193, AM283

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 67, Zwarg 31, Kelly Suf-r 313.

37 7765r

František Picka: *Pojd'te znecky, svezu vás* [Gyertek lányok, elviszlek] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72194, AM284

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 68, Zwarg 32, Kelly Suf-r 313.

38 7766r

1. mű: František Picka: *Nad pěšinou kvete mák* [Az út mentén érik a mák] (csehül)

2. mű: Václav Juda Novotný: *Konec všemu* [Mindennek vége] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72195, AM284

Átmérő: 10"

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 157, Lotz 69, Zwarg 33, Kelly Suf-r 313.

39 7767r

Richard Strauss – Hermann von Gilm: *8 Gedichte aus „Letzte Blätter“* op. 10 – no. 1 Zueignung (németül)

Zongora kísérettel

4-42478

Átmérő: 10"

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti –, Dennis 159, Lotz 71, Zwarg 35, Kelly Suf-r 313.

40 7768r

[...]: *Nad Lúženci jaloveček* [Luzen felett ott a kert] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72189, AM282

Újrakiadás: –

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 72, Zwarg 36, Kelly Suf-r 313.

Átmérő: 10''

Lelőhely: –

41 7769r

Gus Edwards – Karel Burian: *Můj kolega Caruso* (csehül)

Zongora kísérettel

2-72184, AM280

Újrakiadás: 2, 6.

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti –, Dennis 157, Lotz 73, Zwarg 37, Kelly Suf-r 313.

Átmérő: 10''

Lelőhely:

1911. 04. 7-11., Praha, Franz Hampe, The Gramophone Company

42 12259L

Richard Wagner: *Lohengrin* – III:3c Lohengrin búcsúja. „O Elsa!” (csehül, „Ó Elso...”)

Zenekari kísérettel

2-72219, AM287

Újrakiadás: 1, 2, 5.

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti 24, Dennis 158, Lotz 20, Zwarg 38, Kelly Suf-L 504.

Átmérő: 10''

Lelőhely: –

43 12260L

Bedřich Smetana – Josef Wenzig: *Dalibor* – II:8b „Ó Zdeňku, jedno jen obejmutí” (csehül)

Zenekari kísérettel

2-72215, 272305, AM285,

Újrakiadás: 1, 4, 7.

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti 22, Dennis 158, Lotz 21, Zwarg 39, Kelly Suf-L 504.

Átmérő: 10''

Lelőhely: –

44 12261L

Richard Wagner: *Tannhäuser* – I:2b „Dir Töne lob...” (csehül)

Zenekari kísérettel

2-72217, AM286

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1, 2.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 22, Zwarg 40, Kelly Suf-L 504.

Megjegyzés: a felvétel meghallgatható a www.karelburian.cz weboldalon.

1911. 06. 25, Praha, Fred Gaisberg, The Gramophone Company

45 2251c

Karel Kovařovic – Karel Šipek: *Psohlavci* – Kozina áriája (csehül)

Zenekari kísérettel

072023, AN255

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 2.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti 28, Dennis 158, Lotz 23, Zwarg 41, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

46 2252c

Wilhelm Kienzl: *Der Evangelimann* – „Selig sind, die Verfolgung leiden” (németül)

Zenekari kísérettel

042309, SG65131

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 1, 3, 6, 7.

Lelőhely: PH-MBA, GHT, SLUB

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 16, Dennis 159, Lotz 24-25, Zwarg 42, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

1911. 06. 27., Praha, Fred Gaisberg, The Gramophone Company

47 2253c

Pjotr Iljics Csajkovszkij – Konsztantyin Silovszkij: *Anyegin* – II:17 Lenszkij áriája (csehül, „Kde jste, kde jste?”)

Zenekari kísérettel

072021, AN254

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 1, 7.

Lelőhely: –

Bauer 6, Wilhelm 244 és 311, Celletti 26, Dennis 158, Lotz 26, Zwarg 43, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

48 2254c

Richard Wagner: *Götterdämmerung* – III:2a Siegfried elbeszélése. „Mime hieß ein mürrischer Zwerg...” 1. rész (németül)

Zenekari kísérettel

042305, SG65130, Victor55073

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: GHT, SLUB

Bauer –, Wilhelm 244 és 311, Celletti 14, Dennis 159, Lotz 27-28, Zwarg 44, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

49 2255c

Richard Wagner: *Götterdämmerung* – III:2a Siegfried elbeszélése. „Mime hieß ein mürrischer Zwerg...” 2. rész (németül)

Zenekari kísérettel

042306, SG65130, Victor55073

Átmérő: 12”

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: GHT, SLUB

Bauer –, Wilhelm 244 és 311, Celletti 15, Dennis 159, Lotz 29-30, Zwarg 45, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

1911. 07. 01., Praha, Edmund J. Pearse és Fred Gaisberg, The Gramophone Company

50 15507b

Bedřich Smetana – Josef Wenzig: *Dalibor* – I:4 Dalibor recitativója és áriája. „Zapirat nechci... Kdyz Zdenek můj” (csehül)

Zenekari kísérettel

2-72214, 272304, AM285

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1, 2, 4.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti 21, Dennis 158, Lotz 31, Zwarg 46, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

51 15508b

Ruggiero Leoncavallo – Ruggiero Leoncavallo: *I pagliacci* – I:3b „Vesti la giubba”

(németül, „Jetzt spielen, wo mich Wahnsinn umkrallet”)

Zenekari kísérettel

4-42472, SG61690

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 2, 3, 4.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 6, Dennis 159, Lotz 32-33, Zwarg 47, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

52 15509b

Richard Wagner: *Lohengrin* – III:2a „Atmest du nicht mit mir...” (csehül, „Což sladkou nesaješ tu vůni”)

Zenekari kísérettel

2-72218, AM287

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1, 2.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti 23, Dennis 158, Lotz 34, Zwarg 48, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

53 15510b

Richard Wagner: *Lohengrin* – III:2a „Atmest du nicht mit mir...” (németül)

Zenekari kísérettel

2-42471, SG61690

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 4.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 5, Dennis 159, Lotz 35-36, Zwarg 49, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

54 15511b

Antonín Dvořák – Maria Červinková-Riegrová: *Dimitrij* – Dimitrij belépője (csehül)

Zenekari kísérettel

2-72216, AM286

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1, 7.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 37, Zwarg 50, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

1911. 07. 02., Praha, Edmund J. Pearse és Fred Gaisberg, The Gramophone Company

55 15512b

Richard Wagner : *Die Walküre* – I:3c Siegmund tavaszi dala. „Winterstürme wichen dem Wonnemond...” (németül)

Zenekari kísérettel

2-42473, SG61691

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 3, 4,

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 7, Dennis 159, Lotz 38-39, Zwarg 51, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült. Meghallgatható a www.karelburian.cz weboldalon.

56 15513b

Richard Wagner: *Tristan und Isolde* – II:3b „Wohin nun Tristan scheidet...” (németül)

Zenekari kísérettel

2-42474, SG61691

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1, 2, 3, 4.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 8, Dennis 159, Lotz 40-41, Zwarg 52, Kelly Suf-b 397.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült. Meghallgatható a www.karelburian.cz weboldalon.

1911. 07. 06., Praha, Edmund J. Pearse és Fred Gaisberg, The Gramophone Company

57 15550b

Ruggiero Leoncavallo: *I pagliacci* – I/1c „Un tal gioco, credetemi” (csehül, „Taková hra, to verte mi”)

Zenekari kísérettel

2-72222, AM289

Átmérő: 10”

Újrakiadás:

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 42, Zwarg 53, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

58 15551b

Daniel-François-Esprit Auber – A. Eugène Scribe: *Fra Diavolo* – I:4 Couplets. „Voyez sur cette roche” (csehül)

Zenekari kísérettel

2-72220, AM288

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1, 7.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 43, Zwarg 54, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

59 15552b

Jules Massenet – Edouard Blau, Paul Milliet, Georges Hartmann: *Werther* – II:3 „J’aurais sur ma poitrine” (csehül, „Ty víš, ó Boze”)

Zenekari kísérettel

2-72223, AM289, AM488

Átmérő: 10”

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243 és 311, Celletti -, Dennis 158, Lotz 44-45, Zwarg 55, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

60 15553b

Carl Maria von Weber – Friedrich Kind: *Freischütz* op. 77 – I:3b Max áriája „Durch die Wälder, durch die Auen” 1. rész

(csehül, „Děle mne nelze sněsti”)

Zenekari kísérettel

2-72221, AM288

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 1.

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti –, Dennis 158, Lotz 46, Zwarg 56, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

61 15554b

Carl Maria von Weber – Friedrich Kind: *Freischütz* op. 77 – I:3b Max áriája „Durch die Wälder, durch die Auen” 1. rész

(németül, „Nein, länger trög ich nicht...”)

Zenekari kísérettel

4-42475, SG61692

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 3, 6.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 9, Dennis 159, Lotz 47-48, Zwarg 57, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

62 15555b

Carl Maria von Weber – Friedrich Kind: *Freischütz* op. 77 – I:3b Max áriája „Durch die Wälder, durch die Auen” 2. rész (németül, „Jetzt ist wohl die Fenster...”)

Zenekari kísérettel

4-42476, SG61692

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 3.

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 10, Dennis 159, Lotz 49-50, Zwarg 58, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

1911. 07. 07., Praha, Edmund J. Pearse és Fred Gaisberg, The Gramophone Company

63 15556b

František Neumann – [...]: *Vzpominky* 1-2 (csehül)

Zongora kísérettel

2-72224, AM290

Átmérő: 10”

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 51, Zwarg 59, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

64 15557b

František Neumann – [...]: *Erinnerungen* 1-2 (németül)

Zongora kísérettel

4-42477

Átmérő: 10”

Újrakiadás: 3, 4.

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti –, Dennis 159, Lotz 52, Zwarg 60, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

65 15558b

František Neumann – [...]: *Vzpominky 3* (csehül)

Zongora kísérettel

2-72225, AM290

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 53, Zwarg 61, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

66 15559b

František Picka: *Taky běchynská* [Bechynai népdal] (csehül)

Zongora kísérettel

2-72226, AM291

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: GHT

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis 158, Lotz 54, Zwarg 62, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült

67 15560b

Gustav Mahler – [Des Knaben Wunderhorn]: *Revelge*. 1. rész.

Zongora kísérettel

[nincs adat]

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: jelenlegi ismereteink szerint ez a felvétel – Mahler gépzongora-felvételeitől eltekintve – a legkorábban rögzítésre került Mahler-mű. Fülöp Péter Mahler-diszkográfiájában (Péter Fülöp: *Mahler Discography*. Toronto: Mikrokosmos, 2010.) nem szerepel.

68 15561b

Gustav Mahler – [Des Knaben Wunderhorn]: *Revelge*. 2. rész.

Zongora kísérettel

[nincs adat]

Átmérő: 10''

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti –, Dennis –, Lotz –, Zwarg –, Kelly Suf-b 398.

Megjegyzés: jelenlegi ismereteink szerint ez a felvétel – Mahler gépzongora-felvételeitől eltekintve – a legkorábban rögzítésre került Mahler-mű. Fülöp Péter Mahler-diszkográfiájában (Péter Fülöp: *Mahler Discography*. Toronto: Mikrokosmos, 2010.) nem szerepel.

1911. 07. 10., Praha, Edmund Pearse, The Gramophone Company

69 2257c

Richard Wagner: *Die Meistersinger von Nürnberg* – I:3d „Fanget an!” (németül)

Zenekari kísérettel

042310, SG65131

Átmérő: 12''

Újrakiadás: 1, 3, 6, 7.

Lelőhely: PH-MBA, GHT, SLUB

Bauer –, Wilhelm 244, Celletti 17, Dennis 159, Lotz 55-56, Zwarg 63, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült. Alan Kelly tévesen Emil Burian neve alatt említi.

70 2258c

Carl Maria von Weber – Friedrich Kind: *Der Freischütz* op. 77 – I:3b Max áriája „Durch die Wälder, durch die Auen” 2. rész (csehül, „Coz mne jiz opustilo nebe”)

Zenekari kísérettel

072022, AN254

Átmérő: 12''

Újrakiadás: 7.

Lelőhely: –

Bauer 7, Wilhelm 311, Celletti 27, Dennis 158, Lotz 57, Zwarg 64, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült. Alan Kelly tévesen Emil Burian neve alatt említi.

71 2259c

Zdeněk Fibich: *Tragedie* – Balada (csehül)

Zongora kísérettel

072024, AN255

Átmérő: 12”

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti –, Dennis 158, Lotz 58, Zwarg 65, Kelly Suf-c 83.

Megjegyzés: Lotz szerint a felvétel Berlinben készült. Alan Kelly tévesen Emil Burian neve alatt említi.

1912. aug., Wien, Parlophon

72 2-7263

Richard Wagner: *Die Walküre* – I:3c Siegmund tavaszi dala. „Winterstürme wichen dem Wonnemond...” (németül)

Zenekari kísérettel, vezényel: Friedrich Kark

Parlophon P-286, P-1335

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: PH-MBA, GHT

Bauer –, Wilhelm 311, Celletti 35, Dennis 159, Lotz 59, Zwarg 66, Kelly –

P-286 másik oldala: Vögelstrom Nürnbergi Preislied

P-1335 másik oldala: Melanie Kurt Tristan Liebestod

1912. okt.(?), Wien, Pathé

73 52142

Richard Wagner: *Die Walküre* – I:3c Siegmund tavaszi dala. „Winterstürme wichen dem Wonnemond...” (németül)

Zenekari kísérettel

88633-RA, (US) 62015 A

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243, Celletti 29, Dennis 159, Lotz 60-61, Zwarg 67, Kelly –

Megjegyzés: Lotz szerint a Pathé-felvételek valószínűsíthető dátuma 1912. augusztus.

74 52143

Bedřich Smetana – Josef Wenzig: *Dalibor* – I:4 „Když Zdeňek můj” (csehül)

Zenekari kísérettel

88607-RA, 90233 RA

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243, Celletti 30, Dennis 159, Lotz 63 + 73, Zwarg 68, Kelly –

Megjegyzés: Lotz szerint a Pathé-felvételek valószínűsíthető dátuma 1912. augusztus.

75 52144

Bedřich Smetana – Josef Wenzig: *Dalibor* – II:8b „Ó Zdeňku, jedno jen obejmůt’” (csehül)

Zenekari kísérettel

88619-RA

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243, Celletti 31, Dennis 159, Lotz 64, Zwarg 69, Kelly –

Megjegyzés: Lotz szerint a Pathé-felvételek valószínűsíthető dátuma 1912. augusztus.

76 52145

Ruggiero Leoncavallo: *I pagliacci* – I:3b „Vesti la giubba” (németül, „Hüll’ dich in Tand nur”)

Zenekari kísérettel

88727 RA, X 2073, (US) 80068,

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti 32, Dennis 159, Lotz 65-66 + 72, Zwarg 70, Kelly –

Megjegyzés: Lotz szerint a Pathé-felvételek valószínűsíthető dátuma 1912. augusztus.

77 52146

Jules Massenet – Edouard Blau, Paul Milliet, Georges Hartmann: *Werther* – III:3c „Pourquoi me réveiller”
(németül, „Was bin ich aufgewacht”)

Zenekari kísérettel

X 2073, (US) 80068

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm –, Celletti 33, Dennis 159, Lotz 67-68 + 71, Zwarg 71, Kelly –

Megjegyzés: Lotz szerint a Pathé-felvételek valószínűsíthető dátuma 1912. augusztus.

78 52147

Carl Maria von Weber – Friedrich Kind: *Freischütz* op. 77 – I:3b Max áriája. „Durch die Wälder, durch die Auen” (németül)

Zenekari kísérettel

88614-RA

Átmérő: 30 cm

Újrakiadás: –

Lelőhely: –

Bauer –, Wilhelm 243, Celletti 34, Dennis 159, Lotz 69-70, Zwarg 72, Kelly –

Megjegyzés: Lotz szerint a Pathé-felvételek valószínűsíthető dátuma 1912. augusztus.

A diszkográfia szerző- és címmutatója

- Auber, Daniel-François-Esprit: *Fra Diavolo* – 21, 58
 —————: *La muette de Portici* – 10
- Csajkovszkij, Pjotr Iljics: *Anyegin* – 47
- Dvořák, Antonín: *Dmitrij* – 54
- Gruber, Franz Xaver – 30, 32
- Edwards, Gus – 41
- Fibich, Zdeněk – 71
- Jindřich, Jindřich – 27, 28, 36,
- Kienzl, Wilhelm: *Der Evangelimann* – 46
- Kovařovic, Karel: *Psohlavci* – 45
- Leoncavallo, Ruggiero: *I Pagliacci* – 51, 57, 76
- Mahler, Gustav – 67, 68
- Malát, Jan – 17
- Massenet, Jules: *Werther* – 1, 2, 59, 77
- Nedbál, Oskar – 16
- Neumann, František – 63, 64, 65
- Novotný, Václav Juda – 15, 23, 33, 34, 38,
- Picka, František – 29, 37, 38, 66
- Puccini, Giacomo: *La Bohème* – 13, 22, 24
- Smetana, Bedřich: *Dalibor* – 11, 12, 43, 50, 74, 75
- Strauss, Richard – 5, 39
- Tregler, Eduard – 18, 31, 32,
- Verdi, Giuseppe: *La forza del destino* – 14
- Vymetal, Josef – 26,
- Wagner, Richard: *Die Meistersinger von Nürnberg* – 69
 —————: *Die Walküre* – 55, 72, 73
 —————: *Götterdämmerung* – 9, 48, 49
 —————: *Lohengrin* – 3, 8, 42, 52, 53
 —————: *Tannhäuser* – 44
 —————: *Tristan und Isolde* – 56
- Weber: *Freischütz* – 60, 61, 62, 70, 78

A diszkográfiában előforduló cseh zeneszerzők adatai:

Jindřich, Jindřich (1876–1967) zongorakísérő, zeneszerző, és etnográfus. Leginkább vokális műveket írt. Legnagyobb munkája egy 26 kötetes néprajzi gyűjtemény. Bohumír Štědroň: „Jindřich, Jindřich”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek první A–L*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1963): 604–606.

Malát, Jan (1843–1915) zeneszerző és tanár. Elsősorban a népdalfeldolgozásai ismertek, *Český národní poklad* (1884–96) című gyűjteményében 700 dallamot adott közre saját zongorakíséretével. Sok pedagógiai munkát is írt. John Tyrrell: „Malát, Jan”. in: Stanley Sadie (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 15*. (London: Macmillan, 2001): 652.

Nedbal, Oskar (1874–1930) cseh karmester, zeneszerző és brácsaművész, Dvořák tanítványa. A kamarazene műfajának csehországi ismertté tételében előjáró Cseh vonósnégyes tagja volt, de gyakran szerepelt kamarapartnereivel zongoristaként is. 1896-tól 1906-ig a Cseh Filharmonikus Zenekar karmestere. 1907-ben Bécsben megalapította a Tonkünstlerorchestert, de a világháború miatt el kellett hagynia Ausztriát. Ezután a frissen alakult Szlovák Nemzeti Színház, majd a Pozsonyi Rádió igazgatója lett, miközben tanított is Pozsonyban. Zeneszerzőként elsősorban bécsi operettjeiről híres. Oldřich Pukl: „Nedbal, Oskar”. In: Stanley Sadie (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 17*. (London: Macmillan, 2001): 732-733.

Neumann, František (1874-1929). Cseh karmester és zeneszerző. Lipcsében Reinecke Jadassohn és Felix Mottl növendéke. 1919-től, Leoš Janaček ajánlására a Brnói Nemzeti Színház zenei vezetője, később igazgatója. Több Janaček-ösbemutató (*Katja Kabanova*, 1921; *A ravasz rókácska*, 1924; *A Makropulosz-ügy*, 1926) mellett más kortárs szerzők (Richard Strauss, Debussy, Ravel, Stravinsky, Křenek) műveinek brnoi műsorra tűzése is neki köszönhető. Nyolc operát írt, stílusa a 19. századi német tradícióban gyökerezik. Jan Trojan: „Neumann, František”. In: Stanley Sadie (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 17*. (London: Macmillan, 2001): 788-789.

Novotný, Václav Juda (1849–1922) cseh zeneszerző. Életművéből kiemelkednek a dalai, több kiváló énekes is repertoárján tartotta őket. Gracian Černušák: „Novotný, Václav Juda”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1965): 208–209.

Picka, František (1873–1918). 1902-től haláláig zongorakísérő és karmester a prágai Nemzeti Színházban. Nem csak zenei előadások előkészítésében működött közre, számos Shakespeare-produkció zenéje az ő nevéhez fűződik. Sikeres volt Goethe *Faustjához* és Madách *Az ember tragédiájához* írt kísérezeneje. Az ő fordításában játszották a *Hugenottákat* Prágában. Egyetlen operáját, a *Malír Rainert* két szezomban összesen 11-szer játszották a Nemzeti Színházban. (A prágai Nemzeti Színház online archívuma alapján. <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, 2011. február 3-i megtekintés.)

Tregler, Eduard (1868–1932) orgonista és zeneszerző. Gracian Černušák: „Tregler, Eduard”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek první M–Ž*. (Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1965): 788–789.

Vymetal, Josef (1872-1935) zeneszerző és zenei műfordító. Az ő fordításában játszott a prágai Nemzeti Színház többek között az *Oberon*, a *Fra Diavolo*, a *Parsifal*, a *Zampa*, a *Walkür*, *A portici néma* és *A bagdadi borbély* című operákat. (a prágai Nemzeti Színház online archívum alapján. <http://archiv.narodni-divadlo.cz>, 2011. február 3-i megtekintés.)

III. függelék

Karel Burian repertoárja

Burian 1909-ben a *Smetana* folyóirat szerkesztőjének kérésére írt egy rövid önéletrajzot és megkísérelte összefoglalni akkori operai repertoárját, egy életrajzi írás elkészítése céljából, lásd: Burian (1913), 3–6. A levelet cseh, angol és német nyelven is közli Boris Klepal az általa kezelt Burian-weblapon. A repertoárlistát a szerepek eredeti sorrendjének meghagyásával, azonban a hiányzó adatokat (szerzők teljes nevei, operák címei eredeti nyelven, szerepek pontos megjelölése) pótolva közlöm.

Burian a lista végén hozzáteszi, hogy a felsorolt szerepek közül nem egyet két, vagy három nyelven is megtanult, így operai repertoárja több mint 100 teljes szerepre tehető. A szereplista ráadásul nem tekinthető teljesnek, hiszen hiányoznak róla olyan szerepek, amelyeket 1909 után tanult meg Burian. Budapesti szerepei közül például a Sámson és Delila férfi főszerepe, valamint Sztojanovits Jenő *Otello mesél* című operájának főszerepe hiányzik. Ezek mellett olyan szerepek is hiányozhatnak róla, melyek a levél megfogalmazásakor nem jutottak eszébe. Drezdai és hannoveri repertoárja alapján kijelenthető továbbá, hogy nem minden elénekelt szerepét tartotta meg repertoárján. Ezeket a szerepeket a lista végén az 1909-ban felsoroltaktól elkülönítve, a szerzők betűrendjében közlöm. Berlioz *Faust elkárhozása* című művénél Burian nem adott meg szerepet. Lehetséges, hogy rosszul emlékezett a szereplista összeállítása idején, és a *Benvenuto Cellinire* gondolt, melynek címszerepét énekelte Drezdában. Leo Blech *Aglaja*, Karl von Kaskel *Sjula* és Arnold Mendelssohn *Elsi, die seltsame Magd* című operáinál nem sikerült kiderítenem, mely szerepet énekelte Burian.

1. Cseh operák:

Bedřich Smetana: *Dalibor* – címszerep

Bedřich Smetana: *Hubička* [A csók] – Lukáš

Bedřich Smetana: *Prodaná nevěsta* [Az eladott menyasszony] – Jeník

Zdeněk Fibich: *Šárka* – Ctirad

Zdeněk Fibich: *Pád Arkuna* – Jaroměr.

Antonín Dvořák: *Rusalka* – A herceg

Karel Kovařovic: *Psohlavci* – Kozina

Karel Bendl: *Starý ženich* – Vojtěch

Vilém Blodek: *V studni* – Vojtěch

2. Orosz operák:

Mihail Ivanovics Glinka: *Ivan Szuszanyin* – Szobinyin

Pjotr Iljics Csajkovszkij: *Anyegin* – Lenszkij

3. Német operák:

Richard Wagner: *Lohengrin* – címszerep

Richard Wagner: *Tannhäuser* – címszerep és Walther von der Vogelweide

Richard Wagner: *Der fliegende Holländer* – Erik

Richard Wagner: *Das Rheingold* – Loge

Richard Wagner: *Die Walküre* – Siegmund

Richard Wagner: *Siegfried* – címszerep

Richard Wagner: *Götterdämmerung* – Siegfried

Richard Wagner: *Tristan und Isolde* – Tristan

Richard Wagner: *Die Meistersinger von Nürnberg* – Walther von Stolzing
 Richard Wagner: *Parsifal* – címszerep
 Christoph Willibald Gluck: *Iphigénie en Tauride* – Pylades
 Wolfgang Amadeus Mozart: *Die Entführung aus dem Serail* – Belmonte
 Wolfgang Amadeus Mozart: *Die Zauberflöte* – Tamino
 Wolfgang Amadeus Mozart: *Don Giovanni* – Don Ottavio
 Ludwig van Beethoven: *Fidelio* – Florestan
 Carl Maria von Weber: *Abu Hassan* – címszerep
 Carl Maria von Weber: *Der Freischütz* – Max
 Carl Maria von Weber: *Euryanthe* – Adolar
 Ludwig Spohr: *Jessonda* – Nadori
 Heinrich Marschner: *Der Templer und die Jüdin* – Ivanhoe
 Heinrich Marschner: *Hans Heiling* – Konrad
 Conradin Kreutzer: *Das Nachtlager in Granada* – Gomez
 Friedrich von Flotow: *Alessandro Stradella* – címszerep és Mavoglio
 Friedrich von Flotow: *Martha* – Lyonel
 Otto Nicolai: *Die lustigen Weiber von Windsor* – Fenton
 Goldmark Károly: *Die Königin von Saba* – Assad
 Goldmark Károly: *Das Heimchen am Herd* – Eduard Plummeer
 Edmund Kretschmer: *Die Folkunger* – Magnus
 Richard Heuberger: *Barfüssele* – Johannes
 Wilhelm Kienzl: *Der Evangelimann* – Matthias Freudhofer
 Richard Strauss: *Salome* – Herodes

4. Olasz operák:

Giuseppe Verdi: *Aida* – Radames
 Giuseppe Verdi: *Otello* – címszerep és Cassio
 Giuseppe Verdi: *La Traviata* – Alfred
 Giuseppe Verdi: *Rigoletto* – a herceg
 Giuseppe Verdi: *Un Ballo in Maschera* – Riccardo
 Giuseppe Verdi: *Il Trovatore* – Manrico
 Giuseppe Verdi: *Falstaff* – Fenton
 Gioacchino Rossini: *Guillaume Tell* – Arnold
 Gioacchino Rossini: *Il barbiere di Siviglia* – Almaviva
 Ruggiero Leoncavallo: *Pagliacci* – Canio
 Pietro Mascagni: *Cavalleria rusticana* – Turiddu
 Giacomo Puccini: *Manon Lescaut* – des Grieux
 Giacomo Puccini: *La Bohème* – Rodolfo
 Giacomo Puccini: *Tosca* – Mario Cavaradossi
 Umberto Giordano: *Fedora* – Ipanov

5. Francia operák:

Giacomo Meyerbeer: *Robert le Diable* – címszerep
 Giacomo Meyerbeer: *Les Huguenots* – Raoul de Nangis
 Giacomo Meyerbeer: *Le prophète* – Jean de Leyde
 Giacomo Meyerbeer: *L'Africaine* – Vasco da Gama
 Georges Bizet: *Carmen* – Don José
 Ambroise Thomas: *Mignon* – Wilhelm Meister
 Charles Gounod: *Faust* – címszerep
 Charles Gounod: *Roméo et Juliette* – Roméo

Jacques Offenbach: *Les contes d'Hoffmann* – Hoffmann
 Daniel François Esprit Auber: *Fra Diavolo* – címszerep
 Daniel François Esprit Auber: *La Muette de Portici* – Masaniello
 Daniel François Esprit Auber: *Le domino noir* – Massarena
 François-Adrien Boïldieu: *La dame blanche* – George Brown
 Hector Berlioz: *La damnation de Faust*
 Jacques Fromental Halévy: *La Juive* – Eléazar
 Jules Massenet: *Werther* – címszerep
 Jules Massenet: *Manon* – des Grieux

További szerepek, illetve operák, melyeket Burian kihagyott a saját maga által összeállított listából:

Eugen d'Albert: *Tiefland* – Pedro
 Hector Berlioz: *Benvenuto Cellini* – címszerep
 Leo Blech: *Aglaja*
 August Bungert: *Odysseus' Heimkehr* – Hyperion
 August Bungert: *Odysseus' Tod* – Telegonos
 Pjotr Iljics Csajkovszkij: *Jolantha* – Vaudemont
 Gaetano Donizetti: *Lucia di Lammermoor* – Edgardo
 Hubay Jenő: *A cremonai hegedűs* – Sandro
 Karl von Kaskel: *Sjula*
 Joan Manén: *Acté* – Nero
 Arnold Mendelssohn: *Elsi, die seltsame Magd*
 Wolfgang Amadeus Mozart: *Così van tutte* – Ferrando
 Giacomo Puccini: *Madama Butterfly* – Pinkerton
 Anton Rubinstein: *Der Dämon* – Sinodal
 Camille Saint-Saëns: *Samson et Dalila* – Samson
 Franz Schubert [alapján]: *Die vierjährige Posten* – Duval
 Sztojanovics Jenő: *Otello mesél* – Otello

IV. függelék

Karel Burian első budapesti szerződésének szövege
Magyar Állami Operaház Emléktára
Leltári szám: 1974/20.

A szerződés két hasámban, magyar és német nyelven készült. Jelen függelékben csak a magyar nyelvű hasámban tartalmát közlöm. A kézzel írott részleteket dőlt szedéssel jelöltem.

Másolat.

Magy. Kir. Operaház

41.b. sz.
1900.

SZERZŐDÉS,

Mely egyrészt a M. Kir. Operaház intendánsa jóváhagyásának fenntartásával a M. Kir. Operaház művészeti igazgatója, másrésztől *Burrian Károly úr operaénekes* között a következő feltételek mellett kötött:

1. A szerződési időszak kezdődik az 1901. évi *szeptember 1-én* és tart *5 éven keresztül, vagyis 1906. aug. 31-ig*

2. A szerződési időszak alatt köteles *Burrian Károly úr* mint *hős- és lyrai tenor (főleg Wagner-féle művekre)* a Magy. Kir. Operaház művészeti igazgatójától részére osztandó s szakmájába vágó minden szerepet elvállalni, betanulni s a művészet kivánalmainak egészen megfelelően a Magyar Kir. Operaházban, vagy Budapesten bármely más helyiségben is, melyben a Magy. Kir. Operaház előadást rendez, magyar szöveg használásával előadni.

Az idefűzött szerepsorozat (repertoire) a jelen szerződés kiegészítő részét képezi s a már előadott szerepek hiteles jegyzékeül tekintetik; következőleg a szerződő tag köteles a jelen szerepsorozatban megnevezett szerepek bármelyikét, valamint a szerződés tartama alatt újonnan betanult szerepeket az igazgatóság felhívására bármikor azonnal előadni.

Az újonnan betanulandó szerepekből egy-egy (10 soros) hangjegyívét *három* nap alatt köteles betanulni.

Az igazgató feltétlenül jogosítva van a szerepeket a tagok között tetszése szerint váltogatni, azért a fentnevezett szerződő tagtól is elvehet bármikor bármiféle szerepet s másnak oszthatja, de a szerződő tag köteles a szerepet az igazgató kívánatára bármikor visszavenni, s előadni.

3. A szerződő tag évenként *kilenc* hónapon át tartozik működni *három* hónapra pedig szabadságot nyer, melyet a nyári hónapokban, az intendánstól meghatározandó időben élvezhet; köteles minden évben a *kilenc* havi működési idő alatt havonként *tíz-szer* s így összesen *kilencven* szer, mindenkor az igazgatóságtól kitűzött napokon és szerepekben föllépni.

4. Szerződési kötelességeinek pontos teljesítéséért nyer a szerződő tag:

az 1-ső szerző- dési évben	fizetésül fellépti díj	10.000 k. 22.000 k.	összesen 32.000 koronát
az 2-ik szerző- dési évben	fizetésül fellépti díj	11.000 k. 23.000 k.	összesen 34.000 koronát
a 3-ik szerző- dési évben	fizetésül fellépti díj	12.000 k. 24.000 k.	összesen 36.000 koronát
a 4-ik szerző- dési évben	fizetésül fellépti díj	13.000 k. 25.000 k.	összesen 38.000 koronát
az 5-ik szerző- dési évben	fizetésül fellépti díj	14.000 k. 26.000 k.	összesen 40.000 koronát

A fizetés az éven át 12, a fellépti díj a játékidő alatt 9 egyenlő és utólagos havi részletben fizetendő.

A kikötött évi fellépti díjak havi 8 $\frac{1}{72}$:/ nyolcz $\frac{1}{72}$:/ fellépés alapján vannak megállapítva, a szerződő tag egy-egy fellépésére tehát az évi fellépti díjnak $\frac{1}{72}$ $\frac{1}{72}$:/ hetvenketted $\frac{1}{72}$:/ része esik.

5. A szerződő tag járandóságait rendesen kapja még abban az esetben is, ha

[2. oldal]

fellépését az igazgatóság teljes számban igénybe nem venné is; de ha a szerződő tag a részére osztott valamely szerepnek akár a műsoron, akár a műsoron kívül a színlapon kitűzött vagy körlevél által közzétett előadásban való elénekléséről betegség, rekedtség vagy bármi más ok miatt lemond, mindannyiszor elveszt egy fellépti díjat, vagyis 305,55 koronát az 1-ső, 319,44 koronát a 2-ik, 333,33 koronát a 3-ik, 347,22 koronát a 4-ik, 361,11 koronát az 5-ik szerződési évben.

Ha pedig a szerződő tag *három* napnál hosszabb időn keresztül betegség, rekedtség, szabadságolás vagy bármi más ok miatt akadályozva lenne a fellépésben, akkor – habár az ő működését igénylő előadás nem tüzetett is ki – elveszti évi fellépti díjának az akadályozás egész idejére eső részét, még pedig naponként 81,48 koronát az 1-ső, 85,18 koronát a 2-ik, 88,88 koronát a 3-ik, 92,59 koronát a 4-ik, 96,29 koronát a 5-ik szerződési évben.

6. a szerződöttetett nő-tag havonként három pihenő napra tarthat igényt, de tartozik ezek bekövetkezését a heti műsor megállapítása előtt (legkésőbb az előző heti péntek déli 12 órájáig) írásban bejelenteni; az ekkép bejelentett három napra nem fog műsorra tüzetni, de ha az írásbeli bejelentést elmulasztja, vagy ha gyengélkedése nem a bejelentett napokra esnék, akkor a pihenő napok igénybe vétele folytán történt minden lemondás szintén a fentebbi 5. pont határozománya alá esik s egy-egy fellépti díj elvesztésével jár.

7. A szerződő tag minden hónapban, a melynek folyamán *nyolcszornál* többször lép fel, a *nyolcad*-iken felül teljesített minden egyes fellépéséért az 1-ső szerződési évben

305,55 korona, a 2-ikben 319,44 korona, a 3-ikban 333,33 korona, a 4-ikben 347,22 korona, az 5-ikben 361,11 korona különdíjat kap.

8. Az elvesztett fellépti díjak, valamint a különdíjak havonként utólagosan számoltatnak el.

A fellépések és díjak elszámolását illetőleg még kiköztetik, hogy csak egy fellépésnek számítandó, ha a szerződő tag valamely előadás alkalmával ugyanaz este két darabban vagy szerepben lépett is föl, továbbá hogy nem veendő fellépés számba az, ha valamely előadásra a szerződő tag ki volt ugyan tűzve, de darabváltás, vagy bármi más ok miatt az nap fellépése igénybe nem vétetett.

9. Az előadások, fellépések mulasztását illetőleg fentebb meghatározott rendelkezések abban az esetben nyernek alkalmazást, ha a szerződő tag működését, fellépését a M. Kir. Operaház orvosának bizonyítványával igazolt betegség, vagy az igazgató részéről akadályozónak elismert körülmény teszi lehetetlenné; ellenkező esetben, ha t. i. a szerződő tag mulasztását igazolni nem tudja, vagy a fellépést, valamely szerep előadását megtagadja, mindannyiszor elveszti fellépti díján felül évi fizetésének is *negyedhavi* részét, sőt joga van az igazgatónak jelen szerződést – intendánsi jóváhagyás mellett – felbontani s a szerződő tagot mint szerződészegőt minden kártérítés nélkül azonnal elbocsátani.

10. Ha a szerződő tag szerződési kötelességeinek teljesítésében betegség vagy bármi más ok miatt három hónapnál hosszabb időn keresztül akadályozva van, a negyedik hónap kezdetétől mindaddig, a míg ismét nem működhetik, elveszti fellépti díján kívül fizetésének egy harmadát is.

11. A szerződő tagnak tiltva van a játékidő tartama alatt bárhol is, szabadságideje alatt pedig Budapesten bármiféle, nem a M. Kir. Operaháztól rendezett nyilvános előadásban vagy hangversenyben közreműködni, hacsak erre az intendáns engedélyét ki nem nyerte. Valahányszor a tag e tilalmat megszegi, mindannyiszor egy havi fizetését elveszti.

12. A m. kir. belügyminiszter által jóváhagyott, vagy jövőre jóváhagyandó színházi törvények és szabályrendeletek ezen szerződésnek kiegészítő részét képezik; ennél fogva a szerződő tag magára nézve kötelezőknek ismeri a Magy. Kir. Operaház jelenlegi szabályrendeletét és törvényeit, valamint a m. kir. belügyminiszter jóváhagyásával módosítandó, vagy bármikor netalán újonnan alkotandó szabályrendeleteket és törvényeket, s azokat pontosan, ellenmondás nélkül megtartja.

13. A szerződő tag köteles a Magy. Kir. Operaház nyugdíjintézetének kötelékébe belépni s a nyugdíjintézetnek jelenleg érvényben levő, valamint a m. kir. belügyminiszter jóváhagyásával módosítandó, vagy bármikor újonnan alkotandó alapszabályait elismerni; különösen pedig kötelezi magát, hogy a nyugdíjintézeti alapszabályokban megállapított százalékokat és díjakat járandóságaiból a nyugdíjintézet javára levonassanak. E mellett határozottan kiköztetik, hogy a szerződő tagnak a járandóságaiból a nyugdíjintézet javára levont nyugdíjszázalékokat és díjakat soha és semmi cím alatt visszakövetelnie joga nem lesz.

14. Az előadásokhoz szükséges jelmezeket a szerződő tag részére a Magy. Kir. Operaház jelmeztára szolgáltatja; kivételt képeznek e tekintetben: a fehérművek,

ékszerek, fejdísz (u. m. tollak. Tűk, virágok, gyöngyök stb.), mindenféle keztyű [sic], csizmák és egyéb lábbeliek, fehér, fekete és testszinű tricot-k, valamint az összes újkori u. n. polgári öltönyök, – melyeket a szerződő tag saját költségén tartozik beszerezni s a rendező utasítása szerint használni.

15. Ha a szerződő tag a szerződés kezdetével pontosan be nem lép, vagy ha az első pont alatt fentebb meghatározott szerződési idő eltelte előtt az intézetet bármi okból önkényüleg elhagyja, akkor köteles a M. Kir. Operháznak azonnal 50.000 /-: ötvezer /-: korona kötbért fizetni.

16. A szerződő tagnak a 4-ik és 7-ik pontokban meghatározott összes járandóságai a

[3. oldal]

Magy. Kir. Operaház által a szerződő tag ellen bármi okból és címen támasztható minden követelésnek biztosítására zálogul szolgálnak, tehát joga van a Magy. Kir. Operaháznak a fentnevezett szerződő tag ellen való minden követeléség ennek járandóságaiból a színház pénztáránál minden más hitelező vagy engedményes megelőzésével kielégíteni.

18. A M. Kir. Operaház műv. Igazgatója jogosítva avn ezen szerződést az alább felsorolt esetekben – intendánsi jóváhagyás mellett – felbontani és a szerződő tagot azon havi járandóságainak kiszolgáltatása mellett minden további kártérítési igény nélkül azonnal elbocsátani:

- a) ha a szerződő tag valamely neki kiosztott szerepet a 2-ik pontban fentebb megállapított határidőn belül kellőleg be nem tanul;
- b) ha a szerződő tag az intendatura vagy a művészeti igazgatás rendelkezésének ellenszegül, ha valamely, hangkörébe eső szerepnek átvételét, betanulását vagy előadását megtagadja;
- c) ha a szerződő tag a színházi törvényeket és érvényben levő szabályrendeletek intézkedéseit megszegi s a kiszabott büntetés dacára azok ellenére cselekszik;
- d) ha a szerződő tag már a szerződés megkötésekor oly idült betegségben vagy bajban szenvedett, mely művészeti tevékenységét előreláthatólag hosszabb időre lehetetlenné teszi, avagy működő társaira nézve jelentékeny kellemetlenséggel egybekötött következményekkel (nyavalyatörés, ragadós, kiütéses betegségek és egyéb, undort gerjesztő bajok) jár, és ezen körülményt a szerződő tag a szerződés megkötésekor tudva és szándékosan elhalgatta;
- e) ha a szerződő tag csődbe kerül.

18. Az alább felsorolt esetekben a M. Kir. Operaház műv. Igazgatójának jogában áll jelen szerződést – intendánsi jóváhagyás mellett – az alább kitett határidőkben felbontani a nélkül, hogy a szerződő tag bármiféle címen kártérítésre igényt tarthatna:

- a) Ha a szerződő tag a szerződés tartama alatt énekhangjának erejét, vagy terjedelmét elvesztené, ezen szerződés megelőző félévi felmondás mellett bármikor megszüntethető és minden pontjában felbontható.

Annak megítélése pedig, vajjon a szerződő tag énekhangjának erejét, vagy terjedelmét elvesztette-e vagy sem, háromtagú választott bíróságra bízatik, mely bíróságnak egyik tagját a Magy. Kir. Operaház intendánsa, másik tagját a szerződő tag választja, elnökül egy harmadik egyént a két bíró választ. Ha pedig a két bíró az

elnök választásában három nap alatt megegyezni nem tudna, annak kinevezése az intendánst illeti. Ha a szerződő tag saját részéről bíró kijelölését megtagadja, vagy nyolc napon túl halogatja, e bíró kinevezése is az intendánst illeti meg.

b) Ha a szerződő tag elméleti tehetségének alászállása, látó vagy halló képességének csökkenése, bénulás, vagy általában alakjának eltorzulása folytán színpadi működésre képtelenné válnék, ez esetben jelen szerződés három havi előleges felmondás mellett minden pontjában bármikor megszüntethető.

c) Háboru, politikai zavarok, járványok vagy más, a közjólétet fenyegető események bekövetkezése esetében ezen szerződés tizennégy napi felmondás mellett bármikor feltétlenül felbontható.

d) Ha a M. Kir. Operaház bezárását az állami hatóság elrendelné, vagy a színházat tűz vagy más elemi csapás elpusztítaná, vagy ha azt épületi átalakítások miatt előreláthatólag két hónapnál tovább zárva kellene tartani, akkor ezen szerződés egy havi felmondás mellett bármikor feltétlenül felbontható.

e) Ha a szerződő nő-tag szerződése tartama alatt intendánsi engedély nélkül férjhez megy, ezen szerződés három havi előleges felmondás mellett bármikor felbontható.

19. A M. Kir. Operaház művészeti igazgatójának jogában áll ezen szerződést – intendánsi jóváhagyás mellett – felbontani s a szerződő tagot minden kártérítés nélkül azonnal elbocsátani:

a) ha a szerződő tag polgári becsületét elveszti

b) ha a szerződő tag folytonosan tartó betegség, vagy bármi más ok miatt féléven át nem működött; még pedig, ha a tag egyfolytában félévnél rövidebb ideig beteg is, s azután ismét szolgálatra jelentkezik, de félév lefolyása előtt ismét megbetegedvén, utóbbi betegsége a színháti orvos ítélete szerint visszaesés az előbbi betegségbe, – akkor bármennyiszer történjék is így a betegség folytonosságának megszakítása, a szolgálat teljesítésében ekkép elmulasztott időszakok együvé számítandók s mihelyt félévet tesznek ki, a szerződés azonnal felbontható;

c) ha a szerződő tag botrányos magaviseletet tanusít; ebben az esetben a tény-körülményt a M. Kir. Operaház büntető törvénykönyvéhez kiadott eljárási szabályok 2. §-ában meghatározott bíróság állapítja meg.

20. A M. Kir. Operaház művészeti igazgatójának jogában áll ezen szerződést – intendánsi jóváhagyás mellett – a *harmadik* szerződési év végével három havi előleges felmondás által feltétlenül felbontani s a szerződő tag minden kártérítési igénye nélkül hatályon kívül helyezni.

21. A szerződő tag betegségét mindenkor és minden esetben köteles, még pedig kizárólag csak a M. Kir. Operaház valamelyik kinevezett orvosának bizonyítványával igazolni. Idegen orvos bizonyítványa érvénytelen; általában a szerződő tag betegségének kérdésében minden körülmények között egyedül és kizárólag csak a M. Kir. Operaház kinevezett orvosainak véleménye, ítélete döntő.

Ha a szerződő tag esetleg a vidéken vagy külföldön tartózkodása közben betegszik meg, hatósági orvosi bizonyítványt köteles beküldeni.

22. Minthogy az intendáns, illetve a műv. Igazgató és a tagok közt az érintkezés minden jelentékenyebb ügyben írásbelileg történik, mindkét szerződő fél eleve visszautasít minden szóbeli egyezkedésre, biztosításra, ígéretre stb. vonatkozó hivatkozást.

23. A jelen szerződésből eredhető peres kérdésekre nézve a magyarországi törvények általában, különösen pedig a sommás szóbeli eljárás, s a M. Kir. Operaháztól netalán indítandó perekre nézve a szabadon választandó kir. járásbiróság illetékessége köttetnek ki.

24. Ezen egy eredeti példányban kiállított szerződés a Magy. Kir. Operaház irattárában marad, a szerződő tagnak pedig kívánatára hiteles másolat adandó ki róla. A szerződési bélyegilleték kizárólag a szerződő tagot terheli s a m. kir. pénzügyminiszteriumnak az 1893. évi augusztus hó 28-án 61,346. sz. a. kelt engedélye alapján akkép rovandó le, hogy a szerződés alapján történő fizetések alkalkalmával [sic] a nyugtatóványt a nyugtatóványi bélyegeken kívül még egyszer el kell látni a nyugtatóványozott összegnek a II. fokozat szerint megfelelő bélyegjegyekkel.

25. A jelen szerződés életbelépése azon 24 vendégfellépés sikerétől függ, melyeket *Burrian Károly úr* a M. Kir. Operaházban az 1900. évi október 1-től az 1901. évi márc. 31-ig, esetleg június 15-ig terjedő idő alatt a művészeti igazgatótól meghatározandó napokon, s a közös megegyezéssel ki-

[4. oldal]

Jelölendő szerepekben köteles teljesíteni.

A kikötött 24 vendégfellépésnek a főt megállapított időre való beosztása a szerződő felek közös megegyezése szerint történik.

Egy-egy vendégfellépésért *Burrian Károly úr* 600 /: hatszáz /: korona tiszteletdíjat nyer, melyből azonban a színházi nyugdíjalap javára a szabályszerű 5 százalék levonandó; a saját hibájából elmaradó fellepésekért [sic] *Burrian Károly úr* semmi díjazást nem igényelhet; az igazgatónak egyszersmind jogában áll az elmaradt fellépések pótlását követelni.

A vendégfellépések befejeztével, illetve a vendégfellépésekre fentebb meghatározott idő eltelte után, még ha a vendégfellépések egyike vagy másika, vagy esetleg mindegyike elmaradt volna is, jogában áll a M. Kir. Operaház művészeti igazgatójának a jelen szerződést saját egyéni belátása szerint s az intendáns jóváhagyása mellett életbe léptetni, vagy *Burrian Károly úrnak* bármi néven nevezhető kártérítési igénye nélkül érvénytelennek jelenteni ki; *Burrian Károly úr* mindkét esetben legkésőbb 1901. június 15-ig értesítendő.

Burrian Károly úr az elvállalt 24 vendégfellépését föltétlenül köteles a főt megállapított idő alatt teljesíteni. E kötelezettség alól csak orvosilag igazolt betegség menti föl, ha betegség esete akadályozná abban, hogy a vendégszereplések teljesítése végett Budapesten megjelenhessék, akkor hatósági orvosi bizonyítványt köteles beküldeni, ha pedig Budapesten tartózkodása alatt betegednék meg, akkor a betegség a M. Kir. Operaház egyik orvosa által igazolandó.

Burrian Károly úr köteles a vendégszereplési idő kezdetétől a következő szerepek bármelyikét olasz nyelvben énekelni és előadni:

José (Carmen), Canio (Bajazzók), Turiddu (Parasztbecsület), Tannhäuser (Tannhäuser), Lohengrin (Lohengrin), Siegmund (Walkür), Vasco (Afrikai nő), Richard (Álarcosbál), des Grieux (Manon Puccinitől), Radames (Aida); a vendégszereplési idő alatt köteles olaszul betanulni: mind a két Siegfriedet

(Siegfried, Istenek alkonya), Loget (Rajna kincse), Stolzingot (Mesterdalnokok), Eriket (Hollandi), továbbá magyarul Tristant (Tristan és Isolde), Bánk bánt (Bánk bán) vagy Toldit (Toldi szerelme[]).

(P. H.)

1900. aug. 10.

Helyben hagytam Keglevich s. k.

V. Függelék

Énekeslexikon

Jelen függelék a doktori értekezésben előforduló énekesek életrajzi adatait tartalmazza. Amely előadóknál kevés adat szerepel, ott csak ennyit sikerült megtudnom a személyről.

Elsődleges forrásaim:

K. J. Kutsch, Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. Dritter erweiterte Auflage.* (Bern, München: K. G. Saur, 1997) – rövidítés: Kutsch-Riemens kötet/oldalszám.

Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színháztörténete.* ([Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]) – rövidítés: Schöpflin kötet/oldalszám.

Bartha Dénes (főszerk.): *Zenei lexikon. Átdolgozott, új kiadás.* (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965) – rövidítés: Bartha kötet/oldalszám.

Székely György (főszerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon.* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.) – Rövidítés: Székely oldalszám.

Adler, Adelina (1892–1941), szoprán. Budapesten született, tanulmányait Budapesten, Münchenben és Salzburgban végezte. 1912–1915 a Népopera, 1915–1921 az Operaház tagja. Főbb szerepei: Margit, Ophelie, Philine, Gilda, Lucia, Lakmé. (Kutsch-Riemens I/13.)

Alberti, Werner (1860–1934), lengyel származású tenor. Eredeti neve Werner Krzywonos. 1888–1894 a prágai Német Színház tagja, majd Mascagni támogatásával németországi körúton vesz részt. 1900–1902 a budapesti Operaház tagja, később Berlinben élt, tanítással is foglalkozott. Híres parádészerepe volt Manrico, további fontosabb szerepei: Edgardo, Almaviva, Lyonel, Chapelou, Stradella, George Brown, Jean, Raoul, Vasco, Turiddu, Eleázár. Sok hangfelvételt készített. (Kutsch-Riemens I/33–34.)

Anthes György [Georg] (1863–1923), német származású tenor. 1889–1902 a drezdai Hofoper, majd 1903–1913 a budapesti Operaház tagja, utána a budapesti Zeneakadémia tanára, 1920-tól az Operaház főrendezője. New Yorkban és Londonban is vendégszerepelt. Több magyarországi bemutató is fűződik a nevéhez (*Tosca, Parsifal, Sámson és Delila*). (Kutsch-Riemens I/92.)

Arányi Dezső (1859–1923), tenor. Bellovics Imre iskolájában tanult Budapesten. 1890–1892 Brnóban, 1892-1893 Berlinben volt operaházi szerződése. 1894–1900 és 1904–1913 az Operaház tagja, 1900–1902 a berlini Theater des Westens, 1902–1904 a prágai német színház tagja. Fontos szerepei: Edgardo, Almaviva, Alfréd, Radames, George Brown, Ördög Róbert, Hoffmann, Walter von Stolzing. (Kutsch-Riemens I/102.)

Balta Károly → Szirovatka Károly

Bary, Alfred von (1873–1926), máltai tenor. Először orvosi tanulmányokat végzett Lipcsében és Münchenben, majd Artur Nikisch fedezte fel a tehetségét. 1903–1912 a derezdai Hofoper tagja, 1904 és 1914 között rendszeres vendége a Bayreuthi Ünnepi Játékoknak. 1912–1918 a müncheni Hofoper tagja. (Kutsch-Riemens I/200–201.)

Beck Vilmos (1869–1925), bariton. Budapesten és Párizsban tanult, 1892–1902, és 1903–1908 a Magyar Királyi Operaház, 1901–03 a Bécsi Opera tagja. 1909 után Párizsban, az első világháború után Chicagóban vendégszerepelt. Énekelt Goldmark *Götz von Berlichingen* és Prokofjev *Három narancs szerelmese* című operáinak ősbemutatóin. (Kutsch-Riemens I/228-229.)

Bellincioni, Gemma (1864–1950), olasz szoprán. 15 évesen debütált Nápolyban. A verizmus jeles előadója, férjével, Roberto Stagnóval együtt énekeltek a *Parasztbecsület* ősbemutatóján, további számos ősbemutató fűződik a nevéhez. 1911 után elsősorban tanítással foglalkozott. Több alkalommal is vendégszerepelt Budapesten, leánya, Bianca Stagno-Bellincioni Budapesten született. (Kutsch-Riemens I/246–247.)

Berts Mimi [Vilma] (?–?), mezzoszoprán. 1894–1919 az Operaház tagja, jelentősebb szerepei: Recha, Pásztorfiú (*Tannhäuser*), Astaroth, Donna Elvira, Wellgunde. (Schöpflin I/182.)

Bianchi, Bianca [ered. Bertha Schwarz] (1855–1947), német szoprán. Színész szülők gyereke, már gyermekszerepekben is fellép. Később Pauline Viardot-Garcia növendéke Párizsban, majd 1873-ban debütált Karlsruheban. 1873–1766 és 1898–1901 a hamburgi Városi Színház, 1877–1880 a karlsruhei Hoftheater, 1880–1887 a bécsi Hofoper, 1887–1889 és 1895–1898 a müncheni Hofoper tagja. 1889–1895 a budapesti Operaház énekese. Vendégszerepelt a Covent Gardenben, a Scalában, a prágai Nemzeti Színházban. 1889-ben házasodott össze Bernhard Pollinivel (1838–1897), a hamburgi Stadttheater igazgatójával, aki már kezdetektől fogva támogatta a karrierjét. 1902 után Münchenben, majd Salzburgban tanított, egyik leghíresebb növendéke Minnie Nast. Fontosabb szerepei: Konstanze, Violetta, Marguerite (Meyerbeer: *Hugenották*), Dinorah, Ophelia, Gilda, Lucia, Marie (Donizetti: *Az ezred lánya*). Johann Strauss az ő számára írta a *Frühlingsstimmen-Walzert*. (Kutsch-Riemens I/303–304.)

Bignio Lajos (1839–1907), pesti születésű bariton. A Nemzeti Zenedében, majd Bécsben tanult énekelni. 1859–1863 a Nemzeti Színház, 1863–1883 a bécsi Operaház, majd 1883-tól újra a budapesti Nemzeti Színház, illetve Operaház tagja. Liszt és Brahms kíséretével is énekelt hangversenyen. (Bartha I/247.)

Birrenkoven, Willi (1865–1955), német tenor. 1893–1912 a hamburgi Operaház tagja. Elsősorban Wagner-előadóként volt ismert, 1894-ben Lohengrin és Parsifal szerepét énekelte Bayreuthban. (Kutsch-Riemens I/317.)

Bochniček, Julius [Bohnicsek Gyula, Julius Laubner] (1871–1951), cseh tenor. Prágában tanult, majd a prágai Német Színház kórusában énekelt. 1895–1896 a stettini városi színház korrepetitora, később a prágai Német Színház szóló-korrepetitora. 1897-től énekel szólóban, 1898–1900 a prágai Német Színház, 1900–1901 a pilseni színház, 1901–1902 a prágai Nemzeti Színház, 1902–1909 a budapesti

Operaház tagja, énekelt Goldmark *Götz von Berlichingen* című operájának ősbemutatóján. Ezután karmesterként működött Prágában. (Kutsch-Riemens I/351.)

Brandt, Marianne (1842–1921), osztrák alt/szoprán. Eredeti neve Marie Bischof. Bayreuth-ban 1876-ban Waltraute szerepét, 1882-ben a *Parsifal* bemutatóján Kundry szerepét énekelte. 1884 és 1888 között nagy sikereket ért el a new york-i Metropolitan Opera House-ban, 1886-ban a *Trisztán* amerikai bemutatóján Brangäne szerepét énekelte. Hangjáról 1905-ben készültek Pathé-hengerfelvételek. (Kutsch-Riemens I/432.)

Breuer, Hans (1868–1929), német tenor. Kölnben tanult énekelni, később Julius Kniese és Cosima Wagner tanítványa Bayreuthban. 1894-ben kisebb szerepekben debütált az Ünnepi Játékokon, majd 1896-ban óriási sikerrel mutatkozott be Mime szerepében, 1914-ig minden évben ő énekelte a szerepet Bayreuthban. 1899–1900 a New Yorki Metropolitan Opera House, 1900–1929 a bécsi Hofoper, majd Staatsoper tagja. Ünnepelt Wagner- és Mozart-énekes. Operarendezőként is működött, 1919-ben Richard Strauss *Die Frau ohne Schatten* című operájának ősbemutatóját ő rendezte. (Kutsch-Riemens I/449.)

Briesemeister, Otto (1866–1910), német tenor. Orvosi tanulmányok után katonarvos lett, énekelni Lipcsében tanult. 1893-ben Manrico szerepében debütált Dessauban. 1894–1895 az aacheni Stadttheater, 1895–1900 a breslauer Operaház énekes. 1899-től tíz éven keresztül énekelte Loge szerepét Bayreuthban nagy sikerrel. 1903 és 1909 között a müncheni Wagner-Festspieleken is fellépett. Európa számos országában vendégszerepelt. Fontosabb szerepei: Loge, Siegmund, Siegfried, Erik, Lohengrin, May, Florestan, Herodes, Pedro, Matthias Freudhofer, Canio, Wilhelm Meister, Fra Diavolo. (Kutsch-Riemens I/452–453.)

Broulik, František [Ferenc] (1854–1931), cseh tenor. 1878–1879 a prágai Nemzeti Színház, 1879–1880 a stettini Városi Színház, 1880–1882 a lipcsei Operaház, 1882–1884 a bécsi Hofoper tagja. 1884–1896 és 1900–1904 a Magyar Királyi Operaház tagja. Erkel- és Goldmark-operákban, valamint Hubay Jenő *Alineor* című operájának ősbemutatóján (1891) is énekelt. (Kutsch-Riemens I/467., Sebestyén Ede: *Magyar operajátszás Budapesten*. Budapest: Somló Béla, 1937. 75. o.)

Brozel, Philip (1868–?), orosz származású tenor. Ifj. Manuel Garcia növendéke Londonban, majd 1895-től különböző angol társulatok tagjaként énekel, a Covent Gardenben is fellép. 1901-ben Amerikában lép fel, majd Leo Blechnél Wagner-tenorra képezteteti magát. 1905–1907 a mainzi Városi Színház, 1907–1908 a bécsi Hofoper tagja, több német városban vendégszerepel. 1902-ben fellépett a Bayreuthi Ünnepi Játékokon. Széles repertoárján Wagner-szerepek mellett Don Ottavio, Faust, Manrico és Heródes is megtalálható. (Kutsch-Riemens I/471.)

Burgstaller, Aloys (1871–1945), német tenor. Cosima Wagner és Hermann Levi felfedezettje, Kniese növendéke. 1894-ben debütált Bayreuthban, számos alkalommal színpadra lépett az Ünnepi Játékokon. Korának egyik legjelentősebb Wagner-tenora volt. 1903–1909 a Metropolitan Opera House tagja, az első amerikai *Parsifal* címszereplője. (Kutsch-Riemens I/505.)

Burian, Emil (1876–1926), cseh bariton. 1906 és 1926 között a prágai Nemzeti Operaház sikeres baritonja volt. Az ő fia volt Emil František Burian (1904-59), zeneszerző és színházi szakember. (Kutsch-Riemens I/510.)

Caruso, Enrico (1873–1921), olasz tenor. A zenetörténet egyik leghíresebb tenorénekese. Első nagy sikerét 1898-ban, a *Fedora* ősbemutatóján aratta Gemma Bellincioni partnereként. A világ szinte minden országában vendégszerepelt, 1903-ban debütált New Yorkban. Számos hangfelvétel készült énekéről. (Kutsch-Riemens I/575–577.)

Dalnoki Béni (1938–1914), tenor. 1862-től erdélyi és felvidéki színházakban játszik, majd 1880-tól a Nemzeti Színház, később az Operaház tagja. Főbb szerepei: Lyonel, Almaviva, Faust, Ferenc (*Hoffmann meséi*). (Bartha I/441.)

Dalnoki Viktor dr. (1868–1955), bariton. Dalnoki Béni fia. Fogorvosként kezdte pályáját, majd Budapesten, Bécsben és Berlinben tanult énekelni. 1902–1928 az Operaház tagja. Fontosabb szerepei: Masetto, Papageno, Beckmesser, Biberach. A Háy János ősbemutatóján Napóleon szerepét énekelte. (Kutsch-Riemens I/764.)

Dippel, Andreas (1866–1932), német tenor. Nina Zottmayr, Julius Hey, Alberto Leoni és Johannes Ress növendéke. 1887–1892 a brémai városi színház tagja. 1889-ben kisebb szerepeket énekelt Bayreuthban. 1892–1893 a breslauer operaház, 1893–1898 a bécsi Hofoper tagja. 1897-ben nagy sikereket arat a londoni Covent Garden Ring-ciklusában. 1898-tól a new yorki Metropolitan Opera House tagja, énekelt a *Denevér* és a *Salome* amerikai bemutatóján is. 1910–1913 a Philadelphia-Chicago Grand Opera Company igazgatója. (Kutsch-Riemens II/909.) 1900-ban és 1903-ban vendégszerepelt a Magyar Királyi Operaházban Don José, Radames, Faust, Turiddu, és a két Siegfried szerepében. (Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magyar Királyi Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942. [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 60. és 79.)

Dyck, Ernest van (1861–1923), tenor. Kezdetben koncerténekes, 1884-től énekel belga és francia operaszínpadokon. 1888-tól 1901-ig Siegfried állandó alakítója Bayreuthban, még 1911-12-ben is fellépett az Ünnepi Játékokon. 1888–1898 a bécsi Hofoper, 1898–1902 a Metropolitan Opera House tagja. Számos országban fellépett vendégénekesként, kora egyik legjelentősebb Wagner-énekese. (Kutsch-Riemens II/987–988.) 1909-ben vendégszerepelt Budapesten Tannhäuser, Trisztán, Siegfried és Siegmund szerepében. (Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magyar Királyi Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942. [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 90.)

Farkas Sándor (1885–1970), bariton. A Zeneakadémián Maleczky Bianca és Anthes György növendéke. 1911-ben Kolozsvárott debütált. 1917–1948 a budapesti Operaház tagja, örökös tag. Fontosabb szerepei: Wolfram, Salamon király, Sprecher, Gróf, Hollandi, Scarpia, Jago, Tonio. (Kutsch-Riemens II/1086.)

Feinhals, Fritz (1869–1940), német bariton. 1898-tól 1927-ig a müncheni Hofoper tagja, a müncheni Wagner-Festspieleken Hans Sachs, Wotan, Telramund, Amfortas és Kurwenal szerepeit énekelte. 1907-ben Burriannal együtt részt vett a *Salome* párizsi előadásain. Amerikában is vendégszerepelt. (Kutsch-Riemens II/1103.)

Ferrari-Fontana, Edoardo (1878–1936), olasz tenor. Autodidakta énekes, kezdetben operett-tenor. Tullio Serafin rábeszélésére döntött az operaszínpad mellett, 1910-ben debütált beugróként, Trisztán szerepében. Rendszeresen fellépett Amerikában is. Felesége Margarethe Matzenauer. Fontosabb szerepei: Pollione, Trisztán. 1926. után énektanárként működött. (Kutsch-Riemens II/1118–1119.)

Forchhammer, Ejnar (1866–1928), dán tenor. 1896–1902 a drezdai Hofoper, 1902–1912 a frankfurti Operaház, 1912–1916 a wiesbadeni Hoftheater tagja. Bécsben, Londonban és Münchenben is fellépett, 1905-ben ő énekelte a címszerepet a *Parsifal* Bayreuth által ellenzett hollandiai bemutatóján. (Kutsch-Riemens II/1176.)

Fremstad, Olive (1871–1951), svéd származású szoprán-alt. Tíz éves korától Amerikában élt, 1890-ben debütált Bostonban. 1893-tól Lilli Lehmann növendéke Berlinben. 1895–1900 a kölni Operaház tagja. 1896-ban énekelte a Bayreuthi Ünnepi Játékokon. 1900–1903 a müncheni Hofoper, 1903–1914 a Metropolitan Opera House tagja. A *Salome* amerikai bemutatóján a címszerepet énekelte. (Kutsch-Riemens II/1205.)

Gábor József (1879–1929), tenor. A Vígszínház és a Népszínház után egy ideig a bécsi Volksoper tagja, majd 1900–1908 és 1913–1929 az Operaház tagja. (Bartha II/9., Kutsch-Riemens II/1235–1236)

Gadski, Johanna (1872–1932), lengyel származású szoprán. 1889–1890 és 1891–1892 a stettini városi színház, 1890–1891 a mainzi Városi színház, 1892–1893 a berlini Kroll-Oper, 1893–1895 a brémai városi színház tagja. 1895–1897 a Damrosch Opera Company tagjaként beutazta Észak-Amerikát. 1900–1917 a Metropolitan Opera House tagja, elsősorban Wagner-énekesnő. (Kutsch-Riemens II/1237–1238.)

Gassi Ferenc [Glatz Ferenc] (1850–1896), tenor. 1879–1886 a Nemzeti Színház, majd az Operaház tagja. Zeneszerzést is tanult Mosonyi Mihály irányítása alatt. (Bartha II/23.) Wagner és Liszt budapesti hangversenyén szólistaként énekelte. (Haraszti Emil: *Wagner Richard és Magyarország*. Budapest: MTA, 1916. 393.)

Graarud, Gunnar (1886–1960), norvég tenor. Német színházak tagja volt, 1919-ben debütált Kaiserslauternben. Bayreuth-ban 1927 és 1931 között Trisztán, Parsifal és Siegmund szerepeit énekelte. 1929–1937 a bécsi operaház tagja. (Kutsch-Riemens II/1378.)

Gulbranson, Ellen (1863–1947), svéd szoprán. Matilde Marchesi növendéke Párizsban, Stockholmban debütált 1889-ben. 1896 és 1914 között rendszeresen énekelte Bayreuthban, az 1896-os *Ring*-ciklusban Lilli Lehmannal osztozott Brünnhilde szerepén. (Desmond Shawe-Taylor: „Gulbransson, Ellen”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 10*. London: Macmillan, 2001: 579.)

Hadwiger, Aloys (1879–1948), német tenor. Cosima Wagner felfedezettje, Kniese bayreuthi iskolájában tanult. 1904-ben debütált Bayreuthban, 1906 és 1908 között Parsifal szerepét énekelte. 1910–1918 a brémai városi színház, 1918–1920 a grazi városi színház, 1921–1926 a freiburgi városi színház, 1927–1933 a kaiserslauterni színház tagja, majd 1933–1944 a schwerini Landestheater igazgatója. (Kutsch-Riemens II/1465.)

Hajós Zsigmond (1848–1911), tenor. Pályáját a Nemzeti Színháznál kezdte 1868-ban, majd külföldön hangversenyezett. 1882–1889 és 1897–1898 a Nemzeti Színház, majd az Operaház tagja. (Bartha II/106.)

Haselbeck Olga (1888–1961), szoprán-mezzoszoprán. A Zeneakadémián tanult énekelni, 1909-ben debütált az Operaházban Santuzza szerepében. Később Milánóban és Bayreuthban is tanult. 1952-ig a budapesti Operaház drámai szopránja volt. A *Kékszakállú herceg vára* ősbemutatóján Judit szerepét énekelte. (Kutsch-Riemens II/1516.)

Hensel, Heinrich (1874–1935), német tenor. 1897–1900 a freiburgi városi színház, 1900–1906 a frankfurti Operaház, 1906–1911 a wiesbadeni Hoftheater tagja. Vendégszerepelt Bayreuthban, Londonban, New Yorkban, Chicagóban. 1912–1929 a hamburgi Operaház Wagner-tenora. (Kutsch-Riemens II/1563–1564.)

Herz Elvira – nincs adat.

Hutt, Robert (1878–1942), német tenor. Karlsruhéban és Bayreuthban tanult, Kniese növendéke. 1906–1911 a düsseldorfi Operaház, 1911–1916 a frankfurti Operaház, 1916–1927 a berlini Hofoper tagja. (Kutsch-Riemens III/1670.)

Jadowker, Hermann (1877–1953), lett tenor. Kántornak készült, majd a bécsi konzervatóriumban Josef Gänsbachernél tanult. Kölnben debütált 1899-ben. Később Stettinben, Rigában, majd 1906-tól a karlsruhei udvari színházban működött. A német császár közbenjárására 1909-ben szerződtette a berlini Hofoper. 1910 és 1912 között többször fellépett a Metropolitan Opera House-ban. (Leo Riemens, Alan Blyth: „Jadowker, Hermann”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 12.* London: Macmillan, 2001: 750.)

Jelínková-Burianová, Františka (1865–1937), cseh szoprán. Karel Burian felesége. Eleinte német színpadokon énekelt (Dortmund, Leipzig, Nürnberg, Köln, Hannover, Berlin). 1893-ban Baumann operatársulatával Berlinben *Az eladott menyasszony* németországi bemutatóján énekelt. Az 1900–1901-es szezonban férjével együtt a prágai Nemzeti Színház tagja lett. 1902–1906 a drezdai Operaház tagja. 1906-ban egy operáció miatt abba kellett hagynia az éneklést. (archiv.narodni-divadlo.cz)

Kaczér Margit (1874–1951), szoprán. Az *Anyegin* magyarországi bemutatóján Tatjana szerepét énekelte. 1891–1910 a Magyar Királyi Operaház tagja.

Kalisch, Paul (1855–1946), német tenor. 1884 és 1887 között a berlini Hofoper tagjaként sokat vendégszerepel német városokban. Német és olasz operákban egyaránt fellépett. A *Tannhäuser* párizsi verziójának amerikai bemutatóján a címszerepet énekelte. 1904-ben feleségével, Lilli Lehmann-nal együtt énekelte Párizsban a *Trisztán és Izoldát*. (Kutsch-Riemens III/1765.)

Kertész Ödön (1870–1928), tenor. Bécsben tanult énekelni, majd 1896–1925 az Operaház tagja. Főbb szerepei: Ernesto, Faust, Don José, May, Mantuai herceg. (Schöpflin II/415.)

Kertész Vilmos (1885–?), tenor. 1909–1911 az Operaház, 1911–1913 a Népopera tagja, majd Németországba kap meghívást. (Schöpflin II/416.)

Kiss Béla (1853–1925), tenor. Hajós Zsigmond és Predics László tanítványa. 1888–1907 az Operaház tagja. Főbb szerepei: Kékszakáll (Offenbach), Don José, Heinrich (*Tannhäuser*). (Székely 386.)

Knote, Heinrich (1870–1953), német tenor. 1892–1932 a müncheni Hofoper tagja, számos országban vendégszerepelt. 1901–1913 rendszeresen fellép a Covent Garden színpadán, 1904–1908 a Metropolitan Opera House színpadán. Korának egyik legnagyobb Wagner-éneke. 1912-ben és 1922-ben vendégszerepelt Budapesten. (Kutsch-Riemens III/1847–1848. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942. [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 95.)

Környei Béla (1853–1925), tenor. Kezdetben bariton, Krecsányi Ignác társulatában énekel. Később a Király színház, majd 1908–1915 és 1918–1925 a budapesti Operaház, 1915–1918 a bécsi Operaház tagja. Az *Ariadne auf Naxos* átdolgozott verziójának ősbemutatóján Bacchus szerepét énekelte. 1923-ban amerikai turnén vett részt. Fontosabb szerepei: Pedro, Turiddu, Manrico. (Kutsch-Riemens III/1862.)

Krammer Teréz, Weintraubné (1868–1934), szoprán. Eleinte németországi színpadokon énekelt, majd 1902–1912 a budapesti Operaház, 1912–1914 a frankfurti Operaház tagja. Részt vett Goldmark *Götz von Berlichingen* című operájának ősbemutatóján. Ő volt az első magyar Fedora, Tosca és Kundry, énekelt Budapesten Elektrát is. (Kutsch-Riemens III/1898.)

Kraus, Ernst (1863–1941), német tenor. 1893–1896 a mannheimi Hoftheater, 1896–1898 a Damrosch Opera Company, 1898–1924 a berlini Hofoper tagja. 1899 és 1909 között a Bayreuthi Ünnepi Játékok rendszeres fellépője, legsikeresebb szerepe Siegfried volt. Több alkalommal vendégszerepelt Londonban és New Yorkban. 1924-től énektanárként működött Münchenben. Korának egyik legjelentősebb Wagner-éneke. (Kutsch-Riemens III/1902.)

Kraus, Felix von (1870–1937), német basszus. Hangverenyénekes, 1899-től operaénekesként is működött. Bayreuthban 1899 és 1909 között Hagen, Gurnemanz, Marke király és a Landgraf (*Tannhäuser*) szerepeiben lépett fel. 1908–1925 a müncheni Zeneművészeti Főiskolán tanított, később a Bayerische Staatsoper művészeti igazgatója volt. (Kutsch-Riemens III/1902–1903.)

Króó Margit (1897–?), szoprán. Sztojanovits Jenő *Otello mesél* című operájának ősbemutatóján tűnt fel. 1917-től 1919-ig volt az Operaház tagja, majd Berlinbe szerződött. 1928-ban a mannheimi operaház vezető szopránéneke lett. (N. N.: „Króó Margit”. In: Enyedi Sándor: *Rivalda nélkül. A határon túli magyar színházi lexikona.* Budapest: Teleki László Alapítvány, 1999. 216.)

Larizza, Vincenzo [Vince] (?–?), olasz tenor. 1901-ben a The Advertiser című ausztrál lap cikke szerint a Williamson's Italian Opera Company vezető tenoristája. Budapesten korábban többek között a Carmen, A zsidónő, a Parasztbecsület, a Bajazzók, az Aida, az Álarcosbál, az Otello, a Trubadúr, és a Tannhäuser tenor

főszerepeit énekelte. (N. N.: „Robbing a Tenor”. *The Advertiser*, 1901. júl. 3., 5. oldal. <http://newspapers.nla.gov.au/ndp/del/article/4845883>. Utolsó megtekintés: 2009. december 27. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Az Operaház tagjai. I. kötet*. Kézirat, OSZK Ms 105/1. 189.)

Lefler, Mina (1886–?), osztrák szoprán. 1911–1918 a bécsi Volksoper tagja, a Staatsoperben is vendégszerepelt. Fontosabb szerepei: Fidelio, Rezioa, Senta, Elisabeth, Isolde, Rachel, Santuzza. (Kutsch-Riemens III/2025.)

Lehmann, Lilli (1848–1929), német szoprán. 1876-ban az első bayreuth-i Ring-előadásokon Woglinde, Ortlinde és az erdei madár szerepét énekelte, az 1896-os új betanuláskor ugyanott Brünnhilde szerepében lépett fel. 1885-től 1891-ig a new york-i Metropolitan Opera House tagja, ahol elsősorban Wagner operáinak drámai szoprán szerepeiben lépett fel. A *Trisztán és Izolda*, a *Siegfried*, *Az istenek alkonya* és a *Tannhäuser* amerikai bemutatóin Izolda, Brünnhilde és Vénusz szerepét énekelte. 1906-07-ben készültek hangjáról Odeon lemezfelvételek. (Kutsch-Riemens III/2030.)

Leuer, Hubert (1880–1969), német tenor. Mahler felfedezettje, 1904–1920 a bécsi Hofoper, majd Staatsoper, 1926–1927 a bécsi Volksoper, 1927–1930 a lipcsei Operaház tagja. Gyakran vendégszerepelt Brnóban, Berlinben, Barcelonában és Grazban. Felesége Berta Kiurina énekesnő volt. 1918 és 1931 között rendszeresen vendégszerepelt a budapesti Operaházban. (Kutsch-Riemens III/2055–2056. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magyar Királyi Operaházban. I. kötet. 1884–1942*. Budapest, 1942 [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 111.)

Medek Anna (1885–1960), szoprán. 1909–1932 a budapesti Operaház tagja, vendégszerepelt Bécsben, Berlinben, Hamburgban és Konstantinápolyban. Elsősorban Verdi- és Wagner-énekesnőként ismert. Visszavonulása után énektanárként működött. (Kutsch-Riemens III/2304.)

Nast, Minnie (1874–1956), német szoprán. Hermann Rosenberg és Bianca Bianchi növendéke. 1897-ben debütált Aachenben. 1898–1919 a drezdai Hofoper tagja. Mozart-énekesnőként volt ismert, de énekelt a *Rózsalovag*, a *Feuersnot* és az *Elektra* ősbemutatóján is. Fontosabb szerepei: Pamina, Cherubino, Margit, Mimi, Cso-Cso-Szán, Éva. (Kutsch-Riemens IV/2487.)

Nasta, Michael (1879–?), román tenor. 1907–1909 az opavai városi színház, 1910–1912 az ostravai színház, 1913–1914 a bécsi Hofoper tagja. Az első világháborúban katonaként vesz részt, de közben Bécsben és Grazban is szerepel. A világháború után német színpadokon lép fel. Fontosabb szerepei: Mantuai herceg, Riccardo, Manrico, Cavaradossi, Dick Johnson, Vasco, Wilhelm Meister, Pedro, olasz énekes. 1922-ben és 1923-ban számos alkalommal vendégszerepelt Budapesten. (Kutsch-Riemens IV/2487. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magyar Királyi Operaházban. I. kötet. 1884–1942*. Budapest, 1942 [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 126.)

Ney Bernát (1863–1938), basszbariton. 1892–1925 a budapesti Operaház tagja. Ney Dávid fia. (Kutsch-Riemens IV/2519.)

Ney Dávid (1842–1905), basszus. 1878-tól haláláig a Nemzeti Színház, majd az Operaház tagja, a korszak egyik legfontosabb magyar énekes. Repertoárján több mint 100 szerep található. Vendégszerepelt Bécsben, Lipcsében, Berlinben és Brnóban. Fontosabb szerepei: Don Giovanni, Wotan, Hollandi, Petur, Salamon, Kaspar, Mefisztó, Marke király. (Kutsch-Riemens IV/2519.)

Nordica, Lillian (1857–1914), amerikai szoprán. Eredeti neve Lillian Norton. 1879-ben Milánóban debütált. Sikeres vendégszerepléseken vett részt Szentpétervárott, Párizsban, Bostonban és New Yorkban. 1887-től évente énekelt a Covent Gardenben, 1894-ben első amerikai énekesként fellépett Bayreuthban is. 1891–1910 a Metropolitan Opera House tagja. Második férje a magyar bariton, Döme Zoltán volt. (Kutsch-Riemens IV/2552–2553.)

Passy-Cornet, Adel (1833–1915), német származású szoprán. Már fiatalon sikeres operaénekesnő volt Bécsben, majd 1862-től tanárként működött ugyanott. 1881–1892 a budapesti Zeneakadémia énektanára. (Bartha III/85.)

Pataky Kálmán (1896–1964), tenor. 1921–1926 és 1938–1946 a budapesti Operaház, 1926–1938 a bécsi Staatsoper tagja. Vendégszerepelt Berlinben, Münchenben, Párizsban, Salzburgban, Glyndebourne-ben, Milánóban, Rómában. A 2. világháború után Chilében és Los Angelesben működött tanárként. (Kutsch-Riemens IV/2668.)

Pauli Richárd [Rikárd, eredeti neve: Paulikovics Richárd] (1835–1901), magyar tenor. 1859–61 a Kolozsvári Színház, majd 1862–1890 a budapesti Nemzeti Színház, később az Operaház tagja. 1882-től a Zeneakadémia énektanára. (Bartha III/90–91.)

Perotti, Giulio [Perotti Gyula, Julian Pierotti, eredeti neve: Julius Prott] (1841–1901), német származású tenor. 1866–1868 a bécsi Hofoper, 1878–88 és 1892–1900 a budapesti Operaház tagja. Sok országban vendégszerepelt. Fellépett a new york-i Metropolitan Opera House-ban is. (Kutsch-Riemens IV/2701–2702.)

Pichler Elemér (?–?), tenor. Eleinte fuvolaművészként, majd karmesterként működött, Németországban tanult énekelni. 1902–1925 az Operaház tagja, emellett a budapest-belvárosi plébániatemplom karnagya. 1925 körül kivándorolt Amerikába. (Schöpflin III/485.)

Pilinszky Zsigmond (1884–1960), tenor. 1913–1928 az Operaház, majd a berlini Städtische Oper tagja. 1925-ben amerikai turnén vett részt, 1930-ban és 1931-ben Bayreuthban vendégszerepelt. (Bartha III/122.)

Plaschke, Friedrich [Bedřich Plaške] (1875–1952), cseh származású basszbariton. 1900-tól a drezdai Hofoper tagja. 1911-ben Bayreuthban Pogner szerepét énekelte, 1914-ben Kurwenal, Amfortas és Hans Sachs szerepében vendégszerepelt Bécsben, Münchenben és Londonban. 1923–24-ben észak-amerikai turnén vett részt. Számos drezdai ősbemutatón és német bemutatón énekelt. (Kutsch-Riemens IV/2755.)

Prévost Henri (1858–?), francia tenor. 1881-ben debütált Párizsban Manrico szerepében. Még abban az évben észak-amerikai turnéra indult. 1887-ben Londonban vendégszerepelt. Számos vendégszereplésen vett részt Olaszországban,

Magyarországon és Dél-Amerikában. Kis repertoárja ellenére (kb. 12 szerep) népszerű énekes volt. (Kutsch-Riemens IV/2804.) 1888–1906 az Operaház énekes. Erkel operáiban is fellépett. (Székely 625.)

Rooy, Anton van (1870–1932), holland bariton. Julius Stockhausen növendéke Frankfurtban, 1894-ben koncerténekesként kezdi a pályáját. Felix Weingartner és Cosima Wagner továbbképzik Wagner-énekesnek, 1897-ben Wotan szerepében nagy sikerrel debütál Bayreuthban, 1903-ig több más szerepben is fellép. 1898–1908 a new yorki Metropolitan Opera House tagja, részt vesz a *Parsifal* és a *Salome* amerikai bemutatóján. Legfontosabb szerepei: Wotan, Hans Sachs, Kurwenal. (Kutsch-Riemens IV/2967.)

Rózsa S[ándor] Lajos (1879–1922), bariton. Krecsányi Ignác társulatában kezdi énekes pályáját, majd 1909–1920 az Operaház tagja. 1920-ban Amerikába ment, a Metropolitan Opera Houseban vendégszerepelt. Fontosabb szerepei: Escamillo, René, Amonasro, Telramund, Rigoletto, Hans Sachs. (Schöpflin IV/68.) Rendkívül sok hangfelvételt készített, főként magyarnótákat, de operarészleteket is.

Runcio, Francesco [?, Runcio Ferenc] (?–?), olasz tenor. 1891-ben szerepelt először Magyarországon. (Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[álya] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942. [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 36.)

Schlaffenberg, Matthias (1865–1913), lengyel tenor. Eredeti neve: Matteusz Szlafenberg. 1888–1891 a prágai Német Színház, 1891–1892 a grazi Színház, 1892–1896 a breslauer Operaház, 1897–1898 a rigai Operaház tagja. (Kutsch-Riemens IV/3106.)

Schmedes, Erik (1868–1931), dán tenor. Drezdában működött a 1896–1897-es szezonban, majd a bécsi Mahler-korszak kiváló tenoristája lett. Több ősbemutató (Pfitzner: *Palestrina*, d'Albert: *Tiefland*) mellett a *Parsifal* bécsi bemutatóján is főszerepet énekelt. 1899 és 1906 között több alkalommal is fellépett Bayreuthban a *Ring* és a *Parsifal* előadásain. 1908-09-ben a Metropolitan Opera Houseban többek között Siegmund szerepét énekelte. (Kutsch-Riemens IV/3112–3113.)

Schubert, Richard (1885–1965), német tenor. A korszak egyik legjelentősebb Wagner-tenora, minden Wagner-tenorszerepet énekelt. 1916 és 1921 között a Metropolitan Opera House tagja. Több alkalommal fellépett a budapesti Operaházban, Siegfried, Siegmund és Tannhäuser szerepét énekelte vendégként. (Kutsch-Riemens IV/3157. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[álya] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942 [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 120. és 139.)

Scotti, Antonio (1866–1936), olasz bariton. Nápolyban tanult énekelni, majd Máltán debütált 1889-ben. Olasz és dél-amerikai színpadokon lépett fel nagy sikerrel. 1899-be mutatkozott be Londonban, majd rögtön meghívást kapott New Yorkba is, ahol a Metropolitan Opera House tagjaként nagy sikereket aratott egészen 1933-ig. Az első világháború után Scotti Grand Opera Company néven saját operatársulatot alapított Amerikában. (Kutsch-Riemens IV/3187–3188)

Sembach, Johannes (1881–1944), német tenor. Eredeti neve Johannes Semfke. Kezdetben operettekben lép fel, mint bariton, 1904-ben debütál tenorként a bécsi Operaházban. 1904–1907 a bécsi Hofoper, 1907–1913 a drezdai Hofoper tagja.

Számos szerep első drezdai alakítása az ő nevéhez fűződik. 1914-ben a Covent Gardenben vendégszerepel. 1914–1917 és 1920–1922 a new yorki Metropolitan Opera House tagja. (Kutsch-Riemens V/3206)

Signorini, Francesco (1860–1927), olasz tenor. 1882-ben debütált, de első nagyobb sikerét csak 1890-ben aratta Firenzében. 1897-ben lépett fel először a Scalában. 1907-ben amerikai turnén vett részt. 1910 után pedagógusként működött Rómában. Fontosabb szerepei: Arnold, Don Carlos, Turiddu, Guglielmo Ratcliff, Faust, Mefistofele. 1891 és 1900 között többször vendégszerepelt a Magyar Királyi Operaházban Signorini Ferenc néven, Manrico, Edgar, Raoul, Canio, Radames, Vasco de Gama, Johann von Leyden, Arnold, Eleázár, Riccardo és Otello szerepeit énekelte. (Kutsch-Riemens V/3242–3243. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942 [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 36. és 59.)

Slezak, Leo (1873–1946), cseh származású tenor. 1901–1912 és 1917–1934 a bécsi Operaház tagja. 1900-ban és 1909-ben sikeres vendégszereplésen vesz részt Londonban. 1909–1912 a Metropolitan Opera House vendégénekes. Számos országban vendégszerepelt, korának egyik legjelentősebb tenorénekes. 1906-ban, 1909-ben és 1911-ben vendégszerepelt Budapesten, Raoul, Tannhäuser, Otello és Radames szerepében. (Kutsch-Riemens V/3268–3269. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942 [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 80. és 89.)

Soot, Fritz (1878–1965), német tenor. 1908-tól 1918-ig a drezdai Operaház tenoristája. Az 1924-25-ben a Covent Gardenben Stolzingi Walter, Trisztán és Siegfried szerepeit énekelte. A Wozzeck ősbemutatóján (Berlin, 1925. december 14.) a Tamburmajor szerepét játszotta. (Kutsch-Riemens V/3293.)

Szamosi Elza, Márkusné (1881–1924), szoprán. Eredeti neve Szamek Elza. A Király színház, majd a Népszínház énekes, 1904–1906 és 1908–1914 az Operaház tagja. A *Manon Lescaut* és a *Pillangókisasszony* címszerepét Puccini tanította be neki, majd felkérte, hogy jöjjön Amerikába énekelni. 1906–1908 Amerikában Puccini-operák főszerepében lép fel. 1914 után tanárként működött Bécsben. Második férje Környei Béla volt. (Schöpflin IV/169.)

Szentmihályi Tibor (?–?), tenor. 1920-ban debütált az Operaházban. Néhány főszerepet is énekelt (Erik, Pinkerton, Turiddu). (Jónás Alfréd [összeáll.]: *Az Operaház tagjai. II. kötet.* Kézirat, OSZK Ms 105/2. 159.)

Székelyhidý Ferenc dr. (1885–1954), tenor. A kolozsvári egyetemen jogi doktorátust szerzett, ezzel egyidőben Farkas Ödönnél tanult énekelni. 1909-től az Operaház tagja, majd 1933-tól énekmestere és a Zeneakadémia tanára. (Bartha III/441.)

Szirovatka Károly [1904 után: Balta Károly] (1867–?), tenor. Esterházy gróf támogatta az énektanulmányait, Budapesten Peter Stoll és Pauli Richárd növendéke. 1891-ben Mahler szerződtette az Operaházhoz, majd 1894–95 a düsseldorfi Operaház, 1895–1896 a drezdai Hofoper, 1896–1898 a danzigi Stadttheater, 1898–1902 a rigai Operaház, 1902–1903 a grazi Színház, 1903–1904 a poseni (Posnań)

Stadttheater tagja. 1904 után megváltoztatta a nevét Balta Károlyra (Carl Balta). Fontosabb szerepei: Mantuai herceg, Florestan, Arnold, don José, Turiddu, Lyonel. (Kutsch-Riemens V/3413)

Szügyi Kálmán (1888–1943), tenor. A Fodor-zeneiskolában és De Santisnál tanul énekelni. 1916–1942 az Operaház tagja. Fontosabb szerepei: Pedrillo, Basilio, Fenton, Mime. (Bartha III/474.)

Takáts Mihály (1861–1913), bariton. Pauli Richárd és Passy-Cornet Adél növendéke, 1884–1913 az Operaház tagja. Főbb szerepei: Silvio, Rigoletto, Escamillo, Valentin, Figaro, Luna, George Germont, René, Scarpia, Wolfram von Eschenbach, Telramund, Alberich, Kurwenal. 1894-ben Bayreuthban vendégszerepelt. Hangjáról számtalan lemezfelvétel készült, közte magyarnóták, operaáriák és -duettek. (Schöpflin IV/328–329.)

Tichatschek, Josef (1807–1886), cseh tenor. Bécsben Giuseppe Ciccimarra tanítványa. 1833-ban debütált Bécsben, majd 1835–1837 a grazi Operaház tagja. 1837–1872 a dresdai Hofoper énekese. A *Rienzi* és a *Tannhäuser* ősbemutatóján a címszerepet énekelte. További fontos szerepei: Tamino, Ördög Róbert, Adolar, Eleázár, Masaniello, Fernand Cortez. (Kutsch-Riemens V/3477.)

Turolla, Emma (1859– ?), olasz szoprán. 1883 és 1887 között számos alkalommal énekelt a Nemzeti Színház és az Operaház színpadán. Később tanárként is működött Budapesten. (Schöpflin IV/491.)

Unkel, Peter (1880–1942), német tenor. 1912–1914 az aacheni városi színház, 1916–1918 a berlini Hofoper, 1918–1924 a braunschweigi városi színház, 1924–1928 a breszlai Operaház tagja. Elsősorban Wagner-énekesként ismert. 1922 és 1925 között rendszeresen énekelt a budapesti Operaházban. (Kutsch-Riemens V/3547. és Jónás Alfréd [összeáll.]: *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Budapest, 1942 [Gépirat, OSZK MS 92/1]: 130.)

Urlus, Jacques (1867–1935), belga tenor. Hollandiában debütált, majd Bayreuthban Julius Kniese iskolájában képezte tovább magát. 1900–1914 a lipcsei Operaház tagja. Sikeres vendégszerepléseken vett részt a londoni Covent Gardenben, a drezdai Hofoperben, a berlini Hofoperben, a müncheni Hofoperben és a bécsi Hofoperben. 1911-ben és 1912-ben Bayreuthban is fellépett. 1912–1917 a Metropolitan Opera House első számú Wagner-tenora. 1922–1925 a berlini Volksoper állandó vendége. Nagysikerű Wagner-énekes volt. (Kutsch-Riemens V/3552–3553.)

Vasquez-Molina Italia (1869–1945), olasz származású szoprán. 1889-től a budapesti Operaház egyik legsikeresebb tagja. Fontosabb szerepei: Aida, Santuzza, Szulamit, Margit, Izolda, Elza. (Kutsch-Riemens V/3575.)

Venczell Béla, Maróczy (1881–1945), basszus. 1906–1930 az Operaház tagja. Fontosabb szerepei: Sarastro, Rocco, Marke, Don Basilio, Sparafucile, Falstaff, Hunding, Kaspar, Cillei. (Bartha III/584.)

Vogelstrom, Fritz (1882–1963), német tenor. 1909-ban Bayreuthban Parsifal, Lohengrin és Froh szerepeit énekelte. 1912-től 1929-ig a drezdai Operaház első számú Wagner-tenora. (Kutsch-Riemens, V/3622.)

Vogl, Josef (1876–1934), német tenor. 1904–1907 a brémai Városi Színház, 1907–1910 a hannoveri Hoftheater, 1910–1912 a hamburgi Operaház, 1912–1914 a mainzi Városi Színház, 1914–1923 a lipcsei Operaház tagja. Fontosabb szerepei: Max, Erik, Lohengrin, Walther von Stolzing, Siegmund, Parsifal. (Kutsch-Riemens V/3624.)

Weintraubné Krammer Teréz → Krammer Teréz

Winkelmann [Winckelmann], Hermann (1849–1912), német tenor. 1882-ben Hans Richter vezénylete alatt énekelte Trisztán és Stolzingi Walter szerepét Londonban. Ugyanebben az évben a *Parsifal* ősbemutatóján a címszerepet énekelte, később 1888-89-ben Stolzingi Walter szerepét is énekelte Bayreuth-ban. 1884-től Észak-Amerikában különböző Wagner-fesztiválokon lépett fel. 1883-tól 1906-ig a bécsi Operaház nagy sikerű tenoristája. (Kutsch-Riemens V/3738.)

Závodszy Zoltán (1892–1976), tenor. A Zeneakadémián Anthes György növendéke, majd 1921-től az Operaház tagja. Az első magyar tenor, aki valamennyi Wagner-tenorfőszerepet elénekelte. 1945–1949 a Zeneakadémia énektanára. Dalszövegek fordítójaként is ismert. (Bartha III/689., Gádor Ágnes–Szirányi Gábor [szerk.]: *Nagy tanárok, híres tanítványok. 125 éves a Zeneakadémia.* [Budapest]: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, [2000] 411.)

Bibliográfia

I. Lexikonok, tanulmányok

- 77 ismeretlen dokumentum a régi Nemzeti Színházból (1838–1885). [Budapest]: Múzsák közművelődési kiadó, [1990].
- Adolph, Paul: *Vom Hof- zum Staatstheater. Zwei Jahrzehnte persönlicher Erinnerungen an Sachsens Hoftheater, Königshaus Staatstheater und anderes.* Dresden-N.: Verlag C. Heinrich, 1932.
- Ady Endre: *Péntek esti levelek.* Válogatta: Varga József. Budapest: Zeneműkiadó, 1975.
- Az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Évkönyve 1918/19. 44. tanév. Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Kiadása, 1919.
- Balázs Béla: *Napló. 1903–1914. Első kötet.* Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1982.
- Bartók Béla, ifj. (szerk.): *Bartók Béla családi levelei.* A szerkesztő munkatársa: Gomboczné Konkoly Adrienne. Budapest: Zeneműkiadó, 1981.
- Bartoš, Josef: *Karel Burian.* Rakovník: [n. a.], 1934.
- Bauer, Roberto: *The New Catalogue of Historical Records. 1898–1908/09.* London: Sidgwick & Jackson, 1947.
- Beetz, Wilhelm Dr.: *Das Wiener Opernhaus 1869 bis 1945.* Zürich: The Central European Times Publ. Co. Ltd., 1949.
- Breckbill, David Mahlon: *The Bayreuth singing style around 1900.* PhD disszertáció. University of California, Berkeley, 1991.
- Brenesal, Barry: „The Symposium Opera Collection Vol. 7.: Hermann Jadowker”. *Fanfare Magazine (online)*, 2009. október 8. A Symposium 1286. számú CD recenziója. (<http://www.fanfaremag.com/content/view/35009/10237>. 2009. december 26.-i megtekintés)
- Bruun, Carl L., Blyth, Alan: „Schmedes, Erik”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 22.* London: Macmillan, 2001. 525.
- Budapesti czim- és lakásjegyzék. XIV. évfolyam. 1902. május–1903. április.* Budapest: Franklin-Társulat, [1902].
- Burian, Karel: *Z mých paměti. I.* Praha: Melantrich, 1913.
- Canto Spianato [Richard Wagner]: „Pasticcio”. In: Kapp, Julius (Hrsg.): *Richard Wagners gesammelte Schriften. Siebenter Band.* Leipzig: Hesse und Becker

- Verlag, [é. n.]. 11–18. Első megjelenése: *Neue Zeitschrift für Musik* I/63-64 (1834. november 6. és 10.)
- Celletti, Rodolfo, Dostal, J., Kaufmann, Th.: „Burian, Karel”. In: Celletti, Rodolfo (direttore): *Le grandi voci. Dizionario critico-biografico dei cantanti con discografia operistica*. Roma: Istituto per la collaborazione culturale, 1964. 103.
- Celletti, Rodolfo, Blyth, Alan: „Caruso, Enrico”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 5*. London: Macmillan, 2001. 213–214.
- Černušák, Gracian: „Novotný, Václav Juda”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1965. 208–209.
- : „Tregler, Eduard”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek první M–Ž*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1965. 788–789.
- : „Wallerstein, Moritz”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965. 937.
- : „Winter, Zikmund”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965. 954.
- Csáth Géza: *Éjszakai esztetizálás. 1906–1912 zenei évadjai*. Közreadja: Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1971.
- Csorna Kálmán, Dr.: „Rokonság. 22. §. Rokonsági kapcsolatok. 5. Az örökbefogadás”. In: Szladits Károly: *A magyar magánjog. Második kötet. Családi jog*. Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1940. 306–314.
- Dennis, James: „Karel Burian.” *The Record Collector* XVIII/7 (1969. július): 149–164. (A diszkográfiát összeáll.: Dennis Brew és George Sova): 156–161.
- Dés Mihály (szerk.): *A százéves Operaház válogatott iratai*. Budapest: Magyar Színházi Intézet, 1984.
- Droste, Carlos: „Carl Burrian”. In: *Bühne und Welt*, VI/2 (1904. II. félév): 951–953.
- Farkas, Andrew: „Caruso and Budapest”. *The Record Collector*. 28/11–12 (1984. április). 245–266.

- Ferenczi Frigyes: „Szerepkörök” in: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színháztörténete. IV. kötet* [Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]. 232.
- Fifield, Christopher: *True artist and true friend. A biography of Hans Richter*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Fitzgerald, Gerald (főszerk.): *Annals of the Metropolitan Opera. The Complete Chronicle of Performances and Artists. Vol. 1. Tables*. New York: The Metropolitan Opera Guild, Inc. Macmillan Press, 1989.
- (főszerk.): *Annals of the Metropolitan Opera. The Complete Chronicle of Performances and Artists. Vol. 2. Chronology 1883–1985*. New York: The Metropolitan Opera Guild, Inc. Macmillan Press, 1989.
- Forbes, Elizabeth (et al.): „Tenor. (5) 19th Century. II Germany”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 25*. London: Macmillan, 2001. 288.
- Heinz Gerlach: „»Der beste Tristan«. Erinnerung an das Stimmwunder Karl Burrian”. *Dresdner Neueste Nachrichten*, 1999. szeptember 27. Fénymásolt hírlap kivágat a Drezdai Operaház Archívumában (évfolyam, szám és oldalszám megadása nélkül)
- Göpfert, Bernd: *Stimmtypen und Rollencharaktere in der deutschen Oper von 1815–1848*. Wiesbaden: Breitkopf & Härtel, c1977.
- Halász, Gábor: „Aachen”. in: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Volume One A–D*. London: Macmillan, 1997. 1.
- Haraszi Emil: *Richard Wagner és Magyarország*. Budapest: MTA, 1916.
- Härtwig, Dieter: „Dresden. 2. After 1815”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Volume One A–D*. London: Macmillan, 1997. 1248–1253.
- Hey, Julius: *Deutscher Gesangsunterricht. Lehrbuch des sprachlichen und gesanglichen Vortrags*. Mainz: B. Schott und Söhne, 1884.
- Hochmuth, Michael: „Burian, Karel”. In: Uő. (összeáll.): *Chronik der Dresdner Oper. Band 2: Die Solisten*. Dresden: magánkiadás, 2004. 59.
- Incze Henrik, Dr. (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. A „Magyar színészeti almanach” III. évfolyama*. [az 1903. évre]. Budapest: [n. a.], 1902.
- (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. V. évfolyam*. Budapest: a szerkesztő kiadása, 1905.

- (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. 1908. Nyolczadik évfolyam.* Budapest: [n. a.], [é. n.]
- Incze Henrik, Dr. (főszerk.), Lugosi Döme (főmunkatárs): „Magyar Színészeti Lexicon. A magyar színészet, szinpadí zene és szinpadí irodalom adatgyűjteménye. I. rész. A–C. 1908.” in: Incze Henrik, Dr. (szerk.): *Magyar Művészeti Almanach. 1908. Nyolczadik évfolyam.* Budapest: [n. a.], [é. n.]: A kötet végén, újakezdett lapszámozással.
- Incze Sándor (szerk.): *Művészeti almanach. A színházi élet évkönyve.* Budapest: Színházi élet, 1919.
- [Jónás Alfréd (összeáll.)]: *[Az] Operaház szereptörténeti adattára [1884–1948]. 1. kötet: Operák A–M. 2. kötet: Operák N–Z. 3. kötet: Balettek.* Kézirat. Budapest, 1950k. Lelőhely: OSZK, MS 124/1–3.
- : *A Magyar Királyi Operaház tagjai. 1884–1948.* Budapest, 1948–1949. Gépirat. Budapest, 1950k. Lelőhely: OSZK MS 105/1–2.
- : *Külföldi művészek vendégszereplései a Magy[ar] Kir[ályi] Operaházban. 1. kötet. 1884–1942.* Gépirat. Budapest, 1942. Lelőhely: OSZK MS 92/1.
- Jander, Owen, Harris, Ellen T.: „Spinto”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 24.* London: Macmillan, 2001. 188.
- Karbaum, Michael: *Studien zur Geschichte der Bayreuther Festspiele (1876–1976). Teil I: Textteil; Teil II: Dokumente und Anmerkungen.* Regensburg: Gustav Bosse Verlag, 1976.
- Karbusicky, Vladimir: „Cosimas Arbeit mit den Sängern”. In: Uő. (Hrsg., komment.): *Besuch bei Cosima. Eine Begegnung mit dem alten Beyreuth. Mit einem Fund der Briefe Cosima Wagners.* Hamburg: von Bockel Verlag, 1997. 54–57.
- Kelly, Alan: *The Gramophone Company Catalogue. 1898–1954.* [s. l.]: szerzői magánkiadás, 2002. CD-ROM
- Kereszty István: „Takáts Mihály”. In: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás története. 4. kötet.* [Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]. 329.
- Kertész Iván: „Caruso bukása Budapesten a korabeli sajtó tükrében”. In: Jackson, Stanley: *Caruso.* Fordította: Borbás Mária. Budapest: Gondolat, 1976. 409–435.

- Kesting, Jürgen: *Die grossen Sänger. Bd. 1.* Hamburg: Hoffmann und Campe, 2008.
- Kolodin, Irving: *The Story of the Metropolitan Opera. 1883–1950. A Candid History.* New York: Alfred A. Knopf, 1953.
- Klára Kolofiková: „Burian, Karel”. In: *Český hudební slovník osob a institucí.* [Praha, 2010]
http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=7049
- La Grange, Henry-Louis de: *Mahler. Volume One.* London: Victor Gollancz Ltd, 1976.
- : *Gustav Mahler. Vol. 4. A New Life Cut Short. (1907–1911).* Oxford University Press, 2008.
- Láng, Andreas, Láng, Oliver (összeáll.): *Chronik der Wiener Staatsoper 1869–2009. 2. Teil: Künstlerverzeichnis.* Wien: Löcker, 2009.
- Ling, Peter Anton: *Stimme, Stimmfach, Fachvertrag. Die Bedeutung der Opernstimmfächer am Beispiel der männlichen Stimmfächer.* Augsburg: Wißner-Verlag, 2008.
- Lotz, Rainer: [Karel Burian Diskographie]. Kézirat, 2010.
- Luther, Einhard: *Ernst Kraus.* Hanglemezborító, Court Opera Classics 361.
—————: *So singe, Held! Biographie eines Stimmfaches (Teil 1) Wagnertenöre der Wagnerzeit (1842–1883).* Trossingen, Berlin: Edition Omega Wolfgang Layer, 1998.
—————: *Helden an geweihtem Ort. Biographie eines Stimmfaches. Teil 2 Wagnertenöre in Bayreuth (1884–1914).* Trossingen, Berlin: Edition Omega Wolfgang Layer, 2002.
- Mack, Dietrich (Hrsg.): *Cosima Wagner. Das zweite Leben. Briefe und Aufzeichnungen. 1883–1930.* München, Zürich: R. Piper & Co. Verlag, 1980.
- Mann, William: *Richard Strauss. Das Opernwerk.* München: Verlag C. H. Beck, 1967.
- Manulkina, Olga: „Kovařovic, Karel”. In: Sadie, Stanley (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 13.* London: Macmillan, 2001. 847–848.
- Matthes, Wilhelm: *Was geschah in Bayreuth von Cosima bis Wieland Wagner?* Augsburg: Edition Helma Kurz, 1996.

- Mályuszné Császár Edit: „A rendi Nemzeti Színháztól a polgári nemzet színháza felé. (1849–1873)”. In: Hofer Miklós, Kerényi Ferenc, Magyar Bálint [et al.]: *A Nemzeti Színház 150 éve*. Budapest: Gondolat, 1987. 37–56.
- Márkus Dezső, Dr.: *Magyar Magánjog Mai Érvényében. Törvények, rendeletek, szokásjog, joggyakorlat. I. kötet. Jogforrások. Személyjog. Családjog. Második, javított kiadás*. Budapest: Grill Károly cs. és kir. udvari könyvkereskedés, 1905.
- Merbach, Paul Alfred: *Richard Wagner*. Berlin: Buchverlag der Gesellschaft zur Verbreitung Klassischer Kunst GmbH, 1925.
- Mertens, Volker: „Seidler-Winkler, Bruno”. In: Finscher, Ludwig (Hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Zweite, neubearbeitete Ausgabe. Personenteil 15*. Kassel, Stuttgart, Weimar: Bärenreiter, Metzler, 2000. col.536–537.
- Meyer, Hans: *Richard Wagner. Mitwelt und Nachwelt*. Stuttgart, Zürich: Belser Verlag, c1978.
- Miller, Philip L.: *The Boston Opera Company 1909–1914*. kísérőszöveg a CBS MONO BRG 72379. lemezhez.
- Molnár Antal: „Wagner, Richard”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Második kötet*. Budapest: Győző Andor kiadása, 1935. 682–689.
- Molnár Imre Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve*. Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936.
- Moravcsik Géza (szerk.): *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1913/1914-iki tanévről*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1914.
- : *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1914/1915-iki tanévről*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1915.
- : *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1915/1916-iki tanévről*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1916.
- : *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1916/1917-iki tanévről*. Budapest: Országos M. Kir. Zeneakadémia, 1917.
- : *Az Országos M. Kir. Zeneakadémia Évkönyve az 1917/1918-iki tanévről*. Budapest: Országos M. Kir. Zeneakadémia, 1918.
- : *Az Országos M. Kir. Zeneművészeti Főiskola Évkönyve Az 1919/20-iki Tanévről*. Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola, 1920.

- : *Az Országos M. Kir. Zeneművészeti Főiskola Évkönyve Az 1920/21-iki Tanévről.* Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola, 1921.
- : *Az Országos M. Kir. Zeneművészeti Főiskola Évkönyve Az 1921/22-iki Tanévről.* Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola, 1922.
- N. N.: „Anthes, Georg” in: K. J. Kutsch, Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 1.* (Bern, München: K. G. Saur, 1997.): 92.
- N. N. (szerk.): *Az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Évkönyve 1918/19. 44. tanév.* Budapest: Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola Kiadása, 1919.
- N. N.: „Bianchi, Bianca” in: Kutsch, K. J., Riemens, Leo: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 1.* Bern, München: K. G. Saur, 1997. 303–304.
- N. N.: „Burian, Karel”. In: Basso, Alberto (dir.): *Dizionario Enciclopedico universale della musica e dei musicisti. Le biografie. Volume primo A–Bur.* Torino: Unione Tipografico – Editrice Torinese, 1985. 752.
- N. N.: „Burian, Karel”. In: Kutsch, K. J., Riemens, Leo: *Unvergängliche Stimmen. Sängerlexikon.* Bern, München: Francke Verlag, 1975. 102–103.
- N. N.: „Burian, Karl” in: Finscher, Ludwig (Hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine Enzyklopädie der Musik. Personenteil Bd. 3.* Kassel, Stuttgart, Weimar: Bärenreiter, Metzler, 2000. col.1298–1299.
- N. N.: „Burian, Karl”. In: Slonimsky, Nicholas (rev.): *Baker’s Biographical Dictionary of Musicians. Seventh Edition.* Oxford: Oxford University Press, 1984. 381.
- N. N.: „Burián Károly”. In: Molnár Imre, Dr. (szerk.): *A magyar muzsika könyve.* Budapest: Havas Ödön kiadása, 1936. 357.
- N. N.: „Burián Károly”. In: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színjátszás története. I. kötet* [Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]. 250–251.
- N. N.: „Burrian, Karl”. In: Ludwig Eisenberg: *Großes Biographisches Lexikon der Deutschen Bühne im XIX. Jahrhundert.* Leipzig: Verlagsbuchhandlung Paul List, 1903. 143–144.
- N. N.: „Csehország”. In: Élesztős László (főszerk.): *Magyar Nagylexikon. Ötödik kötet. C–Csem.* Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 1997. 796–806.

- N. N.: „Deklamáció” in: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Első kötet.* Budapest: Győző Andor kiadása, 1935. 213.
- N. N.: „Fleischer Antal”. In: Bartha Dénes dr. (főszerk.): *Zenei Lexikon. Átdolgozott új kiadás. I. kötet.* Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965. 637.
- N. N.: *Karel Burian. Operatic Recital.* LP-kísérőszöveg, Supraphon mono 0 12 1579. 1974.
- N. N.: „Kroó Margit”. In: Enyedi Sándor: *Rivalda nélkül. A határon túli magyar színháztudomány lexikona.* Budapest: Teleki László Alapítvány, 1999. 216.
- N. N.: „Major Gyula”. In: Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon. II. kötet* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969. 127.
- N. N.: „Rozsa, Lajos”. In: Kutsch, K. J., Riemens, Leo: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 4.* Bern, München: K. G. Saur, 1997. 2992.
- N. N.: „Sembach, Johannes”. In: K. J. Kutsch, Leo Riemens: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 5.* Bern, München: K. G. Saur, 1997. 3206.
- N. N.: „Szamosi, Elza” in: Kutsch, K. J., Riemens, Leo: *Großes Sängerlexikon. 3. erweiterte Auflage. Bd. 5.* Bern, München: K. G. Saur, 1997. 3409.
- N. N.: „Színház- és Filmművészeti Főiskola”. In: Székely György (főszerk.): *Magyar Színháztudományi Lexikon.* (Budapest: Akadémiai kiadó, 1994.): 758–759.
- N. N.: „Tenore di forza”. In: Sadie, Stanley (rd.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 25.* London: Macmillan, 2001. 291.
- N. N.: „Tenore robusto”. In: Sadie, Stanley (rd.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 25.* London: Macmillan, 2001. 291.
- N. N.: „Winkelmann, Hermann”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 27.* London: Macmillan, 2001. 436.
- Nagy Sándor: „Osztrák válások Erdélyben 1868–1895. Otto Wagner »erdélyi házassága«”. *Fons* 14. (2007). 359–428.
- : „Válóperek az Erdélyi Unitárius Levéltárban (1869–1895)”. *Levéltári Szemle* 55. (2005/4). 80–83.
- Németh Amadé: *A magyar opera története (1785–2000).* Budapest: Anno kiadó, 2000.
- Neuer Theater-Almanach. Vierter Jahrgang. 1893.* Berlin: Georg Hauck, 1893.
- Neuer Theater-Almanach. Fünfter Jahrgang. 1894.* Berlin: Georg Hauck, 1894.

- Neuer Theater-Almanach. Sechster Jahrgang. 1895.* Berlin: Günther & Sohn, 1895.
- Neuer Theater-Almanach. Siebenter Jahrgang. 1896.* Berlin: Günther & Sohn, 1896.
- Neuer Theater-Almanach. Achter Jahrgang. 1897.* Berlin: Günther & Sohn, 1897.
- Neuer Theater-Almanach. Neunter Jahrgang. 1898.* Berlin: Günther & Sohn, 1898.
- Neuer Theater-Almanach. Zehnter Jahrgang. 1899.* Berlin: Günther & Sohn, 1899.
- Neuer Theater-Almanach. Elfter Jahrgang. 1900.* Berlin: Günther & Sohn, 1900.
- Niehrenheim, Georg (Hrsg.): *Wegweiser für Besucher der Bayreuther Festspiele 1911.* Bayreuth: Verlag von Georg Niehrenheim, [1911].
- Oldal Gábor: *Hanglemezbarátok könyve.* Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1962.
- Pappel, Kristel: *Ooper Tallinnas 19. sajandil.* Tallinn: Eesti Muusikaakadeemia Väitekirjad, 2003.
- Parker, Roger: „Verdi, Giuseppe. §4. (vi) Singers and musical characterization”. In: Sadie, Stanley (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 26.* London: Macmillan, 2001. 443–444.
- Pitt, Charles: „Paris. §6. 20th century”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Volume Three. Lon–Rod.* London: Macmillan, 1997. 879.
- Pukl, Oldřich: „Nedbal, Oskar”. In: Sadie, Stanley (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 17.* London: Macmillan, 2001. 732–733.
- Reichelt, Johannes: „Karl Burrian. Um die Tragik verwöhnter Heldenentöre”. In: Uő.: *Erlebte Kostbarkeiten.* Dresden: Verlag Wodni & Lindecke, 1941. 337–348.
- Rosselli, John: „Italy: the Centrality of Opera.” In: Ringer, Alexander (ed.): *The Early Romantic Era. Between Revolutions: 1789 and 1848.* London: The Macmillan Press Ltd., 1990. 160–200.
- Ruffani, Adolf, Steiniger, Robert: *Tage-Buch der königlich Sächsischen Hoftheater vom Jahre 1910. 94. Jahrgang.* Dresden: [n. a.], 1911.
- Schmiedel, Gottfried: „Dresdener Operngeschichte (III). Karel Burian.” *GNN*, 1976. augusztus 7. Fénymásolt hírlapkiadvány a Drezdai Operaház Archívumában (évfolyam, szám és oldalszám megadása nélkül)
- Michael Scott: *The Record of Singing. Vol. 1: to 1914.* London: Duckworth, c1977.
- Seedorf, Thomas: „Stimmentypen und Rollenfächer. Stimmengattungen 9.” In: Finscher, Ludwig (Hrsg.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart. Allgemeine*

- Enzyklopädie der Musik. Sachteil 8.* Kassel, Stuttgart, Weimar: Bärenreiter Metzler, 2000. col.1806–1812.
- Seeger, Horst Dr.: „Dresdner Sänger-Postkarten (29). Karel Burian”. *Opernglas* 1989/90, vol. 4. Hírlapkivágat a Drezdai Operaház Archívumában (dátum, évfolyam és oldalszám megadása nélkül)
- Seeger, Horst: *Opernlexikon*. Berlin: Henschelverlag Kunst und Gesellschaft, 1986.
- Seil, Michael: „Der Bayreuther Vortragstil auf Schallplatte, oder: Was können wir hören?” In: Brünken, Jasmin von: *Ton-Spuren. 100 Jahre Bayreuther Festspiele auf Schallplatte*. Bayreuth: Richard Wagner-Museum, 2004. (Kiállítási katalógus). 20–21.
- Shawe-Taylor, Desmond: „Burian, Karel”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 4.* London: Macmillan, 2001. 624.
- : „Gulbransson, Ellen”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 10.* London: Macmillan, 2001. 579.
- : „Knote, Heinrich”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 13.* London: Macmillan, 2001. 699.
- Skelton, Geoffrey: „Bayreuth”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Vol. 1.* London: Macmillan, 1997. 354–359.
- Slezak, Leo: „Karl Burian und Prager Freunde”. In: Uő.: *Mein Lebensmärchen*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1983. 161–167.
- Slezak, Walter: *Wann geht der nächste Schwan?* München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1971.
- Somssich Andor: *Harminc esztendő Bayreuthban*. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 1939.
- Spotts, Frederic: *Bayreuth. Eine Geschichte der Wagner-Festspiele*. Angolból fordította: Hans J. Jacobs. München: Wilhelm Fink Verlag, 1994.
- Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve*. Budapest: Zeneműkiadó, 1984.
- Steane, J. B.: „Tenore spinto”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Opera. Vol. 4.* London: Macmillan, 1997. 697.

- Bohumír Štědroň: „Anger, Mořic Stanislav”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Prvý A–L*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1963. 30.
- : „Hulka, Karel”. In: Černušák, Gracian, Štědroň, Bohumír, Nováček, Zdenko (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Prvý A–L*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1963. 522–523.
- : „Jindřich, Jindřich”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko slovenský hudební slovník. Osob a institucí. Svazek první A–L*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství Praha, 1963. 604–606.
- : „Pivoda, František”. In: Gracian Černušák, Bohumír Štědroň, Zdenko Nováček (red.): *Česko Slovenský Hudební Slovník. Osob a institucí. Svazek Druhý M–Ž*. Praha: Státní Hudební Vydavatelství, 1965. 313–314.
- Strobel, Gertrud, Wolf, Werner (Hrsg.): *Richard Wagner. Sämtliche Briefe. Bd. 1. Briefe der Jahre 1830–1842*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1979.
- Sz. Farkas Márta: „A Nemzeti Zenede története (1891–1919)”. In: Tari Lujza – Sz. Farkas Márta (szerk.): *A Nemzeti Zenede*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Budapesti Tanárképző Intézete, 2005. 149–176.
- Szabó, Ferenc János: *(Gibt es eine) Heldentenor-Tradition in Ungarn(?)*. <http://www.gramophone-anno.eu/article.php?id=20>.
- : „(Gibt es eine) Heldentenor-Tradition in Ungarn(?). Die Tenöre des Budapester Opernhauses. Teil 1” *Gesellschaft für Historische Tonträger – Rundschrift*. 16. (Sommer 2011), 3.
- : „(Gibt es eine) Heldentenor-Tradition in Ungarn(?). Die Tenöre des Budapester Opernhauses. Teil 2” *Gesellschaft für Historische Tonträger – Rundschrift*. 17. (Herbst 2011), 2–3.
- : „At the very beginning: The first Hungarian operatic recordings on the Gramophon label between 1902 and 1905”. Előadás a GHT 2011. évi konferenciáján. (Várható megjelenés: 1912 június)
- Szarka László (szerk.): *Csehország a Habsburg-Monarchiában. 1618–1918. Esszék a cseh történelemről*. Budapest: Gondolat, 1989.
- Szászy István: „Nemzetközi magánjog. 73. §. Az örökbefogadás”. In: Szladits Károly: *A magyar magánjog. Általános rész. Személyi jog. Első rész*. Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1941. 470–472.

- Székely György (főszerk.): *Magyar Színházművészeti Lexikon*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
- Szerző Katalin: „Mihalovich Ödön a Zeneakadémia élén. 1887–1919”. In: Ujfalussy József (szerk.): *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve. Dokumentumok, tanulmányok, emlékezések*. Budapest: Zeneműkiadó, 1977. 107–129.
- Tallián Tibor: „Intézménytörténet. 1884–1911”. In: Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve*. Budapest: Zeneműkiadó, 1984.
- Tallián Tibor: „Bevezetés. I. Az opera keletkezése”. In: Erkel Ferenc: *Hunyadi László*. Kritikai kiadás. Közreadja: Szacsvai-Kim Katalin. Erkel Ferenc Operák 2. 1. kötet. Budapest: Rózsvölgyi és Társa, 2006. VIII–XI.
- Tancsik, Pamela: *Die Prager Oper heißt Zemlinsky. Theatergeschichte des Neuen Deutschen Theaters Prag in der Ära Zemlinsky von 1911 bis 1927*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 2000.
- Tóth Anna: „Palló Imre”. In: Gádor Ágnes, Szirányi Gábor (szerk.): *Nagy tanárok, híres tanítványok. 125 éves a Zeneakadémia*. Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, [2000]. 214.
- Tóth Aladár: „Burián Károly”. In: Szabolcsi Bence, Tóth Aladár (szerk.): *Zenei Lexikon. A zenetörténet és zenetudomány enciklopédiája. Második, pótlással bővített kiadás. Első kötet*. Budapest: Győző Andor kiadása, 1935. 138–139.
- Tóth Aladár: „Burián Károly (Karel)”. In: Bartha Dénes dr. (főszerk.): *Zenei Lexikon. Átdolgozott új kiadás. 1. kötet*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1965.
- Trojan, Jan: „Neumann, František”. In: Sadie, Stanley (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 17*. London: Macmillan, 2001. 788–789.
- Tyrrell, John: „Malát, Jan”. In: Sadie, Stanley (Ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 15*. London: Macmillan, 2001. 652.
- Váradai Antal: *Huszonöt év. Az Orsz. Zene- és Színművészeti Akadémia színészeti osztályának keletkezése, fennállása és fejlődése 1864–1889ig rövid áttekintésben*. Budapest: Athenauem, 1890.
- Várnai Péter: „Burian, Karel”. In: Uő.: *Operalexikon*. Budapest: Zeneműkiadó, 1975. 67.
- Várnai, Péter P.: „Palló, Imre”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 19*. London: Macmillan, 2001. 12.

- Vidor Dezső: „Anthes György”. In: Schöpflin Aladár (szerk.): *Magyar színművészeti lexikon. A magyar színháztörténet. I. kötet.* [Budapest:] Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, [1929]. 54.
- Vysloužil, Jiří: „Jaroslav Jeremiaš”. In: Sadie, Stanley (ed.): *The New Grove Dictionary of Music and Musicians. Second Edition. Vol. 13.* London: Macmillan, 2001. 8.
- Wagner, Cosima: *Napló. 1869–1883. Válogatás.* Ford.: Hamburger Klára. Válogatta, szerkesztette és az előszót írta: Kroó György. Budapest: Gondolat, 1983.
- : *Die Tagebücher. 1869–1877. Band I.* München: R. Piper & Co. Verlag, 1976.
- : *Die Tagebücher. 1869–1877. Band II.* München: R. Piper & Co. Verlag, 1977.
- Walker, Alan: *Liszt Ferenc. 3. Az utolsó évek. 1861–1886.* Fordította: Fejérvári Boldizsár. Budapest: Zeneműkiadó, 2003.
- Wild, Friedrich (Hrsg.): *Bayreuth 1896. Praktisches Handbuch für Festspielbesucher. II. Teil: Biographien und Porträts.* Leipzig, Baden-Baden: Constantin Wilds Verlag, [1896].
- Wilhelm, Paul: [Discography] in: *Record News*, IV/7 (1960. márc.) 243–244. Addenda: *Record News*, IV/8 (1960. ápr.) 311.
- Winter, Peter von: *Vollstaendige Singschule in vier Abtheilungen.* Mainz: B. Schott und Söhne, [1825.]
- Zwarg, Christian: [Karel Burian Diskographie]. Kézirat, 2010.

II. Cikk napilapokból

- A[ugust]. B[eer].: „Königliches Opernhaus” *Pester Lloyd* L/226 (1903. szeptember 20.): 8.
- a. k. [Antalik Károly?]: „Magyar Kir. Opera” *Hazánk* X/223 (1903. szeptember 22.): 9.
- Á[brányi] K[ornél], ifj.: „Trisztán és Izolda.” *Pesti Napló* LII/328 (1901. november 28.): 1–4.
- Ágai Béla: „Onegin”. *Magyar Nemzet* XI/27 (1902. január 31.): 1–2.
- Antalik Károly: „Tristan és Izolda.” *Hazánk* VIII/282 (1901. november 28.): 1–3.
- B.: „Operaház”. *Népszava* XLVIII/118 (1920. május 18.): 3.

- Beer, August: „Tristan und Isolde”. *Pester Lloyd* XLVIII/287 (1901. november 29.): 2–3.
- : „Eugen Onegin”. *Pester Lloyd* XLIX/27 (1902. január 31.): 2–3.
- Béldi Izor, Dr.: „Trisztan és Izolda. III”. *Pesti Hirlap* XXIII/330 (1901. november 29.): 7.
- : „Anyégin.” *Pesti Hirlap* XXIV/30 (1902. január 31.): 7–8.
- (Cs.) [Csáth Géza]: „Carmen”. *Világ* II/221 (1911. szeptember 17.), 18.
- Cs[áth]. G[éza].: Burrián. *Budapesti Napló* XII/229 (1907. szeptember 26.): 8.
- Csiky János: „Tristan és Izolde.” *Magyar Szó* II/282 (1901. november 29.): 1–2.
- : „Tristan és Izolde”. *Magyar Szó* II/283 (1901. november 30.): 1–2.
- D[ombay] A[rtur]: „M. kir. Operaház” *Alkotmány* IX/107 (1904. május 4.): 6.
- : „Magy. kir. Opera”. *Alkotmány* 1908. szeptember 27. Cikk-kivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában.
- D. b.: „Tiefland”. *Neues Politisches Volkblatt* XXXII/276 (1908. november 18.): 2–3.
- dó: „Eugen Onegin”. *Politisches Volksblatt* XXVIII/30 (1902. január 31.): 5–6.
- Dunkel Norbert: „Burián Károly emlékezete.” *Új nemzedék* VI/209 (1924. október 4.): 7.
- Dyb. [Ady Endre]: „Strauss Saloméja Párizsban, (Párisi levél.)” *Budapesti Napló* XII/121 (1907. május 22.): 9–10.
- (e. á.): „Opera”. *Egyetértés* XXXIV/152 (1900. június 5.): 2.
- : „Opera”. *Egyetértés* XXXIV/153 (1900. június 6.): 4.
- e. a. [Erdős Armand?]: „Opera”. *Egyetértés* XXXXVII/97 (1912. április 23.): 10.
- : „Opera”. *Egyetértés* IL/219 (1913. szeptember 16.): 9.
- Erdős Armand: „Onegin”. *Egyetértés* XXXVI/30 (1902. január 31.): 4–5.
- : „Tristan és Izolde”. *Egyetértés* XXXV/329 (1901. november 29.): 1–2.
- Fodor Gyula: „Burián Károly”. *Esti Kurír* II/202 (1924. szeptember 27.): 5.
- h. c.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XXXVII/113 (1917. május 1.): 11.
- h. e.: „Operaház”. *Budapesti Hirlap* XXXVI/308 (1916. november 5.): 20.
- h. e.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XLII/104 (1922. május 7.): 11.
- Gergely István: „Anyegin Eugén”. *Budapesti Napló* VII/30 (1902. január 31.): 11–12.
- : „Burrian Károly †”. *Nyugat* XVII/19 (1924. október 16.): 477–481.

- : „Fedora”. *Budapesti Napló* VII/144 (1902. május 28.): 11.
- : „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Napló* VI/329 (1901. november 29.): 1–4.
- G[erge]ly [István]: „Burrián mint Canio”. *Budapesti Napló* VI/324 (1901. november 24.): 12.
- G[ergely István]: „Operaház.” *Budapesti Napló* VII/135 (1902. május 18.): 13.
- : „Operaház”. *Budapesti Napló* VII/158 (1902. június 11.): 8.
- Hegedűs: „Színházi szennyesek”. *Zenevilág* II/35 (1902. április 22.) 368.
- Himpfner Béla: „A „Trisztán és Izolda” zenedráma szövegének fordításáról”. *Zenevilág* II/23 (1902. január 28.): 1–3.
- ká: „Operaház”. *Pesti Napló* LXVIII/113 (1917. május 1.): 11.
- Kálmán Imre: „A hegyek alján”. *Pesti Napló* LIX/276 (1908. november 18.): 10.
- k. e.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXIX/88 (1918. április 13.): 7.
- k. g.: „Burián Károly tenorista.” *Hazánk* VII/131 (1900. június 5.): 5.
- k. j.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXV/10 (1914. január 11.): 16.
- K[ern] A[urél]: „Trisztán és Izolda”. *Budapesti Hirlap* XXI/329 (1901. november 29.): 1–3.
- L. T.: „A nagy előadás. A Trisztán és Izolda bemutatója”. *Pesti Napló* LII/329 (1901. november 29.): 8.
- Lányi Viktor: „Burrian Károly, a művész”. *Nyugat* XVII/18 (1924. október 1.): 427–428.
- (–ldi) [Béldi Izor]: „Az operaház jövő szezonja. II.” *Pesti Hirlap* XXIV/166 (1902. június 19.): 6–7.
- (–ldi.) [Béldi Izor]: „Burian jubileuma.” *Pesti Hirlap* XLIII/294 (1921. december 31.): 7.
- : „(Nemzeti operaház.)” *Pesti Hirlap* XLII/19 (1920. január 22.): 5.
- : „Németül énekeltek a m. kir. operaházban.” *Pesti Hirlap* XXXVII/98 (1915. április 9.): 9.
- ldi. [Béldi Izor]: „Burrian-adomák” *Pesti Hirlap* XLVI/202 (1924. szeptember 27.): 10.
- ldi [Béldi Izor]: „Fedóra”. *Pesti Hirlap* XXIV/144 (1902. május 28.): 8.
- ly [Gergely István?]: „Operaház”. *Budapesti Napló* V/152 (1900. június 5.): 6–7.

- Márkus Miksa: „Tristan és Izolde”. *Magyar Hirlap* XI/329 (1901. november 29.): 1–2.
- Merkler Andor: „Tristan és Izolde.” *Magyarország* VIII/282 (1901. november 28.): 1–3.
- Mj.: „Königl. Ung. Oper.” *Neues Politisches Volksblatt* XXV/330 (1901. november 29.): 6–7.
- ni.: „Othello mesél”. *Népszava* XLV/132 (1917. május 25.): 7.
- N. N.: „A becsipett Lohengrin. Burián Károly tegnapi estje szereplése.” *Az Est* IX/92 (1918. április 18.): 3.
- N. N.: „A békepohárkák”. *Budapesti Napló* VII/256 (1902. szeptember 18.): 5.
- N. N.: „(A Lohengrin)” *Magyarország* X/227 (1903. szeptember 22.): 13.
- N. N.: „(A »Moharózsza« ügye)”. *Magyarország* IX/41 (1902. február 16.): 10.
- N. N.: „A Mesterdalnokok új betanulásban” *Az Ujság* VI/251 (1908. október 20.): 14.
- N. N.: „A tenorista válópöre. Burián Károly a felesége ellen.” *Világ* V/4 (1914. január 4.): 13.
- N. N.: „A Tristan és Izolde”. *Budapest* XXV/327 (1901. november 27.): 7.
- N. N.: „A Tristan és Izolde”. *Budapesti Napló* VI/327 (1901. november 27.): 12.
- N. N.: „A Trisztán és Izolde”. *Egyetértés* XXXV/327 (1901. november 27.): 4.
- N. N.: „(A Trisztán és Izolda)”. *Pesti Hirlap* XXIII/319 (1901. november 18.): 2.
- N. N.: „(A Trisztán és Izolda)”. *Pesti Hirlap* XXIII/327 (1901. november 26.): 10.
- N. N.: „A visszavont »Moharózsza«”. *Magyar Szó* III/38 (1902. február 13.): 10.
- N. N.: „A wagneristák hosszunapja.” *Pesti Napló* LII/329 (1901. november 29.): 7.
- N. N.: „A Wekerle-kormány bukása. Burián az új külügyminiszter”. *Magyarország* XXV/92 (1918. április 18.): 2.
- N. N.: „Anthes”. *Magyar Nemzet* XXII/226 (1903. szeptember 22.): 7.
- N. N.: „Anthes-alapítvány.” *Pesti Napló* VXXIII/88 (1922. április 19.): 8.
- N. N.: „Anthes Amerikában.” *Az Ujság* VII/7 (1909. január 9.): 10.
- N. N.: „Anthes Amerikában”. *Egyetértés* XXXXIV/11 (1909. január 14.): 11.
- N. N.: „Anthes Amerikában.” *Pesti Napló* LX/11 (1909. január 14.): 12.
- N. N.: „(Anthes Amerikában)”. *Magyarország* XVI/11 (1909. január 14.): 10.
- N. N.: „Anthes bemutatkozása” *Alkotmány* VIII/223 (1903. szeptember 20.): 7.
- N. N.: „Anthes kivándorol. Tenor-háború.” Tévesen adatolt újságkivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában „Az Ujság, 1909. január 14.” megjegyzéssel.

- N. N.: „Az opera szezonja”. *Budapesti Hirlap* XXI/244 (1901. szeptember 5.): 8.
- N. N.: „Az opera új tenoristája.” *Egyetértés* XXXVI/107 (1902. április 19.): 4.
- N. N.: „Az Operaház első ujdonsága.” *A Polgár* IV/207 (1908. augusztus 29.): 8.
- N. N.: „Az Operaház új igazgatója. Budapest, november 12.” *Pesti Napló* LII/313 (1901. november 13.): 4.
- N. N.: „Az új hőstenor.” *Egyetértés* XXXVII/257 (1903. szeptember 20.): 4.
- N. N.: „Burian Budapestre érkezett”. *Az Ujság* XIX/233 (1921. október 19.): 5.
- N. N.: „Burian tegnap részegen énekelt Lohengrint”. *Magyar Estilap* XXV/87 (1918. április 17.): 1.
- N. N.: „Burian ünneplése. A mai Trisztán-előadás.” *Az Ujság* XIX/294 (1921. december 31.): 8.
- N. N.: „Burián – Don Jos”. [sic] *Független Magyarország* X/234 (1910. október 1.): 11.
- N. N.: „Burián az idén már nem lép fel az Operában.” *Pesti Napló* LXXIII/106 (1922. május 11.): 8.
- N. N.: „Burián az Operában”. *Budapest* XXXVII/219 (1913. szeptember 16.): 14.
- N. N.: „Burián Budapesten. A művész megérkezése.” *Magyar Nemzet* XXVI/225 (1907. szeptember 24.): 8.
- N. N.: „Burián énekli Heródest a Saloméban”. *Új nemzedék* IV/279 (1922. december 7.): 7.
- N. N.: „Burián és az Opera.” *Budapesti Hirlap* XXXIV/117 (1914. május 19.): 14.
- N. N.: „Burián hangversenye Szegeden.” *Magyar Szinpad* 1918. február 22. Cikk-kivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában.
- N. N.: „Burián Károly halála.” *Az Ujság* XXII/202 (1924. szeptember 27.): 9.
- N. N.: „Burián Károly meghalt”. *Világ* XV/201 (1924. szeptember 26.): 3.
- N. N.: „Burián távozik az Operától. Fölbontották a szerződését.” *Budapest* XXXVIII/117 (1914. május 19.): 13.
- N. N.: „Buriánt hosszabb szabadságra küldi az Operaház”. *Új nemzedék* V/17 (1923. január 23.): 7.
- N. N.: „Burrian – Bayreuthban”. *Magyarország* IX/6 (1902. január 7.), 8.
- N. N.: „Burrian Károly szerződtetése”. *Magyarország* VII/154 (1900. június 7.): 8.
- N. N.: „Burrián Budapesten.” *Független Magyarország* XIII/203 (1913. augusztus 28.): 10.

- N. N.: „Burrián budapesti szerződése” *Egyetértés* XXXIX/151 (1913. június 27.): 12.
- N. N.: „Burrián Faust-ja olaszul”. *Világ* II/243 (1911. október 13.): 14.
- N. N.: „(Burrián Károly)”. *Magyarország* IX/140 (1902. június 13.): 10.
- N. N.: „Burrián Károly Budapesten”. *Budapest* XXXVII/203 (1913. augusztus 28.): 12.
- N. N.: „Burrián Károly szerződése” *Budapest* XXXVII/151 (1913. június 27.): 12.
- N. N.: „Burrián Károly szerződése az Operánál”. *Egyetértés* XXXV/193 (1901. július 16.): 4.
- N. N.: „Burrián Károly válópöre.” *Az Ujság* XII/10 (1914. január 11.): 22.
- N. N.: „(Burrián Károlyt megmérgezték a csehek.)” *Nemzeti Ujság* II/279 (1920. november 26.): 4.
- N. N.: „Burrián nem szerződött az Operához.” *Budapest* XXXVII/150 (1913. június 26.): 12.
- N. N.: „Burrián nyilatkozata”. *Magyar Szó* II/157 (1901. július 5.): 12.
- N. N.: „Burrián: Siegmund”. *Független Magyarország* XIV/10 (1914. január 11.): 12.
- N. N.: „Burrián vagy Taccani? Operai érdekesség, meztelen ember nélkül.” *A Nap* XI/8 (1914. január 9.): 6.
- N. N.: „Carl Burrian, Tenor, Back.” *The New York Times*, 1911. november 14.
- N. N.: [cím nélkül]. *Nemzeti Újság* II/210 (1920. szeptember 4.): 5.
- N. N.: „Conried és Hammerstein”. *Pesti Napló* LX/11 (1909. január 14.): 12.
- N. N.: „Die Generalprobe von »Tristan und Isolde«”. *Budapester Tagblatt* XVIII/326 (1901. november 26.): 6.
- N. N.: „Emlékezés Burián Károlyra.” *Szózat* VI/213 (1924. szeptember 27.): 9.
- N. N.: „Fauszt”. *Független Magyarország* XI/244 (1911. október 14.): 11.
- N. N.: „»Faust« uj szereplőkkel”. *Független Magyarország* XIII/245 (1913. október 16.): 10.
- N. N.: „Főpróba az Operában”. *Magyar Nemzet* XXI/26 (1902. január 30.): 10.
- N. N.: „Gyászmise Burián lelkiüdvéért.” *Az Ujság* XXII/204 (1924. szeptember 30.): 10.
- N. N.: „Herr Georg Anthes”. *Pester Lloyd* LVI/10 (1909. január 13.): 7.
- N. N.: „(Hírek az Operából.)” *Magyarország* X/218 (1903. szeptember 12.): 10.
- N. N.: „Hírek az operaházból.” *Egyetértés* XXXV/324 (1901. november 24.): 4.

- N. N.: „Hírek az Operaházból”. *Budapesti Napló* V/151 (1900. június 3.): 9.
- N. N.: „(Hírek az Operaházból.)” *Budapesti Hirlap* XXI/327 (1901. november 27.): 10.
- N. N.: „(Hogyan készül a kritika.)” *Pesti Hirlap* XXXVI/8 (1914. január 9.): 8.
- N. N.: „Kémény Jenő szinpadtechnikai találmánya.” *Az Ujság* XVIII/114 (1920. május 13.): 3.
- N. N.: „Két Trisztán – egy Izolda”. *Szózat* 1923. január 21. Cikk-kivágat a Magyar Állami Operaház Emléktárában.
- N. N.: „Két Tristan egy este.” *Világ* XIV/16 (1923. január 21.): 9.
- N. N.: „M. kir. Operaház.” *Pesti Hirlap* XXIII/258 (1901. szeptember 18.): 6.
- N. N.: „(M. kir. operaház.)” *Pesti Hirlap* XXII/153 (1900. június 6.): 7.
- N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hirlap* XXX/37 (1908. február 11.): 9.
- N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hirlap* XXXIII/244 (1911. október 14.): 6.
- N. N.: „(M. kir. Operaház)”. *Pesti Hirlap* XXXIV/86 (1912. április 10.): 4.
- N. N.: „(M. kir. Operaház)”. *Pesti Hirlap* XXXVIII/308 (1916. november 5.): 11.
- N. N.: „(M. kir. Operaház)”. *Pesti Hirlap* XLII/118 (1920. május 18.): 2.
- N. N.: „(M. kir. operaház)”. *Pesti Hirlap* XLV/63 (1923. március 18.): 8.
- N. N.: „(Mader Rezső Milánóban.)” *Magyarország* X/169 (1903. július 17.): 13.
- N. N.: „Miért rugott be Lohengrin?”. *A Nap* XV/92 (1918. április 18.): 4.
- N. N.: „Nagy botrány az Operaházban.” *Az Ujság* XVIII/83 (1920. április 6.): 3.
- N. N.: „Nagy botrány az Operában. A berugott Lohengrin.” *Új Hírek* XVII/91 (1918. április 18.): 3.
- N. N.: „Opera”. *A Nap* V/38 (1908. február 11.): 8.
- N. N.: „Operaház”. *Alkotmány* VI/271 (1901. november 14.): 6.
- N. N.: „Operaház.” *A Polgár* IV/191 (1908. augusztus 9.): 9.
- N. N.: „Operaház”. *Budapesti Hirlap* XXXIV/85 (1914. április 9.): 10.
- N. N.: „Operaház” *Budapesti Napló* VIII/257 (1903. szeptember 20.): 11.
- N. N.: „Operaház”. *Magyar Nemzet* XX/298 (1901. november 30.): 8.
- N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LIX/37 (1908. február 11.): 12.
- N. N.: „Operaház.” *Pesti Napló* LIX/232 (1908. szeptember 27.): 20.
- N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LX/95 (1909. április 22.): 12.
- N. N.: „Operaház”. *Pesti Napló* LXII/244 (1911. október 14.): 11.
- N. N.: „Operaház”. *Az Ujság* VI/37 (1908. február 11.): 12.
- N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XX/152 (1900. június 5.): 7.

- N. N.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XX/324 (1900. november 25.): 12.
- N. N.: „(Operaház)”. *Budapesti Hirlap* XX/329 (1900. november 30.): 9.
- N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XXII/135 (1902. május 18.): 14.
- N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XXIII/258 (1903. szeptember 20.): 13–14.
- N. N.: „(Operaház.)” *Budapesti Hirlap* XXXIV/7 (1914. január 8.): 12.
- N. N.: „(Operaház.)” *Magyarság* II/239 (1921. október 26.): 8.
- N. N.: „(Operaház.)” *Új Nemzedék* II/98 (1920. január 23.): 6.
- N. N.: „Operai szemle”. *Zenevilág* II/8 (1901. október 15.): 63.
- N. N.: „Operai szemle”. *Zenevilág* II/37 (1902. május 6.): 397.
- N. N.: „Otello mesél”. *Alkotmány* XXII/133 (1917. május 25.): 6–7.
- N. N.: „Pauli Rikárd †”. *Budapesti Hirlap* XXI/4 (1901. január 4.): 8.
- N. N.: „Perotti Gyula †”. *Budapesti Hirlap* XXI/60 (1901. március 1.): 8.
- N. N.: „Pétervárott »Siegfried« most került először színre orosz nyelven. (A fordításban nincs betűrím).” *Zenevilág* II/30 (1902. március 18.): 317.
- N. N.: „Részeg Grál lovag az Operában”. *Déli Hirlap* II/181 (1918. április 18.): 3.
- N. N.: „Rózsa Lajos az Operaház megzavart előadásáról”. *Az Est* XI/84 (1920. április 7.): 3.
- N. N.: „Tenorista-krízis az Operában”. *Magyarország* IX/166 (1902. július 13.): 9.
- N. N.: „»Tiefland«”. *Neues Kleines Journal* XIX/275 (1908. november 19.): 1–2.
- N. N.: „Tristan és Isolde.” *Magyar Hirlap* XI/326 (1901. november 26.): 8.
- N. N.: „Tristan és Isolde”. *Magyarország* VIII/273 (1901. november 17.): 9.
- N. N.: „(Tristan és Isolde.)” *Magyarország* VIII/267 (1901. november 10.): 9.
- N. N.: „(Tristan és Isolde bemutatója.)” *Magyarország* VIII/279 (1901. november 24.): 14.
- N. N.: „»Tristan és Isolde« bemutatója”. *Magyar Szó* II/265 (1901. november 9.): 8.
- N. N.: „Tristan és Isolde”. *Zenelap* XV/28 (1901. december 5.): 2.
- N. N.: „Tristan és Isolde”. *Zenevilág* II/15 (1901. december 3.): 125–127.
- N. N.: „Tristán és Isolde”. *Budapest* XXXI/228. (1907. szeptember 25.): 11.
- N. N.: „Tristán és Izolda főpróbája.” *Budapesti Napló* VI/326 (1901. november 26.): 11.
- N. N.: „»Tristán és Izolda főpróbája«”. *Magyar Szó* II/279 (1901. november 26.): 13.
- N. N.: „Tristán és Izolde”. *Budapest* XXXII/256 (1908. október 25.): 12.
- N. N.: „»Tristan und Isolde.« Handlung in drei Aufzügen von Richard Wagner.” *Neues Pester Journal* XXX/328 (1901. november 28.): 5.

- N. N.: „Trisztán és Isolde.” *Pesti Napló* LII/324 (1901. november 24.): 13.
- N. N.: „Trisztán és Izolda”. *Pesti Napló* LII/326 (1901. november 26.): 10.
- N. N.: „Uj hanglemezekről. Diadal-Record.” *Zenekereskedelmi Közlöny* IV/6 (1914. június 1.): 4.
- N. N.: „Zárt ajtók az Operaházban.” *Pesti Napló* LII/327. (1901. november 27.): 10.
- (p. a.): „Opera.” *Egyetértés* XXXIX/127 (1913. május 30.): 13.
- R. M.: „Fedóra”. *Szózat* IV/104 (1922. május 7.): 13–14.
- R. M.: „Operaház”. *Nemzeti Ujság* V/63 (1923. március 18.): 8.
- (–rfi): „Trisztán és Izolda”. *Budapest* XXV/329 (1901. november 29.): melléklet 1–2.
- Somogyi, Peter: „Tristan und Isolde”. *Budapester Tagblatt* XVIII/329 (1901. november 29.): 1–4.
- Vasquez, Italia: „Karl Burrian.” *Pester Lloyd* LXXI/203 (1924. szeptember 28.): 16.
- Vén sas. [Kacziány Géza]: „Caruso”. *Alkotmány* XII/232 (1907. szeptember 29.): 7–8.
- y: „Tristan und Isolde.” *Neues Pester Journal* XXX/329 (1901. november 29.): 1–3.
- y. r.: „Operaház”. *Alkotmány* XXIII/88 (1918. április 13.): 10.
- z.: „M. Kir. Operaház”. *Alkotmány* XV/8 (1910. jan. 11.): 9.
- + : „»Fedóra«”. *Zenevilág* II/41 (1902. június 3.): 435–437.

III. Irattári anyagok

- Budapest Főváros Levéltára, VII. 186. 7. kötet Schilling Rudolf iratai között lévő ügykönyv [Kiss József közjegyző ügykönyve, 1913–1914.]
- Budapest Főváros Levéltára, VII. 12.b. 416515/1929. (Budapesti Központi Járásbírószági iratok, Karel Burian hagyatéki ügyirata)
- Budapest Főváros Levéltára, VII. 179. 011/1930. (Lázár Ferenc közjegyző iratai, Karel Burian hagyatéki ügyirata)
- Sächsisches Staatsarchiv, 10711. Ministerium des Königlichen Hauses Loc. 44 Nr. 31. Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1902.
- Sächsisches Staatsarchiv, 10711, Ministerium des Königlichen Hauses, Loc.44 Nr.33, Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 104.
- Sächsisches Staatsarchiv, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.35. Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 1906.
- Sächsische Staatsarchiv, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.43. Acta, das königliche Hoftheater betreffend, 1910.

Sächsische Staatsarchiv, 10711 Ministerium des Königlichen Hauses Loc.44 Nr.44.
Acta, das königliche Hoftheater betreffend. 1911.

Dresdner Nachrichten, 1912. május 5., cikk-kivágat a Sächsisches Staatsarchiv
10717. 3236h. jelzetű, Buriarra vonatkozó iratanyagából (Ministerium der
Auswärtigen Angelegenheiten, 8. oldal)

Magyar Állami Operaház előadás-jegyzékei

MTA Zenetudományi Intézet budapesti hangversenykatalógusa

A bécsi Theatermuseum és a drezdai Operaház Történeti archívumának
színlapgyűjteménye

Egyéb internetes források:

<http://archiv.narodni-divadlo.cz>

<http://www.karelburian.cz>

<http://members.pcug.org.au/~jgbrown/Tristan/discography/>

A CD-melléklet tartalma

A mellékelt CD-re egy kivétellel csak részlet-felvételeket másoltam. A felvételek részletes adatait lásd a diszkográfiában.

1. Puccini: *Bohémélet*. „O Mimi...” (a duett eleje)
Karel Burian és Friedrich Plaschke
2. Puccini: *Bohémélet*. „O Mimi...” (a duett eleje)
Enrico Caruso és Antonio Scotti
3. Puccini: *Bohémélet*. „O Mimi...” (a duett vége)
Karel Burian és Friedrich Plaschke
4. Puccini: *Bohémélet*. „O Mimi...” (a duett vége)
Enrico Caruso és Antonio Scotti
5. Auber: *Fra Diavolo*. Románc (Burian belépésétől)
Karel Burian
6. Auber: *Fra Diavolo*. Románc (részlet a refrénből)
Karel Burian
7. Wagner: *Tristan und Isolde*. „Wohin nun...” (teljes)
Karel Burian
8. Wagner: *Tristan und Isolde*. „Wohin nun...” („Das bietet dir Tristan...”)
Karel Burian
9. Wagner: *Die Walküre*. Tavasz dal („Mit starker Waffen...”)
Karel Burian
10. Wagner: *Die Walküre*. Tavasz dal („Zu seinen Schwester...”)
Karel Burian
11. Wagner: *Die Walküre*. Tavasz dal („Liebe und Lenz”)
Karel Burian
12. Wagner: *Die Walküre*. Tavasz dal („Liebe und Lenz”)
Alfred von Bary
13. Wagner: *Die Walküre*. Tavasz dal („Liebe und Lenz”)
Heinrich Knotte
14. Wagner: *Die Walküre*. Tavasz dal („Liebe und Lenz”)
Ernst Kraus
15. Wagner: *Lohengrin*. „Höchstes Vertrau’n” (a részlet kezdete)
Karel Burian

16. Wagner: *Lohengrin*. „Höchstes Vertrau'n" (a részlet kezdete)
Hermann Winkelmann
17. Wagner: *Lohengrin*. „Höchstes Vertrau'n" („du süsse Reine")
Karel Burian
18. Wagner: *Lohengrin*. „Atmest du nicht..." („Wie mir die Düfte...", németül)
Karel Burian
19. Wagner: *Lohengrin*. „Atmest du nicht..." („So ist der Zauber...", csehül)
Karel Burian
20. Wagner: *Lohengrin*. Grál-elbeszélés („Alljährlich naht...")
Karel Burian
21. Wagner: *Lohengrin*. Búcsú („gedenken, der einst auch dich...", csehül)
Karel Burian
22. Wagner: *Lohengrin*. Búcsú („gedenken, der einst auch dich...", magyarul)
Környei Béla
23. Wagner: *Lohengrin*. Búcsú („aus Schmach und Noth...")
Ernst Kraus
24. Wagner: *Lohengrin*. Búcsú („Leb' wohl...", csehül)
Karel Burian
25. Wagner: *Lohengrin*. Búcsú („Leb' wohl...", magyarul)
Környei Béla
26. Wagner: *Lohengrin*. Búcsú („Leb' wohl...")
Ernst Kraus
27. Wagner: *Götterdämmerung*. Siegfried elbeszélése („Mime hiess...")
Karel Burian